

DOKTORI (PHD) DISSZERTÁCIÓ

A FÖLDMŰVELÉSÜGYI SZAKIGAZGATÁS TÖRTÉNETE
PEST MEGYÉBEN 1944 ÉS 1950 KÖZÖTT

BALÁZS GÁBOR

2010

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Doktori Disszertáció

BALÁZS GÁBOR

A FÖLDMŰVELÉSÜGYI SZAKIGAZGATÁS TÖRTÉNETE
PEST MEGYÉBEN 1944 ÉS 1950 KÖZÖTT

Történelemtudományi Doktori Iskola,
A Doktori Iskola vezetője: Dr. Székely Gábor DSc
Történelem Segédtudományai Program,
A program vezetője: Dr. Borsodi Csaba CSc

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:
Dr. Izsák Lajos egyetemi tanár DSc (elnök)

Dr. Borsodi Csaba CSc (tag)
Dr. Fehér György CSc (opponens)
Dr. Körmendi Tamás PhD (titkár)
Dr. Petri Edit CSc (opponens)
Dr. Romány Pál DSc (póttag)
Dr. Szabó Attila PhD (póttag)

Témavezető: Dr. Varga Zsuzsanna CSc

Budapest, 2010

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK	2
------------------------------	----------

A FÖLDMŰVELÉSÜGYI SZAKIGAZGATÁS TÖRTÉNETE PEST MEGYÉBEN 1944 ÉS 1950 KÖZÖTT	4
--	----------

1. Bevezetés	4
Témamegjelölés. A mezőgazdasági igazgatás fogalmának meghatározása, a vizsgálódás szempontjai	4
Felhasznált források, historiográfiai bevezető	6
Történeti bevezető	8
2. A közigazgatás Magyarországon 1944–1948	13
A közigazgatás helyreállítása Magyarországon és Pest megyében a II. világháború utáni években	13
Az igazolások és a B-lista	17
A rendkívüli néphatalmi szervek szerepe az igazgatásban	21
A koalíciós időszak közigazgatása	25
3. A földművelésügyi szakigazgatás Pest megyében 1944 és 1949 között	27
A mezőgazdasági szakigazgatás előtörténete, helyreállítása	30
A vármegye	31
A Közigazgatási Bizottság	32
A gazdasági albizottság	33
A község és a megyei város	37
A gazdasági felügyelőség	38
A gazdasági előljárói és a gazdajegyzői intézmény	46
Földbirtok-politika	48
A földreform-törvény	48
A földreformot végrehajtó igazgatási apparátus működése	50
A Megyei Földbirtokrendező Tanács és a megyei földhivatal (1945. március–1949. január)	51
Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal Földbirtok-politikai Osztálya	52
A Földbirtokrendező Alapot Kezelő Osztály, Földalapi Osztály	55
A Műszaki Osztály	57
A Telepítési Csoport	59
A Haszonbérleti Ügyosztály, és a Földbérlet Fellebbezési Bizottság (FFB)	65
Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal ügykezelése, a Segédhivatal működése	72
A Pest Megyei Földhivatal létrejötte és működése (1949. január–1950. május)	73
A Fővárosi Földhivatal (1945. március–1950. május). A megyei földosztó szervek összefoglalása	74
A községi földosztó szervek	76
A földreform Pest megyében	80
A földreform értékelése	82
Az ingatlanforgalom korlátozása és a telekkönyvezés	87
Az erdészeti szakigazgatás	90
A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei erdők birtokbavétele a földreform során	92
Az erdőfelügyelőség és az erdőigazgatóság 1949 előtt	94
A Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek 1949 előtt	97
Erdőgazdasági nemzeti vállalatok Pest megyében	98
Az erdészeti igazgatás közzellátási feladatai, az erdőrendészeti ügyek	101
A szántóföldi termeléssel összefüggő igazgatás, az igazgatási feladatokat ellátó szervek.	105
A vetőmagok és az üzemanyagok elosztása	111
A mezőgazdaság gépesítése	115
A kertészet (gyümölcs-, zöldségtermelés) és a szőlészet-borászat	121
A gyümölcs- és zöldségtermelés Pest megyében	121
A kertészeti szakigazgatás Pest megyében a II. világháború utáni években	123
A szőlészeti, borászati felügyelőség munkája Pest megyében	127

A rét- és legelőgazdálkodás és a növényvédelmi igazgatás	132
Az állattenyésztés, a lótenyésztés és az állategészségügy	135
A vadászat, a halászat, a selyemhernyó-tenyésztés és a méhészet	142
A munkaügy kérdése és az érdekképviseltek	149
A vízügyi igazgatás	156
A mezőrendészet	160
A szakoktatás	162
A kísérletügy és a kutatás	175
A közellátás és a beszolgáltatás	178
A mezőgazdasági hírszolgálat	181
Az állami üzemek Pest megyében	182
A szövetkezetek létesítése	185
 4. Az országos, illetve a Pest megyei földművelésügyi szakigazgatás átalakulása tanácsrendszer bevezetésével (1950).....	 192
A mezőgazdaság és a szakigazgatás helyzete a tanácsrendszer bevezetése előtt. A megyei mezőgazdasági igazgatóságok átmeneti szerepe	 192
Pest megye területének változása 1949–1950	194
A tanácsrendszer megszületése	195
A Pest megyei földművelési szakigazgatás átalakulása a tanácsrendszer keretei között.....	196
 5. Összegzés	 200

A földművelésügyi szakigazgatás története Pest megyében 1944 és 1950 között

1. Bevezetés

Témamegjelölés. A mezőgazdasági igazgatás fogalmának meghatározása, a vizsgálódás szempontjai

A mezőgazdaságnak mint legelső és a mai napig alapvető jelentőségű gazdasági tevékenységnek a szerepe az emberiség számára mindig megkérdőjelezhetetlen volt. Ez a dolgozat azonban a földművelést egy sajátos szempontból igyekszik megközelíteni; a folyamatokat elsősorban közigazgatás-történeti aspektusból, mégpedig a II. világháború utáni Pest megyei szakhivatalok működésén keresztül kísérli meg bemutatni. Mielőtt azonban rátérnénk a Pest megyei szakigazgatás áttekintésére, elengedhetetlennek érzem egyrészt az igazgatási ág hazai fejlődésének rövid felvázolását, másrészt pedig azoknak az alapelveknek az ismertetését, illetve alátámasztását, amelyek szem előtt tartásával jelen dolgozatot elkészítettem.

Mindenekelőtt kísérletet kell tennünk arra, hogy tisztázzuk a földművelésügyi igazgatás fogalmát. Dr. Steinecker Ferenc, a szakterület II. világháború előtti egyik legjelentősebb szakértője egy 1933-ban megjelent közigazgatási jegyzetében („*A mezőgazdasági közigazgatás alapelvei*”) vállalkozott erre. Abból indult ki, hogy a mezőgazdasági „*terményeknek és termékeknek az előállítása emberi cselekedeteket igényel, amelyek egymást érinthetik, egymással összeütközésbe kerülhetnek; lehetnek helyesek, helytelenek, célszerűek és célszerűtlenek. Az egyes embernek ez a földművelő tevékenysége ellentétbe kerülhet mások tevékenységével és az összesség érdekeivel, annál inkább, mert a földművelési tevékenység a legegényibb tevékenységek közé tartozik.*” Mindebből a szakértő azt a következtetést vonta le, hogy „*ennek a tevékenységnek az irányítása is a közület szempontjából szükséges. Amikor az állam, mint legfőbb emberi közület az emberi tevékenység valamelyik terén szervek (hatóságok) útján irányítja az egyes emberi működést, akkor már közigazga-*

*tásról beszélünk. Ennek a közigazgatásnak az a részlete, amely a földművelési tevékenység irányítását végzi, illetve arra vonatkozik, nevezzetik földművelési közigazgatásnak.”*¹

Steinecker elmélete szerint a közhatalmat két részre kell osztani; az általános irányítás a mindenkori kormányzat feladata, az egyedi ügyek intézése pedig a közigazgatás ügykörébe tartozik. Ennek szellemében a földművelésügyi kormányzásnak a mezőgazdaság általános irányát kell meghatároznia, az egyes emberek tetteinek irányítása az igazgatás feladata. Tekintettel arra, hogy ez a köz által történik, ezt a tevékenységet közigazgatásnak nevezzük. Ezen a ponton válik el a mezőgazdasági szakigazgatás valamely földterület magánigazgatásától, amelyet üzemvezetésnek kell nevezni.

Pataky Ernő abból indult ki, hogy a földművelési közigazgatás az általános igazgatótan, a földművelési szakigazgatótan és a szakegyesületi (érdekképviseleti), szövetségi pilléren alapszik. Az igazgatási teendők ellátása során az előkészítő, véleményező, javaslattevő fázisban egyes tanácsokra, bizottságokra és esetleg kutatóintézetekre is komoly feladatok hárulnak.

A földművelési közigazgatás sajátossága az is, hogy a közhatósági, közigazgatási vonatkozásai kevésbé meghatározóak. A mezőgazdaság-fejlesztő törekvések jellemezték, mivel a földművelés az egyik legősibb gazdasági tevékenység, ahol a hatósági beavatkozásnak – már csak a természeti erők miatt is – általában kisebb a mozgástere, mint más ágazatokban. A mezőgazdasági igazgatás mindenképpen függ továbbá olyan külső tényezőktől, mint a demográfia, az időjárás vagy az elemi csapások.²

A dualizmus idején tehát a fentiekre tekintettel a központi igazgatási szervek mellett az önkormányzatok és az állami szervek párhuzamos kiépítésére is sor került. A kormánynak alárendelt területi igazgatási rendszerek egészen a huszadik század végéig többszintűek voltak (a megyei, a járási és a községi szint). A közigazgatás centralizációja és a szakpartikularizmus elvének versengése végül a központosítás folyamatos térhódítását eredményezte. Az önkormányzatok mint általános hatáskörű közigazgatási szervek is elláthattak szakfeladatokat, ezeket azonban a kormányzat el is vonhatta, illetve azokat az egyes területi egységekbe, elsősorban megyékbe kihelyezett állami szakigazgatási (dekoncentrált) szervekre ruházhatta.

A Pest megyei mezőgazdasági szakigazgatás vizsgálata során szem előtt kell tartanunk, hogy a mezőgazdasági szakigazgatás mint az egységes magyar közigazgatás alárendelt szerve a dualizmustól a Horthy-rendszeren át 1948-ig többé-kevésbé egységes volt. A vár-

---

¹ Steinecker, 1933. 3. p.

² Pataky, 1983. 24. p.

megyei szakigazgatást – lehetőség szerint – gazdálkodási ágakra bontva tárgyalom. A dolgozat végén pedig a korábbi magyarországi közigazgatási beosztástól minden tekintetben eltérő tanácsrendszer keretei között elemzem a Pest megyei földművelési igazgatást.

Munkám során azt a felosztást követtem, amelyet Gonda Béla állított fel a korszak mezőgazdasági szakigazgatását taglaló, alapvető munkájában.³ Dolgozatomban az egyes gazdasági ágak igazgatástörténetével foglalkozom, nem pedig az adott ágazat szerveinek hivaltörténetét írom meg. A mezőgazdasági igazgatási feladatokat végző általános hivatalok iratainak kutatása során összegyűlt adatokat ezért a tárgyuk szerinti szakigazgatási ág leírásánál fogom felhasználni. Mindazonáltal a közellátási, a beszolgáltatási, a kísérletügyi és a kutatási kérdésekkel kapcsolatban, illetve az állami üzemek elemzésénél más módszert kellett választanom: az általános jellemzőket itt külön fejezetben mutatom be.

A közellátással és a beszolgáltatással kapcsolatos igazgatás mindezekén túl egy további, nehezen feloldható ellentmondást is jelentett a dolgozat struktúrájának kialakítása-kor, mivel ezen területek nem tekinthetők feltétlenül a földművelési igazgatás részének, jóllehet azok mezőgazdasági vonatkozásai vitathatatlanok. A megyei mezőgazdasági szakhivatalok azonban sok esetben intéztek ilyen jellegű ügyeket, ezért ezek bemutatása nélkül nem lehetne jelen dolgozat teljes.

A mezőgazdasági szakoktatást mint a szakigazgatás fontos területét elemeztem, mivel a földművelési miniszter országos hatáskörrel ezekben az években mezőgazdasági szakoktatási főigazgatót nevezett ki, aki valamennyi közép- és alsófokú szakoktatási intézményt és az iskolán kívüli szakoktatás is felügyelte.⁴

Felhasznált források, historiográfiai bevezető

A korszak szakigazgatásának történetére vonatkozóan nagy mennyiségű iratanyag maradt fenn. Mindenekelőtt a Pest Megyei Levéltárban (PML) található forrásokra támaszkodtam, ezen túlmenően azt is szem előtt kellett tartanom, hogy a Pest megyei szervek illetékessége a szakigazgatás területi beosztása miatt gyakran túlterjedt az akkori Pest (vár) megye területén. Át kellett ezért tekintenem a Budapest Főváros Levéltárában (BFL), a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában (BKML), illetve a Magyar Országos Levéltárban (MOL) őrzött, szorosan a témához kapcsolódó iratanyagokat is.

---

³ *Pataky*, 1970. 271–302. p.

⁴ *Gonda*, 1970. 280. p.

A Pest Megyei Levéltár anyagából elsősorban a földművelésügyi szakszervek (PML. XXIV. 201–351. fondok) irataival foglalkoztam a legkimerítőbben. Kiemelten vizsgáltam emellett a „*Néphatalmi és különleges feladatokra alakult bizottságok*” levéltári fondjait. A forráscsoportot alkotó nemzeti, igazoló-, földigénylő bizottságok (fib) iratai számos új kutatási eredménnyel szolgáltak.

Megkerülhetetlen volt mindemellett a hatalmas terjedelmű megyei általános igazgatási anyag (főispáni, alispáni, közigazgatási bizottsági [KB]) feldolgozása. Tekintettel arra, hogy korszakunkban jelentős szerep hárult a megyei általános igazgatási szervekre a különböző szakfeladatok elvégzéséből, a kutatást ezek dokumentumaira is ki kellett terjesztenem.

A dolgozat zárásaként rövid kitekintést készítettem a tanácsrendszer keretei között megszerveződő mezőgazdasági szakigazgatásról, ezzel kapcsolatban természetesen elsősorban a megyei tanács gazdag iratanyagára támaszkodtam. A Pest Megyei Levéltárba került pártanyag kimeríthetetlen forrásbázisa ezen évtizedek történetének. A jelenleg is feldolgozás alatt álló, MDP-iratok sok értékes információval szolgáltak a dolgozat megírásához.

A disszertáció elkészítéséhez felhasználható nyomtatott források, tehát a mezőgazdasági szakigazgatás irodalma igen szűkös. A legkorábbi mezőgazdasági szakigazgatással foglalkozó mű a Steinecker Ferenc által 1933-ban írt, már idézett egyetemi jegyzet volt, amely elsősorban a téma körülhatárolásával, az igazgatási-jogi háttér áttekintésével segítette a munkámat. A problémakör historiográfiai előzményeit illetően alapvető jelentőségű a Pataky Ernő szerkesztette, 1970-ben publikált tanulmánykötet.

A dolgozatom elkészítéséhez felhasználtam Orbán Sándor „*Agrárproblémák és megoldásuk kísérletei térségünkben a 20. században*” című munkája, Honvári János „*A gépállomások története 1947–1964*”. Az világháború utáni igazgatás bemutatásához Gyarmati György „*A közigazgatás újjászervezése*” című írására támaszkodtam. A disszertációmban bemutatott társadalomtörténeti folyamatok bemutatásánál Gunst Péter „*A magyar agrártársadalom 1919–1945 között*” című, megkerülhetetlen műve volt segítségemre.

A közelmúltban megjelent „*Agrárvilág Magyarországon 1848–2004*” című kötet számos fontos közigazgatás-történeti adattal szolgált. A magyar mezőgazdaság történetének megértéséhez Pető Iván – Szakács Sándor „*A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985*” című munkájának első fejezetére támaszkodhattam („*Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka*”).

Történeti bevezető

A kiegyezés után kezdődött el a magyar közigazgatásban az a folyamat, amelynek során a különböző szakigazgatási ágak folyamatosan kiváltak az általános igazgatásból, rögzültek működésük társadalmi-jogi keretei. A politikusok, jogászok munkássága arra irányult, hogy megszilárdítsák a polgári jogviszonyokat Magyarországon. Az *”állam mint a törvényesség őre”* felfogás követői a jogállam lényegét az érdekek összhangjában, illetve a hatalom három ágának elkülönítésben látták, amely szerint az igazgatás a törvények adta keretek között végzett végrehajtó tevékenység.⁵

Egymás után megszülettek a mezőgazdasági szakigazgatás önállósulása felé mutató törvények: az 1884. évi XXVIII. tc-t (a vízjogi törvény), az 1872. évi VI. tc-t (a növényvédelemi törvény) és az 1879. évi XXXI. tc-t (az erdőtörvény).

A mezőgazdasági szakigazgatás gyakorlati feladatait sok esetben, főleg kezdetben nem állami hivatalok, hanem társulatok végezték. Itt többek között az ármentesítő társulatokra és a vízszabályozó társulatokra kell gondolnunk. Ezek hatásköréről külön törvények, nevezetesen az 1871. évi XXXIX. tc. és az 1884. évi XVI. tc. rendelkezett. Ide kell kapcsolnunk az 1871. évi XL. tc-t, amely a gátrendőrség szervezéséről rendelkezett.

Meg kell végül említenem az 1894. évi XII. tc-t, amelyet a kormányzat a mezőgazdasági közigazgatás egyetemes kódexének szánt.⁶

Az önálló szakigazgatás megkívánta az általános igazgatási ismeretek mellett a gazdálkodási ág megfelelő szintű ismeretét. A jól képzett törvényhatósági jogászok sem voltak képesek a szakfeladatokat maradéktalanul ellátni, aminek feloldására a minisztérium a megyékben a polgári korban egymás után szakszerveket létesített. Mivel vitathatatlanul állami feladatokról volt szó – a pénzügyi, a vízügyi és egyéb igazgatási ügyekről –, az országgyűlés a szükséges összegeket előbb-utóbb megszavazta.⁷

A középfokú szakigazgatásnak az általános igazgatástól való elválasztása az állattenyésztési kerületi felügyelőségek 1896-ban történt felállításával indult meg. Ezután néhány évvel – az 1908. évi XLIII. törvénycikk alapján – a gazdasági felügyelőségek kezdték meg munkájukat, majd az 1912. évi XXIII. törvénycikk illetékességüket a törvényhatósági szervezethez igazította. Csorbitotta a végrehajtás hatékonyságát az is, hogy a mezőgazdasági igazgatás valamennyi szerve csak tanácsadóként működött a hatósági jogkört ellátó

⁵ A dualizmus évtizedeiben elindult tehát a mezőgazdasági szakigazgatás kiválása az általános, úgynevezett belügyi igazgatásból. Az idő előrehaladtával a szakhivatalok száma ennek megfelelően egyre növekedett. (Pataky, 1983. 24. p.)

⁶ Steinecker, 1933. 7. p.

⁷ Sasvári, 1982. 120. p.

általános szervek mellett, amelyek viszont önmagukban nem rendelkeztek elegendő szakirányú ismerettel, ezért elodázhatalanná vált egy önálló szakminisztérium felállítása. Jól lehet a földművelés az ország adottságaiból következően mindig döntő szerepet játszott, meglepőnek tűnik, hogy a kiegyezés után még több mint két évtizedet kellett erre várni. A mezőgazdasággal kapcsolatos igazgatási feladatok a kiegyezés idején a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumhoz tartoztak, a gyakorlati ügyintézészt pedig a törvényhatóságok végezték.⁸

Az 1889. évi XVIII. törvénycikk kimondta az önálló Földművelésügyi Minisztérium (FM) felállítását, amely azonban eleinte még a régi keretek között, tehát heterogén ügykörökkel működött.⁹

A minisztérium megszervezését elsősorban a magyar mezőgazdaságot a XIX. század második felében fenyegető veszélyek indokolták; a világpiacon ekkoriban megjelenő amerikai gabona lenyomta az árakat jelentősen megnehezítve az itthon megtermelt termények eladását, ráadásul sürgős intézkedéseket követelt a hetvenes-nyolcvanas években terjedő filoxéra-járvány is.¹⁰

A termelésben és az állattenyésztésben korábban már jelentős szerepet játszott az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE).¹¹ A minisztérium döntések előtt rendszeresen kikérte a szervezet véleményét.¹²

Az önálló minisztérium első vezetője az 1890. január 1-jén történt induláskor gróf Szapáry Gyula volt, aki nem sokkal később miniszterelnök lett. A bársonyszékben őt gróf Bethlen András követte; ő volt tulajdonképpen a minisztérium tényleges megszervezője.¹³ A minisztérium hosszú időn keresztül az ekkor kialakult keretek között működött.¹⁴

A minisztérium első vezetői közül ki kell emelnünk Darányi Ignácot, aki a XIX. század végén és a XX. század elején 12 éven át viselte ezt a tisztséget. Az új miniszternek a korábbinál erőteljesebb állami beavatkozást sürgető programja eredményeként megnőtt a minisztérium kormányon belüli súlya és költségvetése is, amely a tizenkét év alatt valami-

---

⁸ *Csizmadia*, 1976. 218. p.

⁹ *Steinecker*, 1933. 5. p.

¹⁰ *Steinecker*, 1933. 6. p.

¹¹ AZ OMGE 1830-ban alakult meg a gróf Széchenyi István kezdeményezésére korábban alapított lófuttató társaságból. Később tevékenysége elsősorban a mezőgazdaság érdekeinek védelmére terjedt ki: kiállításokat, versenyeket rendezett, szakkönyveket, folyóiratokat adott ki.

¹² *Csizmadia*, 1976. 218. p.

¹³ *Steinecker*, 1933. 7. p.

¹⁴ A minisztérium felépítése folyamatosan idomult a társadalmi, gazdasági változások által támasztott kihívásokhoz. Jelentős lépésnek tekinthetjük például a közigazdasági ügyosztály 1896-ban történt megszervezését.

vel több mint kétszeresére nőtt.¹⁵ A tudatosan politikai pályára készült ügyvéd több mint 60 törvényt fogadtatott el, emellett több mint 100 rendeletet adott ki.¹⁶

A századforduló táján felerősödő társadalmi folyamatok a mezőgazdasági szakigazgatáson is nyomot hagytak. Az egyre erősödő agrármozgalmak megakadályozására a minisztériumban 1907-ben külön osztály alakult, a munkavállalók és munkáltatók közötti jogviszonyok szabályozásáról pedig több törvény is született. Így ezzel foglalkozott az 1898. évi II., az 1899. évi XLI., az 1900. évi XXVIII. és az 1907. évi XLV. tc. is. A kevés szociálpolitikai tevékenység eredménye az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztár¹⁷ létrehozása volt, amelyről az 1900. évi XVI., az 1902. évi XIV., az 1912. évi VIII., valamint az 1913. évi XX. tc-ek rendelkeztek.¹⁸

A hazai mezőgazdasági szakigazgatás teljesítménye azonban mindezzel együtt meglehetősen egyenetlen színvonalú volt a századfordulóig terjedő időszakban.

Az első világháború éveiben az államhatalom főként a fogyasztást és az áruforgalmat kötötte meg.

A polgári forradalom időszakában, 1919. február 15-én fogadták el a földreformtörvényről szóló XVIII. néptörvényt, amely kimondta az 500 holdon felüli világi és a 200 holdon felüli egyházi birtokok kártalanítás mellett történő kisajátítását. A kisajátított földeken elsősorban 5–20 holdas parasztbirtokokat és 0,5–3 holdas szőlőbirtokokat kellett létrehozni. A parcellázásra azonban már nem jutott idő.¹⁹ A Tanácsköztársaság mezőgazdaságot érintő intézkedései közül ki kell emelnünk a földbirtokok államosítását. Mivel azonban a földosztás elmaradt, az egyéni gazdákat termésrekvirálásokkal sújtották, és a parasztságot alacsony munkabérért foglalkoztatták, az idő előrehaladtával a társadalom szinte valamennyi, mezőgazdaságból élő rétege szembekerült a hatalommal.

Ezt követően a két világháború közötti negyedszázad alapvetően három, egymástól szervesen elkülönülő szakaszra bontható fel. Az első éveket a trianoni békeszerződés következményeihez való alkalmazkodás határozta meg. Ezekben az években új földművelésügyi tisztviselőket kellett az átalakult viszonyok közé beilleszteni. Erre a szakaszra tehető a Nagyatádi-féle földreform elfogadása is. A gazdasági felügyelői szolgálat újjászervezésével továbbra is megmaradt a területi szakigazgatás vitathatatlanul legfontosabb eleme.

¹⁵ (Kendi) Finály István: A magyar földért (Darányi Ignác élete és munkássága). Budapest, 1940. 216. p. Közli: *Fehér*, 2000. 70. p.

¹⁶ *Fehér*, 2000. 71. p.

¹⁷ A Gazdasági Munkáspénztár hajtotta végre a gazdasági munkások kötelező balesetbiztosítását. Célja volt emellett az önkéntes nyugdíjbiztosítás szorgalmazása is.

¹⁸ *Csizmadia*, 1976. 220. p.

¹⁹ *Romsics*, 2005. 118–119. p.

A következő időszaknak a gazdasági világválság éveit tekinthetjük. A tulajdoni-egzisztenciális kérdések megoldása, kezelése volt a leghangsúlyosabb feladat ezekben az években, amit a kormányzat magánjogi bírói útra igyekezett terelni. Ezekben a folyamatokban alig volt szerepe a földművelési közigazgatásnak. Változásnak tekinthetjük, hogy a megszokott mezőgazdasági rendszeti igazgatás mellé új jelenség, a termelés korlátozása és bizonyos fokú irányítása is megjelent: előtérbe került a márkázás, a piacutatás és a kivitel támogatása.

A két világháború közötti időszakban a harmadik, markánsan elkülöníthető szakaszt a világháború évei jelentették. A háborúra történő készülődés kedvezett a mezőgazdaság fejlődésének, a szakismeretek terjedésének, mert megnőtt a mezőgazdasági termények iránti kereslet, így emelkedtek az árak. A konjunktúra mind nagyobb mértékben generálta a termelést. A mezőgazdaság terménykivitele elsősorban 1939–1940-ben volt jelentős. Az intenzíven emelkedő németországi részarány mellett (az export 50–60, sőt 1944-ben közel 74%-a a Német Birodalomba irányult), az olasz piac is rendkívül jelentőssé vált (12–20%). A termelés és a készletek felhalmozása 1940-től vált alapvetővé. Ebben az évben adták ki a mezőgazdasági termények zárolásáról szóló rendeletet, amely a legjelentősebb mezőgazdasági termékekre terjedt ki, így a kenyérgabonára, a hüvelyesekre, a kukoricára, a burgonyára, valamint a szárított és víztelenített zöldség- és főzelékfélékre.²⁰ Ezt követően 1941-ben a zárolás tovább terjedt a cukorrépára, a dohányra, az ipari növényekre és az összes gabonánövénnyre, 1942-ben pedig előírták a cukorrépa, a dohány, a rostlen, a kender, a napraforgó és a ricinus termelésének mértékét. Komoly céljai voltak a kormánynak a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló 1942. évi törvénnyel, amely előírta, hogy 10 év alatt 1 milliárd pengőt kell beruházni a mezőgazdaságba. Ez azonban kevés valódi eredményt hozott, mert a háborús években tovább folytatódott a hüvelyesek vetésterületének növekedése. A szalastakarmányok területe is növekedett, a gabonaneműek aránya ellenben 3,8 százalékkal, a kapásoké öt százalékkal esett vissza.²¹ Csak a javak, jószágok elhurcolása, a háború megérkezése, a német igények kielégítése vetett gátat ezeknek a kedvező folyamatoknak.

El kell azonban mondanunk, hogy mindhárom szakaszra jellemző volt a mezőgazdasági munkaügy és a szociálpolitika több fontos kérdésének megoldatlansága. Ezeket a problémákat csak a II. világháború alatt megszűnő mezőgazdasági munkanélküliség enyhítette valamelyest. Probléma volt még a tőkehiány, a mezőgazdasági hitel folyósításának körülményessége, szigorú szabályozása.

²⁰ Szuhay Miklós: Állami beavatkozás a mezőgazdaságba a második világháború idején. *Közgazdasági Szemle*, 1959. 953–968. p. Közl.: Szuhay, 1998. 227–228. p.

²¹ Szuhay, 1998. 228. p.

Ezekben az években a községi szervek a földművelésügyi közigazgatásban leginkább végrehajtó, jelentéstevő és nyilvántartási funkciókat láttak el. Ez alól kivételt csupán az ingatlanokkal kapcsolatos jogok alapján létesült agrárközösségek, a mezőrendészet, illetve a nyomásos gazdálkodásban érdekelt birtokosok közössége, a hegyközség, a legeltetési társulat, a vizitársulat és a halászati társulatok jelentettek. A két utóbbi hatásköre rendszerint több községre terjedt ki. A községi földművelésügyi közigazgatás szerve lett mindezek mellett a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló törvénnyel, tehát az 1942. évi XVI. tc-kel felállított községi gazdasági előljárói intézmény, amelynek feladata a falusi termeléssel, a kisüzemekkel való rendszeres kapcsolat megteremtése volt.²²

A földművelési igazgatásban csak 1943-ban valósult meg az, hogy hatósági tevékenységet ne csak jogászok, hanem szakirányú képzéssel rendelkező személyek is végezzenek, és a meglévő szakigazgatási szervek önállóan járassanak el olyan ügyekben, amelyeknek elsősorban szakmai vonatkozásuk van (3970/1943. M.E. számú rendelet).²³

A nehézségeket fokozta, hogy *„egy-egy szakszerv sokszor nem arra nézett, hogy a megyebeli másik intézménnyel összehangolja a dolgát, hanem hogy saját minisztériumi ügyosztálya meg legyen vele elégedve. A külső szervek közötti összhang megteremtése a minisztérium számára alig megoldható feladat volt.”*²⁴

---

²² A 36. paragrafus 1. pontja kimondta: „A jelen törvény végrehajtásának előmozdítása érdekében nagyobb községekben önállóan, kisebb községekben pedig körzetenként gazdasági előljárót kell alkalmazni. Gazdasági előljáróul aranykalászos gazdákat, vagy mezőgazdasági alsó- vagy középfokú tanintézetet végzett és megfelelő gyakorlattal rendelkező más szakembereket kell alkalmazni. Ahol a mezőgazdasági termelés színvonala megkívánja, gazdasági előljáróul gazdasági akadémiát végzett és megfelelő gyakorlattal rendelkező szakembert kell alkalmazni.”

²³ Csizmadia, 1976. 502. p.

²⁴ Pataky, 1970. 172. p.

A közigazgatás helyreállítása Magyarországon és Pest megyében a II. világháború utáni években

A Függetlenségi Front politikai pártjainak programjait értékelve megállapíthatjuk, hogy a közigazgatási reform szükségességében valamennyi politikai párt egyetértett, s azt programjába fel is vette. A programokból azonban hiányzik – a Szociáldemokrata Pártét kivéve – a közigazgatás strukturális átalakításának koncepciója, és nehezen állapítható meg belőlük a tervezett reform iránya és annak valódi tartalma.²⁵

1944. december 1-jén megalakult Szegeden a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF). Ezt követően az öt demokratikus párt szorosabbra fonta szövetségét. A Debrecenben 1944. december 21-én összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés 290 tagja közül ugyanis 71-en a Magyar Kommunista Párt (MKP), 38-an az Szociáldemokrata Párt (SZDP), 19-en a szakszervezetek, 16-an a Nemzeti Parasztpárt (NPP), 55-en a Független Kisgazdapárt (FKGP), 12-én a Polgári Demokrata Párt (PDP) tagjai voltak. Ezen felül még további 19 pártunkívüli képviselő csatlakozott a Függetlenségi Fronthoz és programjához.

Az 1944. december 22-én létrejött Ideiglenes Nemzeti Kormányt alkotó minisztériumok között alig volt új a Lakatos-kormány irányítása alatt álló minisztériumokhoz képest.²⁶ Kivételt csak a Népjóléti Minisztérium jelentett, amelyet feladatkörét tekintve lényegében az 1932-ben megszüntetett Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium jogutódjának tekinthetünk.²⁷

Az élet normalizálódásának egyik alapvető feltétele volt a közigazgatás újraindítása. A Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága (ÁHB) határozata a 2. Ukrán Front haditanácsára ruházta a felszabadult magyar területek polgári közigazgatásának megszervezését és ellenőrzését. Ennek alapján a szovjet katonai hatóságok nem hoztak létre saját katonai adminisztrációt a polgári élet irányítására. Arra törekedtek tehát, hogy azok zavartalan működését biztosítsák. A lakosság így nem alakíthatott tanácsokat, szovjeteket. „*Nem célunk megdönteni a magyar rendet és helyette bevezetni a szovjet rendet*” – hangsúlyozta az ÁHB ezzel kapcsolatos határozata.²⁸

²⁵ Bővebben lásd Berényi, 1987. 85–88. p. és Balogh, Izák, Gergely, Föglein, 1986. 169–184. p.

²⁶ Bolányi József: Magyarország kormányai 1848–1975. Budapest, 1978. 96. p. Közli: Bikki, 1992. 44. p.

²⁷ Bikki, 1992. 44. p.

²⁸ Korom, 1984. 11. p.

A szovjet katonai szervek a korábbi magyar államapparátus beindítását ösztönözték, ragaszkodva a korábbi közigazgatási rendszer fenntartásához, hiszen a hadsereg közvetlen érdekei megkövetelték a lehető legoptimálisabb hátszói rendet.

A közigazgatás helyreállítását nehezítette a tisztviselők nyugatra menekülése. Amint a harcok véget értek, Pest megyében is azonnal megindult a közigazgatás újjászervezése. Sok helyen ha a közigazgatás vezetésére alkalmas tisztviselőt nem találtak, akkor a helységben lakó többi értelmiségit (közjegyzőket, tanítókat, tanárokat, lelkészeket, ügyvédek) vették számba.²⁹ Baján, ahonnan a polgármester a tanácsosokkal együtt elmenekült, a rangban következő törvényhatósági főlevéltárnok, Takáts Endre lett a kormánybiztos, aki ezen pozíciója révén egy ideig a politikai hatalmat is a kezében tartotta a városban.

Kalocsán például a székhelyén maradt katolikus érsek irányítása alatt kezdődött meg a háború utáni élet. A főpap a szovjetek október 31-i bevonulása után kapcsolatba lépett a parancsnoksággal. Előterjesztésére a szovjet városparancsnok már másnap megbízta a város vezetésével a Bácskából visszatért korábbi szabályi járási főszolgabíró. A közigazgatás folytonossága tehát nem szakadt meg Kalocsán, a visszatérő tisztviselőket később munkába állították. Nagykörösrre, Szolnokra, Ceglédre, Jászberényre és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye településeire is jellemző volt, hogy a régi vezetés legfelsőbb emberei az oroszok megérkezése előtt eltávoztak posztjukról. Nagykörös 1944. november 2-án szabadult fel. Másnap, november 3-án megérkezett az állandó szovjet parancsnok, és a város ügyeinek vitelével a volt főjegyzőt bízta meg. November 12-én alakult meg a demokratikus pártok által létrehozott városi nagytanács, amely az önkormányzat feladatait látta el a város képviselőtestületének létrehozásáig, és a szovjet parancsnok által kijelölt városvezetőt ideiglenes polgármesterré választotta. A vezetés hatékonyságának emelésére 12 tagú kistanács is alakult. Szolnokot, Abonyt és Ceglédet a 7. szovjet gárdahadsereg csapatai szabadították fel 1944. november 4-én. Cegléd a többi alföldi központhoz hasonlóan vezetők nélkül került szovjet kézre. A szovjet városparancsnokság felvette a kapcsolatot a helyben maradt városi tisztviselőkkel, és a polgármesteri teendők ellátásával az egyik tanácsost bízta meg, aki november 16-án felhívást bocsátott ki, amelyben a munka felvételére szólította fel a város lakosságát, köztük a hivatalnokokat is.³⁰

Cegléden 1944. november 30-án a város vezetői pártközi értekezleten a demokratikus pártok két-két tagjából létrehozták az ideiglenes városi tanácsot, amely az önkormány-

---

²⁹ Farkas, 1992. 28. p.

³⁰ A Pest megye területén lezajlott harcokat részletesen ismerteti: Korom, 1984. 138–144. p.

zat újjáválasztásáig irányította és ellenőrizte a város életét.³¹ Monoron december elején kommunista és kisgazdapárti küldöttekből megalakult a Nemzeti Függetlenségi Front helyi bizottsága, amely december 18-án egy koalíciós összetételű községi tanácsot hozott létre.³² Pilis községben a 10 tagú direktóriumban községi bíróság is működött, amely a helyi lopások és a mezei garázdálkodás megakadályozását tekintette legfontosabb feladatának.³³

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945 számú rendelete a közigazgatás ideiglenes megszervezéséről szólt. Az 1945. január 4-én kibocsátott rendelet értelmében a helyi önkormányzatok kötelessége volt a maguk erejéből gondoskodni az igazgatási szervek létrehozásáról és működtetéséről. A rendelkezés felhívta egyúttal a nemzeti bizottságokat (nb) is, hogy mindenhol alakítsák újjá az önkormányzati testületeket, mégpedig úgy, hogy abban választás nélkül is minden demokratikus párt és szakszervezet képviselve legyen.³⁴

Mindemellett a kormánynak a közigazgatás helyreállítása érdekében gyorsan kellett intézkednie többek között az 1944. március 19-e után történt kinevezések, elbocsátások, nyugdíjazások felülvizsgálata tárgyában is. Ezen eljárások keretében az illetékeseknek joguk volt e döntéseket hatálytalanítani, illetve esetenként az 1944. október 15-e utáni kinevezéseket, elbocsátásokat már eleve hatálytalannak kellett tekinteni.³⁵ A kormány a rendeletben felszólított minden tisztviselőt, akiket akár a régi kormányok, akár már a katonai parancsnokok állítottak posztjukra, illetve választás útján kerültek pozícióba, hogy az ideiglenes közigazgatási szerveket, a nemzeti bizottságokat, a demokratikus pártokat működő szervezetnek ismerjék el, és munkájukat tudásukkal segítsék. Ezen a napon felhívta a kormány az elmenekült, vagy hivataluktól távolmaradt közalkalmazottakat, hogy vegyék fel a munkát.

Az 1030/1945. számú kormányrendelet kiadására már a harcok után került sor, és az nem vonatkozott a székesfővárosra. A megyei törvényhatóságokban ugyanezeket az elveket alkalmazták, de a régi tagság számának csak negyedét lehetett betölteni. Az önkormányzati testületnek továbbra is tagjai maradtak azok a tisztviselők, akik 1944-ben is tagjai voltak az egyes bizottságoknak. A törvényhatósági bizottság megalakulása után a megüresedett önkormányzati tisztviselői állásokat – alispán, polgármester, megyei és városi főjegyző, jegyző, városi tanácsnok, főügyész, ügyész, árvaszéki elnök, árvaszéki ülnök, közgyám, pénztáros, ellenőr, városi mérnök, községi jegyző – testületi ülés keretében, választás útján lehetett betölteni. Továbbra is kinevezéssel töltötték be az 1886. évi XXII.

³¹ PML V. 73. Cegléd Város Polgármesterének iratai. b/ Közigazgatási iratok. 44/1944.

³² Korom, 1984. 146. p.

³³ Farkas, 1992. 31. p.

³⁴ Farkas, 1992. 41. p.

³⁵ Berényi, 1987. 110. p.

törvénycikk 68. §-ának 2. és 5. bekezdésében megjelölt státusokat. A levéltárnokot, a megyei és törvényhatósági jogú városi kezelőszemélyzetet a főispán, a számvevői hivatal személyzetét pedig a belügyminiszter nevezte ki. A járásokba az alispán a számvevői személyzet tagjai közül tisztviselőket küldött ki.

A megyei igazgatás helyreállítása érdekében tett intézkedések közül azonban a legfontosabb a főispánok kinevezése volt.

A hagyományos közigazgatási teendők mellett a főispánok ezekben a hónapokban közellátási kormánybiztosi feladatokat is elláttak, ennek révén pedig a földművelésügyi miniszternek is alá voltak rendelve.

Az Ideiglenes Kormány megalakulása után, 1945. január 4-én nevezte ki a miniszterelnök az új főispánokat, köztük a szociáldemokrata Márkus Ferencet Pest-Pilis-Solt-Kiskun (PPSK) vármegye (vm.) és Kecskemét törvényhatósági jogú (thj) város élére. A miniszterelnökségen 1945. április 16-án Erdei Ferenc belügyminiszter elnökleivel pártközi értekezletet tartottak, ahol a pártarány alapján osztották szét a 25 főispáni pozíciót: az SZDP 6 főispáni posztot szerzett (köztük, amint láttuk, a Pest megyeit is). Emellett a MKP 6, az NPP 5, az FKgP 8 főispáni helyet harcolt ki magának. (Ez akkor még nem volt végleges névsor, a pártok ugyanis még nem nevezték meg minden jelöltjüket.)³⁶

A politikai pártok befolyásuk növelésére törekedtek a közigazgatásban is. Mivel kevés pozícióképes tagjuk volt, ezért a koalíció idején nem sikerült terveiknek megfelelő gyorsasággal megszállni a közigazgatást. A kommunista főispánok, alispánok és polgármesterek 1945. június 8-i értekezletén Házi Árpád, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja elismerte: *„meg kell állapítani, hogy mi sajnos nem értünk a közigazgatáshoz. Nemcsak a mi pártunk, hanem a többi pártok tagjai sem. A közigazgatásba bekerült új és régi alkalmazottak között a harmóniát meg kell teremteni. Vannak közöttük olyanok, akiket sérelem ért az előző rendszer részéről, pl. az előléptetés kérdésében. Ha ezeket az embereket előreselitjük, megakadályozzuk, hogy olyan új elemek lépjenek el a közigazgatást, amely még rosszabb a réginél is. Ez nem jelenti azt, hogy mindenkitől kommunistát csináljunk, de egy ponton be kell fejezni az emberek oktalan üldözését.”*³⁷

A hivatali munka megindulása megyei szinten is komoly nehézségekbe ütközött. A Pest megyei alispáni teendők ellátásával megbízott hivatalnok 1945. március 9-én Budapest székesfőváros polgármesterétől azt kérte, hogy néhány főtisztviselőt mentesítsen a közmunka alól. Az indoklás szerint ezek a hivatalnokok – alispán, főjegyző, tisztí főorvos,

³⁶ Sajtóközlemény. Szabad Szó. 1945. ápr. 17. *Pártközi értekezletek*, 2004. 37. p.

³⁷ *Gyarmati*, 1996. 82. p.

főügyész, főállatorvos, másodfőjegyző, orosz tolmács, aljegyző – közel 400 vármegyei alkalmazottat irányítanak, mentesítésük tehát közérdeknek tekinthető: az ország vezető vármegyéjében ugyanis egymillió hatszázezer ember nem maradhat közigazgatás nélkül. 1945. május 26-án az újjáépítési kormánybiztost arról értesítette, hogy „*Pestvármegye közigazgatásának demokratikus újjászervezése teljes erővel folyik*”, és ezért néhány hivatalnok munkájára folyamatosan szükség van. Az akkori válságos hónapokban a megyei közigazgatási szervek a szövetséges hadsereg részére is teljesítettek élelmezési kötelezettségeket, ami sok esetben munkaidőn túl is igénybe vette az alkalmazottakat. Ezt követően névszerint is felsorolta a mentesítésre kijelölt 28 vármegyei alkalmazottat.³⁸

A vármegyei közigazgatás háború utáni első néhány, nehéz hónapjáról sokat elárul az alispánnak az erről az időszakról készített, az 1945. évet taglaló évnegyedes jelentése. Itt többek között azt olvashatjuk, hogy a hivatalok mind a személyi, mind pedig a dologi összetevőkben hiányt szenvedtek. A fegyelmetlenséggel szemben az alispán keményen fellépett: „*A fegyelmetlen elemekkel szemben a legszigorúbb rendszabályokat fogatosítottam. 21 tisztviselő ellen indítottam fegyelmi eljárást, 16-ot felfüggesztettem állásától és 10-et rendbírósággal sújtottam, mivel munkakörüket felelőtlenül és hanyagul látták el.*” A régi és az új hivatalnokok közötti együttműködés sem volt kielégítő, mert a régiek bizalmatlanok voltak az újakkal szemben. Ennek leküzdésére a Szakszervezeti Tanács segítségével a vármegyei házában két párhuzamos közigazgatási tanfolyamot indított, amely megkönnyítette az új alkalmazottak beilleszkedését, képzését, és a régi alkalmazottaknak „*a demokratikus követelményeknek megfelelő átképzését*”. Az alispán ezeket a módszereket később az egész vármegye területére kiterjesztette.³⁹

Az igazolások és a B-lista

A polgári közigazgatási keretek lebontása az igazolási eljárásokkal kezdődött.

Kezdetben a nemzeti bizottságok is foglalkoztak igazolásokkal, majd azokat a kizárólag erre a célra létesített külön bizottságok folytatták le.⁴⁰

Igazolóbizottságot minden járásbírói székhelyen létesítettek, de a főispánnak jog volt egy járásbírói székhelyen több bizottságot is szervezni, működtetni.⁴¹ A Pest megyei bizottságok megalakításával kapcsolatban a vármegyei tiszt főügyész 1945. már-

³⁸ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. a/ Elnöki ir. 24/1945.

³⁹ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. I/ Alispáni évnegyedes jelentések. 1945. év. 2. p.

⁴⁰ A Budapesti Nemzeti Bizottság számos esetben foglalkozott igazolásokkal, az újságírók igazolásától a magánvállalatokhoz és intézményekhez kiküldendő bizottságokon át a fővárosi alkalmazottak igazolásáig.

⁴¹ Farkas, 1992. 129. p.

cius 11-én intézett levelet az alispánhoz, amelyben többek között a vármegyében megalakítandó igazolóbizottságok lehetséges székhelyeire tett javaslatot. Tekintettel arra, hogy Budapesten jelentős számú (121) elintézendő igazolási ügy volt, azt indítványozta, hogy a vármegyházán is állítsanak fel e célra külön bizottságot.

A félreértések elkerülésére, mint írta, ajánlatos a főispán figyelmét felhívni a 15/1945. M.E. számú rendelet 6. §-ának 1. bekezdésére, amely azt írja elő, hogy az igazolóbizottságok felállítása a területileg illetékes főispán feladata. Mindez azért bírt különös jelentőséggel, mert a megye központi alkalmazottainak működési területe ugyan Pest megye területével azonos volt, de maga a megyeház a székesfőváros területén volt.^{42 43}

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1945. április 18-án kelt és május 2-án közzétett 1080/1945. M.E. számú rendeletével tehát a közalkalmazottakat igazolás alá vonta.⁴⁴ E rendelet szerint minden tényleges szolgálatban álló, vagy szolgálat teljesítésére visszarendelt nyugállományú alkalmazottat ilyen eljárás alá kellett vonni, azokat is, akik a Vörös Hadsereg bevonulása után állásukról lemondtak, vagy nyugdíjazásukat kérték. Az állam, a törvényhatóság, a község, valamint azok intézményeiben, üzemében közigazgatási, igazságszolgáltatási teendők teljesítésére alkalmazott vagy megbízott személyek mellett a felekezeti iskolák, intézmények és hivatalok, valamint az állami támogatást élvező ipari és kereskedelmi vállalatok, társadalmi szervezetek, közjóléti szövetkezetek, de még a faiskolák alkalmazottaira is vonatkozott a rendelet.⁴⁵

A Vörös Hadsereg bevonulása előtt szolgálati helyükről eltávozott közalkalmazottak igazolását utóbb külön szabályok alá vonta az 1945. június 19-én közzétett (MK 55. sz.) 3300/1945. M.E. számú rendelet, sőt az ilyen személyek számára a 10/1946. M.E. számú rendelet külön bizottságok (ún. nyugatos igazolóbizottságok) felállítását is elrendelte.

A harcok lezárulta után a döntéshozókhoz terhelő bejelentések tömege érkezett. Ezek közül sok olyan volt, amelyek valótlansága a tárgyaláson hamar nyilvánvalóvá vált, a bejelentők egy része ezért a bejelentését vissza is vonta.⁴⁶

⁴² PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. a/ Elnöki ir. 28/1945.

⁴³ A nemzeti bizottságok ellenőrző szerepe nemcsak az állami és az önkormányzati tisztviselők működésének ellenőrzésére terjedt ki, hanem mindazon szervekre is, amelyek összetételére, megalakítására valamiféle beleszólásuk volt. Felügyelték tehát a népi szerveket, így az igazolóbizottságokat, a földigénylő bizottságokat, a termelési, az üzemi és a többi népi bizottságot, és úgyszólván az egész állami mechanizmust. (*Csizmadia*, 1968. 356. p.)

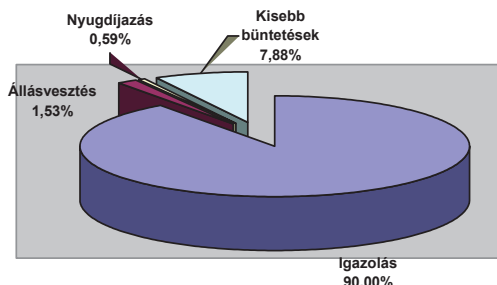
⁴⁴ Magyar Közlöny. (20.) 1945. máj. 4. 1–3. p.

⁴⁵ *Degré*, 1960. 33. p. Az igazolások a magyar társadalom széles körét érintették. A Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség 1946. április 13-án arra figyelmeztette a faiskola tulajdonosokat, hogy az 1146/1945. M.E. sz. rendelet 3–4. §-a alapján az engedéllyel rendelkező faiskola tulajdonosok, vezetők kötelesek az igazoló eljárásnak alávetni magukat, amit az illetékes községi, járási és városi igazolóbizottságnál kellett kezdeményezni. (PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 207/1946.)

⁴⁶ A Zala megyei igazolásokat vizsgálva hasonló megállapításra jutott *Degré* Alajos. Ő a bejelentések visszavonását azzal magyarázza, hogy a zsarolási szándékok sok esetben sikerrel járhattak. (Lásd: *Degré*, 1960. 40. p.)

A közigazgatási tisztviselők igazolása tehát 1945 nyarán lezajlott. Az eredményeket tekintve ez azt jelentette, hogy a tisztviselők 96,7%-át igazolták, tehát ők ezen a pályán maradtak. Ezzel szemben a közalkalmazottak elég csekély, mindössze 7,7%-a került fedésre, áthelyezésre, néhány évre az előléptetésből való eltiltásra, és végül a tisztviselőknek csupán 3,3%-át bocsátották el.⁴⁷

Az igazolási eljárások tehát önmagukban nem okoztak alapvető változásokat a közigazgatás személyi állományában.

1. ábra. A PPSK vm. I-II. Központ Igazolóbizottságán tárgyalta, állami alkalmazottakat érintő ügyekben született döntések

Az igazolóbizottság jegyzőkönyveit vizsgálva feltűnik, hogy a megyei és a községi tisztviselők sok esetben egymásról kölcsönösen kedvező, a megítélést pozitívan befolyásoló kijelentéseket tettek.

A baloldali pártjai elégedetlenségüknek hangot adva továbbra is napirenden tartották a kérdést: „*még óriási arányban jelen van a régifajta népellenes közigazgatás gárdája és sok vonatkozásban a szellem is*”.⁴⁸

A világháború után a baloldal és a nemzeti bizottságok erőteljes fellépése, intézkedései, és nem utolsósorban a közigazgatás vezető állományának elmenekülése, disszidálása következtében a közigazgatás személyi állományában átlagosan mintegy 10–20% körülire tehető az újak aránya, a rendőrségnél ez az arány 50%-os volt.

⁴⁷ A belügyminiszter szerint az igazolóbizottságok ezzel tanúsították, hogy feladatuk ellátására képtelenek, és politikailag is csődöt mondtak. (Farkas, 1992. 132. p.)

⁴⁸ Erdei Ferenc: Településpolitika, közigazgatás... 355. p. A Szociáldemokrata Párt XXXIV. Kongresszusán elfogadott akcióprogram (1945. augusztus 18–20.) Közli: Berényi, 1987. 84. p.

A következő tisztogatásnak a B-listázást tekinthetjük. A nemzetgyűlési választások előtt, 1945-ben a Függetlenségi Front pártjai közös nyilatkozatot fogadtak el az államapparátus demokratizálására, 1946 tavaszán pedig a Belügyminisztérium (BM) meghirdette a B-listát.⁴⁹

Az 1946 májusában megindított B-listázásnak voltak nyilván gazdasági okai is. A korábbi, revíziós területgyarapodással ugyanis megnőtt a köztisztviselők létszáma. Ezek a hivatalnokok – bár munkakörük az országhatárok visszaállításával automatikusan megszűnt – továbbra is állományban maradtak. Ez pedig a jóvátétellel terhelt, nehéz helyzetben lévő gazdaságra elviselhetetlen terheket rótt.⁵⁰

A Pest megyei alispán a Megyei Nemzeti Bizottság előtt arról számolt be, hogy rész vett a belügyminiszternél egy többnapos, a B-listával kapcsolatban szervezett tanácskozáson. Ezek szerint: „*a B-listának van egy politikai és egy gazdasági oldala. A politikai, hogy akik nem tudnak beilleszkedni, azok a közalkalmazotti státusból eltávolítandóak. Akik testi vagy szellemi okból nem tudják a státuszt ellátni, azokat is listára kell helyezni.*” Ehhez még hozzátette, hogy általában az 1938. évi kerethez képest 10%-kal kell csökkenteni az állásokat. Fontos szempontnak nevezte, hogy azokat kell elsősorban elbocsátani, akik státuson kívül, csak szegődményes alkalmaztatásban dolgoztak.

Az alispán azokat, akik 1946. február végén vagy attól kezdődően internálva voltak, vagy rendőri felügyelet alatt álltak, esetleg ellenük népbírószági eljárás volt folyamatban, minden további nélkül felfüggesztette és ellenük fegyelmi eljárást indíthatott. Elbocsátotta azokat, akik nem tértek vissza állásukba, illetve az ostrom előtt vagy alatt nyugatra mentek, és szintén ezt a sorsot szánta azoknak, akik az igazolási eljárás során akár a legenyhébb büntetésben is részesültek.⁵¹

Zinner Tibor arra a megállapításra jutott a rendelkezésre álló töredékes adatok átvizsgálásával, hogy az igazolások, valamint a B-lista során közel hatezer ember kapott valamilyen negatív határozatot, és ennek több mint tizszeresét tették ki a B-listázottak, azaz összesen közel hetvenezer közigazgatási alkalmazottat érintettek ezek az eljárások.⁵²

A B-listázásokkal az apparátus körülbelül tizenöt százalékát sikerült ugyan leépíteni, de már a következő évben mintegy kétszer annyi új állást létesítettek, mint amennyit 1946-ban megszüntettek. Rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehet az apparátus nagyarányú cseréjére törekedni. A régi alkalmazottakat ezért továbbra is szükséges rossz-

---

⁴⁹ Farkas, 1992. 136. p.

⁵⁰ Kollega Tarsoly, 1996. 151. p.

⁵¹ PML XVII. 1. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Nemzeti Bizottság ir. a/ Jegyzőkönyvek. 1945. április 12.

⁵² Zinner, 1985. 133. p.

nak tartották, akiknek a lojalitásában kételkedtek. Minél régebben dolgozott valaki a közigazgatásban, annál kevésbé tartották megbízhatónak.

Bár csak a tisztviselők 15%-át érintették a leépítések, annak hatása mégis sokkal nagyobb volt ennél. A listák összeállításának, a találgatásoknak, a bizottság előtti megjelenésnek, a kollégák elbocsátásának híre félelmet keltett, a mértékadó, magas rangú hivatalnokok távozása pedig általános bizonytalanságot eredményezett.⁵³

A Pest megyében működő B-lista bizottságok által leépítettek létszáma összesen 2027 volt. Tekintettel arra, hogy a leépítés előtti létszám 8524-re volt tehető, az elbocsátás a hivatalnokok 27,86%-át érintette. Állásban összesen 6497 személy maradt.⁵⁴

A B-lista végrehajtása alig fejeződött be, máris felül kellett vizsgálni. Ez Rajk belügyminiszter rendeletével indult meg 1946. július 24-én. Ennek eredményeként Pest megyében a járási adminisztráció összesen 107, a városi előjáróságok pedig 80 alkalmazottat vettek vissza.⁵⁵

Az sem látszott távolról sem egyértelműnek, hogy a B-listázás lesz a végső tisztogatás. Ezt megelőzően ugyanis, mint láttuk, lezajlottak az igazolások, amelyek érvényességét már a B-lista során megkérdőjelezték: az eljárások még be sem fejeződtek, de a sajtó már annak kudarcáról cikkezett.⁵⁶

A rendkívüli néphatalmi szervek szerepe az igazgatásban

A második világháború utáni években a mindennapi élet szabályozásában fontos szerepet játszottak a rendkívüli szervek, tevékeny részesei voltak az állami életnek: a föld-reformban, a tisztviselők igazolásában vagy a mezőgazdasági és ipari termelés ellenőrzésében éppúgy jelentős szerepet játszottak, mint a háborút követő zűrzavar idején a korrupció elleni küzdelemben. Hazánkban azonban – eltérően más közép- és délkelet-európai országoktól – a rendkívüli szervek nem alakultak át helyi törvényhatóságokká, hanem továbbra is társadalmi szervként igyekeztek a hagyományos közigazgatást segíteni. A fegyverszüneti szerződés ugyanis ennek visszaállítását írta elő, de még a szövetséges főparancsnokság is eleinte a hadműveletek érdekében biztonságos hátországot akart, és nem szorgalmazta a változást.

---

⁵³ Kovács M. Mária, 1982. 50. p.

⁵⁴ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. a/ 103/1946. Közli: Varga, 2006. 237. p.

⁵⁵ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. a/ 104/1946. Közli: Varga, 2006. 245–246. p.

⁵⁶ Kovács M. Mária, 1982. 50. p.

A néphatalmi szervek közül a legfontosabbak a működésüket 1944 utolsó hónapjában megkezdő nemzeti bizottságok voltak. A Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt Szegeden 1944. december 1-jén megalakította a Szegedi Nemzeti Bizottságot. A következő napon megalakult a politikai pártok koalíciója, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, és közzétette programját. Néhány nap múlva Debrecenben, majd egyre több településen alakultak meg a nemzeti bizottságok, amelyek hatásköre szinte az élet minden területére kiterjedt.

Ezen szervek szerepének megítélésében azonban szinte kezdettől fogva megosztott volt a politikai elit. A baloldali pártok – félve a kisgazdák ellenállásától – nem akarták, hogy a nemzeti bizottságok az állam szerves részévé váljanak. A későbbi hatásköri összeköttetések megelőzése érdekében az 1030/1945. M.E. számú rendelet például kifejezetten megtiltotta, hogy a nemzeti bizottságok közigazgatási funkciókat gyakoroljanak.⁵⁷

A nemzeti bizottságok főhatósága a Belügyminisztérium volt, elsődleges feladatuk pedig a közigazgatás helyreállítása. A nemzeti bizottságok politikai szervek voltak, az általuk alakított hatóságokat el kellett ismerni minden tisztviselőnek, és határozataikhoz alkalmazkodniuk kellett.⁵⁸

A Pest Megyei Nemzeti Bizottság megalakulására csak azt követően került sor, miután nyilvánvalóvá vált, hogy a Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) egyedül képtelen megbirkózni a hatalmas vármegye problémáival is. *„A Budapesti N. B. szükségesnek és időszerűnek tartja, hogy a vármegyénel N. B. alakuljon. Ezért elhatározza, hogy felhívja a pártokat és a szakszervezeteket, hogy ezen bizottság megalakításához 4-4 tagot küldjön [ek] ki.”*⁵⁹

A nemzeti bizottságok részt vettek különböző demokratikus szervek megalapításában, így tagokat küldtek a megyei földbirtokrendező tanácsba (600/1945. M.E. számú rendelet 48. §.), megalakították a községi földigénylő bizottságokat (33 000/1945. F.M. számú rendelet 4. §.), a városi földrendező tanácsot (75 000/1945. F.M. számú rendelet 1. §.), tagokat küldtek ki a termelési bizottságokba (22 500/1945. F.M. számú rendelet 6. §.), a mezőgazdasági termelési hiteligényeket elbíráló bizottságokba (21 906/1945. F.M. számú rendelet 2. §.), a terménybeszolgáltatás ellenőrzésére.⁶⁰

⁵⁷ Balogh, Izsák, Gergely, Föglein, 1986. 127. p.

⁵⁸ A Magyar Állam szervei, 1985. 516. p.

⁵⁹ BFL. XVII. 2. 1945. március 12. A Budapesti N.B. ötös bizottsága 17. ülésének jegyzőkönyve. XXI/10.-1945. BNB. (Ságvári, 1975.)

⁶⁰ Csizmadia, 1968. 350. p.

A nemzeti bizottságok kapcsolata a népi bizottságokkal nem merült ki azok megalakításában, a későbbiek során ellenőrzést is gyakoroltak felettük. A hagyományos közigazgatás pedig a földreform során, a termelés ellenőrzésével kapcsolatban és számos egyéb területen kénytelen volt együttműködni a népi bizottságokkal, mindenekelőtt a nemzeti bizottságokkal.⁶¹

A nemzeti bizottságok működése az idő múlásával egyre több problémát vetett fel. A tagjaik közhivatalnoki minősítésére vonatkozó rendelettervet például a Minisztertanács nem fogadta el. Két év múlva a 10 260/1948. számú kormányrendelet a nemzeti bizottságot a termelési és földigénylő bizottsággal együtt „*helyi közigazgatási szervnek*” tekintette. Mindezek ellenére azonban nem ismerték el a nemzeti bizottságok közigazgatási tevékenységének jogszerűségét.⁶² Előfordultak például olyan sajátos esetek is, amikor a törvények szellemével teljesen megegyező intézkedés miatt végül a bíróság elmarasztalt egy nemzeti bizottságot. A 10 260/1948. számú kormányhatározat gátat vetett a nb és egyéb népi bizottságok tagjai ellen indított olyan követeléseknek, amelyek a bizottságok valamely, a termeléssel kapcsolatos intézkedéséből eredő kár megtérítését célozták. A rendelet a folyó perekre és végrehajtásokra is vonatkozott.⁶³

A földreform végrehajtásának kezdetén a nemzeti bizottságok meghatározó szerepet játszottak. Pest megyében Hajdú, Csongrád és Heves megyéhez hasonlóan többnyire a nemzeti bizottságok hívták össze a földigénylők gyűléseit.⁶⁴ A Pest Megyei Nemzeti Bizottság pedig az egyes járásokba a földosztás segítésére repülőbizottságokat küldött ki.⁶⁵

A földosztás első szakaszában tehát a nemzeti bizottságoknak kiemelt szerepe volt. Kecskeméten 1945. március 21-én a nemzeti bizottság ülésén döntést hoztak, amelynek értelmében a nemzeti bizottságnak meg kellett keresnie a polgármestert annak érdekében, hogy a földigénylők összeírását április 6-ig a közigazgatás el tudja végezni, és április 8-ra a szükséges nagygyűlést össze lehessen hívni. A jegyzőkönyv aláhúzza, hogy „*az összeírás elkészítéséhez gyakorlott közigazgatási apparátus kell*”. Az ülésen felmerült másik javaslat (amely szerint a nemzeti bizottság hívja össze a földigénylők nagygyűlését, azon válasszák meg a bizottságot, majd a választmányt, az összeírást pedig a választmány végezze el) nem kapta meg a szükséges támogatást.⁶⁶

---

⁶¹ Csizmadia, 1968. 302. p.

⁶² Csizmadia, 1968. 371. p.

⁶³ Csizmadia, 1968. 375. p.

⁶⁴ Jenei, 1970. 136. p.

⁶⁵ PML XVII. 1. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Nemzeti Bizottság ir. a/ Jegyzőkönyvek. 1945. április 4.

⁶⁶ BKML XVII. 46. Kecskeméti Nemzeti Bizottság ir. Jegyzőkönyvek. 1945. márc. 21.

A kalocsai polgármester 1945. március 23-án intézett átiratot a városi nemzeti bizottsághoz. Ebben azt kérte, hogy az MKP helyi szervezetének keretei között 1945 januárja óta működő fibet koalíciós alapon alakítsák újra. Rámutatott arra, hogy a bizottság akkorra már, „*mint hírlik*”, függetlenül a termelési bizottságtól és a városi mérnöktől, a Draskovich-féle birtokot ki is osztotta, amihez nem volt joga. Megjegyezte, hogy a fib akar foglalkozni azon földek megművelésével, amelyek tulajdonosai elmenekültek, vagy valamiért nincsenek a városban. Ezt azonban a polgármester azért tartotta helytelennek, mert a földművelési miniszter rendelete ezen földek megművelését kifejezetten a termelési bizottságokra bízta.⁶⁷

A nemzeti bizottságok reform előkészítő szerepe a megye más részein is jellemző volt. Alsógödön például a nemzeti bizottság jóval a rendelet életbe léptetése előtt, február 14-én elhatározta a földigénylők összeírását, továbbá két, szomszédos pusztának a községhez való csatolását. Kiskunhalas nemzeti bizottsága már a rendelet előtt megalakította a földigénylő bizottságot, és intézkedéseivel a közelgő földreform végrehajtását készítette elő.⁶⁸

A Pesthidegkúti Nemzeti Bizottság például adminisztrációban jártas tisztviselőt bocsátott rendelkezésre, és a titkárat is beküldte a földigénylő bizottságba.⁶⁹ A Maglódi Nemzeti Bizottság a földigénylő bizottságot utasította, hogy a kertészetek részére a község közelében juttatasson földet.⁷⁰

A termelési bizottságok felállítását 1945 tavaszán rendelte el a földművelésügyi miniszter. Ezeket a szervezetet valamennyi városban meg kellett alakítani, illetve járási és megyei termelési bizottságok is megkezdték működésüket. Feladatuk a termelés minél gyorsabb beindítása volt.⁷¹ A termelési tervek általános alapelveinek kidolgozása után azok végrehajtásáról is gondoskodtak, a kötelező termesztés alól felmentést adhattak.⁷²

Fontos szerepet játszottak mezőgazdasági „*véleményező*” és „*elszámoltató*” bizottságok. Az előbbiek a mezőgazdasági termesztési hitelek felhasználására jöttek létre, az utóbbiak pedig az 1946–1947. gazdasági évben a vetőmagszükséglet kielégítését biztosították.

⁶⁷ BKML XVII. 43. Kalocsai Nemzeti Bizottság ir. 2/1945. Közli: *Földreform 1945*, 1965. 243–244. p.

⁶⁸ *Csizmadia*, 1968. 283. p.

⁶⁹ BFL. XVII. 38. Pesthidegkúti Nemzeti Bizottság ir. Jegyzőkönyvek. 1945. április 3.

⁷⁰ PML XVII. 105. Maglódi Nemzeti Bizottság ir. a/ Jegyzőkönyvek. 1945. április 19.

⁷¹ A termelési bizottságok megalakítását a 30 300/1945. F.M. és a helyébe lépő 22 500/1945. F.M., továbbá a 22 681/1945. F.M. sz. rendeletekkel írták elő.

⁷² *A Magyar Állam szervei*, 1985. 642. p.

A koalíciós időszak közigazgatása

Jóval a nemzetgyűlés megbízatásának lejárta előtt, 1947. augusztus 31-én a kommunisták által kiharcolt választások eredményeképp jelentős politikai erőeltolódás ment végbe. Ennek eredményeként az MKP 110 mandátumot, a kisgazdák 68 mandátumot, a szociáldemokraták 67, a Nemzeti Parasztpárt 36, a Keresztény Női Tábor 4, a Demokrata Néppárt 60, a Magyar Függetlenségi Párt 49, a Magyar Radikális Párt 6, a Független Magyar Demokrata Párt 18, a Polgári Demokrata Párt pedig 3 képviselői helyet szerzett.⁷³

A kisgazdapárti Dinnyés Lajos 1947. szeptember 23-án alakította meg kormányát. A belügyi, a közlekedésügyi, a külügyi, a népjóléti és a tájékoztatási tárcát az Magyar Kommunista Párt, a pénzügyi, a földművelésügyi, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot az FKGP kapta meg. Az iparügyi, az igazságügyi, a kereskedelem és szövetkezetügyi minisztérium az SZDP, a honvédelmi, valamint az építés- és közmunkaügyi pedig az NPP-nek jutott.

A koalíciós években több esetben alakult ki feszültség a központi kormány és bizonyos megyék vezetése között. A BM a lakosság ki- és betelepítésének idejére jogot kapott a községi autonómia felfüggesztésére, ezzel a jogával PPSK vármegye esetében is élt. A beavatkozások 36 települést érintettek 1946. január 28-án. (Ezek a települések: Iklad, Bia, Budajenő, Budakeszi, Budaörs, Budatétény, Nagykovácsi, Nagytétény, Páty, Perbál, Pesthidegkút, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Telki, Torbágy, Törökbálint, Üröm, Zsámbék, Harta, Hajós, Nemesnádudvar, Császártöltés, Soroksár, Ceglédbercel, Vecsés, Szigetbecse, Szigetszentmárton, Szigetújfalu, Taksony, Budakalász, Csobánka, Dunabogdány, Pilisborosjenő, Piliscsaba, Visegrád.)⁷⁴

A második világháború utáni években a közigazgatást végző szervek számában, elnevezésében és részben feladataiban is valamennyi szinten jelentős változások következtek be. A kormányzati szervek esetében az új tárcák létrehozása elsősorban pártpolitikai érdekeknek, koalíciós küzdelmeknek rendelődt alá. A szovjet mintának megfelelő, erőteljes átszervezésekre azonban csak 1949 nyarán került sor. Ekkor jött létre a Bel- és Külkereskedelmi Minisztérium, a Könnyű- és a Nehézipari Minisztérium, a Közlekedés- és Postaügyi, valamint az Építésügyi Minisztérium. 1945-ben még 10 olyan minisztérium – a tárcák több mint 66%-a – működött, amelynek 1945 előtt is volt az államszervezetben név

⁷³ Balogh, 1980. 20–21. p.

⁷⁴ Farkas, 1992. 199. p. A vármegyék közül sor került Tolna megye önkormányzatának felfüggesztésére is. Ezt követően a belügyminiszter alispánt is kinevezett, jöllehet egy alispánt már 1945. október 16-án választottak a megyében. A miniszter által delegált vezetőt a tisztviselők nem fogadták el, ezért ő néhány hét után visszautazott Pestre. A megyei apparátus a választott szociáldemokrata alispán mellett állt ki. (Uo. 109. p.)

szerinti megfelelője. Ez 1949-re úgy módosult, hogy az 1945 után létrejött minisztériumok már több mint 56%-ot tettek ki. Az áttörés az 1949. júniusi átszervezések után történt meg. A miniszterelnökség alárendeltségében működő szervezetknél már 1946-ban a „népi demokratikus” korszakban létrehozott szervek voltak többségben (kb. 71%). Az arányok eltolódása a jelentős számú új szervnek volt köszönhető.

A politikai tárcák, tehát a belügyi, a honvédelmi, az igazságügyi és a külügyi minisztérium fontossága jelentősen felértékelődött, mert alárendeltségükben már 1945-ben az új szervek aránya 46%-os volt, 1946-ban ez a viszonyszám 57%, 1949-ben pedig az új szervek tették ki az összes szerv 70%-át.⁷⁵

A szakigazgatásban 1944–1949-ig a régi szervezetrendszer elemeire építve fokozatosan épült ki az új. Az első évben, tehát 1945-ben az összes közigazgatási szerv a régitől örökölt formában, de persze más társadalmi keretek között működött. Az új szervek aránya 1946-ra haladta meg az 50%-ot. A régi és új szervek aránya 1948-ra 32: 68, 1949-re 26:74-re módosult. Az államszervezet átalakítása 1948-ban felgyorsult. A Kominformnak Jugoszlávia Kommunista Pártját és vezetőit megbélyegző határozata után Rákosi Mátyás az MDP Központi Vezetőségének 1948. novemberi ülésén a „régí formák és intézmények” megszüntetését mint a legfontosabb célok egyikét jelölte meg, a Szabad Nép 1949. január 16-i számában pedig azt fejtette ki, hogy Magyarországon a népi demokrácia funkciójára nézve proletárdiktatúra, de egyelőre még szovjet forma nélkül. Ezért kell áttérni a proletárdiktatúrának a Szovjetunióban kialakult formájára. Ennek a célnak a megvalósítása érdekében született meg az 1949. évi XX. tc. az alkotmányról és az 1950. évi I. törvény a tanácsrendszer megteremtéséről.

---

⁷⁵ Bikki, 1992. 44–46. p.

3. A földművelésügyi szakigazgatás Pest megyében 1944 és 1949 között

Hazánk a második világháború végén gazdasági struktúráját tekintve agrár-ipari ország volt. A kereső lakosság 50,8%-a a mezőgazdaságban dolgozva a nemzeti jövedelem harmadát állította elő. A mezőgazdaságban keletkezett kárt mintegy tízmilliárd háború előtti pengőre becsülték, ami a nemzeti vagyon 20-30%-át jelentette. A mezőgazdaság háborús veszteségei a gazdasági élet termelő ágazataiban keletkezett kár csaknem 53%-át, az ország összes háborús anyagi veszteségének 17%-át tették ki. A bekövetkezett kár közel kétszer annyira tehető, mint amennyi a mezőgazdaságból származó jövedelem 1938-ban volt.⁷⁶

A háborús cselekmények a legnagyobb mértékben az állattenyésztést sújtották.⁷⁷ Az állatállomány 43%-a pusztult el, háborús vesztesége 1938-as értéken számolva meghaladta a 1,5 milliárd pengőt. A szarvasmarhák száma az 1938-as évhez viszonyítva 1 875 000 darabról 1 070 000 darabra esett vissza. Sertéseink 78,7%-a, a juhállomány 80%-a pusztult el. Emellett terményekben 1,4 milliárd, épületekben mintegy 230 millió, gépekben, eszközökben pedig 450 millió pengő kár keletkezett.

A lovak száma a háború előtti 814 000-ről 329 000-re csökkent, a 485 000 lófogategységből mindössze 200 000 (41%) élte túl a háborút. A 10 500 traktorból ugyan mintegy 9000 maradt meg, de ennek talán még a fele sem volt üzemképes.

1945-ben hozzávetőlegesen 8 millió holdról sikerült betakarítani a terményeket. A termés közepesnél jobb volt, de ennek dacára a fővárosi és az ipari központok piacaira a felhozatal viszonylag csekély volt. A városok kiéhezett népe hiába várta az élelmet, ezt a helyzetet súlyosbította, hogy a pénz értékének devalvációja miatt a dolgozó parasztok inkább önellátókká lettek, semmint árutermelők. Ez az egészségtelen gazdasági környezet csak a stabil pénz bevezetésekor változott meg.⁷⁸

A mezőgazdasági termelés újjászervezése az ország számára létkérdés volt. A Földművelésügyi Minisztérium Debrecenben 1945. január 25-én felhívást intézett a magyar föld népéhez, a mezőgazdasági munkásokhoz, a gazdasági cselédekhez, a kisbérletlőkhöz, a törpebirtokosokhoz és a kisgazdákhoz. Ebben többek között arról tudósított, hogy a földreform küszöbön áll, és az ország jövője, a gazdaság felemelkedése a parasztság munkáján múlik. A háborús események következtében megcsappant igaerő hiánya miatt a mezőgaz-

⁷⁶ Fazekas Béla: Mezőgazdaságunk a felszabadulás után. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1967. 39. p. Közli: *D. Molnár*, 1996. 1505. p.

⁷⁷ *Lázár*, 1972. 42. p.

⁷⁸ *Lázár*, 1972. 43. p.

daságban dolgozók számára általános követelményként előírta, hogy az igaerő-, gép- és üzemanyaghiányt a több kézimunkaerőt igénylő növények „*fokozott felkarolásával*” kell ellensúlyozni. Az elhagyott gazdaságok területeinek művelését gondnokok vezetésével, kishaszonbérletek vagy földbérlo szövetkezetek alakításával kell biztosítani. „*Aki ma nem dolgozik a romokban heverő ország felemelkedésén*”, emelte ki nyomatékosan a minisztérium leirata, „*az nem számíthat arra, hogy a földreform során földhöz jut*”.⁷⁹

A szövetséges hatalmak 1945. január 20-án Moszkvában írták alá Magyarországgal a fegyverszüneti szerződést, amelynek 11. és 12. paragrafusa, valamint függelékei tartalmazták a jóvátételi kötelezettségeinket. Az egyezmény a Szovjetunió javára történő, hatéves időtartamra szóló áruszállítási kötelezettséget írt el. Ennek megfelelően már 1945-ben 33,4 millió dollár értékű szállítást kellett teljesíteni, ebből a mezőgazdasági termények értéke hat millió dollár értéket tett ki. A gabonaféléket már a törlesztési idő első három évében le kellett szállítani, ezen tehertételek miatt az ország teljesítőképessége határára jutott.⁸⁰

A jóvátételi szállítások mellett a fegyverszüneti szerződés 11. §-a értelmében a hazánk területén tartózkodó Vörös Hadsereg élelmezési igényeit is ki kellett szolgálni. 1945 első negyedévében a Vörös Hadsereg parancsnoksága maga gondoskodott a hadsereg ellátásáról, így az e célra igénybe vett élelmiszer mennyisége nem ismeretes, feltehetően sokkal nagyobb volt, mint a későbbi évnegyedekben, amikor a szovjet hadsereg részére igényelt élelmezési cikkek az 1938-as értékben 178 millió pengőnek feleltek meg.⁸¹ Ennek különösen az állatállomány látta kárát, a hadsereg ellátására évi 160 000 szarvasmarhát kellett szállítani. A jóvátételi igények kielégítése amellet, hogy a törzsalomány pusztulásával járt, csak a magyar lakosság ellátásának rovására valósulhatott meg.⁸²

A helyzetet súlyosbította az országban tartózkodó szovjet katonák önkényeskedése. Pest vármegye, Budapest székesfőváros és Kecskemét thj város állami gazdasági felügye-
lősége a földművelési miniszternek 1946. május 28-án írt levelében a megszálló csapatok
jogosulatlan igénybevételeiről panaszkodott. A Vörös Hadsereg a vármegye területén 959,
5 katasztrális hold (kh) szántót, 7,5 kh kertet, 15 kh. szőlőt és gyümölcsöst, 160 kh rétet,
160 kh legelőt, 0,5 kh belsőséget vett a földművelésügyi miniszterrel kötött megállapodá-
son felül szabálytalanul igénybe. Így Örkény községben kb. 300 db tehén február közepétől
április végéig mintegy 700 holdon a gazdák vetéseit legelte. Gyón, Örkény, Tatárszent-

⁷⁹ PML XVII. 520. Győmrői Földigénylő Bizottság ir. 1945. „Általános ügyek.”

⁸⁰ ÜMKL XIX. –J-1-k Küm M. Tük. 28.d. IV.526/5. Közi: D. Molnár, 1996. 1509. p.

⁸¹ D. Molnár, 1996. 1510. p.

⁸² D. Molnár, 1996. 1511. p.

györgy községek határában az orosz katonai gyakorlatok miatt a gazdák csak április végén tudták a tavaszi munkálatokat elkezdni. A fülöpszállási közlegelőből 60 kh-at foglaltak le az orosz katonák, amellyel a közlegelő területét kettévágták. Peszerádacs községben áprilisban heteken át nem tudtak dolgozni kb. 10 000 kh-on a lövészgyakorlatok miatt, majd a kiürített majorból az oroszok mindent elvittek. Isaszeg községben pedig a vetések egy részét kicsapott lovak legelték. A legeltetésekkel és egyéb kártételekkel kapcsolatban több szóbeli sérelem a helyi orosz parancsnokságok útján orvosolható volt, ezeket így a járási gazdasági felügyelők általában nem jelentették.⁸³

A Pestvármegyei m. áll. Gazdasági Felügyelőség 1946. július 5-én írt levelet a Magyar Földművelésügyi Minisztériumnak a megszálló csapatok jogosulatlan igénybevételeivel kapcsolatban. Ebből megtudhatjuk, hogy Soltszentimre községből mezőgazdasági gépeket ugyan nem vittek el, viszont igás kocsit eltulajdonítottak. Hozzávetőleg 50 darabot vihettek el a községből, amelyek értéke mintegy 50 000 000 adópengő értéket képviselt. Elvittek ezen felül két tizedes mázsát kb. 10 000 000 adópengő értékben. Kecel községben a leggyakoribb volt a bor, a zsír és a sertés húsféle, a széna, a baromfi, valamint átvonulás-kor a lovak és a szarvasmarhák önkényes igénybevétele. A Szentendrei járás gazdasági felügyelője jelentette a megyei felügyelőségnek, hogy a helybeli megszálló csapatok rendszeres gyakorlatozása nem a laktanya belső területén zajlott, hanem a város határában, a városi kaszálókon, a legelőkön és igen sokszor még szántón és a gyümölcsösökben is gyakorlatoztak, a gyümölcsfa-állományt ezért igen súlyos károk érték. A vetésterületet letiporták, mivel „a megművelt területeken keresztül gyalog és kocsutakat készítenek” nehéz lövegek elhelyezése érdekében. A megművelt területeket telehordták salak- és kőzúzalékkal; maga a szántóföld is évekre művelhetetlenné vált. A termelők lekaszált lucernatermését elvették, így a gazdák még saját állataikat is eladni kényszerültek.⁸⁴

A gazdasági felügyelőség anyagában máshol azt olvassuk, hogy 1946-ban a Szentendrei járás lakossága körében a jogtalan igénybevételek miatt igen nagy volt az elkeseredés, „ami nagy hatással lesz a jövő évi termelési készség menetére.”⁸⁵

Gazdapanaszokkal sok esetben találkozhatunk a gazdasági felügyelőség irataiban. Az egyik, 1946 kora tavaszán megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezleten többek között az is elhangzott, kíváncsot lenne, ha a felügyelői szolgálat mind a régi kisgaz-

⁸³ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 14/1946.

⁸⁴ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 14/1946.

⁸⁵ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 14/1946.

⁸⁶ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1946. Budapest, 1946. május 23. Duna-Tisza közti kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő levele a Duna-Tisza közti kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj Városi gazdasági felügyelőségnek. (Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

dák, mind az új juttatottak között népszerű lenne. Ezért a gazdasági felügyelőknek, főleg a járási gazdasági felügyelőknek „*keresni kell az érintkezést a gazdatársadalom legalsó rétegével.*” Ennek érdekében célszerű lenne, ha a járási gazdasági felügyelők egyes községekben bizonyos időközönként gazda-panasznapokat tartanának. Lehetőség szerint a járás székhelyén kell ezeket a rendezvényeket megtartani, ahová a főjegyzőt, a nemzeti bizottsági elnököt is meg lehet hívni, illetve az eseményt össze lehet kötni határbejárással, legelőszemlével is – olvasható a kerületi gazdasági felügyelői értekezlet jegyzőkönyvében.

A hivatal egyik, 1946 nyarán kelt, a járási felügyelőknek küldött levelében például arra hívta fel a figyelmet, hogy a kerületi főfelügyelő egyik körrendelete értelmében a gazdapanaszokat minden hónap 25. napjáig el kellett juttatni a felettes hatósághoz.⁸⁷

A mezőgazdasági szakigazgatás előtörténete, helyreállítása

A földművelési közigazgatás átalakulása nem volt olyan mértékű, mint amekkora átrendeződés a politikai hatalomban és a földművelés birtok- és üzemi viszonyaiban végbement. Megmaradt többé-kevésbé sértetlenül a közigazgatás régi, centrális felépítése. Legfelső szinten a kiterjedt hatáskörű minisztérium a különböző szakszervek és szakhivatalok – gazdasági felügyelőségek, szőlészeti és borászati felügyelőségek, kertészeti felügyelőségek stb. – közreműködésével végezte az igazgatást, közép és alsó fokon pedig elsősorban az általános (megyei, járási, községi) közigazgatási hatóságok látták el a mezőgazdasági szakigazgatási feladatokat, a népi szervek közreműködésével.⁸⁸

A birtokviszonyok átalakítását azonban a kormány, feltehetően a baloldali politikai erők nyomására, nem akarta a hagyományos, tehát döntően a háború előtti években munkába állt hivatalnokokból álló apparátussal elvégeztetni.

A legfontosabb, mezőgazdasági igazgatási feladatokat is ellátó népi szervek a földigénylő és a termelési bizottságok voltak. A háború utáni évek mezőgazdasági igazgatásának jellemzője volt mindamellett az is, hogy a hivatalok igyekeztek az érdekelteket a mezőgazdasági termelést érintő fontos közfeladatokba bevonni, többek között a mezőgazdasági munkaközvetítésbe, a szociálpolitikai döntésekbe, a mezőgazdasági hitel vagy a vetőmag elosztásába.⁸⁹

⁸⁷ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 23/1946. A Duna–Tiszaközi kerület főfelügyelőjének levele 1945. június 28-án valamennyi vármegyei és Szeged thj városi m. áll. Gazdasági Felügyelőségének. (Az 1945. jún. 18-ai kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.

⁸⁸ Gonda, 1970. 274. p.

⁸⁹ Gonda, 1970. 273. p.

A magyar polgári állam lényegi alapjainak lerakása a dualizmus kezdetén történt meg. Az 1870. valamint az 1886. évi törvények a középszintű igazgatás szerveiként a törvényhatóságot, tehát a vármegyét és a törvényhatósági jogú várost jelölték meg. A közigazgatás alsó fokán a községek helyezkedtek el.⁹⁰

A megyei önkormányzat működését az 1870. évi szabályozás mind a szabályrendelet-alkotás, mind a jogalkalmazás terén alig korlátozta. A törvényhatóságok szervezete lényegében az országgyűlési választójogon és a virilizmuson alapuló képviseletből, és a választott, a szakképzettség elsajátítására kezdetben nem kötelezett tisztviselőkből állt. Az 1886. évi törvény a megye hatáskörét belügyeinek önálló intézésére, az állami közigazgatás közvetítésére és a politikai ügyekre korlátozta. A megyei közgyűlés hatáskörébe tartozott tehát a törvényhatóság területének, szervezetének, gazdaságának valamennyi kérdése. Az 1933. évi XVI. tc. újból meghatározta a megyei közgyűlés hatáskörét, illetve a megyei kisgyűléstől⁹¹ utalt át ügyeket a hatáskörébe. Az 1030/1945. M.E. számú rendelet a kisgyűlés hatáskörét tovább szűkítette a törvényhatósági közgyűlés javára.⁹² A törvényhatóság gondoskodott 1945 után a mezőgazdasági termelés megindításáról és annak folyamatosságáról, a termőföldek aknamentesítéséről, traktort utalt ki a községeknek, állatvásárlásra adott megbízást, elosztotta a községben az ismeretlen eredetű állatokat, permetezőszereket vásárolt, munkaerőt biztosított az aratáshoz, csépléshez, tenyész- és apaállatokat szerzett be, a gyümölcsösök ápolását szaktanácsokkal segítette, kezelte az erdőket.⁹³

A törvényhatóságok élén a kormány megbízottjaként működő, de az uralkodó által kinevezett főispán korlátlan jogkört kapott. Ha a főispán valamely közgyűlési határozatot törvénybe vagy miniszteri rendeletbe ütközőnek, esetleg az állam érdekeit sértőnek vélt, elrendelhetette annak felülvizsgálatra történő felterjesztését. Az ilyen határozat csak a miniszteri jóváhagyás után vált végrehajthatóvá. Amennyiben az alispánnak valamely intéz-

⁹⁰ A területi önkormányzat gondolata legvilágosabban a francia forradalom során merült fel a feudális igazgatás ellenhatásaként. Az abszolutizmus centralizált igazgatásával szemben olyan természetjogi gyökerű nézet alakult ki, amely a montesquieu-féle három ág mellett felfedezte a negyediket, a helyi hatalom, a „*pouvoir municipal*” jelentőségét. Ez jogi megfogalmazást kapott 1789. december 14-én egy francia törvényben is, és átsugárzott részben a belga kormány közvetítésével olyan német és osztrák államméleti rendszerekbe, amelyek a szabad államot szabad községekre akarták alapozni. (Beér, 1962. 13. p.)

⁹¹ A törvényhatósági kisgyűlés a vármegyei közgyűlés munkáját segítette. A világháború után feladatai közé tartozott a 100 000 pengő meg nem haladó vagyonszerezés, elidegenítés, megterhelés és az ezekkel kapcsolatos jogügyletek megkötése, a költségvetésben előirányzott, de nem részletezett hitelek felhasználása vagy költségvetés híján a 100 000 pengő meg nem haladó összegű kiadások feletti rendelkezés, az alapok költségvetéssel nem kötött, de felhasználható jövedelmének szétosztása, a törvényhatósági tisztviselők és alkalmazottak részére a törvényhatóság első tisztviselője által engedélyezhető időtartammal hosszabb szabadságidő engedélyezése, a községi szabályrendeletek felülbírlata. Döntött ezenfelül másodfokon azokban a közérdekű ügyekben is, amelyekben első fokú hatóságként a törvényhatóság első tisztviselőjénél alsóbb önkormányzati hatóság járt el. Előkészítette a Törvényhatósági Bizottság elé terjesztendő ügyeket. Minden egyéb kérdésben, amely korábban a Kisgyűlés hatáskörébe tartozott, a világháború után már csak a Törvényhatósági Bizottság járhatott el. (A Magyar Állam szervei, 1985. 654–655. p.)

⁹² Farkas, 1992. 58. p.

⁹³ Farkas, 1992. 205–206. p.

kedésével nem értett egyet, a főispán a kivételes jogkör alapján elrendelhetette a más irányú végrehajtást, az esetleges ellenszegülő tisztviselőket pedig felfüggeszthette. Az ilyen eljárások ellen a törvényhatóságok panaszjogot (garanciális panasz) kaptak.

A törvényhatóság első tisztviselője az alispán volt, aki a vármegyei közigazgatást vezette, s eljár minden olyan ügyben, amit nem utaltak más szerv hatáskörébe.

A belső tisztviselői körbe tartozott még a főjegyző, a tisztí főügyész, az árvászeki elnök, továbbá az állami szakigazgatás beosztott hivatalnokai.

A járási főszolgabírák a községek felügyeletét, irányítását látták el, hivatalaik hatósági jogkörben a háború végéig elsőfokú fórumnak számítottak.⁹⁴

A világháború után az 1030/1945. M.E. számú rendelet 12. §-a főszolgabíró korábbi hatáskörét a főjegyzőre ruházta, hogy ezáltal a „*feudális*” hangzású elnevezést kiiktassák a terminológiából. A főjegyző elsőfokú közigazgatási és rendőrhatalósági tisztviselő volt. Irányította a községi választásokat, ő elnökölt a tisztújító gyűléseken, ellenőrizte az anyakönyvezést, vallás- és közoktatásügyi, közegészségügyi, ügyi kérdésekben, valamint katonai, ipari, mezőgazdasági rendészeti, állategészségügyi, szociális igazgatási ügyekben is eljár. A közigazgatási szakkérdéseket a külső állami szervek tisztviselőivel közösen oldotta meg.⁹⁵

A Közigazgatási Bizottság

A vármegyék működésében jelentős szerepet játszottak az 1876-ban (1876. évi VI. tc.) életre hívott közigazgatási bizottságok, amelyek biztosították az önkormányzati igazgatás és a kihelyezett állami szakigazgatási (dekoncentrált) szervek közötti koordinációt. Felügyeleti, fegyelmi és közigazgatási fellebbviteli jogkört gyakoroltak. A közigazgatási bizottságok elnöki tisztét a főispánok látták el. Az önkormányzati közigazgatás vezető tisztviselőiből (a törvényhatóság első tisztviselője, a megyei főjegyző, az árvászek elnöke és a tisztíügyész), az állami szakigazgatás tisztviselőiből (adófelügyelő, tanfelügyelő, az állampépítészeti hivatal főnöke stb.) és a törvényhatósági közgyűlés által választott, delegált tagokból állt. Havonként ülésezett, a közigazgatási ágak vezetői itt mutatták be jelentéseiket.

⁹⁴ A belügyi kormányzat a közigazgatási válság elkerülésére az 1942. évi XXII. tc. alapján a megyei, a városi és a községi tisztviselői állásokat államosította. Az intézkedés 1947. december 31-éig volt hatályos, amennyiben a törvényhozás a kérdést korábban nem rendezné. A belügyminiszter a megyei, a városi, és a községi jegyzői állásokat – a kezelői státusok kivételével – kinevezéssel töltötte be, míg a többi községi állásra az alispán nevezett ki tisztviselőket. Lehetőség volt a tisztviselők áthelyezésére is, de az alispánt és a törvényhatósági jogú városok polgármesterét áthelyezni nem lehetett. Ha az áthelyezést a tisztviselő nem fogadta el, végelbírás alá vonták. (Az 1942. évi XXII. tc.)

⁹⁵ Farkas, 1992. 65. p.

A közigazgatási bizottság fegyelmi eljárást rendelhetett el a tisztí főorvos, a járási tisztiorvos, a városi és községi orvos, a pénzügyigazgató és a pénzügyi tisztviselők, az államépítészeti hivatal tisztviselői, a törvényhatósági és a járási állatorvosok, a megyei és városi számvevőszéki tisztviselők, a tanítók és az óvónők ellen. A közigazgatási bizottságnak a törvényhatóság területén az állami, a törvényhatósági és a községi közegek engedelmeskedni tartoztak. Ez nem vonatkozott természetesen az igazságügyi szervekre. A közigazgatási bizottság különleges alakulata a gyámügyi fellebbviteli küldöttség, a fegyelmi választmány, az adóügyi bizottság, a gazdasági albizottság, a népoktatási albizottság, az útügyi albizottság, a kisajátítási albizottság, a telepítési albizottság és a közegészségügyi albizottság volt. Az albizottságok elnöke a főispán volt.⁹⁶

Az 1929. évi XXX. tc. csorbitotta hatáskörét, jogokat vont meg ettől a testülettől, és megszüntette fellebbviteli hatáskörét is. Megmaradt azonban a fegyelmi, az adó- és illetékügyekben élvezett korábbi jogköre, továbbá az általános felügyeleti, ellenőrzési jogai sem sérültek. Feladata maradt továbbra is a törvényhatósági határozatok és szabályrendeletek végrehajtása, a közigazgatás összhangjának és zavartalan menetének biztosítása. Változatlan maradt különleges alakulatainak hatásköre is. A BM ezeket megszüntethette, de újakat is létrehozhatott. A bizottság havonta ülésezett, szótöbbséggel határozott.⁹⁷

A 3970/1943. M.E. rendelet az igazgatás egyszerűsítéséről szólt. Bár a háború miatt jelentős szervezeti változtatásokat nem hajtottak végre, a tömegügyek intézését decentralizálták, a jogorvoslati eljárás lehetőségét pedig szűkítették. A kizárólagos szakügyeket a szakhivatalok hatáskörébe utalták. A rendelet értelmében a gazdasági albizottságnak a szőlészeti, a kertészeti és a vadászati felügyelő is referense lehetett. Végül az államigazgatás közreműködését nem kívánó ügyek az érdekképviseltek hatáskörébe kerültek.⁹⁸

A gazdasági albizottság

A gazdasági albizottságot 1913-ban hozta létre a törvényhozás mint a közigazgatási bizottság egyik különleges alakulatát. Korábban hasonló funkciót a mezőgazdasági és erdészeti albizottság töltött be.⁹⁹

Már a gazdasági albizottság megalakítása előtt rendelkezett azonban a törvényalkotó arról, hogy a közigazgatási bizottságokban legyen olyan tag, aki megfelelő mezőgazda-

⁹⁶ Farkas, 1992. 61. p.

⁹⁷ Farkas, 1992. 60. p.

⁹⁸ Csimadia, 1976. 504. p.

⁹⁹ Az 1913. évi X. törvénycikk az osztatlan közös legelőkről rendelkezett, és létrehozta a legeltetési társulatokat. Azok felügyeletét a közigazgatási bizottságra és a földművelésügyi miniszterre ruházta.

sági szakismeretekkel rendelkezik. A közigazgatási bizottságokról szóló törvénycikk né mely szakaszának módosítását tartalmazó 1882. évi XX. tc. első szakaszai egyebek között a következőket tartalmazták: „*A közigazgatásról szóló 1876. évi VI. törvénycikk 1. §-a akként módosíttatik, hogy a közigazgatási bizottságba a földművelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszter által kinevezendő közgazdasági előadó vétetik fel...A közgazdasági előadó a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek a törvényhatósági szakközege, a közigazgatási bizottságnak rendes szavazattal bíró tagja, s feladatát a közgazdasági ügyek és általában a közgazdasági ügyeknek a képvisellete képezi. A közgazdasági előadók alkalmazásából eredő kiadások iránt a nevezett miniszter külön előterjesztést teend.*”¹⁰⁰ Jóllehet a törvény már fizetett tisztviselőkkel számolt, az illetményekre nem volt mindig fedezet, ezért 1887-ben újból vissza kellett térni a tiszteletbeli megbízottak rendszerére. „*Az 1882. XX. tc. értelmében életbe léptetett közgazdasági előadói intézmény továbbra is fenntartatik; a közgazdasági előadók állása azonban ezentúl tisztán tiszteletbeli. A közgazdasági előadók, mint a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelmi Minisztériumnak a törvényhatóságokban létező tiszteletbeli szakközegei, képviselői és bizalmi férfii fognak működni.*”¹⁰¹

A gazdasági albizottság hatásköre az osztatlan közös legelőkkal, a nyomásos gazdálkodással, a legeltetéssel, az állattenyésztéssel, az apaállattartással, a kopár területek fásításával kapcsolatos kérdésekre terjedt ki, első fokú határozatok elleni jogorvoslatok másodfokú hatóságaként működött.¹⁰²

Az albizottság feladatai az idő előrehaladtával folyamatosan változtak. A kormány az 1930. évi 7890. számú rendeletében az albizottság első- és másodfokú jogkörét érintetlenül hagyta, ugyanakkor albizottsági hatáskörbe tartozók lettek az 1894. évi XII. törvénycikk 9. §-ában¹⁰³ foglaltak. Eszerint a közlegelő-birtokossági közgyűlés sérelmes határozata ellen a közigazgatási bizottsághoz lehetett jogorvoslatért fordulni. Az 1900. évi XXVII. tc. 25. §-át végre nem hajtó birtokosok ellen is eljárást indíthatott a közigazgatási bizottság. E paragrafus szerint a törvényhatóságok, a községek, az egyházi testületek és személyek, a köz- és magánalapítványok, a hitbizományok, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok, azok a birtokosok, illetve bérlők, akik nem a Magyar Királyság területén éltek, birtokaikon csak okleveles gazdatiszteket alkalmazhattak.

¹⁰⁰ Sasvári, 1982. 121. p.

¹⁰¹ Sasvári, 1982. 121. p.

¹⁰² Farkas, 1985. 49. p.

¹⁰³ A 9. paragrafus kimondta: „*A birtokossági közgyűlés oly határozatai ellen, melyek annak hatáskörét túllépik, törvénybe ütközök, vagy egyesek jogait sértik, fellebbezésnek van helye. E fellebbezések felett első fokon a közigazgatási bizottság, második és végső fokon a földművelésügyi miniszter határoz.*” (53–54. p.)

A világháború után is lényegében hasonló feladatokat láttak el a gazdasági albizottságok. A költségvetést, a szövetkezetpolitikát, a mezőgazdaságot, az ipart és a tervgazdálkodást érintő kérdésekkel foglalkoztak, de az árufelhalmozással, a termékelosztással és a termelés racionális szervezésével kapcsolatos feladatokat is elláttak. Ellenőrizték a törvényhatóság területén a kormányhatóságok anyagi vonatkozású és általános rendelkezéseinek végrehajtását. A feladatok végrehajtása érdekében összehangolták a szakigazgatási szervek munkáját.¹⁰⁴ Az albizottságoknak joguk volt hatáskörüket meghaladó kérdések felvetésére, megtárgyalására is, de végrehajtásuk érdekében javaslataikat fel kellett terjeszteniük a Gazdasági Főtanácshoz (GF) és a BM-hez. Munkájukat csak a jóváhagyott törvényhatósági költségvetés keretei között végezheték.¹⁰⁵

Az 1913. évi X. törvénycikk értelmében a közigazgatási bizottság gazdasági albizottsága a főispán vezetése alatt dolgozott, akadályoztatása esetén a törvényhatóság első tisztviselője elnökkölt. Működéséről évente jelentést tett a közigazgatási bizottság teljes ülésének.

A gazdasági albizottság elnöke tehát a főispán volt, helyettese pedig a törvényhatóság első tisztviselője, titkára az alispáni vagy a törvényhatósági jogú városi polgármesteri hivatalból az erre a célra kinevezett tisztviselő, később pedig a törvényhatósági termé megbízott. Az albizottságnak az általunk vizsgált években 12 tagja volt: az elnök, a helyettes elnök, a pénzügyigazgató, a vármegyei gazdasági felügyelő, az építésügyi és közmunkaügyi igazgató, a termé megbízott, a közellátási felügyelő, a szövetkezetügyi felügyelő, az albizottság titkára és még három tag, akiket a nemzeti bizottság javaslatára a közigazgatási bizottság egyéves időtartamra választott be. Ha az ügy olyan szakigazgatási ágat érintett, amelynek vezetője az albizottságnak nem volt tagja, a probléma tárgyalásához tanácskozási joggal őt is meghívták. Az albizottság adminisztratív tevékenységét, a tárgysorozatok összeállítását a titkár végezte.¹⁰⁶

A kormány az 1930. évi 7890. számú rendeletében a gazdasági albizottság működését továbbra is fenntartotta, de az 1913. évi X. törvénycikk 70. §-ában megállapított szervezetét módosította. A tagok számát két mezőgazdasági szakemberrel egészítették ki, így 1930 után az albizottságban már négy mezőgazdasági és két erdőgazdasági szakember foglalt helyet.

---

¹⁰⁴ Farkas, 1985. 52. p.

¹⁰⁵ A 124 501/1949. B.M. számú rendelet melléklete

¹⁰⁶ Farkas, 1985. 51. p.

A megyei és a törvényhatósági jogú városi gazdasági albizottságok külön működtek, de a munkát össze kellett hangolniuk, ezért a titkár rendszeresen részt vett a megyei albizottsági üléseken.¹⁰⁷

A Pest Megyei Közigazgatási Bizottság munkája a világháború után is változatlan keretek között indult újra. Az alakuló ülésen a maga részéről megválasztott hat tagot.

A Pest vármegyei gazdasági albizottság 1946. február 5-én történt megalapításakor a főispán, illetve az alispán mellett a vármegyei tisztí főügyész, a gazdasági felügyelőség vezetője, a budapestvidéki és kecskeméti pénzügyigazgató, a budapesti és kecskeméti erdőfelügyelő lett hivatalból tagja a testületnek, ami kiegészült a Közigazgatási Bizottságból delegált további 6 taggal.¹⁰⁸

Néhány héttel később, 1946. március 14-én a Közigazgatási Bizottságot is kiegészítették. A bizottságba ekkor 12, közgyűlés által delegált tag került be; az FKGP 3, a Szabad Szakszervezetek 2, a Szociáldemokrata Párt 2, az MKP 2, a Nemzeti Parasztpárt 2, a Polgári Demokrata Párt 1 tagot küldött. Hivatalból tagja lett a testületnek 19 tisztviselő, köztük a Pest vármegyei gazdasági felügyelő, a budapesti erdőfelügyelő és a kecskeméti erdőfelügyelő.¹⁰⁹

A tervmegbízotti státuszt 1947-ben hozták létre a minisztériumban, meghatározott üzemekben és a törvényhatóságokban is,¹¹⁰ majd 1948. január 9-én a megyei városi tervmegbízotti állást is létrehoztak.¹¹¹ A tervmegbízott olyan ember lehetett, akinek az adott törvényhatóságnál munkaviszonya volt. A kijelölést a megyei városi polgármester végezte, de a kinevezés az alispán joga volt.¹¹² Az új munkakör megszervezését az 1948. decemberi kormányrendelet azzal indokolta, hogy a tervgazdálkodás megvalósítása érdekében szükséges a törvényhatóságokban az állami, az önkormányzati, a gazdasági és a magángazdasági ügyek egységesen irányítása. Emiatt minden törvényhatóságnál gazdasági albizottságot kellett szervezni.¹¹³ Ott azonban, ahol eddig is volt ilyen, de szakmai, politikai, összetételük nem felelt meg a tervgazdálkodás irányítási szempontjainak, át kellett szervezni azokat. Végül 1948. december 17-én kormányrendelet intézkedett a törvényhatósági közigazgatási bizottság átszervezéséről.¹¹⁴ Az 12 510. számú kormányrendelet értelmében ugyanis a gazdasági albizottság elnevezését mező- és erdőgazdasági albizottságra

¹⁰⁷ A 124 501/1949. B.M. számú rendelet melléklete. Közli: *Farkas*, 1985. 52. p.

¹⁰⁸ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/lktatott ir. 270/1946.

¹⁰⁹ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/lktatott ir. 270/1946.

¹¹⁰ A 10 520/1947. M.E. számú rendelet „A tervmegbízottakról”

¹¹¹ A 15 221/1947. M.E. számú rendelet, valamint a 10 529/1947. M.E. számú rendelet kiegészítése

¹¹² *Farkas*, 1985. 51. p.

¹¹³ A 12 510/1948. Korm. számú rendelet

¹¹⁴ *Farkas*, 1985. 51. p.

változtatták, de szervezeti és hatásköri módosításra nem került sor. Ezzel lényegében egy, a kormány és az önkormányzatok közötti gazdasági koordináló testület jött létre, amely a törvényhatóság területén, a gazdasági élet minden lényeges vonatkozását összefogta. Határozatait a gazdasági főtanácshoz, a belügyminiszterhez és a pénzügyminiszterhez, vagy az ügy tárgya szerint illetékes szakminiszterhez terjesztette fel.¹¹⁵

Az általunk vizsgált Pest megyei gazdasági albizottság munkájában kisebb törést okozott, amikor Bács-Kiskun megye megalakulásával az illetékességi területe jelentős mértékben csökkent.

A Pest megyei gazdasági albizottság titkára 1950. február 8-án ismertette a Bács-Kiskun megyei gazdasági albizottság átiratát. A szomszéd megye ebben rosszallását fejezte ki, mert a Pest megyei gazdasági albizottság titkára nem jelent meg a Bács-Kiskun megyei gazdasági albizottság ülésén. A Pest megyei titkár elismerte, hogy a meghívást megkapta. A meghívó azonban sajnálatos módon egy szerdai napra szólt, amikor a pesti albizottság is ülést tartott.

Mivel a budapesti titkár a törvény értelmében elsősorban a Pest megyei gazdasági albizottság ügymenetéért volt felelős, a mulasztásért nem lehetett hibáztatni. A budapesti albizottság ennek ellenére szükségesnek tartotta a frissen szervezett Bács –Kiskun megye albizottságának tájékoztatását a déli területekre vonatkozó határozatokról. E célból utasította a titkárt, hogy közölje a Bács-Kiskun megyei társhatósággal azon határozatokat és intézkedéseket, amelyeket PPSK vármegye albizottsága annak idején ezen területeket érintően hozott. Minden folyamatban lévő és függő kérdést írásbelileg fog rendezni a két megye – mondta ki az albizottság –, a titkárt pedig a szerdai nap kivételével a Bács–Kiskun megyei gazdasági albizottság rendelkezésére bocsátotta.¹¹⁶

1949. március 9-én újabb leiratában a belügyminiszter kifogásolta, hogy egyes gazdasági albizottságok olyan kérdésekkel is foglalkoztak, amelyek nem tartoztak hatáskörükbe, így példának okáért ipari üzemek létrehozásával, öntözőcsatornák átvezetésével és azok egyes településeken történő meghosszabbításával.¹¹⁷

A község és a megyei város

A községet a bíró képviselte, állása tiszteletbeli volt és választották tisztségére.

---

¹¹⁵ Farkas, 1992. 159. p.

¹¹⁶ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. c/ Gazdasági Albizottság ir. 1950. febr. 8.

¹¹⁷ A 125 840/1949. B.M. számú rendelet

A községi önkormányzatnak belügyi igazgatási, népjóléti, művelődési, ipari és kereskedelmi, közlekedésügyi és földművelésügyi feladatai voltak. Utóbbihoz tartozott a közbíróház-telepítés és működtetés, az állatvásár, a tenyésztés- és apaállattartás, az állatbetegségek megelőzése, a közlegelő fenntartása, a legelőket érintő szabályrendelet megalkotása, a birtokhatárjelek fenntartása és a mezőőrök alkalmazása.¹¹⁸

A megyei városokban a legfontosabb fórum a közgyűlés volt, amelynek tagjai a polgármester, a tanácsnokok, a tiszti ügyész, az árvaszéki ülnökök, a pénztárnok, a közgyám, a városi mérnök és az erdőmérnök voltak.¹¹⁹

A harcok lezárulta után az 1030/1945. M.E. számú rendelet visszaállította a városi tanácsot a megyei városban.

A gazdasági felügyelőség

A két világháború között a földművelés igazgatásának legfontosabb ágazataiban, így a növénytermelésben, az állattenyésztésben, a földbirtok-politikában és a mezőgazdasági munkaügyben a gazdasági felügyelőség volt a központi elgondolások legfontosabb közvetítője, illetve végrehajtója.

A gazdasági felügyelőségek az 1894-ben létesített állattenyésztési kerületi felügyelőségekben fejlődtek ki, amikor azokat 1908-ban átszervezték.¹²⁰ A gazdasági felügyelőségek ügykörét az 1921. évi XLII. tc. szabályozta.¹²¹ A közigazgatási bizottság ezt követően az addigi közigazgatási előadók helyett egy megfelelően képzett mezőgazdasági szakembert kapott. Ezzel a törvényhatósági önkormányzat sem szenvedett csorbát, hiszen a gazdasági felügyelő, ahogy például az állatorvos is, az alispánnak lett alárendelve. A kapcsolódó

---

¹¹⁸ A 153 633/1946. B.M. számú rendelet

¹¹⁹ Farkas, 1992. 70. p.

¹²⁰ A gazdasági felügyelők száma (24 megyei és 1 városi gazdasági felügyelőségben: 1919–1920: 12; 1925: 145; 1932: 157.) Pataky, 1970. 199. p.

¹²¹ A gazdasági felügyelői szolgálatról szóló 1921. évi XLII. tc. miniszteri indoklása a jogos elégedettség hangján jegyezte meg: „kevés állam tett annyit a mezőgazdaságért, mint az utolsó néhány évized alatt Magyarország. Törvényes szabályozást és oltalmat nyert itt a mezőgazdaságnak úgyszólván minden érdeke. Mezőgazdasági kormányzatunk úgy erkölcsileg, mint anyagilag is rendkívül hathatósan támogatta mindig a mezőgazdaság összes ágait.” (Sasvári, 1982. 119–120. p.) Az indoklás azonban tárgyilagos volt, hiszen azt is leszögezte, hogy a mezőgazdaság általános fejlődése mégsem érte el az elvárható színvonalat, mert például az állami gondoskodás rendszere távolról sem volt kifogástalan. „Igazán erőteljesen csak a központi kezdeményezés tekintetében és abban nyilvánult meg az államkormányzati gondoskodás, hogy megalkotta a mezőgazdaság fejlődését előmozdító országos intézményeket, de a központi gazdasági intézmények mellett elhanyagolta a mezőgazdaság igazgatásának azokat a külső hivatali szerveit, amelyeken keresztül a kormányzati kezdeményezések és országos intézmények termékenyítő és gazdaságfejlesztő hatása átjárhatta volna az egész mezőgazdaságot....A külső, vidéki gazdasági igazgatás rendkívül szegényes maradt és nem lehetett eléggé sem kiterjedt, sem eléggé közvetlen ahhoz, hogy mindenütt megindítsa a gazdaságfejlesztő folyamatot... Voltaképpen csak a vízügyi, erdészeti és állategészségügyi szolgálatra vannak külső vidéki hivatalaink...Ezek mellett – a Földművelésügyi Minisztérium egy-néhány külső szakembereitől eltekintve – a gazdasági felügyelőség az egyetlen rendszeres külső, vidéki gazdasági hivatal, melynek munkájára gazdaságfejlesztő törekvésünk támaszkodhatik.” (Sasvári, 1982. 119–120. p.)

anyagi terheket kizárólag az állam viselte, a vármegyét az irodai dologi szükségletek biztosításán túl semmiféle anyagi kötelezettség nem terhelte.¹²²

A mezőgazdasági kormányzat célja a két világháború között az volt, hogy levigye a járássokba a gazdasági felügyelői szolgálatot, arra azonban ekkor még nem volt lehetőség, hogy minden járásban külön felügyelőt tudjanak alkalmazni.¹²³

Az első világháború után, 1921-ben a gazdasági felügyelők száma azért nőtt meg, mert szerepet kaptak a földreform végrehajtásában. A felügyelői kar létszáma később, 1942 végén 690 volt az ország megnagyobbodott területén. Illetékességi területük a megyei törvényhatóságokhoz igazodott.¹²⁴

A II. világháború után a gazdasági felügyelők továbbra is minden olyan mezőgazdasági ág ügyeit intézték, amelyre nem volt külön szakhivatal felállítva. Feladataik közé tartozott a földművelés fejlesztése, a mezőgazdasági termelés (a kertészetten és a szőlészetten kívül) előmozdítása, az állattenyésztés, a tejgazdaság, a legelőügy, a tagosítási eljárás, a mezőgazdasági hírszolgálat és kis részben a földbirtok-politika felügyelete is. A hatáskörük az általunk vizsgált időszakban folyamatosan változott, bővült. Az idő előrehaladtával a gazdasági felügyelőknek a javaslattevői, a véleményezési és a szervezési jogkörön felül közhatalmi jogkört is adtak. Ide tartozott többek között az is, hogy adókedvezményt engedélyezhettek, felmentést adhattak a kötelező termelés alól, és a parlagterületek hasznosításával kapcsolatban is intézkedhettek.¹²⁵

Feladatul kapták a földhözjuttatottak gazdasági felügyeletét. 1931-ben a minisztérium elrendelte, hogy a járási felügyelő tavasszal és ősszel szálljon ki azokba a községekbe, ahol legalább száz olyan kisgazda van, aki a földreform során földet kapott, és szemlélje meg az újjgazdák földjeit. (Később ezt az csak az 500 újjgazdának otthont adó településekkel kapcsolatban írták elő). Részt vettek a tagosítási eljárásban, és ellátták a mezőrendőri törvény által előírt szakszolgálatot is. A mezőőröket a járási gazdasági felügyelő oktatta ki kötelességeikről, különösen a káros növények irtásával és a trágyaelhordással kapcsolatban. Feladataik közé tartozott a növénytermelés területén a vetőmagakciók lebonyolítása, a szaporító gazdaságok hálózatának kiépítése, valamint a háború alatt az ipari növények termelésének ellenőrzése. Az állattenyésztés területén hatáskörük kiterjedt a köztenyésztés számára szükséges megfelelő számú és minőségű apaállat, valamint nőivarú állat beszerzé-

---

¹²² Steinecker, 1933. 35. p.

¹²³ Steinecker, 1933. 37. p.

¹²⁴ Pataky, 1970. 200. p.

¹²⁵ Gonda, 1970. 275. p.

sére és kiosztására. Mindezekon felül állattenyésztő mintaközségeket, állatkiállításokat is szerveztek.¹²⁶

A tejjgazdaságban a szövetkezetek szervezését, a tejüzemek engedélyezési eljárásában a szakszolgálati feladatokat kellett elvégezniük. A zöldmező gazdálkodásban a rét- és legelőgazdálkodás, a szakszerű használat, a karbantartás, a felújítás előmozdítása, a legeltetési társulatok költségvetésének átvizsgálása és a legelőhasználattal kapcsolatos rendelkezések betartatása volt a gazdasági felügyelőségek feladata. Mezőgazdasági hírszolgálatot tartottak fent, és terménybecsléseket is adtak. Évről évre megbízást kaptak téli gazdasági tanfolyamok szervezésére. Az érdekképviselési törvény szerint a felügyelők a megyei és járási mezőgazdasági bizottságokban kötelesek voltak előadóként közreműködni, a megyei és a járási szinten a törvényhatósági közigazgatási szervek mellett a szakelőadói munkakört töltötték be, és a községi gazdasági eljárások működését is ők irányították. Kihágási ügyekben mint szakképviselők jártak el.¹²⁷

A gazdasági felügyelői szolgálatot 1945 májusában újra kellett szervezni. A törvényhatóságok első tisztviselőinek feladata volt a gazdasági felügyelői és gazdasági eljárói ideiglenes megbízatások hatályon kívül helyezése. Az FM ennek érdekében értesítette a címzetteket, hogy a gazdasági felügyelői és gazdasági eljárói megbízatásokról szóló 30 721/1945. számú rendeletét módosította. Az új szabályozás értelmében a gazdasági felügyelők beosztása, illetve a községi gazdasági eljárások megbízása érdekében a földművelési miniszterhez kellett előterjesztést tenni. Az alispán által korábban ideiglenesen megbízott gazdasági felügyelők közül azoknak, akik a gazdasági felügyelői szolgálatban véglegesen elhelyezést kívántak nyerni, szabályszerűen felszerelt kérelemmel (születési anyakönyvi kivonattal, a szakképzettség igazolásával, életleírással, a helyi nemzeti bizottságnak a pályázó személyére vonatkozó nyilatkozatával stb.) kellett pályázniuk. Az ideiglenesen megbízott gazdasági felügyelőknek megbízatásuk idejére az állami rendszerű IX. fizetési osztály 3. fokozata szerinti illetménynek megfelelő tiszteletdíj, míg az ideiglenesen megbízott gazdasági eljáró részére akkor ideiglenesen havi 200 pengő tiszteletdíj és 15 pengő postaköltség-átalány járt.¹²⁸

Kezdetben, az első világháború után a földbirtok-politikai kérdések nagyon sok feladatot adtak a felügyelőknek. Ezen feladatkörükben többek között ingatlanforgalmi és elő-

---

¹²⁶ Pataky, 1970. 200. p.

¹²⁷ Pataky, 1970. 201. p.

¹²⁸ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási ir. 338/1945. Az FM levele 1945. május 14-én a törvényhatóságok első tisztviselőinek.

vásárlási ügyekben adtak szakvéleményt a minisztériumnak, a gazdasági albizottságoknak, illetve közreműködtek a házhelyjuttatásokban is.

A járási felügyelő szolgálatilag a megyei gazdasági felügyelőség kötelékébe tartozott. Ennek ellenére, bár nem volt a járási főszolgabírói hivatal előadója, intézkedési tervezet készítésével és helyszíni kiszállással a főszolgabíró is megbízhatta.

A gazdasági felügyelői hivatalok hiányos berendezése volt a témája 1945. október 5-én a kerületi gazdasági felügyelői értekezletnek is. Elsősorban a munkához elengedhetetlenül fontos, hiányzó írógépeket tervezték ekkor pótolni. A bútorzat hiányosságaira utalva a földbirtok-politikai osztály kiküldöttje közölte, a vármegyei székhelyeken működő földhivatalok előreláthatólag egy fél év múlva be fogják fejezni működésüket, felszámolásuk jövő májusban kezdődik meg. A földhivatal bútorzata így a gazdasági felügyelőség számára minden nagyobb nehézség nélkül beszerezhető lesz. Felhívta ezért a kerületi főfelügyelő a megyei hivatalvezetőt, kísérvé nyomon a földhivatalok felszámolását, és az előterjesztését idejében tegye meg.¹²⁹

A Pest megyei gazdasági felügyelők munkája a második világháború utáni években

A gazdasági felügyelői állásra azt lehetett kinevezni, aki a magyaróvári, a keszthei, vagy a debreceni mezőgazdasági akadémiát elvégezte, legalább négy évig gazdaságban dolgozott, valamint a gazdasági felügyelői államvizsgát is sikerrel letette. A szakminiszter az államvizsga szervezetét a belügyminiszterrel egyetértve a 11 848/1922. számú rendeletében szabályozta. A bizottság az előírásoknak megfelelően az elnökön és a jegyzőn kívül négy kérdező tagból állt. A kért tárgyakat két csoportba osztották: 1. a, a magyar közigazgatás alapszervezete, b, a mezőgazdasági közigazgatás, különös tekintettel a földreformra, legelőügyekre stb., c, agrárpolitika, szociálpolitika, illetve 2. a gyakorlati mezőgazdaság, a, növénytermelés, b, állattenyésztés.¹³⁰

Később a szabályozás változott. Az 1934. évi X. tc. értelmében a gazdasági akadémiákon szerzett oklevél már csupán a gazdatiszti állásokra képesített. Így ezzel a végzettséggel még nem lehetett gazdasági felügyelői, vagy kísérletügyi kutatói, továbbá szakoktatási intézményben oktatói állást betölteni. Ezekre az állásokra ekkortól elvileg csak a József Nádor Műszaki Egyetem mezőgazdasági és állatorvosi karának mezőgazdasági osztá-

¹²⁹ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 1/1945. Budapest, 1945. október 9. Kerületi m. áll. Gazd. Főfelügyelő levele a Duna–Tisza közti kerület valamennyi vármegyei és thj. Város m. áll. Gazdasági felügyelőségének. (Az 1945. október 5-én megtartott kerületi főfelügyelői értekezlet anyaga.)

¹³⁰ Pataky, 1970. 201. p.

lyán szerzett oklevél képesített. A törvénynek ezen rendelkezései ellenére a valóságban akadémiai oklevéllel rendelkezőket is alkalmaztak gazdasági felügyelőnek, sőt 1941-ben már ösztöndíjakat kellett adni gazdasági felügyelők, kísérletügyi kutatók képzésére.¹³¹ Mindezen erőfeszítések dacára 1942 végén a költségvetésben biztosított gazdasági felügyelői állások közül 80 továbbra is betöltetlen maradt.

Az általunk vizsgált háború utáni években a folyamatosan változó politikai, közigazgatási és gazdasági viszonyok között hatalmas jelentősége volt a gazdasági felügyelők felkészültségének. 1947 márciusában a kerületi főfelügyelő a gazdasági felügyelői államvizsgákkal kapcsolatban kijelentette: „*az eddig lefolytatott felügyelői államvizsgákon egybehangzóan megállapítást nyert, hogy a vizsgázó felügyelők jelentékeny része a gyakorlati mezőgazdaság tárgyköréből származó és megdöbbentő tudatlanságot mutat*”, majd hozzátette: „*legnagyobb részük még a szolgálattal szorosan összefüggő, gyakorlati alapvető kérdésekkel sincs tisztában. Ez a körülmény önmagában is szőgyenletes, de egyúttal azt is mutatja, hogy az illetők minden érdeklődés és minden hivatásszeretett nélkül látják el szolgálataikat, jobban mondvá töltik el napjaikat a felügyelőségen.*” A megyei vezetők, mivel a vizsgák jelentékeny része még hátra volt, arra figyelmeztette, hogy „*a tapasztalathoz hasonlító készületlenség vagy tudatlanság feltétlenül az illetőknek egy évre való visszavetését fogja eredményezni*”.¹³²

A gazdasági felügyelők számára a jogszabályi háttér megfelelő ismerete is alapvető feltétel volt. A kerületi gazdasági főfelügyelő utasította a hivatalvezetőket, hogy a legközelebbi kerületi értekezletig írássák össze a vonatkozó rendeleteket, és azokat értekezlet keretében ismertessék meg a tisztviselőkkel.¹³³

A megfelelő szakképzettség hiánya, illetve a munkaviszonyban állók továbbképzése folyamatosan problémát jelentett. Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezleten például beszámoló hangzott el arról, hogy a vármegyei gazdasági felügyelőségekbe beosztott segédhivatali tisztviselőket a központban gép- és gyorsírói vizsgára kell küldeni. Ekkor gyorsírás esetében percenként 100-120 szótagot, gépirásból pedig 80-100 szótagot vártak el tőlük.¹³⁴

¹³¹ A már többször idézett Steinecker Ferenc véleménye egybeesik Pataky Ernő lényegesen később publikált megállapításaival. Ezzel kapcsolatban ugyanis 1933 körül kifejtette, megítélése szerint helyesebb volna megkövetelni, hogy a gazdasági felügyelők ne a nagyon egyoldalú mezőgazdasági akadémiát, hanem a Közgazdasági Kar sokkal szélesebb ismereteket nyújtó mezőgazdasági szakosztályát, és esetleg még pótlólag a közigazgatási szakosztályát is végezzék el. (Steinecker, 1933. 57. p.)

¹³² A kerületi főfelügyelő levele 1947. március 6-án a megyei felügyelőségeknek. PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 10/1947.

¹³³ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 49/1947. Budapest, 1947. november 13. Kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyagának ismertetése. (Az 1947. nov. 4-i kerületi gazdasági főfelügyelő értekezlet anyaga.)

¹³⁴ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1946. Budapest, 1946. május 23. Duna-Tisza közti kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő levele a Duna-Tisza közti kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj Városi gazdasági felügyelőségnek. (Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

A gazdasági felügyelőket azonban nem csupán felkészültségük miatt érte kritika, hanem magatartásukat, munkához való hozzáállásukat is támadták még a hatalom legfelsőbb szintjein is. Az 1947. március 12-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezleten elhangzott, hogy a parlamentben a földművelési tárca költségvetésének tárgyalása során éles kritika érte a gazdasági felügyelők működését és magatartását. A képviselők azt nehezményezték, hogy nem jártak eleget a gazdák közé, jelentéseik pedig megbízhatatlannak voltak. E körül éles vita kerekedett, a következő parlamenti ülésen végül két nemzetgyűlési képviselőnek és a miniszternek kellett a felügyelői kart megvédenie.¹³⁵

Mindazonáltal a Parlamentben elhangzott kritikákkal cseng egybe a Pest Vármegyei Gazdasági Felügyelőség közvetlen felettes szervének egyik leirata. A Duna–Tisza közí Kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő szerint az újjáépítés alatt álló mezőgazdaságban a megyei gazdasági felügyelőségek jelentősége megnőtt. Nyomatékosította egyúttal azt is, hogy *”Az új birtokmegosztási helyzetünkben a földművelésügyi igazgatás legfontosabb tényezőjének a járási gazdasági felügyelőt kell tekintenünk, akinek működésével szemben úgy gyakorlatiasság, mint a részletekbe is belemerő szakszerűség és alaposság tekintetében is a legmesszebbmenő követelményeket kell támasztani”*.¹³⁶

A kerületi felügyelőség egy másik esetben azért feddte meg a Pest megyei gazdasági felügyelőség tagjait, mert tudomása szerint gyakorlatlát vált a hivatali út mellőzése, a külső, elsősorban politikai összeköttetések igénybevétele. A kerületi gazdasági felügyelő a Pest megyei gazdasági felügyelőségnek írt levelében, bár elismerte, hogy a válságos gazdasági helyzetben a tisztviselők megélhetése egyre nehezebb, szigorúan elítélte, ha egyes tisztviselők a magánügyeiket a hivatalos teendők elé helyezik. A tisztviselőket újból figyelmeztette a leirat, személyes kérések esetén a szolgálati utat szigorúan tartsák be.¹³⁷

A protekció mint probléma azonban továbbra is nehezítette a felügyelőségeken folyó munkát. A következő évben, 1947 májusában a vármegyei felügyelőséghez érkezett egyik leirat például ismét leszögezte, a szolgálati érdekből történő áthelyezéseket lehetőség szerint mindig az illetők személyi adottságainak, helyzetének és a helyi igényeknek a figyelembe vételével kell megoldani. A fegyelem lazulásával járt, hogy az áthelyezettek a döntések hatálytalanítása érdekében a szolgálati utat mellőzve, összeköttetések, olykor

¹³⁵ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1947. Budapest, 1947. március 29. Duna–Tisza közí m. áll. Gazdasági felügyelő valamennyi vm-i és Szeged thj Város m. áll. Gazdasági felügyelőségének. (Az 1947. március 12-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

¹³⁶ A Duna–Tisza Kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő 1945. október 22-én a Duna–Tisza közí kerületi vármegyei és Szeged thj Város m. áll. Gazdasági felügyelőségeinek intézett levele. (PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 4/1945.)

¹³⁷ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1946. Budapest, 1946. május 23. Duna Tisza közí kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő levele a Duna–Tisza közí kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj Városi gazdasági felügyelőségnek. (Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

politikai pártok, hatóságok révén akartak érdekeiknek érvényt szerezni. A főfelügyelő felszólította a hivatalok vezetőit, a problémák megoldása érdekében szorgalmazták, hogy a felügyelők képezzék magukat, az idősebbek pedig tanítsák a fiatalabbakat. Erre jó lehetőség volt a havonta tartott felügyelői értekezlet. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az előléptetéseknél és főleg az áthelyezéseknél a külső összeköttetések bevonását – akár rendbírásig kiszabásával is – akadályozzák meg.¹³⁸

A háború utáni években az újjazdák támogatása, problémáik kezelése a megyei mezőgazdasági szakigazgatás legfontosabb feladatai közé tartozott. Az egyik 1947 végi kerületi gazdasági főfelügyelő értekezleten hangzott el, hogy a gazdapanaszok bejelentése ellaposodott, és ezeket az ügyeket ráadásul még sokszor bürokratikusán is kezelték. A jövőben ezeket a jelentéseket, olvashatjuk a leküldött jegyzőkönyvi kivonatban, nagyobb gonddal kell összeállítani, a jelentéseket a jövőben két részre kell osztani: az új panaszokra, illetve a régi, megismétlődő panaszokra.¹³⁹

A helyzet javítása érdekében a minisztérium megszigorította a megyei gazdasági felügyelők munkájának ellenőrzését. Ezzel kapcsolatban olvashatjuk, hogy 1945 végén bejelentés érkezett a miniszterhez azzal kapcsolatban is, hogy vannak olyan gazdasági felügyelők, akik *„kellő hazafias érzület hiányában és áldozatvállalás mellőzésével, súlyosan kifogásolható hivatali kötelességmulasztásaikra magyarázatokat keresve, a tisztviselői illetményeknek a drágasághoz viszonyított alacsony voltát, útszámláik késedelmes kiutalását, a nehéz élet- és szolgálati körülményeket hozzák fel méltóságuk és az ezek miatti elkeseredésükkel próbálják megmagyarázni és elfogadhatóvá tenni a kívánatos közszolgálati szellemmel össze nem egyeztethető magatartásukat.”* A mezőgazdasági termelés mennyiségi és minőségi fokozását a szakminiszter szerint, csak a gazdasági felügyelők fáradságot nem ismerő szorgalma és lelkes ügybuzgalma képes elősegíteni. *„Amiként a mezőgazdasági üzemek évszakokhoz igazodó munkarendjének tervszerűnek, összefüggőnek és folyamatosnak kell lennie, ugyan így a mezőgazdaság munkafeladataihoz támaszt és segítséget nyújtó, sok esetben irányítógazdasági felügyelői működésnek is csak akkor lehet eredménye, ha azzal összhangban maradva, rendszerbe foglaltan, lendületes ütemben halad. Ezek miatt: mostantól minden gazdasági felügyelő, hivatalvezető, beosztottak, járási gazdasági felügyelők szorgalmát”* kezdetben kéthavonta számszerűen és szövegszerűen kellett minősíteni. Ezeket az ún. szorgalmi lapokat a kerületi gazdasági felügyelőknek a Földművelés-

¹³⁸ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 20/1947. Az országos gazdasági főfelügyelő levelét a kerületi főfelügyelő 1947. május 9-én küldte le a megyei felügyelőségnek.

¹³⁹ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 49/1947. 11. 3. Budapest, 1947. november 13. Kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyagának ismertetése. Miniszteri tanácsos, ker. gazdasági főfelügyelő levele v. mennyi vármegyei és Szeged thj Város m. áll. Gazd. Felügyelőségének. (Az 1947. nov. 4-i kerületi gazdasági főfelügyelő értekezlet anyaga.)

ügyi Minisztériumban tartandó értekezleten a helyzetjelentésekkel együtt az országos gazdasági főfelügyelőnek kellett átadni. Az első „szorgalmi minősítő lapok”-at már 1946. február havában külön felszólítás nélkül is be kellett küldeni.¹⁴⁰

Később egy, a földművelési minisztertől 1947. január 23-án érkezett levél pontosan leírta a minősítések elkészítésénél követendő szabályokat. Kötelezően elrendelték minden gazdasági felügyelőség számára a szolgálati és minősítési táblázatok kiállítását, vezetését és kezelését; a tisztviselőket és az alkalmazottakat tehát évente minősíteni kellett.¹⁴¹

Az egyes arab számjeggyel jelölt érdemjegyek meghatározásoknak (pl. fáradhatatlan, buzgó, kellő) szóbeli minősítésnek feleltek meg: „a szorgalmi osztályzatok megállapításánál a vezető urak nem egyforma mértékkel mérnek. Minden esetre, a legnagyobb tárgyilagosságra kell törekedni és 1-es osztályzatot csak az kaphat, aki azt minden tekintetben megérdemli.”¹⁴² Az esetben, ha valaki szorgalomból 3-as vagy 4-es, illetve magaviseletből 2-es vagy 3-as minősítést nyer, akkor ezt részletesen, külön kellett indokolni. A minősítési lapok hátlapján minden tisztviselőt külön, szövegszerűen is jellemezni kellett: egyéniségéről, magánéletéről, vagyoni körülményeiről, egészségi állapotáról, a gazdasági felügyelői szolgálatra való alkalmasságáról, esetleges vezetői képességeiről is véleményt kellett nyilvánítani. A Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség bizalmas minősítésű jelentése szerint 14 központi gazdasági felügyelő, 17 járási gazdasági felügyelő, 5 segédhivatali tisztviselő, 1 munkaügyi felügyelő tartozott akkor a hivatal állományába.¹⁴³

Végül röviden beszélnünk kell a felügyelők napi munkája során felmerült nehézségekről. A felügyelők munkájának jelentős részét ugyanis a kiszállások tették ki, azonban az 1946. március 17-i kerületi jegyzőkönyv tanúsága szerint a fedezet hiánya miatt e célra csak a felügyelőségek vezetői kaphattak kedvezményes árú MÁV-bérletjegyet. Vármegeként legfeljebb egy-két járási gazdasági felügyelő, Pest megyénél 5-6 járási felügyelő jöhetett ezzel kapcsolatban szóba; a vonatkozó jelentést május 31-ig kellett a gazdasági főfelügyelőhöz felterjeszteni.¹⁴⁴

¹⁴⁰ A Földművelésügyi Minisztérium levele 1945. december 5-én Kovássy Lajos kerületi m. áll. gazdasági főfelügyelőnek. PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 9/1945.

¹⁴¹ Szabályzat a szolgálati és minősítési táblázatok kiállításáról, vezetéséről és kezeléséről, valamint a minősítésnél követendő eljárásról. (1945. dec. 12.) PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 10/1945.

¹⁴² PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 49/1947. A miniszteri tanácsos, ker. gazdasági főfelügyelő levele v. mennyi vármegei és Szeged thj Város m. áll. Gazd. Felügyelőségének 1947. november 13-án. (Az 1947. nov. 4-i kerületi gazdasági főfelügyelő értekezlet anyaga).

¹⁴³ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 2/1947.

¹⁴⁴ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1946. 14. Budapest, 1946. május 23. Duna Tisza közí kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő levele a Duna-Tisza közí kerület valamennyi vármegei és Szeged thj Városi gazdasági felügyelőségnek. (Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

Előfordult 1947. szeptemberében az őszi, minőségi vetőmagakció keretében, hogy még a szállítmányt is az egyik gazdasági felügyelőnek kellett éjszaka az állomáson őrizni. Mivel azonban elaludt, karóráját és a gazdától átvett 3500 forintját elrabolták.

A gazdasági előjárói és a gazdajegyzői intézmény

A háború utáni években (1948-ig) a gazdasági előjáró volt a földművelésügyi miniszter és a szakigazgatás alsó fokú szerve, továbbá a mezőgazdasági ügyekben a községek szaktanácsadója. Az előjárók a nagyobb községekben önállóan, a kisebb településeken pedig körzetenként működtek.¹⁴⁵

A 133 100/1942. F.M. számú rendelet értelmében a gazdasági előjáró személyére a gazdasági felügyelőség tett javaslatot a földművelésügyi miniszternek, feladatait pedig a gazdasági felügyelő utasításai szerint látta el. A községi gazdasági előjárók száma 1942 végén 650 volt. Megbízatusuk egy évre szólt, de ha az előjáró már korábban is viselte ezt a tisztséget, újabb megbízatásának időtartama 3 év volt.¹⁴⁶ Az alkalmazás jogát a földművelésügyi miniszter átruházhatta az illetékes kerületi gazdasági főfelügyelőre is.

A háború után szinte néhány hónapon belül megtörtént a gazdasági felügyelői kar „átvilágítása”. Az 1945. október 5-én megtartott gazdasági főfelügyelői értekezleten elhangzott ugyanis, hogy a gazdasági előjárói megbízásokat a földművelésügyi miniszter rövid időn belül be fogja vonni, és azoknak, akikre javaslat érkezik, új megbízólevelet fog kiadni. Az értekezleten az is elhangzott, hogy a gazdasági előjárók illetménye a tervek szerint emelkedni fog, és ügycörük is lényegesen ki fog bővülni. Kötelességük lesz például az is, hogy a termelési bizottságok munkájában részt vegyenek. Azokon a településeken, ahol korábban ezt a tisztséget nem töltötték be, a községi képviselő-testületnek kellett a feladatra alkalmas személyt jelölni.¹⁴⁷

Az Országos Gazdasági Főfelügyelő 1947 végén kifejtette, hogy a mezőgazdasági kormányzat célja az, hogy a gazdasági előjárói intézményt „falugazda” intézménnyé szervezze át. A kinevezésre váró falugazdák vármegyénkénti és járasonkénti szétosztási tervében a következő főbb szempontok szerepeltek: (1.) az egyes vármegyékben a földreform során milyen nagyságú terület került kiosztásra, illetve mennyi volt az újonnan jutottak száma; (2.) mekkora a vármegye területe, milyen a községek elhelyezkedése, meg-

¹⁴⁵ Pataky, 1970. 276. p.

¹⁴⁶ Pataky, 1970. 202. p.

¹⁴⁷ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ír. a/ Elnöki ír. 1/1945. Budapest, 1945. október 9. Kerületi m. áll. Gazd. Főfelügyelő levele a Duna-Tisza közti kerület valamennyi vármegyei és thj Város m. áll. Gazdasági felügyelőségének. (Az 1945. október hó 5-én megtartott kerületi főfelügyelői értekezlet során megbeszélés anyagából.)

közelíthetősége, van-e a település körül tanyarendszer, a mezőgazdasági munkálatokat megfelelő módon végezték-e. (3.). Azokban a vármegyékben, amelyekben több volt a földhözjuttatottak száma, és amelyekre a tanyarendszer volt a jellemző, továbbá ahol a termelés színvonala alacsonyabb volt, több falugazda alkalmazását vették tervbe. Pest vármegyében eleinte 55 falugazda (járásonként 3, illetve Cegléd, Kiskunhalas, Nagykőrös, Kecskemét városokban 1-1) alkalmazását tervezték. A vármegyében ezidőtájt alkalmazandó falugazdák működési székhelyének és körzetének kijelölésénél a minisztérium a felügyelőség helyi ismereteire támaszkodott.

Javaslatot várt továbbá a főfelügyelő a vármegyében alkalmazandó falugazdák székhelyének és illetékességi területének kialakításával kapcsolatban is. Kíváncsúnak tartotta, hogy minden járásban legalább egy falugazda működjék, akinek székhelyéül nem feltétlenül a járási székhelyet, hanem inkább a mezőgazdaságilag legjelentősebb községet volt célszerű kijelölni. Javaslata megtételénél a gazdasági felügyelőségnek szükség szerint figyelembe kellett vennie a paraszttársadalmi szervek és a közigazgatási szakemberek véleményét is.¹⁴⁸

Az 580/1948. Korm. számú rendelet az alsó fokú földművelési igazgatás kiépítéséről rendelkezett. Az ún. gazdajegyzői hivatal megszervezésekor megszüntették az 1942 évi XVI. tc-kel bevezetett gazdasági előjárói intézményt. A szakfeladatok ellátására a nagyközségekben, a törvényhatósági jogú és a megyei városokban, valamint a kisközségekből alakított körzetekben a gazdasági felügyelőségek közvetlen irányítása alá rendelve gazdajegyzői státusokat hoztak létre. A szakminiszter az agrárügyetemi, a mezőgazdasági főiskolai, a mezőgazdasági középiskolai, a kertészeti, a szőlészeti, a borászati, a szakiskolai végzettségű jelöltek közül nevezte ki a gazdajegyzőket. A közhivatalnokai státuszú gazdajegyzők feladatai közé tartoztak az okszerű gazdálkodással, a talajműveléssel, a talajerőfenntartással, a trágyakezeléssel, a vetőmagkérdéssel, a törzskönyvezéssel, az apaállatügygyel, a legeltetési társulatokkal, a közlegelőkkel, a termelési és értékesítési ügyekkel, a parasztnak gazdasági ismereteinek gyarapításával, a termelési kedvezményekkel, a szövetkezeti mozgalommal, a társulásokkal, a termelési tervvel kapcsolatos teendők. A gazdajegyző felszólalási és tanácskozási joggal hivatalból tagja volt minden, az illetékességi területéhez tartozó település képviselő-testületének. A törvényhatósági jogú városokban a gazdajegyző tulajdonképpen a községi előjáróság gazdasági szaktanácsadójaként működött. Részt vett minden olyan tárgyaláson, ahol a mezőgazdasági szakkérdések napirendre

¹⁴⁸ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 2/1948. Az Országos Gazdasági Főfelügyelő levele 1947. december 30-án a gazdasági felügyelőségeknek.

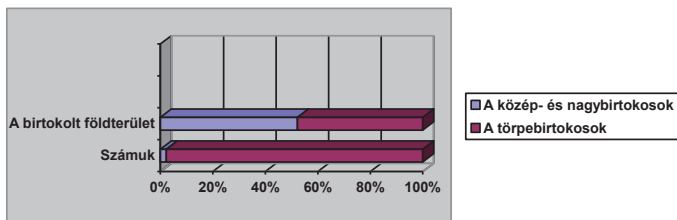
kerültek, véleményét ilyen esetekben mindig ki kellett kérni. Jogorvoslattal élhetett, ha a polgármester vagy a község valamilyen, a termelést veszélyeztető intézkedést tett. Tagja volt a termelési bizottságnak, ahol az ügyviteli teendőket látta el. A munkájával kapcsolatos kiadásokat a Földművelésügyi Minisztérium viselte, de hivatalának működési feltételeit az önkormányzat biztosította.¹⁴⁹

A Pest megyei gazdajegyzőkkel kapcsolatban sok mindent elárul a gazdasági felügyelőség egyik, 1949 januárjában kelt leirata. Az észak-pestvármegyei gazdajegyzők 1949. január 13-i keltezésű névsora szerint az Abonyi járásban kettő, az Alsódabasiban három, az Aszódiban három, a Budakörnyékiben kettő, a Dunavecseiben három, a Gödöllőiben kettő, a Gyömrőiben egy, a Központiban három, a Monoriban négy, a Nagykátaiban négy, a Ráckeveiben kettő, a Szentendreiben három, a Váciban pedig kettő gazdajegyző működött. Összesen tehát harmincnégy gazdajegyző volt Pest megye északi részén.¹⁵⁰

Földbirtok-politika

A földreform-törvény

Pest vármegyében a világháború előtt 4982 közép- és nagybirtokos 1 177 641 katasztrális hold földdel rendelkezett, ellenben 209 932 törpebirtokosra csak 1 074 938 katasztrális hold föld jutott. Azoknak a mezőgazdasági napszámosoknak és cselédeknek a száma, akik egyáltalán nem rendelkeztek földdel, 131 950 volt a megye területén.¹⁵¹

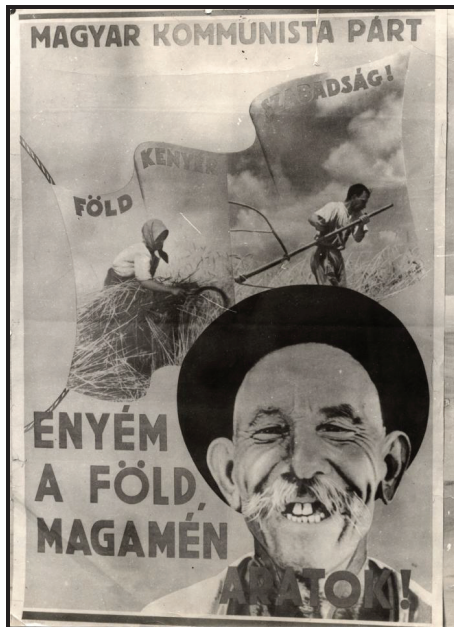
¹⁴⁹ Farkas, 1992. 209–210. p.

¹⁵⁰ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 24/1949. A Pest Megyei gazdasági felügyelő levele 1949. január 13-án a Magyar Kertészeti Főfelügyelőnek.

¹⁵¹ Kóti, 1965. 409. p. Gunst Péter a két világháború közötti magyar agrártársadalmat vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a parasztságon belül a leggazdagabb néhány száz családtól eltekintve az egy főre jutó jövedelem általában igen alacsony volt. Az országos átlagot csak a 20 kh-nál több földdel rendelkező családok, de mindenekelőtt a több mint 30 kh-dal rendelkező családok érték el. Ezek behatárolták a paraszti rétegek életlehetőségeit, fogyasztását. A tehetősebb rétegek mindennapi fogyasztása alig tért el a szegényebbekétől. (Gunst, 1998. 268. p.)

A földreform végrehajtása már a rendelet életbelépése előtt megindult. Február végén, március elején a földnélküli és kevés földdel rendelkező parasztok a Tiszántúlon a saját soraikból községi bizottságokat alakítottak, és elkezdték az elhagyott nagybirtokok felosztását. Emiatt a kormány kénytelen volt a lehető legrövidebb időn belül törvényesen rendezni a kérdést, amelyet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) elnöke is szorgalmazott.¹⁵²

A tárgyalások eredményeként a kormány 1945. március 17-én elfogadta a 600/1945 M.E. számú rendeletet, amely így a törvényhozó testület megkerülésével született meg, bár azt később az Ideiglenes Nemzetgyűlés őszi, 1945. szeptember 5-én megnyílt ülészaka törvényerőre emelte.

2. ábra A Magyar Kommunista Párt földreformot népszerűsítő plakátja¹⁵³

A földreform-rendelet előírta, hogy teljes egészében el kell kobozni a nyilas és egyéb fasiszta vezetők, valamint a háborús bűnösök földjeit, továbbá teljes egészében kizárásra ítélte az 1000 katasztrális holdat meghaladó mindennemű földbirtokot. Ezen kívül

¹⁵² Jzák, 2005. 62. p.

¹⁵³ PML XXXII. 2. Fényképek levéltári gyűjteménye. „Felszabadulási emlékkiállítás-1969”, „Földosztás Pest megyében”

megváltás kilátásba helyezésével kisajátította az 1000 katasztrális hold alatti feudális úri birtokok 100, és a gazdagparaszti, illetve a tőkés birtokok 200 katasztrális hold feletti részét. Az antifasiszta ellenállásban érdemeket szerzők – a Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának jóváhagyásával – 300 katasztrális holdat szerezhettek vagy tarthattak meg maguknak. Teljes kisajátításra ítélte a rendelet az ipari és pénzügyi érdekeltségek és a tőkés vállalatok földbirtokait is.

Korlátozták ugyanakkor az erdők és mintagazdaságok felosztását, sőt az utóbbiak létesítésére még területeket is biztosítottak. Kimondták azt is, hogy a megváltással állami tulajdonba kerülő ingatlanhoz tartozó élő és holt felszereléseket, gazdasági épületeket is igénybe kell venni a tulajdonos személyére való tekintet nélkül. A kisajátított ingó és ingatlan vagyon megváltása – valójában kártalanítása – egy létrehozandó Földbirtokszerzési Alapból történt. Ennek javára kellett a földhözjuttatottaknak a megváltási árat befizetni.¹⁵⁴ Az állam kezdetben egyértelműen kötelezettséget vállalt az elvett tulajdonok ellenértékének megfizetésére. A kisbirtokosok, a cselédek és a mezőgazdasági munkások a megváltási árat és a hátralévő összeget más-más módon és időben törlesztették. Az 1946. évi IX. tc. és az 1947. évi V. tc. viszont már felfüggesztette a volt földbirtokosok megváltással kapcsolatos kártérítési igényeinek érvényesítését.¹⁵⁵ A földosztás során, a gazdasági cselédek és a mezőgazdasági munkások, valamint a törpebirtokosok tulajdonába került a rendelkezésre álló földterület nagyobb része, a földigénylők nagy száma miatt azonban átlagosan csak 3-5 hektár termőföld jutott egy-egy család tulajdonába.¹⁵⁶

A földreformot végrehajtó igazgatási apparátus működése

A földreformrendelet végrehajtásában a törvényalkotó a klasszikus közigazgatási szervrendszernek csak kisegítő feladatot írt elő. Ennek megfelelően a községi előljáróságoknak, a főszolgabírók és az alispánok hivatalainak helyiség biztosításával, adminisztratív munkaerő átengedésével, fogatok rendelkezésre bocsátásával kellett hozzájárulniuk a munka érdemi részét elvégző új, ún. népi szervek munkájához.

A hagyományos mezőgazdasági igazgatási szervezet kiegészült tehát egyrészt az úgynevezett „*népi szervekkel*”, tehát elsősorban a földigénylő és a termelési bizottságokkal, másrészt pedig a földreform végrehajtása céljából életre hívott, új típusú hivatalokkal.

¹⁵⁴ A parasztok nem kapták ingyen a földet. A volt birtokosokat az állam ugyan kárpótolta, de a parasztoknak megváltási árát kellett fizetni: a földtelen gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások 20 éven át fizettek a kataszteri tisztajövedelem húszszorosát (1 forintot 2, 32 pengővel, 1 koronát 1, 16 pengővel számítva) egyenlő részletekben. A törpe és kisbirtokosok a megváltási ár 10%-át birtokba helyezéskor, a többi 10 évi egyenlő részletben. (Gunst, 2005. 57. p.)

¹⁵⁵ Petri, 1998. 16. p.

¹⁵⁶ Kovács, 2001.

A Megyei Földbirtokrendező Tanács és a megyei földhivatal (1945. március–1949. január)

A földreform végrehajtásában a legfontosabb szerepet a megyei földbirtokrendező tanácsok és a megyei földhivatalok játszották. A földreformot elrendelő 600/1945. M.E. számú rendelet I. végrehajtási utasítása, tehát a 33000/1945. F.M. számú rendelet 48. §-a a megyei földbirtokrendezési tanácsok mellé, azok hivatali működésének biztosítására az Országos Földhivatal (OFH) felügyelete alatt megyei földhivatalokat állított fel.

A megyei szervek munkájában alapvető változás két év után következett be. A 132 000/1947. F.M. számú rendelet értelmében a megyei földbirtokrendező tanács 1947. február 1-jei hatállyal vette át az 1947. évi V. tc-vel megszüntetett megyei földbirtokrendező tanácsok és a községi földbirtokrendező bizottságok hatáskörét mint elsőfokú földbirtokrendező hatóság.

Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal anyagában történő kutatást és keresést megnehezíti az, hogy néhány évből az irattári segédkönyvek hiányoznak. A kutatómunkát emellett még az is jelentős mértékben lelassítja, hogy az iratok előkeresése szempontjából alapvető fontosságú mutatókönyvek maguk is hiányosak. Ez – a többi megyei földhivatal történetét ismerve – távolról sem számít rendkívülinek, és minden bizonnyal annak tudható be, hogy a rengeteg hivatali teendő közepette az elintézett ügyek irataira és a hozzájuk kapcsolódó segédkönyvekre nem jutott elegendő figyelem. A megyei földhivatal nem használt sorkönyveket, ezért például a kilencvenes években a kárpótlási ügyek intézése folyamán ezt nélkülözve, a sok esetben sérült iktatókönyvet felhasználva kellett a szükséges iratokat előkeresni. Ez természetesen jelentős mértékben lassította kutatásom menetét is.

A hivatalt 1945. március 31-én szervezték meg, és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közigazgatási területén volt illetékes a földreform feladatainak végrehajtásával kapcsolatos teendők ellátására.¹⁵⁷ A Pest Megyei Földbirtokrendező Tanács mellé rendelve elsőrendű feladata a tanács hivatali működésének biztosítása volt. Az ügyosztályok munkáját irányító ügyvezető osztotta be tárgyaló tanácsokba a földművelési miniszter által kirendelt tisztségviselőket, ellenőrizte az ügykezelést, a földhözjuttatottak szóbeli kérelmeinek sorsát, kérdéseikre soron kívül adott felvilágosítást, tartotta továbbá a kapcsolatot a földbirtokrendező tanács és a földművelésügyi kormányzat, illetve a közigazgatási hatóságok között.

---

¹⁵⁷ *Krizsán*, 1960. 27. p.

Az intézmény működésének 1945 áprilisa és júliusa közötti időszakából csak erősen töredékes, csupán egy-egy ügyre vonatkozó iratanyag került levéltári őrizetbe. Valószínűleg birtokpolitikai ügyekkel is foglalkozott, ugyanis birtokjuttatási végzést és felosztási terveket is találunk az ekkor keletkezett iratokban. A műszaki osztály ezidőtájt még nem szerveződött meg, az elvégzendő munkákat (a földek területi felosztása, új birtokhatárok kijelölése) megbízott külsősökkel végeztette el a földhivatal, akiknek a munkáját a földhivatal egyik, mérnöki végzettségű beosztottja ellenőrizte.¹⁵⁸

A földhivatal működését megnehezítette a pénzhiány. A földhivatal tisztségviselői tiszteletdíjukat, illetményüket rendszeresen késve kapták meg, sok esetben a banktól vettek fel váltókölcst. Előfordult, hogy mire megérkezett a pénz, az már elveszítette értékének 90%-át. Emiatt a tisztségviselők közül egyre többen tervezték, hogy megválnak a földhivaltól, és jobban fizető magánvállalatoknál helyezkednek el. Volt, hogy a tisztségviselők előlegezték meg a postaköltséget. Az Országos Földbirtokrendezési Tanács (OFT) 1946. júniusában a Gazdasági Főtanácshoz fordult, de sem májusban, sem júniusban nem állt elegendő pénz rendelkezésre a munkák lefolytatásához. A mérnökök felmondták a velük kötött szerződéseket, mivel a pénzhiány miatt nem tudtak dolgozni, és a telekkönyvezési eljárások is súlyos késedelmet szenvedtek.¹⁵⁹

A frissen szervezett Pest Megyei Földbirtokrendező Tanács és a mellérendelt földhivatal a rázúduló rengeteg ügygel amúgyis nehezen tudott megbirkózni. Szükségessé vált tehát a hatalmas vármegye területén még egy földbirtokrendező tanács létrehozása. Az immár két Pest vármegyei illetőségű földhivatal mellé pedig egy-egy földhivalt, az Észak- és a Dél-Pestvármegyei Földhivalt is megszervezték.¹⁶⁰

Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal 1945. augusztusában kezdte meg tevékenységét. A hatékonyság növekedése az illetékességi terület csökkenése mellett a jól kialakított, a feladatokhoz jobban idomuló, osztályokra tagolt szervezetnek volt köszönhető. A hivatal vezetője a megyei földbirtokrendező tanács ülésein szavazati joggal vett részt, és a földbirtokrendező tanács munkáját ellenőrző bizottságnak is tagja volt.¹⁶¹

Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal Földbirtok-politikai Osztálya

---

¹⁵⁸ *Krizsán*, 1960. 27. p.

¹⁵⁹ *Donáth*, 1969. 189. p.

¹⁶⁰ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 170. p.

¹⁶¹ *Krizsán*, 1960. 28. p.

Az osztályok közül jelentőségét szem előtt tartva először mindenképpen a Földbirtokpolitikai Osztályról kell beszelnünk.

Vezetője, egyben hivatal vezetőjének helyettese is volt. Feladatai közé tartozott többek között a községi földigénylő bizottságok megváltási, elkobzási és felhasználási javaslatainak elbírálása, a fasiszta szervezetek tagjai birtokainak felosztása, a háborús szerzemények felhasználása, a kataszteri tiszta jövedelem megállapítása. A Földbirtokpolitikai Osztály közvetítette az OFH által kiadott irányelveket a helyi földbérlő és földigénylő bizottságok felé.

Az ingatlanok és az ingóságok átvételének egyik módja az elkobzás volt. A rendelet 4–6. §-ában meghatározott személyek – a nyilas, nemzetszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbundtagok a háborús és népellenes bűnösök – tulajdontárgyai, birtokai az államra szálltak.¹⁶² A hazaáruló, háborús vagy népellenes bűnös kategóriára vonatkozó, a 600/1945. M.E. számú rendeletben szereplő meghatározást ugyanis tovább tágította az 1946. évi IX. tc. 17. §-a. Ennek értelmében elkobzandó volt annak birtoka is, aki kényszer nélkül 1944. október 15-e után a németek által uralt területre ment, és onnan 1945. október 31-éig nem tért vissza. (Ez természetesen nem vonatkozott a munkaszolgálatosokra.) Az elkobzásra ítélt vagyontárgyak csak akkor szálltak át az államra, ha az elkobzást szenvedő a hatálybalépés napján, tehát 1945. március 18-án életben volt, ellenkező esetben ezeket a javakat nem lehetett elkobozni.¹⁶³

Aki 1939. szeptember 1-je után – adásvételi jogügylettel szerzett ingatlanán kívül – ezen időpont előtt vásárolt vagy egyéb módon szerzett, 5 kh-at vagy ennél nagyobb, megváltás alá nem eső ingatlannal rendelkezett, és amennyiben a szerző félnek a gazdálkodás nem volt az élethivatása vagy ingatlanszerzése nem létfenntartását szolgálta, birtokát háborús szerzeménynek kell tekinteni, és ingatlanát teljes egészében, az 5 hold alatti részt is igénybe kellett venni.¹⁶⁴

Az önállóan mezőgazdaságinak minősülő ingatlant, továbbá a fővárosban, illetve annak 30 kilométeres körzetén belül 300 négyszögölig, azon kívül pedig 600 négyszögölig terjedő mezőgazdasági célra használt szántót, kertet stb. az állam vette át.¹⁶⁵

A rendelet értelmében tehát teljes egészében elkobzandóak voltak a háborús bűnösök, a nyilas és más nemzetiszocialista vezetők, valamint a Volksbund-tagok földjei. A háborúban tanúsított magatartás objektív megítélése igen nehéz volt. A különböző szinte-

¹⁶² „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról.” A 600/1945. M.E. számú rendelet.

¹⁶³ OFT 28. sz. E. H. 1946. X. 4-én.

¹⁶⁴ OFT. 22. sz. E. H. 1945. VI. 28-án.

¹⁶⁵ OFT. 26. sz. E. H. 1946. IX. 18-án.

ken más-más döntést hoztak ugyanabban az ügyben, illetve a becsatolt dokumentumok alapján egy-egy személy megítélése egy ügy lezárásáig olykor teljesen átvértékelődött. A Délpestvármegyei Földbirtokrendező Tanács Kecskeméten 1945. október 30-án tárgyalta egy ezredorvos és édesanyja ingatlanügyét. Első fokon az érintett ingatlanrészeinek elkobzását a 600/1945 M.E. számú rendelet 5. §-ának 2. bekezdése alapján elrendelte a hatóság. (Ez édesanyja ingatlanaira nem vonatkozott.) Az indoklás szerint a földigénylő bizottság által felterjesztett tanúvallomási jegyzőkönyvek bizonyítják, hogy az ezredorvos részt vett a kecskeméti 540. számú hadikórház németországi áttelepítésében, ezzel pedig a német fasizmust szolgálta, és 1945. október 31-ig nem is tért vissza Magyarországra. Az Országos Földhivatal (OFH) végül 1949. január 11-én hozott döntést. Ebben megállapította, hogy a mentesített ingatlanokat 1946. január 1-je előtt földbirtok-politikai célra már felhasználták, ezért azokat az 1946. évi IX. tc. 19. §-a szerint a tulajdonosoknak természetben visszaadni nem lehetett. A már kiosztott ingatlanokért azonban az államnak a valóságos és teljes becsértékeknek megfelelő kártalanítást kellett fizetnie.

A hatóság indoklása szerint az ezredorvos újrafelvételi kérelmében arra hivatkozott, hogy a Németországba hurcolt javak megőrzésével bízták meg. Igazolta továbbá egyrészt azt is, hogy zárt alakulatban, kényszerhatás alatt ment nyugatra, másrészt hogy saját hibáján kívül nem tudott onnan október végéig visszatérni. A fellebbezésnek és az újrafelvételnek végül helyt adtak, nem kobozták el a kérdéses ingatlanokat sem.¹⁶⁶

A világháború alatt elkobzott zsidó ingatlanok visszajuttatása is összetett feladatnak bizonyult. Egy kunszentmiklósi, 12 kh 1458 négyszögöl kiterjedésű ingatlant 1943-ban mint zsidó birtokot az 1942. évi XV. tc. alapján az Országos Vitézi Szék Takács Imre szakmári főjegyzőnek juttatott. A földreform során az eredeti tulajdonos visszajuttatási kérelmet nyújtott be. A főjegyző pedig ekkor a birtokban való meghagyását kérte, egyúttal előadta azt is, hogy 1945 tavaszán az ingatlant haszonbérbe adta ki. Megítélése szerint ezért az évi termés egy része mindenképpen őt illeti meg mint jogos birtokost és bérbeadó.

Az ingatlan termése ügyében a megyei tanács úgy rendelkezett, hogy az évi termés 2/3 része a haszonbérlet illeti, 1/3 része pedig Takács Imrét. (A két kérelmezőt egyéb tekintetben elutasította a tanács.)¹⁶⁷

Az ügyben a végső határozat 1947. október 10-én született meg, ugyanis az eredeti tulajdonos kérelmezők igazolták, hogy az ingatlant tőlük vették el. Mivel a visszajuttatás iránti kérelmet az eredeti tulajdonosok, tehát az 5600/1945. F.M. számú rendelet 70. §-a

¹⁶⁶ BKML XXIV. 202. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Földhivatal ir. a/ Általános ir. 992/1949.

¹⁶⁷ Ez a döntés 1945. szeptember 28-án született meg 2160-4/1945. sz. alatt.

szerinti igényjogosultak terjesztették elő, és mivel az ingatlan igénybe véve nem lett, továbbá azok birtokba juttatására igényjogosult személy nincsen, a felsorolt ingatlanokat ennek a rendeletnek a 68. §-a alapján vissza kellett juttatni.¹⁶⁸ Takács ugyanis mint községi főjegyző sem a 600/1945 M.E. 35. §-a, sem pedig a 33 000/1945 M.E. számú rendelet 14. §-a értelmében nem volt jogos földigénylőnek tekinthető.

A különböző birtokok igénybevételére a másik lehetséges jogcím a kisajátítás volt. Ilyen esetekben természetesen a tulajdonos személyével szemben nem lehetett semmilyen politikai aggályt felhozni, ennek következtében az állam kezdetben kilátásba helyezte azok kárpótlását. Az idő előrehaladtával azonban folyamatosan lekerült napirendről a kártalanítás.

A Földbirtokrendező Alapot Kezelő Osztály, Földalapi Osztály

A földreform céljainak megvalósítása érdekében létrehozott Földbirtokrendező Alap vagyona egyrészt a megye területén elkobzott javakból, másrészt az állami támogatásból állt. Ebből a vagyonból fedezték a földreform munkálataihoz kapcsolódó mérnöki munkák költségeit. Az osztály emellett közreműködött az Országos Földhivatal fejlesztési terveinek megvalósításában, és döntött az elkobzott ingatlanok haszonbérleti ügyeiben is.

Munkáját a földhivatal vezetője és a Földbirtokrendező Tanács gazdasági szakértője ellenőrizte.

Érdemes a Földalap tulajdonába kerülő ingatlanokkal kapcsolatos ügyintézési teendőket egy gyakorlati példán keresztül bemutatnunk. Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal levelet intézett a Szigetbecsén dolgozó telepfelügyelőhöz, amelyben utasította, hogy azon elkobzott ingóságok esetében, amelyek a Földalap tulajdonát képezik, a juttatási javaslatát mindig a helyi nemzeti bizottság és az UFOSZ szervezet megkérdezése után terjessze fel.

Tekintve, hogy az a gyakorlat alakult ki, hogy az ingóságokat még a hivatalos juttatás előtt ideiglenes használatba adták, azután minden esetben az ingóságokról három példányban átvételi elismervényt kellett felvenni. Az egyiket a földhivatalba kellett felterjeszteni, egy példány a községi előjáróságnál, egy pedig a telepfelügyelőnél maradt, hogy ennek alapján el tudja készíteni a munkáiról jelentését. A levélben utasította a földhivatal a telepfelügyelőt, hogy a községben található gazdasági javakat írja össze, és azokról 30 napon belül készítsen juttatási javaslatot, ebben jelölje meg az ingóságok becsárát, és tüntesse

---

¹⁶⁸ BKML XXIV. 203. Észak- Pest- Pilis- Solt- Kiskun Megyei Földhivatal ir. 10399/1947. Takács Imre főjegyző ingatlanügye.

fel külön az állatállományra, külön a gazdasági felszerelésekre és külön a házbútorokra vonatkozó adatokat.¹⁶⁹

A reform lebonyolításával kapcsolatban elég sok műszaki költség merült fel. Ezen kiadások biztosításával kapcsolatban 1945. november 15-én az Észak-Pestvármegyei Földhivatal Műszaki Osztálya adott ki körrendeletet valamennyi községi földigénylő bizottsága számára.¹⁷⁰ Ebben emlékeztetett arra, hogy a 600/1945. M.E. számú rendelet értelmében kiosztott ingatlanokkal kapcsolatban a műszaki költségek fedezésére az 5600/1945. F.M. számú rendelet 65. §-a katasztrális holdanként 2 mázsa búzát állapított meg.¹⁷¹ A juttatottak lehetőséget kaptak a megváltási és a műszaki költségek esedékes részleteinek terményben történő fizetésére. A befolyt összegeket a Földbirtokrendező Alap javára kellett befizetni. A műszaki költségek 5%-át a juttatottak a kiosztást megelőzőleg, a további 50%-ot pedig 1946. július 1-jéig tartoztak kifizetni. Múltányos esetben a megyei földbirtokrendező tanács halasztást engedélyezhetett, különösen gazdasági cselédek és nagycsaládok esetében volt erre példa. Ebben az esetben öt évre terjedően évi részletben lehetett a törlesztésre engedélyt adni.¹⁷²

Az inflációs időkben a befizetések időpontjának is különös jelentősége volt, hiszen a legapróbb késedelem is jelentős mértékben csökkentette az állam számára történő átutalás értékét. A gyors intézkedés fontosságára az OFT többször figyelmeztette a bizottságokat.

A földreform Pest megyei pénzügyi lebonyolítását bürokratikus akadályok is nehezítették. Az Észak-Pestvármegyei Földbirtokrendező Tanács 1946. február elején¹⁷³ egy másik problémára hívta fel a figyelmet. A 75 000/1945. F.M. számú rendelet értelmében a Földalapot illető bevételeket – a megváltott és elkobzott ingatlanok és ingóságok megváltási árát, épületek bontási anyagainak ellenértékét, időközi haszonvételeket stb., valamint a műszaki költségeket az Országos Földhitelintézethez kellett befizetni. Ezzel kapcsolatban a földigénylő bizottságok számára többször adott tájékoztatást a földhivatal, de ennek ellenére gyakran előfordult, hogy azok a pénzeket nem az Országos Földhitelintézethez, ha-

¹⁶⁹ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 11 274/1947. Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal levele 1947. október 15-én a szigetbecsei telepfelügyelőhöz.

¹⁷⁰ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 3274/13/1945.

¹⁷¹ A hatóságilag megállapított búzaár 1945. október 31-ig ötszáz, 1945. november 30-ig hatezer, 1945. december 1-től huszonegy ezer pengő volt. Azon juttatott, aki valami miatt a befizetésekkel lemaradt, a legutolsó ár szerint volt köteles fizetni. A földigénylő bizottság illetve a polgármesteri hivatal csak ennyi összeg beszedésére volt jogosult, ennél többet juttatottaktól nem szedhetett be. A befizetés gyakorlati teendőit érintve leszögezte, hogy a hátralékosoktól beszedett összegeket Földbirtokrendező Alap javára az Országos Földhitelintézetnek jegyzék kíséretében minden hónap 1. és 15. napján postatakarékpénztári befizetési lapon tartozik a községi előljárással befizetni. (PML XVII. 516. Domonyi Földigénylő Bizottság ir. ill. az Észak-Pestvármegyei Földhivatal iratainál, 292/2946. szám alatt.)

¹⁷² PML XVII. 516. Domonyi Földigénylő Bizottság ir.

¹⁷³ PML XXIV. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. 238/1946. Az Észak-Pestvármegyei Földbirtokrendező Tanács leirata 1946. február 11-én.

nem felesleges munkát és késedelmet okozva az Észak-Pestvármegyei Földhivatalhoz, vagy a földbirtokrendező tanácshoz fizették be.¹⁷⁴

A Műszaki Osztály

A földreform teljes befejezését sok egyéb nehézség mellett a mérnökhány is jelentős mértékben akadályozta.

A földhivatal már a földosztás kezdetén többször fordult a megyében dolgozó vállalkozó mérnökökhöz, hogy vegyenek részt a földreformmal kapcsolatos teendőkben.

A műszaki osztály 1945. november 15-én arról értesítette a vállalkozó mérnököket, hogy az Országos Műszaki Hivatal 70 919/1945. számú rendelete értelmében a mérnöki egységarakat és a prémium százalékokat október 15-i hatállyal 15-szörösére emelte.

A mérnökök munkájára a házhely kijelölésnél is szükség volt, ezért a földhivatal műszaki vezetője felkérte őket, hogy vállaljanak több házhelyfelosztást. A szükséges műszereket a hivatal bocsátotta a rendelkezésükre, az egységár 170 pengőtől 420 pengőig terjedt, amely összeg 30%-os emelését tervezték.¹⁷⁵

A földosztás műszaki munkálatainak költségei az osztály csaknem egész költségvetését felemésztették, hiszen a juttatottak által fizetett díj távolról sem fedezte a felmerülő költségeket. 1945 decemberére a Földhivatalnak már 10 millió pengőre emelkedett a költségvetési hiánya, ezért póthitelért folyamodott. Az egyre értéktelenebbé váló pénzből amúgy sem lehetett a megbízott mérnökök tiszteletdíját és a felmerülő költségeket fedezni.

176

Néhány hónappal később, 1946 elején az Észak-Pestvármegyei Földhivatal Műszaki Osztálya arról intézkedett, hogy a községekben dolgozó vállalkozó mérnökök természetbeni ellátását kiterjeszti a földbirtokreformmal foglalkozó többi mérnökre is.¹⁷⁷ A megbízott mérnök ellátására az OFT vázlatos munka esetén 1000 holdanként, grafikus munka esetén 500 holdanként, házhelyek kiosztása esetén 100 házhelyenként 10 kilogramm kenyér vagy kenyérliszt, 5 kilogramm főzőliszt, 10 kilogramm burgonya, 2 katasztrális hüvelyes, vagy helyette 14 katasztrális főzelékféle, 2 katasztrális zsír vagy olaj, 30 darab tojás juttatását írta elő. A mérnökök ellátásban nem részesülő családtagjaik után fejenként ezek felére tarthattak igényt.

¹⁷⁴ PML XVII. 516. Domonyi Földigénylő Bizottság ir.

¹⁷⁵ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 2722/1945. Sallai Bélának, a földhivatal műszaki vezetőjének levele 1945. augusztus 25-én a hivatal mérnöktisztviselőinek.

¹⁷⁶ Nemzetgyűlési napló, 1945. december 4. Veres Péter felszólalása. Közl.: Jenei, 1970. 157. p.

¹⁷⁷ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 604/1946. Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal döntése 1946. február 4-én a reformban résztvevő mérnökök ellátásáról.

Az élelmiszerjuttatás terhet a földigénylő bizottság kivetése alapján a földhözjuttatottaktól kellett összegyűjteni, de csak abban az esetben lehetett utalni, ha a műszaki munkálatok már folytak. A földigénylő bizottságoknak időről időre jelenteniük kellett a mérnöki munkák állását.¹⁷⁸

A Földhivatal Műszaki Osztálya 1945. szeptember 24-én felszólította a megbízott mérnököket, hogy a vállalt kötelezettségeiknek tegyenek eleget, és a rájuk bízott települések kiosztását birtokbaadási jegyzőkönyvvel igazolják, mert különben a megbízólevélben foglalt kényszerítő eszközökkel fog élni.¹⁷⁹

Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal Műszaki Osztálya 1947. május 7-én levelet írt Erdei Lajos megbízott mérnöknek, hogy május 30-ig fejezze be Üllön a műszaki munkálatokat, mert különben szabotázs miatt népbírószági eljárást kezdeményeznek ellene.

A háború utáni első hónapok rendkívüli gazdasági viszonyaival magyarázható az is, hogy a mérnökök az infláció teremtette lehetőségeket kihasználva csak akkor vették fel a fizetségüket, amikor a munkadíjak emelkedtek. Intézkedés történt arról is, hogy a mérnökök csak a munka elvégzésének idején érvényben lévő árak alapján kiszámított jövedelemre tarthassanak igényt és csak hitelesített munkanapló bemutatása után vehessék fel a javadalmaikat.

A munkanaplóban a mérnökök tartoztak feltüntetni az elvégzett munka mennyiségét és minőségét napra lebontva, az alkalmazott segédmunkaerő létszámát, és esetleg a földhivatal Műszaki Osztálya által a helyszínre kiküldött, ellenőrzést végző személy aláírását is.

A mérnöki munkálatok egységárait úgy állapították meg, hogy a mérnökök a kollektív szerződésekben előírt módon tudják fizetni a beosztottjaikat is. A téli hónapokban a mezőgazdasági ingatlanok kiosztása rendkívül nehézé vált, ezért a földhivatal úgy határozott, hogy elsősorban a házhelykiosztásokkal kapcsolatban tart igényt a mérnöki munkákra.¹⁸⁰

A Megyei Földhivatal Műszaki Osztályának vezetője a községi földigénylő bizottságokhoz intézett körleveleiben a bizottságokat jelentéstételre szólította fel azzal kapcsos-

¹⁷⁸ PML XVII. 516. Domonyi Földigénylő Bizottság ir.

¹⁷⁹ Az irat tizenöt mérnökről tesz említést: Demény Árpádról, Sötér Sándorról, Kerégyártó Tamásról, Szentpéteri Gézaról, Reinhardt Sándorról, Turcsányi Mihályról, Kenderessy Ernőről, Czigin Vilmosról, Dankó Béláról, Szusztay Sándorról, Jankovics Jánosról, Prause Béláról, Zimonyi Zoltánról, Keviczki Lászlóról, és Anderlik Lászlóról. (PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 3058/1945.)

¹⁸⁰ A Földhivatal lehetőségeihez mérten műszerekkel is igyekezett támogatni a mérnökök munkáját. Az egyik mérnök 1945. októberében azt írta az Észak-Pestvármegyei Földhivatal Műszaki Osztályának, hogy részt kíván venni a Földhivatal által kezdeményezett „műszerakcióban”. A műszer árát kedvezményes részfizetés mellett kívánta kiegyenlíteni, olyan módon, hogy a törlesztő részeket a fizetéseiből vonták volna le. A vásárlás előtt kérte a földhivatalt, hogy határozzák meg a műszer árát. Azt javasolta a többi, földosztásban részt vevő mérnök nevében is, hogy a műszereket a Földhivatal Műszaki Osztályán bocsássák közszemlére. (PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 3180/1945. Némethy Zoltán mérnök, ócsai lakos 1945. október 13-án kelt levele az Észak-Pestvármegyei Földhivatal Műszaki Osztályának.)

latban is, hogy tudnak-e olyan lapos területről, ahol a korábbi hetek csapadékos időjárása miatt összegyűlt a víz.¹⁸¹ Erről értesíteniük kellett a Kultúrmérnöki Hivatalt, amely a helyszínen a helyi bizottság tagjaival együtt felmérte a helyzet súlyosságát, és intézkedett a vízelvezetésről. A községi bizottság gondoskodott a földek kiméréséhez szükséges karókról, napszámosokról, továbbá a kiszálló közeg utaztatásáról.

A reform során összesen 375 000 házhelyet és 1500-3000 négyzetméter nagyságú telket juttattak. Minden 100 falusi lakóháza 25,5 kiosztott házhely jutott. A városokban is közel ötvenezer házhelyet osztottak ki alacsony áron, kedvező fizetési feltételekkel.¹⁸²

A Telepítési Csoport¹⁸³

A világháború utáni telepítések vizsgálata rendkívül összetett feladat. A földreform érdekében végrehajtott országon belüli telepítések ugyanis általában összefonódtak a német kitelepítéssel és a szlovák-magyar lakosságcsere alapján végrehajtott intézkedésekkel. Ezeknek a telepítéseknek a bázisát ugyanis a földreform-rendelet értelmében elkobozható földek és házak jelentették.¹⁸⁴ Az elkobozható ingatlanok nem bizonyultak elegendőnek, így a svábok hátramaradt vagyonának egy részét is erre a célra használta fel az állam.

A földbirtokrendezési szervek végezték a telepítések gyakorlati végrehajtását. Így a megyén belüli telepítéseket a megyei földbirtokrendező tanácsok végezték, a csoportos telepítésekkel kapcsolatos teendőket pedig az Országos Földbirtokrendező Tanács intézte. A jelentkezést azonban ezekben az esetekben is az elsőfokú döntési jogkörrel rendelkező községi földigénylő bizottságokhoz kellett beadni.

Az 5300/1947. M.E. számú rendelet értelmében a Magyarország és Csehszlovákia közötti lakosságcsere tárgyában létrejött megállapodás (1946. évi XV. tc.) végrehajtására a megyei földhivatalok telepítési csoportjának hatáskörébe került a Németországba áttelepítettek vagyonának leltározása és átvétele, illetve a Csehszlovákiából áttelepített magyarok gondozása és letelepítése.¹⁸⁵ E feladat ellátására a járási főjegyzőből (polgármesterből), a pénzügyigazgatóból és az államrendőrség egy-egy képviselőjéből telepítési bizottságok alakultak.

¹⁸¹ PML XXIV. 201. Észak-Pestvámegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 3402/1945. A földhivatal műszaki osztálya vezetőjének körlevele 1945. október 29-én a községi földigénylő bizottságoknak.

¹⁸² Donáth, 1977. 78. p.

¹⁸³ A földhivatal egyik másik egysége, a Telekkönyvi Osztály a földosztás helyszínén működött, és a birtokbaadási jegyzőkönyvek alapján a kiosztott földek telekkönyvezését ellenőrizte. Nemes Nagy József az általa összeállított kiadványban részletesen ismerteti a földreform során igénybevett különböző típusú ingatlanok telekkönyvezésének menetét. Itt külön fejezetben taglalja többek között a kitelepített svábok ingatlanainak telekkönyvezését is. (Nemes Nagy József, 1947. 13–74. p.)

¹⁸⁴ Tóth, 1993. 53. p.

¹⁸⁵ Krizsán, 1960. 29. p.

A telepítések végrehajtása érdekében létrehozott bizottság összetétele a következő volt: az elnök (a megyei, vagy ha volt, az országos tanács kiküldötte), a tagok pedig a megyei tanács jogi előadója, illetve a megyei földhivatalhoz kirendelt ítélőtábla-bírák egyike, továbbá az illetékes telepfelügyelő és végül a községi földigénylő bizottság két tagja. A bizottságnak abban az esetben, ha az érintettek nem mutattak be bizonyító iratot, annak hiányában is döntést kellett hoznia. Ha a szükség úgy kívánta, a telephelycsere kérdésével is köteles volt foglalkozni. Javaslati alapján a megyei földbirtokrendező tanácsnak nyolc napon belül kellett határozatot hoznia.¹⁸⁶

A sváb földeken folyó termelés biztosítása is a termelési és a földigénylő bizottságok feladata volt. A terményt jogosulatlanul betakarítókkal szemben az illetékes ügyészségnek kellett büntetőeljárást kezdeményezniük. Az érélyes intézkedések következtében kalászosok betakarítása kisebb zökkenőktől eltekintve zavartalanul ment végbe.¹⁸⁷

Ezt követően tekintsük át a Pest megyei telepítéseket. Ennek érdekében igyekeztünk a különböző telepítési formákat elkülöníteni egymástól. Először a német (sváb) kitelepítésről kell beszélnünk. Ezzel kapcsolatban egyértelműen megállapítható, hogy Magyarországon a háború után a demokratikus pártok célkitűzései között még nem szerepelt a telepítés. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) kormány- és parlamenti programjában csupán annyi olvasható, hogy „*a német zsoldban álló szervezeteket*” fel kell oszlatni és vagyonukat el kell kobozni. A földreformhoz illeszkedett emellett az a megfogalmazott alapelv, hogy „*a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait*” ki kell sajátítani.¹⁸⁸ Később a Budapesti Nemzeti Bizottság ülésein is napirendre került a németek kitelepítése. Az 1945. április 11-i ülésén a Nemzeti Parasztpárt képviselői, Kovács Imre és Darvas József szorgalmazták a volksbundisták földjeinek magyar igénylők kezébe adását. Ezáltal továbbá a svábok kitelepítése révén képzelték el a „*sváb gyűrű*” felszámolását is.¹⁸⁹

¹⁸⁶ PML XVII. 534. Szigetszentmártoni Földigénylő Bizottság ir. „*Általános ügyek*.” OFT. 113 168/46./I.2. sz. A kitelepítésnél leltárt kellett felvenni az ingó- és ingatlan vagyonról háztartásonként, illetve gazdaságokként. A marhaleveket átvették a tulajdonostól, és az irományokhoz csatolták. A leltárból két példányt a Népgondozó Hivatal, egyet a Pénzügyigazgatóság, és egyet pedig a községi hivatal kapott meg. (Farkas, 1992. 201. p.)

¹⁸⁷ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. I/ Alispáni évnegyedes jelentések. 1946. szeptember.

¹⁸⁸ Délmagyarország, 1944. XII. 3. Közli: Korom, 1998. 561. p. Ez utóbbi része lett a földreformról kiadott rendeletnek, amelynek végrehajtásakor 1945 tavaszán és nyarán a helyi földigénylő bizottságok egyéni mérlegeléssel az 1945. szeptember 26-i előzetes összesítő adatok szerint 33 308 volksbundos-birtokot koboztattak el 176 781 katasztrális hold földdel. Ezek azonban – nem kizárva ugyan túlzásokat és helyi hibák elkövetését –, nem jelentettek általános és kollektív kiűzést. (M. Somlyai Magda: Az 1945-ös földreform. 88–89. p. Közli: Korom, 1998. 561. p.)

¹⁸⁹ A bizottságban azonban csak Gerő Ernő, az MKP képviselője támogatta ezt az elképzelést. Ő vetette fel azt is, hogy a sváb községekben magyar földigénylő bizottságok működjenek addig is, „*amíg a svábok összetelepítésére nem kerül sor*”. Ehhez hasonló tervről a magyar politikai életben addig nem volt szó, ameddig a SZEB elnöke 1945. november végén át nem nyújtotta a kitelepítésről szóló határozat mellékletében szereplő ez irányú teendőket. Gerő és a parasztpártiak álláspontját az SZDP és a Polgári Demokrata Párt képviselői nem támogatták. Szakasis Árpád ellenzte az általánosítást, és a kollektív felelősségre vonás felvetését. Supka Géza pedig javasolta, hogy a Budapesti Nemzeti Bizottság szögezze le, hogy a „*sváb községek*” meghatározást sem fogja használni. Megítélése szerint „*demokráciában nem szabad senkit azért sújtani csupán, mert egy fajhoz tartozik.*” (Korom, 1998. 564. p.)

Kezdetben, 1945 decemberében, amikor a kitelepítés előkészítő munkái folytak, a magyar kormány azt tervezte, hogy a kitelepítendő németeket gyűjtőtáborokba gyűjtik, és onnan fogják őket kitelepíteni. Ezzel meg tudták volna gyorsítani a kitelepítés menetét. Országosan 22 gyűjtőtábor szándékoztak felállítani, amelyek egyikét Budaörsre szánták. Itt nyert volna elhelyezést 41 község kitelepítésre ítélt lakossága, összesen 44 144 fő, ami azt jelentette volna, hogy egy házra 19 fő jut. A táborok helyének kiválasztásánál egyedüli szempont a település német lakóinak számaránya volt. Oda terveztek tábor, ahol a lakosság 70-90%-a német volt. Ez a kritérium a szakszerűség szempontjait figyelmen kívül hagyta, ugyanis nem számolt a település földrajzi elhelyezkedésével, illetve a vasúti közlekedés adottságaival. Nyilván így jött szóba Zsámbék is, a Pest megyei másik gyűjtőtábor helye, ahol nem volt vasúti közlekedés. Mindez azonban az idő rövidsége miatt végül csak terv maradt. Először a Budapest környéki németeket kezdték kitelepíteni. Az első település Budaörs volt. Már a végrehajtási rendelet kiadása előtt, 1946. január 13-án megjelent a karhatalom és lezárták a települést. Ez abból a szempontból érdekes, mivel a zárlatot elrendelő belügyminisztériumi rendelet hivatalosan csak január 28-án jelent meg. A kirendelt miniszteri biztosnak, Benczúr Józsefnek, aki a Pest megyei kitelepítés végrehajtásának irányítója volt, azonban jogában állt saját hatáskörben zárlatot elrendelni.¹⁹⁰

Az Országos Földbirtokrendező Tanács 1231/1945. számú határozatával más településekhez hasonlóan Pest megyében Budajenő, Budakeszi, Perbál, Telki, Torbágy, Zsámbék, Budaörs, Nagykovácsi, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Törökbálint, Dunaharaszti, Üröm, Harta, Hajós, Nemesnádudvar, Soroksár, Ceglédbercel, Budakalász, Csobánka, Dunabogdány, Pilisborosjenő, Piliscsaba, Szigetbecse, Szigetcsép, Szigetszentmárton, Szigetujfalu, Taksony, Pesthidegkút, Békásmegyer községek bizottságainak működését felfüggesztette. Az Országos Földbirtokrendező Tanács arra is figyelmeztetett, ügyelni kell arra, hogy ezekben a községekben *„minél több magyar család települjön le, és foglalja el a Volksbund-tagok helyét”*.¹⁹¹

A svábok hátramaradt ingatlanainak, javainak szétosztása szintén a földbirtokrendező szervek feladata volt. Az Országos Földbirtokrendező Tanács 1946. májusában szabályozta a kitelepített németek által visszahagyott vagyontárgyak felhasználását. Az áttelepített németek által visszahagyott ingatlanok ideiglenes hasznosítása illetve birtokbaadása során az ideiglenes juttatottak a részükre megőrzésre és használatra átadott vagyontárgyakat engedély nélkül cserélték, vagy elidegenítették. Az OFT nyomtatékosan felhívta a köz-

---

¹⁹⁰ Marchut, 2010.

¹⁹¹ MOL J. Gy. Belügyminisztériumi Népgondozó Hivatal ir. 628/1945. (Közl: Tóth, 1993. 54. p.)

ségi földigénylő bizottságokat, hogy az ideiglenesen használatba adott lakóházak és egyéb vagyontárgyak önkényes cseréjét és elidegenítését akadályozzák meg.

A telepítés zavartalanlansága érdekében mindig szem előtt kellett tartaniuk, hogy lakóházat még ideiglenesen sem lehetett olyanoknak adni, akiknek birtokában már volt ház-ingatlan.¹⁹²

1946. május 20-án az OFT úgy határozott, hogy ha valamely település kitelepített német lakosainak egykor tulajdonában álló földterület jelentős része egy szomszédos község határában feküdt, akkor ezt a területet annak földigénylő bizottsága kizárólag a megyei tanács határozata alapján juttathatja a helyi igénylőknek. A Megyei Tanács pedig csak az érdekelt települések meghallgatása után határozhat arról, hogy milyen arányban juttathatók ezek a sváb ingatlanok egyik vagy másik település igénylőinek.¹⁹³

Mindazonáltal előfordultak visszaélések a svábok után maradt ingatlanokkal és egyéb javakkal kapcsolatban Pest megyében is. *„Méltóztassék – írta a monori járás főjegyzője hivatali felettesének – a járás területén lévő német községek (Vecsés és Ceglédbercel) betelepítési kérdését nyitva hagyni. Ugyanis a járás területén több népes magyar ajkú község van, és egy községben sem nyert a földigénylés - igényelhető birtok híján - teljes kiegyenlítést. Tegnap az történt, hogy a gyömrői járás területén lévő Péteri községből néhány honfoglaló az ottani község rendőrsége és a kommunista párt vezetőségének kíséretében máris elindult Ceglédbercelre, hogy ott az uratlanul maradt volksbundista birtokokat és házas ingatlanokat elfoglalják.”*¹⁹⁴

Telepítéseket azonban földreformmal összefüggésben is végrehajtottak földbirtokrendező szervek. Ezek során az országon belüli egyenetlen munkaerő-eloszlást akarta az állam telepes községek és csoportos telepek létesítésével enyhíteni. A telepesek életéről, problémáikról pontos képet kaphatunk az Országos Földhivatal elnökének 1947. április 14-én a belügyminiszterhez írt leveléből. Ebben tájékoztatta arról, hogy az 1945. évi VI. tc-kel törvényerőre emelt 600/1945. M.E. számú rendelet végrehajtása során a volt nagybirtokok területén részben önálló telepes községek, részben pedig csoportos telepek létesültek. A 16 önálló telepes községből Pest megye területén kettő alakult, Kunadacs és Kunpeszér, csoportos telepekből azonban ezen a területen egy sem volt. *„Az új telepesek kezdeti nehézségekkel küzdenek. Szükségelakásokban laknak, gazdasági felszereléseik hiányosak. Megélhetésüket csak munkaerőjük teljes kihasználásával tudják biztosítani. Mindezek ellenére már*

¹⁹² PML XVII. 534. Szigetszentmártoni Földigénylő Bizottság ir. „Általános ügyek.” Az Országos Földbirtokrendező Tanács 1946. május 12-én kelt levele a kitelepített németek által visszahagyott vagyontárgyak felhasználásának szabályozásáról.

¹⁹³ PML XVII. 527. Makádi Földigénylő Bizottság ir. „Általános iratok”

¹⁹⁴ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. a/ Elnöki ir. 121/1945.

az elsőrendű életszükségleti cikkekben is hiányt szenvednek. A legnagyobb ínséggel küzdenek. Az időjárás viszontagságainak ruházatuk fogyatékosága miatt teljes mértékben ki vannak téve olyannyira, hogy a telepítések során részükre juttatott földeket egészségük kockáztatásával tudják megművelni. Még kevésbé tudnák – sok esetben – számos családtagjaikról gondoskodni, és gyermekeik így máskor tavasztól kezdve lábbeli nélkül kénytelenek járni.” Ezután hozzáteszi, hogy „az új telepések ez ideig semmiféle hatósági ingyenes támogatásban nem részesültek.” Felkérte ezért a minisztert, hogy „alárendelt szervei útján szíveskedjen odahatni a jövőben érkező kül- és belföldi segélyadományokra, hogy a községek számára történjenek juttatások, elsőrendű életszükségleti cikkek biztosítva legyenek.” A Pest megyei Földhivatal a telepéseket érintő szociális intézkedések megvalósításáról jelentésben számolt be az Országos Földhivatalnak. Rigó József vármegyei szociális felügyelő beszámolt arról, hogy Peszéradacs község határában a mintegy 33 000 kh-at kitevő királyi birtok területén két új telepes község alakult. Ezek a telepések óriási nehézségek árán minden talpalatnyi területet megműveltek, és 8-12 gyermekük éhezett. Domboldalba vájt kunyhókban, leírhatatlan körülmények között éltek, „mégis nagy bizakodással néznek jövőjük elé.” Szőlőt, akácot, orgonát telepítettek a talaj megkötésére, és „a homokbuckából második Kiskunhalast akarnak teremteni.” Eredményeiket még a régi uradalomból visszamaradt gazdatisztjeik is elismerték, hogy még a régi gazdaság idején sem volt ennyi szarvasmarha és aprójószág. „Eleven cáfolatai ők annak a véleménynek, hogy a nagybirtok többet termel.” „A telepések küzdelme majdnem minden hatósági támogatás nélkül folyik.” Végül a levélíró levonta a következtetést: „A hónuk alá kell nyúlni ezeknek az embereknek”.¹⁹⁵

A földbirtokrendező szervek döntöttek az úgynevezett kimozdítási ügyekben is. Abban az esetben, ha egy juttatott nem megfelelően gazdálkodott földjén, megfelelő birtokost kellett a hatóságoknak keresni. Voltak esetek, amikor a telepések nem rendelkeztek megfelelő jogosultságokkal a feltételek teljesítéséhez, ezért kellett őket kimozdítani. Volt rá példa, hogy a szociális körülmények, valamint a helybeli népi szervek akkor kelt javaslatai alapján úgy döntöttek, hogy a telepest még további, egy évig terjedő próbaidőre birtokba hagyják. Kimondták, hogy amennyiben a telepes magatartásában és gazdálkodásában lényeges javulás nem következne be, úgy egy év után a megyei földhivatal a kimozdítást minden különösebb rendelkezés nélkül végrehajthatja.¹⁹⁶

¹⁹⁵ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 3017/1947

¹⁹⁶ A kimozdítással fenyegetett telepes levelében mindent megpróbált, hogy a felettes szerveket maga mellé állítsa. „Levelében meg nem nevezett személyek ellen hoz föl vádakot és általában egész levelének tartalma az ügy lényegét tekintve, homályos és érthetetlen. Ügyvédek nem használt azzal, ha névleg meg nem nevezett személyek ellen vádaskodással él, amelyeket nem tud bizonyítani.” A levél végül a

Végül tekintsük át a Pest megyei telepítések eredményeit. A német kitelepítéssel kapcsolatban elmondottakat mindenképpen azzal kell zárunk, hogy annak legintenzívebb periódusa 1946 júniusáig zajlott le Németország amerikai megszállási övezetében: ez 116 945 személy kitelepítését jelentette. A legnagyobb volumenű kitelepítés Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében történt (41 303 fő), ugyanis a Budapest környéki falvak németjei kerültek először sorra.¹⁹⁷ A Pest környéki falvak német lakosainak elszállításával egy időben a Népgondozó Hivatal az ország többi megyéjében is megkezdte a kitelepítések előkészítését. A Pest megyei¹⁹⁸ kitelepítendőek több mint 16%-a (10 074 személy) Budaörsön élt (országos szinten a harmadik legnagyobb németajkú település Sopron és Bácsalmás mögött).¹⁹⁹

Kitelepítve	250 000 fő
Háborús veszteség	36 000 fő
Nyugatra menekült	12 000 fő
Ausztriába menekült	9000 fő
Elhurcolás közben meghalt	4000 fő
Háborús eltűntek a magyar és a német hadseregben	3500 fő
Civil lakosság közötti veszteség	4000 fő
<i>Összesen</i>	<i>318 500 fő</i>

200

A Népgondozó Hivatal 1945. november közepéig csak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 1327 családot telepített le, ez rendkívül jelentős szám, ha tekintetbe vesszük, hogy az országban mindösszesen 4491 családról beszélhetünk. Mindazonáltal ma már a földreform idején kezdeményezett, belső telepítéssel kapcsolatos lépéseket majdnem teljesen sikertelennek tartjuk. Szükség lett volna ugyanis többek között a telepések gazdasági képzsére, valamint bizonyos ideig a folyamatos segítségükre is.

A kiürített német községekbe a kormánynak végül a Csehszlovákiából áttelepített magyarokat kellett betelepítenie. Korábbi sváb többségű településre így csak 25 000 sze-

---

következőkkel zárul: „Befejezésül még figyelemztetni kívánom, hogy becsülje meg az ország demokratikus törvénye alapján a maga részére juttatott földet és magatartásával, valamint gazdálkodásával hasson oda, hogy sem a népi szervek, valamint a gazdátársai és a községi előjáróság részéről többé panasz személye ellen ne merüljön fel. Ha ezt a tanácsomat megszuvel, úgy legtöbbet fog saját ügyének használni és elősegíti a demokratikus Magyarország felépítését, amely minden magyar embernek kötelessége.” (BKML XXIV. 202. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Földhivatal ir. a/ Általános ir. 11 713/1949.)

¹⁹⁷ Fehér, 1988. 114. p.

¹⁹⁸ A mai Pest megye területére vonatkoztatva.

¹⁹⁹ Marchut, 2010.

²⁰⁰ Az ENSZ számadást készített a magyarországi németek sorsáról. (Hauser, 1985. 173. p.)

gényparasztot és azok családtagjait lehetett elhelyezni. Ez az adat azonban, ismerve az akkori magyar mezőgazdasági társadalom méretét, rendkívül csekély.²⁰¹

A hazai mezőgazdasági termelés színvonalának emelése szempontjából oly kívánatos, a belső munkaerő-eloszlásában fennálló egyenetlenség kiegyensúlyozására ezek az államilag szervezett telepítések tehát nem bizonyultak távolról sem elégségesnek.²⁰²

A Haszonbérleti Ügyosztály, és a Földbérli Fellebbezési Bizottság (FFB)²⁰³

A haszonbérletek államosítását kimondó 9000/1948. számú kormányrendelet is a politikai harcok eredményeként született meg. A pártközi értekezletek anyagában érdekes módon még arra is találunk példát, hogy a jobboldali pártok apróbb kérdésekben el tudták fogadtatni elgondolásaikat, módosító javaslataikat az értekezlettel. A később elfogadott rendelet tervezetének 24. §-ában foglaltakat például a Független Kisgazdapárt akként kívánta módosítani, hogy az kiterjesztendő volna azokra is, „*kik a kishaszonbérlethez az 1936: XXVII. törvénycikk végrehajtása során jutottak.*”²⁰⁴ Az értekezlet ehhez végül a hozzájárulását adta.

Az államot a rendelet szerint előhaszonbérlet illette meg, ha a mezőgazdasági termeléssel élethivatásszerűen foglalkozó által bérelt terület a 25 kh-at meghaladta, illetve ha a terület kisebb kiterjedésű is volt, de saját földjével együtt a 40 kh-at meghaladta, és végül abban az esetben is, ha a mezőgazdasággal nem élethivatásszerűen foglalkozó személy által haszonbérelt ingatlan területe a saját tulajdonában lévő ingatlannal együtt az 5 kh-at meghaladta, és végül ha a haszonbérli jogi személy volt.²⁰⁵

Az államosítást helyi szinten a községi földbérli bizottságok (fbb) hajtották végre, amelyeket városonként és községenként alakítottak meg.²⁰⁶ Az FM felügyelete alatt határozataik ellen fellebbezési joggal élhetett a Magyar Országos Szövetkezeti Központ és a

²⁰¹ A rendszerváltást követően a demokratikus Magyar Köztársaság kárpótlásban részesítette a kitelepített németeket is. Az 1991. évi XXV. törvény „*a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról*” rendelkezett. E törvény, valamint a később született módosításai alapján kaptak kárpótlást azok az emberek, akiket a Nemzeti Kormány 12333/1945. M.E. számú, „*A magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről*” kiadott rendelkezése által jogsérelem ért. (Petri, 1998. 47–57. p.)

²⁰² A kitelepített német lakosok sorozatosan kértek ingatlan vagyonukról telekkönyvi szemlélt. Erről a következő, hivatalos állásfoglalás született: a továbbiakban a volt sváb ingatlanokról telekkönyvi kivonatot nem lehet kiadni, diplomáciai bonyodalmakat okozhat. A kitelepítés tényét és kivonat kiadásának tilalmát a telekkönyvbe be kellett jegyezni. (PI Arch. 276. 77. cs. 4. öe. Az irat kelte: 1948. október 11. jkv. Közl: Farkas, 1992. 202. p.)

²⁰³ Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal anyagának rendezése folyamán a haszonbérleti ügyosztály irataiból nem hoztak létre önálló fondot. Az iratanyag az Észak-Pestvármegyei Földhivatal fondjának (PML XXIV. 201.) egyik, „a” állagát alkotja. Az 1948-ból, illetve 1949-ből megmaradt iratanyag erősen töredékes, és csupán 0,93 folyómétert tesz ki. (Lakos, 1998. 303. p.)

²⁰⁴ Előterjesztés a minisztertanács ülésére az 1946. március 26-i pártközi értekezleten elfogadott módosító javaslatokról (*Pártközi értekezletek*, 2004. 218. p.)

²⁰⁵ Pataky, 1970. 285. p.

²⁰⁶ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 165–166. p.

Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége.²⁰⁷ Ezeket a fellebbezéseket a megyei földhivatalok mellé szervezett földbérlő fellebbezési bizottságokhoz kellett benyújtani.

A községi bizottság vezetője a jegyző, illetve a polgármester volt. A testület az UFOSZ, a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége (FÉKOSZ), valamint a haszonbérlet átvételére jogosultak, az alakuló földbérlő-szövetkezetek és a földműves-szövetkezetek egy-egy delegáltjából áll.²⁰⁸

Mint már említettük, a községi bizottságok mellett vármegyenként a földhivatal mellett szervezett ffb-k hajtották végre a rendeletet. Az országban az FFB-k 1948. szeptember 2-án alakultak meg, az Országos Földhivatal által kijelölt osztályvezetőik pedig egyúttal a földhivatalok ügyvezetőinek is helyettesei voltak.

A bizottság egy tagját az OFH jelölte ki a Megyei Földhivatal tisztviselői közül, továbbá az UFOSZ és a FÉKOSZ megyei titkársága és a Magyar Országos Szövetkezeti Központ (MOSZ) megyei titkársága is delegált egy-egy tagot.²⁰⁹

A Haszonbérleti Ügyosztálynak elsősorban a községi földbérlő bizottságoktól fellebbezett ügyekben kellett döntenie. Az ügyosztály hozott emellett a megyei közigazgatási bizottság gazdasági albizottságához korábban érkezett haszonbérleti ügyekben is határozatot.²¹⁰

A Pestvármegyei FFB 1948. szeptember 2-án alakult meg. Ezen az ülésen a felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint jelen volt Seregély József országgyűlési képviselő, az UFOSZ megyei elnöke, Török György titkár, a Pest megyei FÉKOSZ-tól, Kiss Lajos kirendeltség-vezető, a MOSZK Észak-Pestvármegyei Kirendeltsége részéről és végül dr. Merényi Imre járásbíró, az Észak-Pestvármegyei Földhivatal részéről. Értesítették még az UFOSZ-t, az MDP Pest megyei bizottságát, a FÉKOSZ-t és a MOSZK-ot, hogy küldötték útján képviseltették magukat.

Merényi Imre 1948. szeptember 3-án felterjesztette a jegyzőkönyvet az Országos Földhivatalnak, és jelentette, hogy a működéshez szükséges segéderőt és hivatali helyiséget biztosította. Az FFB munkája tehát Pest megyében is megkezdődhetett.²¹¹

A földbérletekről szóló rendelet végrehajtását a földreformhoz hasonlóan rendkívüli szigorúsággal hajtották végre a vármegyében. Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal illetékességi területén 1948. szeptember 7-ig 40 községben alakult meg a bizottság, 38 köz-

²⁰⁷ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 165–166. p.

²⁰⁸ *Gonda*, 1970. 285. p.

²⁰⁹ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 166. p.

²¹⁰ *Kriszán*, 1960. 30. p.

²¹¹ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlő Fellebbezési Bizottság ir. 3/1948.

ségben ellenben nem volt szükség a testület felállítására. A megalakulást követően 26 község küldött be hiányos jelentést, 22 községből pedig semmilyen válasz sem érkezett. A MFFB Pest vármegye alispánjával közreműködve elrendelte, hogy az aznap jelentést be nem adó községeknek és a hiányos jelentést tevő településeknek telefonon adjanak utasítást kötelességeik teljesítésére. A határidőt 1948. szeptember 8-án délelőtt 9 órában állapították meg.²¹²

A leggyakoribb szabálytalanságok között szerepelt, hogy a községekben a földbérli szövetkezetek még nem alakultak meg, vagy a földbérli bizottságból egyszerűen kihagyták földbérli szövetkezet képviselőjét. A végrehajtási utasítás 5. §-ának 5. bekezdése szerint amennyiben valahol a földbérli szövetkezet nem alakul meg, a bizottsági tagot a szervezet helyett a FÉKOSz helyi szervezete jelölte ki. Mivel tehát ilyen esetben a FÉKOSz delegálta a tagot, összesen két tagot és két póttagot nevezett a bizottságba. Ha a FÉKOSz-nak nem volt helyi szervezete, a tagokat a járási titkárság jelölte ki. Előfordult természetesen olyan eset is, hogy valamelyik községben a földműves-szövetkezet akkor még nem alakult meg. Végül pedig még arra is találunk példát, hogy a községek némelyikében az UFOSZ szervezete nem működött, helyette így a helyi földműves-szövetkezet jelölt ki tagot és póttagot, ami ahhoz a gyakorlathoz vezetett, hogy a földműves-szövetkezet egymaga két taggal és két póttaggal képviseltette magát.²¹³

Fontos kérdés volt az igényjogosult személyek körének meghatározása is. Egy 1948 szeptember közepén kelt leirat arra figyelmeztetette a községi bizottságokat, hogy a rendelet 8. §-a pontosan meghatározta, kik jogosultak haszonbérletre. Elsősorban tehát családos földmunkások, másodsorban pedig olyan családos törpebirtokosok jöhettek szóba, akik nem rendelkeztek 5 kh-nál több földdel, végül pedig harmadsorban olyan családos kisbirtokosok, akiknek földterülete nem haladta meg a 10 kh-at. A földhivatal földbérli fellebbezési bizottsága kiemelte, hogy a fontossági sorrendet mindenképpen be kell tartani, és arra is rámutatott, hogy csak családosoknak juttatható előhaszonbérlet – a fenti sorrendben. A levél arra is felhívta a figyelmet, hogy a második csoportba tartozó, 5 holdon aluliak csak akkor javasolhatók juttatásra, ha az első csoportba tartozók már ki voltak elégítve, a harmadik csoportba tartozók közül pedig csak akkor volt javasolható valaki, ha már az első és a második csoportba tartozó igénylők mind megfelelő juttatásban részesültek. Egy családból feltétlenül csak egy igényjogosult kaphatott haszonbérletet. A levél aláhúzza vé-

²¹² PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérli Fellebbezési Bizottság ir. 344/1948. A bizottság 1948. szeptember 7-ei ülésének anyagából.

²¹³ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérli Fellebbezési Bizottság ir. 255/1948. A megyei földhivatal levele 1948. szeptember 9-én a községi előjáróságoknak.

gúl, hogy „a legszigorúbban el kell kerülni a sógorság-komaság alapján való juttatásokat.” Azt sem lehetett figyelembe venni, hogy az igénylő tagja-e a földbérlet-szövetkezetnek.

A jegyzők munkáját gyakran érte kritika. A helyszíni ellenőrző vizsgálatok során „különösen nagy számban” előforduló hibákról a megyei FFB egyik leiratából értesülhettünk. Eszerint sok esetben előfordult például, hogy a kijelölt jegyző és helyettese nem volt ura a joganyagnak. Arra is akadt több esetben példa, hogy a bizottsági tagokat nem tájékoztatták megfelelően, és az adminisztrációs munkát is gyakran a bizottsági tagokra hárították.²¹⁴

Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal előírta a községi előljáráságoknak, hogy ha a földbérlet bizottságba kirendelt vezetőjegyző más ügyben kiküldetésben van, helyettese álljon mindazoknak a rendelkezésére, akik a bizottsághoz fordulnak.²¹⁵ Az 1948. szeptember 14-ei leirat megállapította, hogy a községi földbérlet bizottságok munkájáért felelős községi vezető jegyzők (polgármesterek) feladatukat nem látták el kellő rátermettséggel, néhány kivételt leszámítva nem tartották be pontosan a határidőket sem. Felhívta a figyelmet arra, hogy a belügyminiszter a törvényhatóság első tisztviselőjén keresztül a rendelet végrehajtására utasította a községi előljáráságokat. Az Országos Földhivatal a 600 140/1948. VI. számú rendelete szerint ahol a helyi szervek a rendelkezést elszabotálták, nem vagy csak késedelmesen tettek eleget a földhivatal intézkedéseinek, ott a megyei földhivatal vezetőjének haladéktalanul számonkérést kell alkalmaznia a törvényhatóság első tisztviselője útján. Sok esetben a községi előljárátság késedelmessége miatt tetemes távbeszélő költségek halmozódtak fel, amiért a Földalapot indokolatlanul megterhelő kiadások megtérítését a mulasztó előljáráságok terhére tervezték megállapítani.²¹⁶

Az Országos Földhivatal vezetője ígéretet tett arra, hogy a községi földbérlet bizottságok tagjai számára méltányosabb díjazást fognak megállapítani. A földbérlet bizottságoknak a helyszínen kellett az ingatlanokat kijelölni és azokat birtokba adni. Ehhez járulékos költségek is adódtak, amelyeket a községi előljáráságoknak kellett viselni. Az előha-

²¹⁴ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlet Fellebbezési Bizottság ir. 221/1948. A bizottság leirata 1948. szeptember 8-án.

²¹⁵ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlet Fellebbezési Bizottság ir. 221/1948. A leirat 1948. szeptember 14-én született.

²¹⁶ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlet Fellebbezési Bizottság ir. 415/1948. Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal 1948. szeptember 8-án levelet intézett a községi előljáráságoknak, amelyben a mezőgazdasági ingatlanok haszonbérletéről szóló korm. rendeletek végrehajtása során észlelt szabálytalanságok megszüntetését szorgalmazta. A helyszíni vizsgálatok során „különösen nagy számban” az alábbi hibák és hiányosságok lettek észlelve: sok helyen nem végeztek megfelelő adminisztrációs munkát, sok helyen nem volt pecsét, helyette a község, vagy a FÉKOSz stb. pecsétjét használták. A megyei bizottság nyomatékosan leszögezte, hogy ezeket hibákat sürgősen ki kell javítani. (PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlet Fellebbezési Bizottság ir. 221/1948.)

szonbérelt ingatlanok kimérésével járó költségek (laikus földmérők díjazása, segéderők, karók stb.) az újonnan kijelölt kishaszonbérloket terhelték.

Az Országos Földhivatal 1948 őszén arról tudósított, hogy a községi földbérlo bi-zottságok tagjai számára az október 15-ig előhaszonbérlet és birtokba adott ingatlanok után különböző jutalmakat javasolt: 20 kh alatt személyenként 10 Ft-ot, 21-től 50 kh-ig szemé-lyenként 20 Ft-ot. A díjazás ennek megfelelően, lépcsőzetesen emelkedett (a legutolsó ka-tegóriák: 801–1000 kh-ig 180 Ft, 1000 kh felett pedig minden megkezdett 100 kh után 10 Ft járt személyenként.) Az október 15-e utáni munkák, szögezte le az Országos Földhivatal levele, várhatóan olyan kismértékűek lesznek, hogy nem fogja a bizottsági tagok idejét igénybe venni, „és azt díjazás nélkül is elláthatják”. Ha mindezek ellenére valahol mégis több munka adódna, az Országos Földhivatal ígéretet tett arra, hogy törekedni fog megfele-lő díjazás biztosítására.²¹⁷

Ugyanebben a leiratában az Észak-Pestvármegyei Földhivatal²¹⁸ 1000 katasztrális hold alatt személyenként 10 forint, 1000 holdon felül pedig minden megkezdett száz hold után 10 forint jutalmat ígért a bizottságok valamennyi tagjának.

A tagok díjazásának ügye folytatódott. Az Országos Földhivatal 1948. október 21-én levelet intézett a megyei földhivatalok ügyvezetőinek, amelyben az előhaszonbérleti jog gyakorlásával kapcsolatos teendőkről tájékoztatott. Örömmel közölte velük, hogy a Gazda-sági Főtanács hozzájárult a bizottsági tagok jutalmazásával kapcsolatos előterjesztéséhez. A döntés értelmében végül 20 kh-ig 15 Ft, 21–50 kh-ig 30 Ft, (...) 801–1000 kh-ig 160 Ft, 1000 kh-on felül minden megkezdett 100 kh után 10 Ft illette a bizottsági tagokat. A két hónapi jutalom az 1948. október 15-i adatok alapján egy összegben volt esedékes.²¹⁹ A bizottsági tagok, legalábbis amennyire az iratokból rekonstruálni lehet, 1948 decemberé-ben jutottak hozzá a pénzükhöz.

A megyei földhivatal Kiskunlacházán a községi vezetőjegyzőt kizárta a díjazásból, mert esetében a haszonbérleti ügyek kezelésében olyan feltűnő hanyagság volt tapasztalha-tó, hogy még a községi földbérlo bizottság tagjai részére szóló díjazás megállapításához szükséges adatokat sem nyújtotta be határidőre, jóllehet erre kétszer is figyelmeztették írásban. A vármegyei munkák összehangolásához szükséges adatokat végül csak távbeszé-lőn történt sürgetés után lehetett beszerezni – jóval a megadott határidő után. Örkeny ese-

²¹⁷ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlo Fellebbezési Bizottság ir. 993/1948. Az OFH levele 1948. október 7-én a megyei földhivataloknak.

²¹⁸ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlo Fellebbezési Bizottság ir. 825/1948. Az Észak- Pestvár-megyei Földhivatal által 1948. október 12-én írt levél a községi előjáróságoknak a földbérlo bizottságok tagjainak díjazásával kapcsol-atban.

²¹⁹ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlo Fellebbezési Bizottság ir. 1388/1948.

tében sem lehetett a vezetőjegyzőnek kiutalni a díjazást, mert a haszonbérleti ügyeket olyan hanyagul kezelte, hogy 1948 októberében a leadott megkeresésekre még válasz sem érkezett, és az azokban szereplő ügyeket végül csak 1948. december 9-én helyszíni kivizsgálással lehetett tisztázni. A Pest Megyei Földhivatal felterjesztéssel élt az Országos Földhivatalhoz annak érdekében, hogy Alsóhernád földbérlo bizottsága részére is állapítson meg öt bizottsági tag részére személyenként 50 forint jutalmat a településen birtokba adott 62 kh terület után. Isaszegen ezzel szemben nem volt megállapítható semmilyen díjazás, ott ugyanis a korábbi kishaszonbérloket hagyták meg a birtokában, és így az újonnan juttatott kishaszonbérlo javára birtokbaadás nem történhetett. A díjazás alapja tehát a birtokba adott terület volt, amint azt a megelőző rendeletek kifejezetten hangsúlyozták; ennek hiányában nem volt lehetőség az anyagi elismerésre.

Ehhez hasonlóan nem volt a díjazás megállapítása lehetséges Kerékharaszt község esetében sem. Az október 15-ig esedékes kimutatásokban ez a község ugyanis nem szerepelt, illetve onnan jelentést nem küldtek be, tehát október 15-ig földet ezen a településen minden bizonnyal nem adtak szabályszerűen birtokba. Zsámbékon sem lehetett a díjazást megállapítani, mert az igen pontatlanul beterjesztett kimutatásokban birtokba adott terület október 15-ig egyáltalán nem szerepelt. Vasadon esetében pedig csupán 18 kat hold után lehetett jutalmat megállapítani, mert a hanyagul beterjesztett kimutatásokban október 15-ig csak ekkora birtokba adott terület szerepelt. A rendelet szerint a földbérlo bizottságnak csak öt tagja lehetett. Ebből következett, hogy több tag részére díjazást semmiképpen sem lehetett megállapítani, ezért ha több tag váltotta egymást a munkában, az 5 személy részére kiutalt összeget a tagoknak meg kellett osztaniuk egymás között. Végül a földhivatal arra is emlékeztetett, hogy a kiutalt összegből nem szabad pénzt kiadni mindaddig, amíg az elismervényt valamennyi tag alá nem írta és a pénzt át nem vette.²²⁰

A póttagok díjazása szintén sok probléma forrása volt. Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal Földbérlo Fellebbezési Bizottsága 1948. végén döntött a Monori Földbérlo Bizottság tagjainak díjazásáról. Ebben emlékeztetett arra, hogy a községi földbérlo bizottságnak csak öt tagja lehetett, de amennyiben több emberi is részt vett a munkában, azok a kiutalt összeget egymás között megoszthatták. A községi földbérlo bizottság tagjainak díjazását az Országos Földhivatal a Monori Bizottság által beterjesztett kimutatás alapján állapította meg. Ennek megfelelően a bizottságnak csak négy szabályszerű tagja volt. Nyilvánvaló volt azonban a kimutatásokból a földhivatal számára, hogy hiányzott a földbérlo

²²⁰ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlo Fellebbezési Bizottság ir. 1884/1948. Az Észak Pest Megyei Földhivatal 1948. december 11-én a községi előjáróshoz intézett levelet szintén a községi földbérlo bizottságok tagjainak díjazásával kapcsolatban.

szövetkezet által delegált tag. A monoriak jelentéséből nem derült azt sem ki mindemellett, hogy a FÉKOSZ helyi szervezete delegált-e földbérlo szövetkezet hiányában egy második tagot is a bizottságba. A megyei földhivatal emlékeztetett arra is, hogy „*a póttagok részére külön díjazás nem jár, azonban az első bekezdésben írtak szerint a megállapított díjazásból a munkájuknak megfelelő arányos összeget igényelhetik a már kiutalt összegből.*” A póttagokat a díjazásnál tehát külön nem kellett figyelembe venni, ahogy a gazdajegyzőket sem. A 45 000/1948. F.M rendelet 6 §. 1. bekezdése kimondta ugyanis, hogy a gazdajegyzők a bizottság mellett a jegyzői teendőket is ellátják. Ebből a földhivatal egyértelműen arra következtetett, hogy a gazdajegyző nem tekinthető bizottsági tagnak, tehát csak abban az esetben, ha a bizottsági üléseken a vezetőjegyző helyettesítésének érdekében mint bizottsági tag járt el, tarthatott igényt a leküldött összegből az őt megillető arányos részre.²²¹

Az OFH folyamatosan ügyelt arra, hogy a haszonbérleti rendeletet szabályszerűen hajtsák végre az egyes településeken: szükség esetén leiratban hívta fel a figyelmet a hibákra.²²² Ez alapján a haszonbérleti ügyek intézésével kapcsolatban kiadott 9000/1948. Korm. számú rendelet megjelenése után a megyei földhivatal a személyes kiszállások során szerzett tapasztalatokra alapozva szükségesnek ítélte, hogy a végrehajtást tanácsaival segítse. A megyei szerv arra hivatkozott, hogy az Országos Földhivatal nagyon sok hibát talált jelentéseiben. Ami az általunk vizsgált Észak-Pestvármegyei Földhivatal munkáját illeti, az OFH-ban úgy ítélték meg, hogy az a Fővárosi Földhivatalhoz hasonlóan általában megfelelő, viszont az igényjogosultakról vezetett kimutatások hibásak voltak. Elmarasztalták viszont a Dél-Pest megyei Földhivatalt, amiért jelentései nagyrészt összegezetlenek voltak, és a művelési ágak részletezése is hibás volt.

Minden egybevetve 1948-ban a nagyobb bérletek igénybevétele az 1945. évi földreform során kiosztott terület kb. 10%-át érintette. A juttatottak döntötték el, hogy egyéni kishaszonbérletként, földműves-szövetkezet földbérlo csoportjaként vagy esetleg önálló földbérlo szövetkezetet alakítva kollektív műveléssel kívánják juttatásukat hasznosítani. A 61 500 juttatott bérlet közül 27 000 egyéni kishaszonbérlet volt, a kollektív gazdálkodást 24000 juttatott választotta főleg az Alföldön. Földbérlo csoportot azonban kevesen alakítottak.²²³

²²¹ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlo Fellebbezési Bizottság ir. 2008/1948. Az Észak Pest Megyei Földhivatal Földbérlo Fellebbezési Bizottsága 1948. december 23-án döntött a Monori földbérlo bizottság tagjainak díjazásáról.

²²² PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbérlo Fellebbezési Bizottság ir. 648/1948. Az OFH leirata 1948. szeptember 20-án a megyei földhivataloknak.

²²³ *Donáth*, 1969. 390. p. Érdekes elméleti kérdés, hogy amennyiben a földreform 1948-ban zajlik le, a mezőgazdasági proletáriátus nagyobb része önként választotta volna-e a föld társas művelését, és ezáltal (a kedvező gazdálkodási és politikai környezet miatt) nem járt volna-e együtt a nagybirtokrendszer megszüntetése a termelés nagytüzemi kereteinek teljes szétesésével.

Az 1948. október 6-ai MDP VB ülésen elhangzott, hogy Pest megyében 38 758 hold terület lett igénybe véve, és 14 423 ember igényelt bér földet. Egy emberre így 2 $\frac{3}{4}$ hold jutott. A megyei bizottság mindebből azt a következtetést vonta le, hogy „*a mozgalom igen nagy mértékű*”. A megyében 27 kollektív bérlőszövetkezet alakult, Kecskeméten és Abonyban 9-9, továbbá Halason, Félegyházán, Szabadszálláson, Solton és Tasson jött létre ilyen típusú egyesülés, a földműves-szövetkezeti csoportok mellett pedig 21 helyen létesült bérlőcsoport. Mindebből látszik, hogy a földbérlőcsoportok nagy része azok számára jelentett megoldást, akiknek nem jutott föld a földreform során.²²⁴

Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal ügykezelése, a Segédhivatal működése

Az Észak-Pestvármegyei Földhivatal önálló osztályként működő Segédhivatalnak a Földbirtokrendező Tanács működésével kapcsolatos feladatokat kellett elvégeznie, és a titkárság teendőit ellátnia.

Személyzete öt főből állt; két iktató, két gépiró és az osztályt vezető irodaigazgató alkotta a segédhivatal nem túlságosan nagy létszámú személyzetét.²²⁵ Feladataik közé tartozott a központi iktatás után az akták szétszortása az illetékes ügyosztályok között.

Pest megyében a Haszonbérleti Ügyosztály iratait, ahogy ezt a rendelet is előírta, külön iktatták olyan módon, hogy eleinte „*hbr.*” jellel különböztették meg, majd a 16. ilyen tárgyú aktától kezdődően az „*Észak-Pest megyei Földhivatal mellett szervezett Megyei Földbérlő fellebbezési Bizottság*” volt az iktatóbélyegző felirata.

Ha kitekintünk az ország többi megyei földhivatalára, azt tapasztaljuk, hogy ezek a szervek némileg eltérően irattároztak. A Sopron Megyei Földhivatalnál a Megyei Földbirtokrendező Tanács megalakulásától, tehát 1945. április 18-tól évente 1.-től újratekintve sorozásos iktatást alkalmaztak. Így 1946. január 1-jén új sorozatot kezdtek, ezt azonban sajátos módon a hivatal működésének végéig, 1950 májusáig megszakítatlanul folytatták. Az eltérő típusú ügyeket itt nem különböztették meg irattári jellel. A hivatal túlterheltségére vezethető vissza, hogy az irattározást itt meglehetősen felületesen végezték, amire egy 1949-ben tartott hivatalvizsgálat is rámutatott.²²⁶ A Somogy Megyei Földbirtokrendező Tanács iktatását – ahogy azt Pest és Sopron megye esetében láttuk – szintén a mellérendelt földhivatal végezte. Eltérést abban tapasztalni, hogy 1947–48-ban a műszaki és a telek-

²²⁴ PML XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bizottsága ir. 2. doboz. 5. őrzési egység. Az 1948. október 6-ai VB. ülései jkv. 1. napirendi pont.

²²⁵ *Kriszán*, 1960. 29. p.

²²⁶ *Kecskeméti*, 1956. 167. p.

könyvi osztály külön iktatott. A Somogy Megyei Földhivatal levéltári fondját ismertető Kanyar József feltételezése szerint egy ún. jogi osztályt is működött külön iktatással, azonban ennek nem maradtak meg az irattári segédkönyvei. Működésének utolsó három évében, tehát 1948-tól 1950-ig – ahogy Sopron megye esetében tapasztaltuk – itt is folyamatos iktatást alkalmaztak. A Somogy megyei Földhivatal anyaga részben a két ízben végrehajtott, szakszerűtlen selejtezés, részben pedig a hanyag tárolás következtében meglehetősen hiányosan került levéltári őrizetbe – csakúgy, mint a Pest megyei hivatal anyaga. Ez utóbbi okát nem ismerjük. A történeti szempontból kiemelkedő jelentőségű, 1945-ös év irataiból csupán három csomó maradt meg, jöllehet a hivatal ebben az évben 8939 darab ügyiratot iktatott.²²⁷

A Pest Megyei Földhivatal még befejezetlen ügyeit megszűnése után jogutóda, a Pest Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztályának Birtokrendezési Csoportja (PML. XXIII. 9. b.) vitte tovább. A tanácsrendszerben a korábbi, történetileg kialakult irattározási rendszertől merőben eltérő, a segédkönyveket nélkülöző, az államigazgatási szervek számára kötelezően előírt ügynevezett rendszámos iktatási rendszert alkalmazták. Azoknak az ügyeknek az iratait tehát, amelyek nem kerültek a Földhivatal megszűnéséig irattárba, ma ebben a levéltári fondban találjuk meg.

A Pest Megyei Földhivatal létrejötte és működése (1949. január–1950. május)

A Dél-Pestvármegyei Földhivatalt 126 700/1949. F.M. számú rendelet értelmében 1949 januárjában egyesítették az Észak-Pestvármegyei Földhivatallal.²²⁸ Mivel az egyesített földhivatal illetékessége a megye új közigazgatási határaihoz igazodott, Újszász és Zagyvarékas települések ügyei a Szolnok megyei Földhivatalhoz kerültek át.

A következő alapvető szervezeti változás akkor következett be, amikor a magyar megerendszert átszervezték. Ezzel összefüggésben PPSK Vármegye Földhivatala 1950. január 14-én azt írta az alispánnak, hogy komoly problémát jelent a vármegye területének megváltozása után az ügyiratok megosztása a két új földhivatal között. Emellett nehézséget okozott az iktatókönyvek megbontása is, amit csak nehézkesen, másolással és kivonatolással tudtak megoldani. A helyzetet tovább bonyolította, hogy Pest megyéhez került Nógrád megye Szobi járása is. Különös nehézséget okozott ezen felül a megszűnt Földbirtokrendező Alapot kezelő osztály iratainak szétválasztása, amely rendkívül fontos, vagyoni jogi ter-

---

²²⁷ Kanyar, 1960. 54. p.

²²⁸ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 170. p.

mészetű ügyeket tartalmazott. A Pest Megyei Földhivatal elhelyezése az átszervezés után biztosítottak látszott a Fővárosi Földhivatal helyén annak felszámolása után. Probléma a Bács-Kiskun Vármegyei Földhivatal elhelyezésével kapcsolatban adódott. Ott az ügyiratok kettéválasztásához egy hónapra volt szükség, de csak abban az esetben, ha a hivatalnokok munkájukat félretéve csak az ügyiratok szétválasztásával és az iktatókönyvi kivonatok készítésével foglalkoznak. Az új földhivatalok illetékességi területét a 4343/1949. minisztertanácsi rendeletben állapította meg. Végül még a levél azt is megemlítette, hogy „*a káderkérdéseket illetően az Országos Földhivatal fog jelentést tenni.*”²²⁹

Néhány héttel később, tehát még a tanácsrendszer bevezetése előtt a Pest vármegyei Földhivatal az 5201/4/II-1/1950/I.29./B.M.számú rendeletre hivatkozva értesítette a közsé-
gi előljáróságokat, hogy „*a Pest vármegyétől a Bács-Kiskun megyéhez elcsatolt helységekre vonatkozó iratanyagot a Bács-Kiskun Megyei Földhivatalnak a hivatalomat eddig erre a területre vonatkozóan megillető hatáskör egyidejű átszállása mellett átadtam.*”²³⁰

Az új hivatal a jogelőd Észak-Pestvármegyei Földhivatal szervezeti keretei között működött tovább, létszáma azonban a Dél-Pestvármegyei Földhivatal alkalmazottainak 60%-ával bővült.

A földhivatal átszervezése után, 1949 januárjától a FFB azonos jogállással, a földhivatal mellé rendelt bizottságként, illetve annak haszonbérleti ügyosztályaként működött tovább, de erről az időszakról már nem maradtak fenn iratok.

Némi változást jelentett, hogy a szlovákiai telepések földhöz juttatásával járó teendők miatt a telepítési csoport osztállyá bővült, valamint új, birtokrendező osztály is alakult. Ebben az időben már a földreform befejeződött, a földhivatal munkája az ún. „*kísérő ügyekben*” merült ki, tehát a tartalékterületek hasznosításával, a kiosztott, de nem telek-
könyvezett ingatlanok ügyeivel, a csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében betelepítettek juttatásával foglalkozott. Ezen ügyek többségét a Földbirtok-politikai Osztály intézte, ahol kilenc előadó a megye egy-egy körzetének ügyeit intézte 1949 márciusától novemberéig.

A Fővárosi Földhivatal (1945. március–1950. május). A megyei földosztó szervek összefoglalása

²²⁹ PML XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bizottsága ir. 3. doboz. 1. fondcsop. 7. őrz. egység. 1950. jan. 17. MB. ülés anyaga

²³⁰ PML XXIV. 202. Pest megyei Földhivatal iratai. 3747/1950.

A 600/1945. M.E. számú rendelet a fővárost és a Budapest körüli 30 kilométeres sávot kivonta a Pest Megyei Földhivatal illetékességéből, és létrehozta a Fővárosi Földhivatalt. A főváros akkori tizennégy kerületén kívül Alag, Albertfalva, Alsógöd, Békásmegyér, Budakalász, Budakeszi, Budaörs, Budatétény, Cinkota, Csepel, Csobánka, Csömör, Dunaharaszti, Dunakeszi, Felsőgöd, Fót, Kistarcsa, Mátyásföld, Nagykovácsi, Nagytarcsa, Nagytétény, Pesthidegkút, Pestszentimre, Pestújhely, Pilisborosjenő, Piliszentiván, Pilisvörösvár, Pomáz, Rákoscsaba, Rákoshegy, Rákoskeresztúr, Rákosliget, Rákosszentmihály, Sashalom, Solymár, Soroksár, Szigetmonostor, Törökbálint, Üröm, Vecsés községek, valamint Budafok, Kispest, Pesterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota, Újpest megyei városok tartoztak a Fővárosi Földhivatal illetékességébe.

A hivatal szervezeti felépítése hasonló volt a megyei földhivatal belső felosztásához. Az osztályaihoz az alábbi ügykörök tartoztak:

1. osztály: Ingó értékek gazdasági felszerelések, és hitelek nyújtása telepesek számára.

2. osztály: Ingatlanok értékelése, földbirtokok, házhelyek juttatása. Ez az osztály két részre különült el: az ingatlan-értékekről való lemondásokkal és juttatásokkal foglalkozó részlegre.

3. osztály: A földreform végrehajtásával kapcsolatos műszaki feladatok elvégzése.

4. osztály: A Földbirtokrendező Alap kezelésével megbízott ügyosztály.

5. osztály: A szlovákiai áttelepültek és a Fővárosi Földhivatal területén letelepedni kívánók számára letelepedési engedélyek kiadása, a telepesek földhöz juttatása, kitelepítési ügyek.

6. osztály: A telekkönyvezés, a meg nem művelt területek felhasználása, továbbá az Ingatlanforgalmi Bizottság és a Haszonbérleti Ügyosztály.

Ez utóbbiak iratait, amint azt a Pest Megyei Földhivatalnál is láttuk, külön kezelték, illetve iktatták, és „*Ifj*”, „*Mir*.” és „*Hbr*”. jelzettel látták el. A Fővárosi Földhivatal 1949 decemberéig működött.²³¹

A Fővárosi Földhivatal jelentős, 23,42 folyóméter terjedelmű anyaga – hasonlóan a Nógrád–Hont Megyei Földhivatal irataihoz – először a Pest Megyei Levéltárban került elhelyezésre, mivel e szervek illetékessége jelentős mértékben érintette Pest megye területét. A fondoknak a Fővárosi és a Nógrád Megyei Levéltár számára történő átadására a nyolcvanas években került sor.²³²

²³¹ *Krizsán*, 1960. 34. p.

²³² *Lakos*, 1998. 303. p.

Az 1945-ben létrehozott megyei és városi földhivatalok – köztük az általam vizsgált Pest illetve Észak-Pestvármegyei Földhivatal – története csupán fél évtizedet ölelt fel. Amikor a 143/1950 M.T. számú rendelet felállította a megyei tanácsokat, valamint a budapesti városi tanácsot, megszűntek ezek a szervek is. A Fővárosi Földhivatal, amelynek illetékességi területe lényegesen kisebb volt a megyeinél, már 1949 végén befejezte működését.

A községi földosztó szervek

A községi földosztó szervek működése hivatalosan a földreform-rendelet életbe lépésével indult meg, az országos és a megyei földbirtokrendező tanácsok mellett a községi földigénylő bizottságokra mint ún. népi szervekre bízta a földreform végrehajtását. A végrehajtásra kiadott 33 000/1945. F.M. számú rendelet értelmében minden településen az igénylők képviselőiből kellett megalakítani egy olyan köztisztületet, amely felett a megyei földbirtokrendező tanács gyakorolt közvetlen felügyeletet.²³³

Ezek a bizottságok a közigazgatástól független, önálló hatáskörű szervek voltak, működésük eredményességéhez azonban természetesen szükségük volt a közigazgatási szervek támogatására.²³⁴ A pártok összefogása és a kezdeti, viszonylagos egység miatt április elejére az országban már mintegy 3200 községben megalakultak a földigénylő bizottságok hozzávetőleg 30 000 taggal.²³⁵

Feladatuk a település határában található, elkobzásra vagy megváltásra ítélt földbirtokok felmérése, illetve az igénylők összeírása, a részletes felhasználási terv elkészítése, az elkobzott ingatlanok felosztása, a földhözjuttatottak birtokba helyezése, illetve elmozdítása volt. A 2400/1945. F.M számú rendelet szerint gondoskodniuk kellett ezenfelül a házhely- és közérdekű telekalakítási tervek elkészítéséről, valamint a házhelyigénylők összeírásáról is. Közre kellett működniük a földműves-szövetkezetek megszervezésében, amelyeket a nagybirtokok fel nem osztható vagyontárgyaiból hoztak létre. A 191 000/1946 F.M. számú rendelet kimondta, hogy abban az esetben, ha a bizottság egyedül nem képes feladataival megbirkózni, a járásbíróshoz fordulhat segítségért.²³⁶ Minden húsz igénylőre egy tagnak kellett jutnia, de ötnél kevesebb és harmincnál több tag nem lehetett sehol. Egy településen csak egy földigénylő bizottság működhetett. Abban az esetben, ha a határ túl nagy volt,

---

²³³ Nemes Nagy József, 1947. 169–170. p.

²³⁴ Jenei, 1970. 151. p.

²³⁵ Donáth, 1972. 32–33. p.

²³⁶ Nemes Nagy József, 1947. 237. p.

több tárgyaló albizottság létesítésére is lehetőség volt. Az elnököket és tíznél több tag esetén a választmányt a tagok maguk közül jelölték ki. A bizottság tagjai csak jogos földigénylők lehettek. A földigénylő bizottság elnöke csak a tagok közül kerülhetett ki, így ha valaki lemondott a bizottsági tagságáról, akkor elnökké sem lehetett megválasztani.²³⁷

A földigénylő bizottságot általában úgy állították fel, hogy lehetőleg minden határ-részt ismerje a tagok valamelyike. A bizottság így könnyen áttekinthette a határt, ismerte a tulajdonosokat, és ez alapján viszonylag gyorsan meg lehetett oldani a földek rendeletben előírt módon történő felosztását is.

A hozzáértő szakemberek munkáját elismerték, Hajós községben az uradalom egy-kori gazdasági főintézőjét és segédintézőjét választották be a földigénylő bizottságba.²³⁸

A bizottságok minden jogosult ügyét egyedileg bírálták el. Az eljárás során a földigénylők ügyvéd útján is képviseltethették magukat, az Országos Földbirtokrendező Tanács (OFT) erre külön is figyelmeztette a bizottságokat.

A bizottsági ülés a kisebb településeken rendszerint úgy kezdődött, hogy az elnök először felolvasta a földigénylők nevét, családi és vagyoni állapotukat, valamint várható örökrészüket, majd szavazásra tette fel a kérdést.

A kisebb községekben a bizottság szinte minden tagja kivette a részét az érdemi munkából. A nagyobb helységekből azonban így nem lehetett volna a rendkívül sokrétű munkát hatékonyan elvégezni. Ennek következtében azokon a településeken, ahol nagy kiterjedésű, felosztásra ítélt földterület volt, ötagú választmány végezte az előkészítést, és készítette el a javaslatokat.

Mivel a reformhoz kapcsolódó adminisztratív feladatok jelentős munkát adtak a tagoknak, a földigénylő bizottságokat 1947-ig fenn kellett tartani. Elengedhetetlen volt ezért, hogy a gazdálkodásból tartósan távolmaradó juttatottakat kárpótolják. Nagyon sok ember, aki 1945 tavaszától részt vett a helyi bizottság munkájában, kezdetben minden bizonnyal lelkesedéssel végezte a földosztással járó teendőket. Az idő előrehaladtával azonban a földek kimérésével és a kapcsoló ügyintézésel eltöltött idő miatt sokkal kevesebbet tudtak saját földjükön dolgozni, mint a többi juttatott. Díjazásuk, anyagi javadalmazásuk még a földreform második évében sem volt megoldott.

Az Észak-Pestvármegyei Földbirtokrendező Tanács azt közölte a községi földigénylő bizottságokkal, hogy az OFT április 15-én kelt rendeletével „járulékalap” létesíté-

²³⁷ Lásd a Gyáli Földigénylő Bizottság újjászervezésével kapcsolatban keletkezett iratokat (PML XVII. 519. Gyáli Földigénylő Bizottság ir. 1945–1947. „Általános ügyek”).

²³⁸ Jenei, 1970. 139. p.

sét rendelte el.²³⁹ Erre alapozva a megyei földbirtokrendező tanács az egyes községi földigénylő bizottságok 1945. október 1-jét követően díjazásban részesíthető tagjainak a számáról rendelkezett.

Az egyes bizottsági tagok a megállapított létszámon belül havonta, de legfeljebb tíz napon végzett munkájukért részesülhettek díjazásban. Ezt az tette lehetővé, hogy a juttatottaknak a „járulékalap” fedezetének céljára a juttatott ingatlan minden teljes katasztrális holdja után három kilogramm búza értékének megfelelő összeget kellett 1945. október 1-je után befizetniük. (Az egy katasztrális holdat meghaladó, de 800 négyszögölet el nem érő rész után 1,5 kilogramm, a 800 négyszögölet meghaladó, de a teljes katasztrális holdat el nem érő ingatlanrész után pedig három kilogramm búzát kellett a járulék kiszámításánál figyelembe venni.) A pénzt az előjáróság volt köteles minden hónap ötödik napjáig beszedni. Az 1945. október 1-je és 1946. május 1-je között esedékes járulékot indokolt esetben azonban csak az új termés beszedése után kellett befizetni. Az előjárósághoz befolyt összegeket az Országos Földbirtokrendező Alap javára kellett átutalni. (A befizetéseket természetesen jelenteni kellett, és ezeket külön naplóban is tartották nyilván.)

A bizottságok tagjainak jutalmazásával kapcsolatban is akadtak különböző konfliktusok. A Gyón községben alakult földigénylő bizottság elnöke 1945. május 28-án levelet írt a Megyei Földbirtokrendező Tanácsnak, amelyben a bizottság tagjai részére nyolcezer pengőt kért tiszteletdíjnak.²⁴⁰ Kérését azzal támasztotta alá, hogy a községben 900-nál több igénylő volt, és tíz teljes napig együtt kellett a bizottságnak lennie, hogy a szükséges munkát elvégezhesse. A munkákkal összefüggésben több hosszabb utat is meg kellett tenni, amelyek fuvarköltsége jelentős összeget tett ki. (Az általa igényelt nyolcezer pengő is csak részben fedezte volna a költségeket, csupán a napidíjakra és a fuvarköltségekre nyújtott volna fedezetet.) A levélíró panaszkodott továbbá arra is, hogy a község mind a kilencezer juttatottja hozzá szokott fordulni mindenféle ügyes-bajos dolgával, ami munkaidejének közel felét kötötte le.

A Megyei Földbirtokrendező Tanács 1945. június 14-én elismerte a kérés jogosságát. A vonatkozó rendeletek értelmében ugyanis a községi földigénylő bizottság tagjait a kiszállásokért költségtérítés illette meg. A költségeket azonban a helyi napszámbér alapján állapították meg, a számlát pedig a bizottság elnökének kellett kiállítania, és a megyei tanácson keresztül kellett azt az Országos Földhivatalhoz (OFH) továbbítani.

²³⁹ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 974/1/1946. A Földhivatal leirata 1946. április 30-án a földigénylő bizottságoknak.

²⁴⁰ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 14570/1947. A fib elnök 1945. május 28-án írt levelet a megyei földbirtokrendező tanácsnak.

Ezek után 1947. május 19-én az elnök kérte a 24 hónapi kiadásainak megtérítését. A bank, ahol hiteleket vett fel, illetve tartozásokat halmozott fel, mint írta kérelmében, bizonyíthatja szorult anyagi helyzetét. Az Országos Földhivatal 1947. június 7-én kérte a Megyei Földhivatalt, hogy vizsgálja ki a bizottsági elnök kérelmét. Végül a Pest Megyei Földhivatal 1948. január 23-án elutasította a Gyóni Földigénylő Bizottság elnökének kérelmét, mert azt túlzónak találta.

A végleges döntés előtt a földhivatal egyik emberét kiküldte a helyszínre, aki kikérte a helyi UFOSZ és a helyi FÉKOSZ vezetőinek véleményét. Álláspontjuk szerint az elnököt nem is illeti meg a külön díjazás, mivel a földreform során hat hold többlettuttásban részesült, és tekintettel arra, hogy csupán egy gyermeket nevelt, helyzete kielégítőnek tűnt, és így, szólt az indoklás, *„felesleges megterhelni az államot”*.

A bizottságok számtalan más nehézségbe is ütköztek munkájuk során. A birtokosokat például a hatóságok arra kötelezték, hogy jelentsék a birtokok nagyságát és az azon lévő tulajdoni viszonyokat. Mivel azonban a tulajdonosok jelentős része elmenekült a Vörös Hadsereg elől, vagy egyszerűen nem tett eleget a felhívásnak, illetve a menekülő tisztviselők sok esetben maguk vitték el a telekkönyveket, nyilvántartásokat, ennek az utasításnak a települések egy részében nem lehetett megfelelni.

A bizottságok munkájuk elvégzéséhez nagymértékben igényelték az előjáróságok segítségét. Házi Árpád alispán 1945. április 11-én kiadott rendeletében felszólította az alárendelt hatóságokat, hogy a bizottságokat segítsék *„az eléjük tornyosuló akadályok elhárításában”*, a bonyolultabb ügyek megoldásához pedig *„tudásukkal és tanácsaikkal lelkesen járuljanak hozzá”*.²⁴¹

A földigénylő bizottságok az előjáróságokkal való súrlódások következtében nem kaptak megfelelő számban tisztviselőket az adminisztratív feladatokhoz, ezért a bizottságok gyakorta alkalmaztak a feladatra szerződéses személyeket. Ilyen alkalmaztatási szerződés jött létre például 1946. február 12-én a Pilisi Földigénylő Bizottság elnöksége és az egyik pilisi lakos között. Havi fizetését az állami rendszerű XIII. fizetési osztálynak megfelelő összegben állapították meg, amit a mellékjárandóságok egészítettek ki.²⁴²

A földigénylő bizottságokra tartozott az egyes települések ún. megváltási terveinek elkészítése. PPSK Vármegye Földbirtokrendező Tanácsa Gyál község megváltási tervét adminisztrációs hibák sorának elkövetése miatt nem hagyta jóvá. Felhívta például a tanács a bizottság figyelmét arra, hogy a szabályszerűség és az áttekinthetőség érdekében a meg-

²⁴¹ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. I/ Alispáni évnegyedes jelentések. 1945. ápr. 1-jún. 30.

²⁴² PML XVII. 532. Pilisi Földigénylő Bizottság ir. „Általános ügyek.” 1946.

váltandó és az elkobzandó birtokokat külön íven terjessze be. Ugyancsak külön íven kellett összeírni az öt katasztrális holdon felüli, „háborús nyeréskedés” útján szerzett ingatlanokat, valamint azt, hogy a birtokok mekkora része került megváltás alá, és végül a háborús okból történő elkobzások indokára is ki kellett térni: volksbundista, nyilas vezető, tulajdonosna volt-e a kérdéses ingatlan.²⁴³

A földigénylők összeírási íveit közzé tették, majd a megfelelő fellebbezési határidő letelte után a panaszokkal és az észrevételekkel együtt továbbították. Az elkobzásra vonatkozóan pontosan meg kellett jelölni az okokat, és ha ez nem volt lehetséges, akkor a bizottságnak lehetősége volt megkeresni bármely hatóságot, esetleg határozhatott a politikai rendőrség értesítéséről is.

1945 utolsó hónapjaiban az alispáni évnegyedes jelentés tanúsága szerint az elkobzott vagy megváltott ingatlanokhoz tartozó élő és holt gazdasági felszerelések leltározása majd szétosztása került napirendre.²⁴⁴

1946 elejére a földigénylő bizottságok feladatai jelentős mértékben csökkentek. Az elnök vagy a szűkebb bizottság konzultált az elkészült juttatási terv ügyében a felettes szervekkel, illetve ellátta az egyéb napi, hivatali teendőket. A bizottságok tevékenysége azonban ekkor már nagyrészt abban merült ki, hogy a megyei tanács számára továbbra is elkészítette a szükséges leltárakat, illetve kimutatásokat. Jóllehet 1946 végén az ország 3200 községéből csupán 90-ben jutottak el a teleklönyvezésig, tehát a földreform adminisztrációs feladatainak lezárásig, a földosztás lényegében már mindenhol véget ért, a bizottságok munkája, pedig befejeződött.²⁴⁵

A földreform Pest megyében

Házi Árpád alispán 1945 tavaszán erőlyes hangon szorgalmazta a földreform munkálatait: „Tudatában vagyok annak, hogy a közigazgatás az egyes ügyiratok intézését nem nélkülözheti,” olvashatjuk a jelentésben, majd nyomatékosan hozzátette: „most azonban nem hosszadalmas levél- és iratváltások képezik a hatóságok első feladatát, hanem a főszolgabírák járják végig a községeket, ahol kell, biztassanak, lelkesítsenek, segítsenek, ahol kell kemény kézzel sújtsanak azokat felé, akik akadályozni merik a felszabadított Magyarországnak legnagyobb vívmányát, a földreform végrehajtását.” A nagyobb nyomaték

²⁴³ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 698-2/1945. PPSK vm. Földbirtokrendező Tanácsának 1945. június 15-i határozata.

²⁴⁴ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. I/ Alispáni évnegyedes jelentések. 1945. év. 8. p.

²⁴⁵ Gunst, 2005. 57. p.

végeztetette: „*azok ellen, akik a földreform végrehajtása tekintetében nem követnek el mindent, akik rendeletet, újabb és újabb utasításokat várnak, ahelyett, hogy öntevékenyen szietnének annak megvalósítását meggyorsítani,*” a lehető legerélyesebben fog fellépni. A rendkívüli helyzet miatt a következő kérdésekkel kapcsolatban minden nap jelentést kellett küldeni az alispán részére: 1. mikor alakult meg a községi, városi földigénylő bizottság, 2. mennyi az egyes községekben illetve városokban a földbirtokreform alá kerülő földterület nagysága, azok kinek a tulajdonát képezik, 3. mennyi a földigénylők száma és azok összes igénye községenként. A szükséges futárszolgálat megszervezése is a főszolgabírák és a polgármesterek feladata lett (községenként váltott futár, ún. „*staféarendszer*” szerint).²⁴⁶

A vármegyei alispán az április 11-én kiadott körrendeletében megkövetelte, hogy a földreform mindenhol a lehető legradikálisabban, a legszociálisabban és a lehető leggyorsabban kerüljön végrehajtásra. A hatóságok vezetői támogassák az egyes pártokat a fíbek megalakításában, majd pedig segítsék azokat „*az eléjük tornyosuló akadályok elhárításában*” a bonyolultabb ügyek megoldásához pedig „*tudásukkal és tanácsaikkal lelkesen járuljanak hozzá*”, és végül, ahol esetleg nem alakult földigénylő bizottság, ők maguk kezdeményezzék a testület felállítását.²⁴⁷

A Budakörnyéki járás főszolgabírájához intézett leiratában az alispán ellentmondást nem tűrően figyelmeztetett arra, hogy függetlenül attól, hogy a fíbek megalakítása kinek a kötelessége, azért van minden községnek vezetőjegyzője, hogy a bürokratikus, irodai természetű intézkedéseken felül minden egyéb, felmerülő probléma megoldásából kivegye a részét. Ha nem ezt teszi, nem méltó arra, hogy a községet vezesse. „*Minden községi vezetőjegyzőt leváltok, ha nem látom nála a nemzet sorsdöntő napjaiban a legnagyobb öntevékenységet*”- olvashatjuk. Utasította a főszolgabírót, hogy állapítsa meg, melyik településen nem alakult földigénylő bizottság. Ezt követően a községi vezetőjegyzőnek és a bírónak kellett azonnal gondoskodni a bizottságok megalakításáról: ki kellett doboltatniuk, hogy hol, mikor, milyen módon lehet földet igényelni. Végül pedig a községi vezetőknek kellett összehívni a falu legtekintélyesebb vezetőit, és rávenni őket arra, hogy utcasoronként járják be a falut, és mutassanak rá a földbirtokreform előnyeire. Végezetül kijelentette: „*Aki a földbirtokreform ellen uszít, Főszolgabíró Úr, mint a nemzet ellenségét, haladéktalanul internáltassa.*”

A beérkezett jelentésekből, valamint a saját személyes tapasztalatai alapján az alispán megállapította, hogy a földosztás Pest vármegye területén nagyrészt befejeződött, an-

²⁴⁶ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. I/ Alispáni évnegyedes jelentések. 1945. ápr. 1- 1945. jún. 30.

²⁴⁷ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. I/ Alispáni évnegyedes jelentések. 1945. ápr. 1- jún. 30.

nak ellenére, hogy a végrehajtás során néhány sváb községben a Földbirtokrendező Tanács a földosztó bizottságot feloszlatta. Az újjáalakított földosztó bizottságok a korábbi bizottságok intézkedéseit felülvizsgálták, és a szükséges, új intézkedéseket meghozták. Az évnegyedes jelentés megállapította, hogy a törvényben előírt földbirtokokból az igénylők nagy része kielégítést nyert, az igénylők birtokba helyezése megtörtént, amivel a munkásság régi vágya teljesült. Az új földtulajdonosok a juttatott földeket szorgalmasan művelték. A ki nem elégített földigénylők áttelepítésével kapcsolatos intézkedések folyamatban voltak, emellett a házhelyek összeírása, illetve igénylése is zajlott már. Az alispán nyomatékosan leszögezte jelentésében, mindent elkövetett annak érdekében, hogy bevetetlen föld a vármegye területén ne maradjon. Intézkedéseinek eredményeként végül az ilyen területek 99%-a bevetésre került. *„A földműves munkásság újra megmutatta, hogy az ország újjáépítésében számítani lehet rá.”*²⁴⁸

A vármegye mezőgazdasága óriási nehézségekkel küzdött, hiány volt például igavonókban, gazdasági eszközökben, felszerelésben, vetőmagban és emberi munkaerőben is. Ezután hozzátette, hogy amennyiben tudomására jutna, hogy a földet valaki szándékosan nem műveli meg: *„a megművelésre váró területet a vármegye házi kezelésébe”* veszi, és a *„vétkes személyeket pedig a legsúlyosabb megtorló eljárás alá”* vonja.²⁴⁹

A telepítés folytán elhagyott sváb községek földigénylő és termelési bizottságainak az OFT rendelete alapján gondoskodniuk kellett a betakarításról. Feladatuk volt, hogy a jogosulatlanul betakarítókkal szemben indítsák meg a büntetőeljárást az illetékes ügyészségen. Az erélyes intézkedések következtében a kalászosok betakarítása kisebb zökkenőktől eltekintve zavartalanul ment végbe a vármegyében.²⁵⁰

A földreform értékelése

Az agrárreform révén igénybe vett 75 505 birtok az ország területének egyharmadán változtatta meg a tulajdonviszonyokat a második világháború után.

Ezeknek a birtokoknak az együttes földterülete 6,6 millió kataszteri hold volt. A gazdaságok 57,3%-a elkobzott birtok volt – 43 245 db, amelynek összes területe 539 171 kh-at tett ki –, az összes földterületnek azonban ez csak 9,6%-át jelentette. Átlag területük 12,5 katasztrális hold volt. A megváltás kilátásba helyezésével igénybe vett gazdaságok száma 32 260, területük 5 060 474 katasztrális hold volt. Ezek között 7427 gazdaságnak a

²⁴⁸ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. I/ Alispáni évnegyedes jelentések. 1945. ápr. 1 - 1945. jún. 30.

²⁴⁹ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. I/ Alispáni évnegyedes jelentések. 1945. év. 31. p.

²⁵⁰ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. I/ Alispáni évnegyedes jelentések. 1946. szeptember.

területe 100 holdnál kisebb volt. Az igénybe vett terület több mint 92%-a volt szántó, legelő, rét, erdőbirtok, tehát a régi nagybirtokokra jellemző művelési ágak. A munkaigényes kultúrák, mint a kertészet vagy a szőlészet csupán 1,7%-ot tettek ki. Az ország szántóterületének 30 százalékát, az erdők 60 százalékát, 5,6 millió kh-at osztottak fel. Ennek 28 százaléka állami, 14 százaléka községi és városi kezelésbe került.²⁵¹

A Pest megyében kiosztott nagybirtokok járások szerint:²⁵²

A járás neve	Település	A birtokos	A kiosztott birtok nagysága
Aszódi	Boldog és Verseg határában	Báró Hatvany uradalom	4800 hold
	Iklad	Gróf Ráday Gedeon	795 kh
	Tura	Báró Schossberger Viktor	5436 kh
	Kartal	Schossberger Lajos	2400 kh
Budai	Zsámbék	Darányi Kálmán	1164 kh
	Pilisvörösvár	Gróf Karácsonyi Imre	2229 kh
	Nagykovácsi	Tisza- család	2938 kh
	Gödöllő és környéke	Korona uradalom	20 000 kh
Gyömrői	Úri	Gróf Coronini János Ferencné	608 kh
	Mende	Szász Coburg Gothai Fülöp Józsiás herceg	1978 kh
	Bille puszta	u. a	1411 k. hold
	Tápiósáp	Gróf Teleki László	1178 k. hold
Monori	Gyömrő	Teleki Tibor	1378 k. hold
	Albertirsa	Özv. gróf Szapáry Istvánné	1136 hold
	Vecsés	Halmy József	1616. h
	Alberti	Szapáry Lajos	1104 hold

²⁵¹ Magyar Statisztikai Zsebkönyvek. KSH, Budapest. Közli: *Perő – Szakács*, 1985. 36. p.

²⁵² *Okmányok*, 1960. 116–119. p.

A járás neve	Település	A birtokos	A kiosztott birtok nagysága
	Nyáregyháza	Dr. Wekerle Géza	1204 hold
	Dánszentmiklós	Dr. Wekerle Sándor	1059 hold
Nagykátai	Tóalmás	Gróf Almási Manó	872 k. hold
	Tápiószentmárton	Blaskovich Aladár	5478 k. hold
	u.a.	Dr. Éber Antal	2368 k. h
	Farmos	Györgyey Adolf	1468 k. hold
	Tápiószelén	Györgyei Lajos	1111 k. hold
	Tápiószecsőn	Hevesi testvérek	2464 k. hol
	Farmos	Báró Prónay Dezső	1028 k. hold
A járás neve	Település	A birtokos	A kiosztott birtok nagysága
	Egreskáta	Gróf Keglevich Gábor	1000 k. hold
	Kóka	Gróf Pálffy Sándor utódai	1751 k. hold
	Tóalmás	Báró Prónay György	1429 k. hold
	Tápiógyörgye	Báró Prónay Dezső	1398 k. hold
	Tápióság	Gróf Szirmay Sándor	1364 k. hold
	Szentmártonkáta	Báró Widburg- Walter György	759 k. hol
Ráckevei	Dömsöd	Szász Coburg Gothai Fülöp Józsiás herceg	6170 k. hol
	(több községre kiterjedő birtoka volt)	Ráckevei Kir. Uradalom	10 000 k. hold
Váci	Vácrátót	Gróf Zichy Domonkosné	1461 hold
	Szód	Lovag dr. Floch-Reyhersberg Alfréd	950 hold
	Fót, Csomád	Gróf. Károlyi László	1700 hold
		Dr. Patay Tibor	2400 hold
	Vác és környéke	Váci püspöki uradalom	25000 hold

A járás neve	Település	A birtokos	A kiosztott birtok nagysága
	Vácduka	Gróf Serényi Miklós	907 hold
Alsódabasi	Gyón	Gróf Szapáry István	914 hold
	Tatárszentgyörgy	Gróf. Batthyányi Zsigmond	3913 hold
	Kakucs	Liebner Sándor	1165 hold
	Gyón	Halász Móric	1197 hold
	Ócsa és Alsónémedi	Gróf Károlyi László	4700 hold
	Pusztavacs	Szász Coburg Gothai Fülöp Józsiás herceg	12755 hold

A földreform során igénybe vett terület 60%-a lett magánszemélyeké és igen jelentős hányad lett közületi tulajdon. Nem csak a földeket érintette az igénybevétel, hanem a nagybirtokon talált élő- és holtfelszereléseket is, valamint a vetőmag- és takarmánykészletet is. Az ország 25 megyéjében több mint 1500 kastély és kúria került 8000 katasztrális hold területtel állami tulajdonba, ahol iskolák, gyermekotthonok, üdülők, kórházak létesültek. Emellett igénybevettek és szövetkezeti hasznosításra ítélték 160 szeszgyárat, több száz malmot és egyéb mezőgazdasági üzemet, traktort, gőzekét, cséplőgépet. A földhivatal számításai szerint a földön kívüli juttatások, épületek, gépek, eszközök stb. 18-20 millió mázsa búza értékének feleltek meg.²⁵³

A reform társadalmi hatásait nézve megállapítható, hogy megszűnt a nagybirtokos osztály, de jelentős mértékben csökkent a 60 hektárnál kisebb területtel rendelkező birtokosok száma és földállománya is. Ez a viszonylag kis számú és kevés földdel rendelkező, de korábban befolyásos kis- és középbirtokos réteg a reform után már nem játszott jelentős szerepet sem a mezőgazdasági népességben, sem a termelésben, sem pedig a falu társadalmában.^{254 255}

²⁵³ Szakács, 1971. 6–7. p.

²⁵⁴ Donáth, 1977. 97.

²⁵⁵ „Meg kell említenünk, hogy a földbirtokreform-rendelet több részletében olyan törekvéseket áruolt el, mintha bizonyos társadalmi osztályok egyszerű gazdasági tönkretételét célozta volna. Néha még hangok is hallatszottak, hogy ez az intézkedés büntetés a magyar birtokos osztály multjára. Am megfelel-e mindez az igazságnak, megfelel-e a természetörvénynek? Helyes-e a kollektív igazságszolgáltatás elve? A földosztásnál pártpolitika érvényesült, és katonáink is kimaradtak a földosztásból. Nem a földbirtokreformot tesszük itt bírálat tárgyává, hanem a benne megnyilvánuló bosszúálló szellemet, mely igéri ugyan a vagyonukból kiforgatott tulajdonosoknak a jóvátételt, de az ígérethöz aligha lehet valami. Magára a reformra is kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy végrehajtásában is nélkülözte a megfontoltságot és méltányosságot, s ennek az elszármított munkának gazdasági következményeit sínyli, és kitudja, mily hosszú ideig sínyleni fogja az egész lakosság, főleg a városi dolgozók.” (Mindszenty József hercegprímás pártorleleve. 1945. október 18. Pártközi értekezletek, 2004. 147. p.)

A birtokreform következtében az üzemi struktúra és a termelés szerkezete is megváltozott, csökkent a kalászosok, a szálatakarmány-félék, valamint a kereskedelmi és ipari növények termelése, a kisgazdaságok, pedig egyre több mezőgazdasági kisgépet igényeltek, amelyek előállításához szénre és vásra volt szükség. Problémát okozott az, hogy ezeket a nyersanyagokat sajnálatos módon a jóvátételi szállítások felemésztették.²⁵⁶

A földbirtokreform Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 221 községet érintett. Ezeknek a területén igénybe vettek 401 342 katasztrális holdat. Ebből 1945 májusáig, a jelentés összeállításának időpontjáig 65 749 igényjogosult részesült juttatásban. Az alispáni beszámoló örömmel tért ki arra is, hogy a telekkönyvezési munkálatok gyorsan haladtak. 1948 tavaszáig 331 805 katasztrális holddal kapcsolatban történt meg a telekkönyvi végzések kiosztása. Probléma volt ellenben, hogy nagyon sok községben ekkor még nem történt meg a házhelyosztás, valamint a már kiosztott telkek jelentős hányadának telekkönyvezése sem.

Pest megyében végül a következőképpen alakult járásonként illetve városonként a juttatásban részesülők aránya:

Sorszám	Járás ill. megyei város	A népesség összes létszáma	Ebből földjuttatást kapott személyek száma	Arány (%)
1.	Abonyi járás	32 272	2 545	7,9
2.	Alsódabasi járás	52 777	5 993	11,4
3.	Aszódi járás	31 494	3 153	10,0
4.	Budakörnyéki járás	81 846	5 183	6,3
5.	Gödöllői járás	54 220	2 704	5,0
6.	Gyömrői járás	28 227	1 676	5,9
7.	Monori járás	71 465	3 655	5,1
8.	Nagykátai járás	67 535	7 129	10,6
9.	Ráckevei járás	61 234	3 012	4,9
10.	Szentendrei járás	27 450	959	3,5
11.	Szobi járás	27 562	1 531	5,6
12.	Váci járás	55 504	3 644	6,6
13.	Cegléd megyei város.	37 965	1 046	2,8

²⁵⁶ D. Molnár, 1996. 1511. p.

Sorszám	Járás ill. megyei város	A népesség összes létszáma	Ebből földjuttatást kapott személyek száma	Arány (%)
14.	Nagykőrös megyei város	29 397	1 074	3, 6
15.	Szentendre megyei város	9 273	366	3, 9
16.	Vác megyei város	21 319	283	1, 3
-	<i>Pest megye összesen</i>	<i>689 540</i>	<i>43 953</i>	<i>6, 4</i>

A városokban a lakosság átlagban 2, 8%-a részesült valamilyen juttatásban, a járásokban azonban ez az arány 7,0 százalék volt. A járasok közül a gazdagabb Budakörnyéki és Szentendrei járásban a legtöbben – a statisztika szerint – a legkisebb juttatási kategóriába (0 – 1 katasztrális hold között) tartoztak. Ez elsősorban arra volt visszavezethető, hogy ezeken a területeken viszonylag sok, az átlagosnál gazdagabb (elsősorban sváb) település volt.²⁵⁷

Az ingatlanforgalom korlátozása és a telekkönyvezés

1945-től, az ingatlanforgalmi bizottságok 1948-ban történt felállításáig, az ingatlanforgalmat érintő ügyeket intéző legfontosabb megyei szerv a vármegyei Közigazgatási Bizottság volt, amelynek ülésein is tárgyaltak ilyen típusú ügyeket. Az 1945. október 11-i ülésen szóba került az a probléma, hogy néhányan jóhiszeműen egykori volksbundisták birtokait vették meg, majd pedig később az ingatlanaikat az állam lefoglalta. Ezek az emberek később nehezen kapták vissza pénzüket, és sok egyéb kellemetlenségük származott az ilyen ügyekből.

A vármegyei Közigazgatási Bizottság végül arra hívta fel a figyelmet, hogy a sváb községekben háromtagú bizottságok működtek, amelyeket minden vásárlásnál meg kellett volna kérdezni. Emellett pedig a fibek kötelessége volt összeírni azokat a felosztandó birtokokat, amelyek „*fasiszták*” kezében voltak.²⁵⁸

A mező- és erdőgazdasági ingatlanok forgalmának állami ellenőrzését a 13 100/1948. Korm. számú rendelet által létrehozott Ingatlanforgalmi Bizottság²⁵⁹ végezte. Feladata a parasztbirtokok elaprózódásának megakadályozása volt. A Dolgozó Parasztok

²⁵⁷ Pest megye földosztási adatai. (Az 1949. évi népszámlálás. Bp., 1950.) Közli: Szabó, 1985. 119.

²⁵⁸ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1945. okt. 11.

²⁵⁹ Az anyagról a levéltári rendezés folyamán (szemben a Földbérli Fellebbezési Bizottsággal) önálló fondot hoztak létre (PML XXIV. 204.). Az 1949-ben és az 1950-ben keletkezett iratok 4,92 iratfolyómeért tesznek ki.

és Földmunkások Országos Szövetségét (DÉFOSZ) két tag, a földműves-szövetkezetek megyei választmányát egy tag, a Földművelésügyi Minisztériumot két kiküldött képviselte a bizottságban.²⁶⁰

A 33 100/1948. F.M. számú rendelet értelmében ez a bizottság döntött az örökösödés kivételével a birtok és tulajdonjogi átruházások hatósági engedélyezéséről. Megállapították a vételárat is, ami nem lehetett több mint az adott terület kataszteri jóvedelmének harmincszorosa, sőt állami elővásárlási jogot is megállapíthatott bizonyos ingatlanra. Az önálló ügyosztályként működő bizottság iratait külön kezelték és iktatták: az ingatlanforgalmi ügyeket „*ifr*”, az állam részére történő felajánlásokat pedig „*Mir*” megkülönböztetéssel jelölték.²⁶¹

Az Ingatlanforgalmi Bizottság ülésén 1949. augusztus 17-én az ingatlan-felajánlási ügyek tárgyalásánál az MDP Pest Megyei Bizottságától megjelent Molnár elvtárs, aki bejelentette, hogy a Mezőgazdasági Igazgatóság a termelőszövetkezeti csoportok részére átveendő területek ügyében előzetesen mindig tárgyal a megyei pártbizottsággal. Így azokhoz a javaslatokhoz, amelyeket a mezőgazdasági igazgatóság tesz át az ingatlanforgalmi bizottsághoz, a pártbizottság már előzetesen hozzájárult.²⁶²

A bizottsági üléseken a következő ügyrendet követték: mindennap tárgyalt az elnök, Mátyás Elemér és az egyik bizottsági tag, Pintér Károly. Hétfőn, szerdán és pénteken tárgyalt Hallai István, kedden, csütörtökön és szombaton pedig Sz. Tóth István bizottsági tag. Ennek eredményeként a bizottság mindig határozatképes maradhatott. Ezen felül póttagokat is választottak annak érdekében, hogy közülük valaki minden bizottsági ülésen jelen legyen. Az elnöknek pedig a tetemes munkára tekintettel átmenetileg részt kellett venni az ügyosztály munkájában.

A földbirtok-politikai igazgatás szervrendszerét a következőképpen tudjuk rekonstruálni:

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ²⁶³							
Földbirtok-politika							
A	szerv	Jogelőd	Az	alakulás	Az megszű-	Jogutód	Megjegyzés (területi)

²⁶⁰ Gonda, 1970. 284. p.

²⁶¹ Kriszán, 1960. 31. p.

²⁶² PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. a/ Megyei Földbőlő Fellebbezési Bizottság ir. 411/1949.

²⁶³ Forrás: Corpus Juris Hungarici, A Magyar Állam szervei, a PML iratai.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek)²⁶³					
neve		időpontja	nés időpontja		illetékesség stb.)
Telepítési Alap	-	1936	1949. jan. 1.	-	Országos
Községi Földigénylő Bizottság	-	1945. márc. 18.	1947. febr. 1.	Megyei földhivatalok	Egy-egy községekben, illetve annak határában volt illetékes. Egy településen azonban csak egy alakulhatott.
Megyei Földbirtok-rendező Tanács	-	1945. márc. 18.	1947. febr. 1.	Megyei (fővárosi) földhivatalok.	A következőképpen rekonstruálható: PPSK vármegyei Földhivatal (1945. március 31-augusztus eleje): illetékessége a vármegye egész területe. Ezt követően 1945. augusztus elejétől Észak- és Dél-Pestvármegyei Földhivatal. A fővárosi, illetve a Budapest határától 30 kilométeren belüli ingatlanokkal kapcsolatos ügyek.
Országos Földbirtok-rendező Tanács	-	1945. márc. 18.	1949. aug. 19.	Jogutód	Országos
Megyei (fővárosi) Földhivatal	-	1945. márc. 31.	1950. máj. 18.	A megyei (fővárosi) tanács	A megyei (fővárosi) esetében lásd megyei (fővárosi) földbirtokrendező tanácsokat. Pest megye esetében: a Kecskeméti Dél-Pest vármegyei Földhivatal megszűnt 1949. januárjában. Illetékességét az egyesített Pest vármegye

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek)²⁶³					
					gyei Földhivatal vette fel.
Földbirtok-rendező Alap	-	1945. jún. 7.	1949. márc. 5.	-	Országos illetékességű.
Országos Telepítési Hivatal	OFH Telepítési O.	1945. jún. 22.	1946. ápr. 12.	OFH Telepítési O.	Országos illetékességű.
Áttelepítési kormánybiztos	-	1947. ápr. 27.	1949. máj. 28.	OFH	Országos illetékességű.
A szerv neve	Jogelődje	Az alakulás időpontja, az alakulást kimondó jogszabály	Az megszűnés időpontja, a megszűnést kimondó jogszabály	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)
Földbérlo bizottságok	-	1948. aug. 29.	-	-	A községek illetve a városok -
Földbérlo fellebbezési bizottság	-	1948. aug. 29.	1949. febr. 19.	Ingatlanforgalmi bizottság	Vármegye -
Ingatlanforgalmi bizottság	-	1948. dec. 22.	-	-	Vármegye -
Egyéb szervek: Alapítványi és Kulturális Célvagyonokat Felülvizsgáló Tárcaközi Bizottság, Országos Műszaki Hivatal, Mezőgazdasági Termelési Hiteligényeket Elbíráló Bizottságok, Igénybevett Növénynevelési Telep Tulajdonosát Kártalanító Bizottság, Halászati Eszközök Igénybevételére Alakult Bizottság, tagosító bizottság, tagosítás végrehajtását ellenőrző bizottság, birtokrendező bizottság, birtokrendezés végrehajtását ellenőrző bizottság.					

Az erdészeti szakigazgatás

Az erdészeti jog és a szakigazgatás alapjait az 1879. évi első polgári erdőtörvény rakta le, amely annak idején európai viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű volt. Kiépítette az erdőrendészetnek azt a hatósági szervezetét, amely még a 20. század első harmadá-

ban is működőképes volt.²⁶⁴ Az erdőügyekben hatósági jogkört a törvényhatósági közigazgatási bizottság gyakorolt, erdőkerületenként pedig megszervezték az állami erdőfelügyelői intézményt.²⁶⁵

A trianoni béke következményei miatt az erdészet még a gazdaság más részterületénél is súlyosabb veszteségeket szenvedett. Az ország erdőterületének 84,1%-át veszítette el, elsősorban a gazdasági és az idegenforgalmi szempontból legértékesebb állományokat. Magyarország hirtelen Európa erdőben-fában negyedik legszegényebb országává vált: erdőszűrése még a 12%-ot sem érte el.²⁶⁶

A két háború között az ország erdőterülete számottevő mértékben nem változott. Birtoknagyság szerint az erdők mintegy kétharmada volt része az 1000 kh-nál nagyobb összterületű birtokoknak, egynegyedük ugyanakkor a 100–1000 kh közötti birtokokhoz tartozott. Így tehát az erdők túlnyomó része tartozott a közép- és nagybirtokokhoz, ami az erdőgazdálkodás szempontjából egyértelműen kedvező volt.²⁶⁷

A két világháború közötti korszakban jött létre a második, korszerű erdőtörvényünk, az 1935. évi IV. tc., amely előírta az erdők törzskönyvi nyilvántartását, és bevezette az általános erdőfenntartási kötelezettséget. Ez az 500 kh-nál nagyobb magánerdőbirtokokra is kiterjedt. A jogszabály erre a birtokkategóriára is előírta az üzemterv készítésének és a szakértő személyzet alkalmazásának kötelezettségét. Rendelkezéseket tartalmazott továbbá az erdők védelmére, a közérdekű erdőtelepítésekre, az erdőbirtokossági társulatokra és a természetvédelemre vonatkozóan is.

Az Alföld – és ennek keretében az általunk vizsgált Pest-Pilis-Solt-Kiskun (PPSK) vármegye – fásításának szükségessége a török uralom óta szinte folyamatosan napirenden volt, törvény azonban csak 1923-ban született erről. Erdőtelepítésre akkor összesen 109 ezer hektár futóhomokos és szikes területet jelöltek ki, majd 1938-ig főként a Duna–Tisza közén és a Nyírségben mintegy 52 ezer hektáron hajtottak végre fásításokat.²⁶⁸

A háború alatt rengeteg fát vágtak ki, amelyet vagy Németországba vittek ki, vagy itthon használtak fel. Egyes adatok arra utalnak, hogy csak 1942-ben és 1943-ban 12-12 millió köbméter fa kitermelését rendelték el.²⁶⁹

²⁶⁴ Egyik legfontosabb rendelkezése előírta a jogi személyek birtokában lévő ún. korlátozott forgalmú erdőkre az üzemtervek készítését és szakértő alkalmazását. A magánerdők birtokosait ez a törvény még nem kötelezte ilyen szakértői erdőgazdálkodásra, de elrendelte az ún. feltétlen erdőtalajokon álló (más művelésre pl. szántó, kert stb. nem alkalmas) erdők fenntartását. Ez a rendelkezés a régi Magyarország erdeinek 87%-át érintette. A magánerdő-birtokosokat tehát, ha nem feltétlen erdőtalajon álló erdejük volt, semmi sem korlátozta ezek kiirtásában. (*Kollega Tarsoly*, 1997. 564–565. p.)

²⁶⁵ *Csizmadia*, 1976. 219. p.

²⁶⁶ http://www.aesz.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=129&Itemid=416 [2009. január 28.]

²⁶⁷ *Kollega Tarsoly*, 1996. 562. p.

²⁶⁸ *Kollega Tarsoly*, 566. p.

²⁶⁹ *Ákos – Aba*, 1954. 65. p. Az idézett, erősen ideologikus szemléletű mű aláhúzza, hogy ez akkor négy-négyvennyi fahasználatnak felelt meg.

Az erdészeti szakigazgatás feladatait az I. világháború előtt a királyi (kir.) erdőfelügyelőségek szervezete, a magyar királyi állami erdőhivatalok, valamint a kincstári erdőigazgatósági hivatalok látták el. A három intézményt 1923-ban egységes szervezetbe tömörítették. A második erdőtörvénnyel 1935-ben ismét visszatértek a háromszintű szabályozáshoz, amely az erdőfelügyelőségekből, illetve erdőhivatalokból, az erdőigazgatóságokból és a földművelésügyi miniszterből állt.

A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei erdők birtokbavétele a földreform során

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében a hegyvidéki talajok a Pilisi hegységtől és a Cserhától Ceglédbercelig, illetve a Dunántúli részig terjedtek. Magyarországon az 1935-ös összeírás szerint összesen 1 922 458 kh erdő volt, amely az összterület (16 081 844 kh) 11,95%-át tette ki, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében azonban az összes hasznosítható terület 1935-ben 2 043 189 kh volt, de ebből csak 158 846 kh-on terült el erdő, ami így 7,77%-ot jelentett csupán.²⁷⁰

Az 1923. évi XIX. tc. előírta az alföldi erdősítést. Az alföldi tanyavilágnak és az arra alkalmas területeknek erdei csemetékkel történő betelepítése érdekében a Kecskeméti Kamara 15 évig tartó hatalmas munkával 1939-ig körülbelül 30,5 millió erdei suháng és csemete elültetését végezte el. Ennek eredményeként a korábban nem hasznosítható területek jelentős része termelésre alkalmassá vált a vármegyében. A Kecskeméti Kamara adatai szerint tölgyerdő 47 965, bükk és akác 409 928, fenyő 6771, véderdő 1281 kh-at foglalt el. Futóhomokon 134 415 kh állt, ebből 90% akác-erdő volt. Ez utóbbinak köszönhetően hazánk területén Pest vármegye volt az a terület, ahol a legkevesebb méhállománnyal és a legkevesebb méhészszel a legtöbb és legkitűnőbb akácméz termelésére nyílt lehetőség.²⁷¹

A földreform során korlátozták az erdők és mintagazdaságok földbirtokainak felosztását, sőt az utóbbiak létesítésére még területeket is biztosítottak.

Az igénybe vett terület több mint 92%-a volt szántó, legelő, rét, erdőbirtok, tehát a régi nagybirtokra jellemző művelési ágak. A munkaidőmentes gazdasági ágak, mint a kertészet vagy a szőlészet csupán 1,7%-ot tettek ki. Az ország szántóterületének 30%-át, az erdők 60%-át, 5,6 millió kh-at osztottak fel. Ennek 28%-a állami, 14%-a községi és városi kezelésbe került. A földreform révén igénybe vett hetvenöt és félezer birtok így az ország

---

²⁷⁰ *Adattár*, 1939. 73. p.

²⁷¹ *Adattár*, 1939. 73. p.

területének egyharmadán változtatta meg a tulajdonviszonyokat.²⁷²

Az 1945. évi VI. tc. szerint minden 100 kh-nál nagyobb erdő állami tulajdonba került, a 10 és 100 hold közöttiek pedig községi és erdőbirtokossági társulatok kezelésébe mentek át.²⁷³ Csak a 10 hold alattiak maradtak magánkézben.²⁷⁴ A 300 000 kh hitbizományi erdőbirtokból semmi sem maradt meg. A különböző magánkézben lévő erdők területe 910 000 kh-ról 150 000 kh-ra csökkent. Az egyházak 282 000 kh erdejéből a földreform után a püspökségeknél és a káptalanoknál csak 7 300 kh maradt. Az állami birtokok területe, amely korábban az erdőségek alig 5%-át tette ki, a változások következtében meghaladta a 75%-ot.²⁷⁵

A földművelésügyi miniszter 1946. december 4-én levelet intézett az állami erdőfelügyelőségeknek a magánerdők birtokbavételével kapcsolatban. Mivel a rendelkezés végrehajtásához szükséges erdőbirtok nem állt a Földalap rendelkezésére, a miniszter úgy döntött, hogy a 100 kh-nál, illetve a 600/1945. M.E. számú rendelet 14. §-ának hatálya alá eső tulajdonos esetében a 200 kh-nál kisebb birtok tartozékát képező, 10 kh-nál nagyobb erdőterületet tulajdonosának birtokában mindaddig meg kell hagyni, amíg az őt megillető csereingatlan kijelölése meg nem történik.²⁷⁶

Amennyiben pedig ilyen erdőingatlanok már valamely község vagy az állam tulajdonába kerültek, a birtokbavételt további intézkedésig fel kellett függeszteni. A miniszter hozzájárult ahhoz, hogy a rendelet hatálya alá eső erdőkben az 1946/1947. évi termelési időnyre esedékes fahasználatokat tulajdonosaik a szabályozás korlátain belül érvényesítsék. Ennek a rendelkezésnek a hatálya az 1923. évi XIX. tc. alapján alföldfásítási célra kijelölt területekre, valamint az erdőbirtokossági társulati erdők használati illetőségeire is kiterjedt. A Földművelésügyi Minisztérium az érdekelt tulajdonosokat ott, ahol a birtokukban csereingatlan hiányában visszamaradó erdők egymással és esetleg a közbeékelte, 10 kh-nál kisebb erdőkkel összefüggő erdőtestet alkottak, erdeik birtokossági társulattá alakítására, összefüggő erdeiknek osztatlan közös használatára, valamint az anyag- és pénzkezelésre is kiterjedő államerdészeti kezelésbe adására kötelezte.²⁷⁷

²⁷² Magyar Statisztikai Évkönyvek. Közl.: *D. Molnár Erzsébet*, 1996. 1519–1520. p.

²⁷³ Az erdőbirtokossági társulat jogi személynek számított, szervei pedig az elnök, a választmány és a közgyűlés voltak. A tagoknak csak illetőségük volt, amelynek arányában használat járt nekik. (*Pataky*, 1970. 301. p.)

²⁷⁴ Egy 1945. évi kormányrendelet elvászotta a vadászat jogát a földtulajdontól és meghatározta az állami vadászati felügyelet rendszerét. Mintegy 2000 vadászterületet alakítottak ki, és adtak erdőgazdasági kezelésbe, illetve vadászársaságok haszonbérletébe. (*Kollega Tarsoly*, 1996. 570. p.) Az alkotmány 6. pontja végül az erdőket az egész nép vagyonának nyilvánította.

²⁷⁵ *Ákos – Aba*, 1954. 67. p.

²⁷⁶ A vonatkozó törvényi hely pontosan így szól: „Megváltás alá kerül minden 10 k. holdnál nagyobb erdőterület. De amennyiben a megváltás alá kerülő erdő 100 k. holdnál kisebb birtok tartozéka, a tulajdonost a földalapotól megfelelő arányban máshol kell kártalanítani.” A 600/1945. M.E. számú rendelet 19. §-ának 3. bekezdése.

²⁷⁷ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának iratai. b/ Közigazgatási iratok. 5106/1947.

A magyar erdészeti szakigazgatás az 1935. évi IV. tc. alapján szerveződött, az állami mellett a magángazdaságokban felügyelte az erdőállomány védelmét, valamint az erdők ütemterv szerinti kezelését, a szakértő személyzet alkalmazására vonatkozó rendelkezések végrehajtását. Alsó fokon az erdőfelügyelőségek, középfokon az erdőigazgatóságok, felső fokon pedig a miniszter volt az erdőigazgatás illetékes szerve. A kincstári erdőket az erdőigazgatóságok alá rendelt 26 erdőhivatal gondozta. A miniszter véleményező szerve erdészeti ügyekben az Országos Erdőgazdasági Tanács²⁷⁸ volt.²⁷⁹

Az 53 300/1935. F.M. számú rendelet 1935. augusztus 1-jétől Kaposvár, Gödöllő, Miskolc, Debrecen és Szeged székhellyel írta elő az állami erdőgazdaságok felállítását. A háború után a 80 600/1945. F.M. számú rendelet július 1-jei hatállyal Pécs, Kaposvár, Zalaegerszeg, Szombathely, Győr, Budapest, Balassagyarmat, Eger, Miskolc, Debrecen és Szeged székhellyel 11-re emelte fel számukat. A közvetlenül a szakminisztérium felügyelete alatt működő szervek ügykörébe tartozott az erdőbirtokok határainak kijelölése, az erdőbirtokok felméréséhez, gazdasági beosztásához és térképezéséhez szükséges mérnöki munkálatok elvégzése, az erdőbirtokok területének nyilvántartása. Az igazgatóság készítette el az üzemtervet és végezte el az üzemtervvel kapcsolatos egyéb üzemrendezési munkálatokat, jelölte ki a foganatosítható fahasználatokat, illetve a szükséges erdősítéseket, és felügyelte az ezzel kapcsolatos jogszabályok megtartását. Engedélyezte az erdőknek erdőgazdasági művelés alól csereterület szolgáltatásával vagy anélkül történő végleges kivonását, irányította és ellenőrizte az állami erdőgazdaságok kezelését, továbbá az erdészeti és természetvédelmi közigazgatást.

Élén az erdőigazgató állt, akinek beosztottjai a főerdőtanácsos, az erdőtanácsosok, a főerdőmérnökök, az erdőmérnökök, valamint a segéderdőmérnökök voltak. Az igazgatóságok mellett számvevőség működött. A 12 120/1945. M.E. számú rendelet szerint az erdőigazgatóságok beolvadtak az e rendelettel létrehozott Állami Erdőgazdasági Üzemek szervezetébe. A 12 130/1945. M.E. számú rendelet pedig megszüntette az elsőfokú erdőrendészeti jogkörüket, és azt az erdőfelügyelőségek hatáskörébe utalta.

²⁷⁸ Az Országos Erdőgazdasági Tanács 1935. augusztus 1-jétől 1945. december 23-áig működött. Az erdőkről és a természetvédelemről szóló 1935. évi IV. tc. 237. §-a rendelte el felállítását. Főfelügyeletet a földművelésügyi miniszter gyakorolta felette. A miniszter véleményező testülete volt, amelynek feladata abban állt, hogy összehangolja az erdészeti közigazgatásban a közérdeket és az erdőtulajdonosok érdekeit. A tanács 30 tagból és póttagból állt, akiket három évre a földművelésügyi miniszter nevezett ki. (Meggisztését a nemzeti kormány az erdészeti igazgatás átszervezése tárgyában kiadott, 12 130/1945. M.E. számú rendelete mondta ki.)

²⁷⁹ Csizmadia, 504. p.

Az 53 300/1935. F.M. számú körrendelet értelmében 1935. augusztus 1-jétől az ország területét 22 erdőfelügyelőségre osztották fel. Ezek területe általában egy-egy megye területével esett egybe. A 12 130/1945. M.E. számú rendelet újjászervezte ezeket a hivatalokat és hatáskörükbe utalta a volt erdőigazgatóságok ügykörébe tartozó, továbbá az erdőrendészeti ügyekben elsőfokú hatóságként teendő intézkedéseket is, továbbá az erdőknek és a természetvédelmi rendelkezések alapján védett területeknek a közvetlen állami felügyeletét, valamint az államerdészeti kezelésbe átvett erdők gondozását. A 10 427/1949. F.M. számú rendelet 1949. április 3-i hatállyal megszüntette ezeket a hivatalokat, teendőiket ezt követően a mezőgazdasági igazgatóságok vették át.²⁸⁰

Az erdőfelügyelőségek munkája, hasonlóan a vármegye többi hivatalához, a hivatalnokok menekülése, majd pedig az igazolások következtében nehezen indult meg. A Földművelésügyi Minisztérium igazolóbizottsága arra törekedett, hogy eljárásuk soron kívül lefolytatható legyen. Emiatt össze kellett írni az érintett, központi szolgálatot teljesítő közalkalmazottakat, és a kimutatást 48 órán belül az elnöki osztályhoz be kellett küldeni. A Budapesti Erdőfelügyelőség esetében ez két személyt érintett. Az egyik egy főerdőtanácsos volt, aki Kassára történő kirendelése során, a Vörös Hadsereg bevonulásakor a városban tartózkodott, a másik pedig egy erdőtanácsos, aki Esztergomban volt szabadságon a budapesti bevonulásakor.²⁸¹

A központi illetékhivatal 1945. október 1-jétől újrakezdte működését. Ennek megfelelően minden tényleges szolgálatot teljesítő, illetményben részesülő, rendszeres állásra kinevezett alkalmazott két példányban törzskönyvi lapot és egy példányban számfejtőlapot volt köteles kiállítani. Az állami erdőgazdasági birtokok vagy az állami mezőgazdasági birtokok mellé rendelt számvevőisége által elszámolt és járandóságait az illető üzemek terhére élvező alkalmazottak törzskönyvi lapját, valamint a számfejtőlapokat a hatóság, a mellérendelt számvevőiségeknek tartozott megküldeni.²⁸²

PPSK vármegye alispánja 1945. szeptember 17-én határozott a vármegyei közös erdőőri szervezet 1945. évi költségelőirányzatáról és az erdőőri járulék kivetéséről. A véghatározat értelmében a gazdasági albizottság jóváhagyta a vármegye által a Budapesti Magyar Állami Erdőfelügyelőség illetékességi területén az 1945. évi IV. tc. 43. §-a alapján fenntartott

²⁸⁰ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 146. p.

²⁸¹ A szakminisztérium 1945. április 13-án levelet intézett valamennyi fő- és ügyosztálynak, a számvevőség vezetőjének és a segédhivatali főigazgatónak a Vörös Hadsereg bevonulásakor szolgálati helyüktől távol lévő, de időközben oda visszatért alkalmazottak igazolása ügyében. (PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdőfelügyelőség ir. a/lktatott ir. 22/1945.)

²⁸² Az FM levele 1945. július 30-án valamennyi számvevőség vezetőjének, a számvevőség mind a hat csoportjának, az utalványozási joggal felruházott hivataloknak és a melléjük rendelt számvevőségeknek, a vezető segédhivatali főigazgatónak és valamennyi alárendelt hivatalnak, intézménynek és közegnek 6915/eln. szvig./1945. szám alatt (PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdőfelügyelőség ir. a/lktatott ir. 11/1945.)

járási erdőőri szervezet 1945. évi költségelőirányzatát és az erdőőrzési járulék kivetési lajstromát. Ennek megfelelően a költségelőirányzatot és a járulék kivetési lajstromot 121 645 pengő végösszeggel állapította meg. Ez azt jelentette, hogy 12 164,5 kh után kellett a birtokosoknak kh-anként 10 pengőt fizetni. A vármegye hivatalos lapjában közzétett rendelkezés ellen fellebbezni lehetett 15 napon belül a gazdasági albizottság útján a Földművelésügyi Minisztériumhoz. Ezután a rendelkezés a járulék beszedéséről intézkedett. A véghatározatot a vármegyei törvényhatósági bizottságnak – mint a közös erdőőri szervezetben lévő községi erdőbirtokosok vagyonfelügyeleti hatóságának – a kimutatással együtt hozzájárulás végett megküldték. Az korábbi, kh-ankénti 1 pengő erdőőrzési járuléknak 10 pengőre való emelése a faárak emelkedésével még így sem volt arányos – olvashatjuk az ügyiratban.²⁸³

A földreform végrehajtása jelentős mértékben leterhelte a megyei erdészeti szakigazgatás munkáját. Az FM 1945. őszén az Országos Földbirtokrendezési Tanács (OFT) Telepítési Hivatalának megkeresésére azt közölte, hogy a nehézségek miatt nem tartja kielégítő megoldásnak, ha a Telepítési Hivatal mellé csupán egyetlen erdőmérnököt rendelnek ki. A vármegyei erdészet gondjainak megoldásához szükséges, elegendő számú erdőmérnök állandó kirendelése azonban – mivel a földreform miatt az állami erdőmérnökökre tetemes munkatöbblet hárult – lehetetlen volt.²⁸⁴

PPSK Vármegye Közigazgatási Bizottsága 1945. november 8-án véghatározatában a járási erdőőri szervezet tagjainak illetmény-rendezését a Budapesti Erdőfelügyelőség javaslatával egyezően szabályozta. A járási alerdészek (erdőőrök) közül azok, akik a négy középiskolai, vagy ezzel egyenértékű kétéves alerdészi (erdőőri) szakiskolai végzettséggel nem rendelkeztek, a közszolgálati alkalmazottak részére megállapított XIV. fizetési osztály 3. fokozatában kezdték el a szolgálatukat. Ők az alkalmaztatási szabályok alapján azonban legfeljebb a X. fizetési osztály 1. fokozatát érthették el. Akiknek négy középiskolai, vagy ezzel egyenlő kétéves alerdész (erdőőri) szakiskolai végzettségük volt, és erdőőri szakvizsgát is tettek, a közszolgálati alkalmazottak számára megállapított XIII. fizetési osztály 3. fokozatában kezdték el a szolgálatukat, és a VIII. fizetési osztály 1. fokozatát érthették el. A családi pótlékuk, a lakáspénzük és a lakbérük a közszolgálati alkalmazottak számára előírtak szerint került megállapításra. A járási erdőőrök általában háromévi várakozási idő után léptek a magasabb fizetési fokozatba.²⁸⁵

²⁸³ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 20 690/1945.

²⁸⁴ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/lktatott ir. 193/1946. A levél 1945. október 15-én kelt.

²⁸⁵ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 29 307/1945.

Az állami tulajdonba került erdők személyzetének helyzetét is rendezni kellett. A 12 120/1945. M.E. számú rendelet 14. §-a ugyanis a közös erdészeti segédszolgálati szervezetek megszüntetését, és a megszűnő szervek személyzetének átvételét rendelte el. A miniszter felszólította az erdőigazgatóságokat, hogy tegyenek előterjesztést a közös erdészeti segédszolgálatba tartozók államerdészeti szolgálatba való átvételével kapcsolatban, továbbá az állami birtokokra, a városok és a közintézmények esetében pedig az államerdészeti szolgálatba való felvételre.²⁸⁶

Az erdészeti szakigazgatásban rendszeresített állásokat pályázat útján töltötték be. A Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek (MÁLLERD) Központi Igazgatósága 1947. március 27-én minden erdőigazgatóságot és erdőfelügyelőiséget tájékoztatott a MÁLLERD Igazgatótanácsának egyik álláshirdetéséről. A pályázat értelmében olyan teljeskorú (nagykorú) magyar állampolgárok jelentkezhetek az állásra, akik szakképzettségüket az 1935. évi IV. tv. 48. § 1. pontjában foglaltaknak megfelelően szerezték meg. Csatolni kellett többek között a jó látó és hallóképesseget, továbbá az erdővédelmi szolgálatra alkalmas testalkatot és egészségi állapotot igazoló, egy éven belül kelt hatósági orvosi bizonyítványt, és végül a politikai magatartást igazoló okmányt. A közszolgálatban állóknál felettes hatóságuk igazolását is mellékelni kellett, amely tanúsította, hogy „*a létszámapasztó eljárás során állásukban meghagytak*”.²⁸⁷

A korábban állami vagy más közszolgálatban állott alkalmazottak esetében figyelembe vették a már letöltött éveket. Beszámíthatták emellett még a katonai szolgálatot is. A megszakított munkaviszony nem számított hátrálynak abban az esetben, ha az illető igazoltan Károly-csapatkeresztrel²⁸⁸ rendelkezett, vagy ha a beszámításhoz előzőleg a pénzügyminiszter hozzájárult. A 4660/1948. számú kormányrendelet 1. §-ában foglaltak értelmében a földreform előtt állami szolgálatba lépett alkalmazottak besorolása szempontjából figyelembe vehető volt az a szolgálat is, amelyet olyan birtokon teljesítettek, amely a földreform-törvénnyel került állami tulajdonba.

A Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek 1949 előtt

²⁸⁶ A földművelésügyi miniszter levele a magyar állami erdőigazgatóságoknak az állami tulajdonba átment erdőgazdaságok személyzetének államerdészeti szolgálatba való átvétele tárgyában. (PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/ltkatott ir. 240/1946.)

²⁸⁷ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/ltkatott ir. 552/1947.

²⁸⁸ A Károly Csapatkereszt osztrák–magyar kitüntetés volt, amelyet IV. Károly 1916. december 13-án alapított. Elnyeréséhez legalább három hónapot kellett a fronton tölteni. A kitüntetést nagy számban adományozták, és előjogok is jártak hozzá. A két világháború között a tulajdonosait jelentős társadalmi megbecsülésben részesítették.

A földreform 1 400 000 kh erdőt juttatott állami tulajdonba, továbbá a 10 kh-nál nagyobb, nem állami tulajdonban lévő erdők is állami felügyelet alá kerültek.²⁸⁹ Az állami erdőgazdálkodás megnövekedett feladatát a Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek Igazgatótanácsa látta el. Élén az elnökgazgató, az elnökgazgató-helyettes és az ügyvezető igazgató állt.²⁹⁰ Az állami erdőgazdálkodás üzemszerűségének biztosítása, jövedelmezőségének fokozása érdekében termelési és értékesítési szervezetként hozták létre a Magyar Állami Erdőgazdasági Központot, amely május 10-én kezdte meg működését Budapest székhellyel. Főhatósága a Földművelésügyi Minisztérium volt, amely ezt a jogkörét pénzügyekben a Pénzügyminisztériummal egyetértésben gyakorolta. A felügyeletet a két minisztérium a Magyar Állami Erdőgazdasági Szakbizottság útján gyakorolta: olyan céggént jött tehát létre, amelynek tulajdonosa a magyar állam volt. Feladatai közé tartozott minden állami tulajdonban lévő erdő gondozása, természetesen a földreform során állami tulajdonba került erdőket is beleszámítva, a hozzájuk tartozó egyéb ingatlanok, üzemek, berendezések, munkaeszközök, pénztári készletek kezelése. A fahasználatból, a vadászatból, valamint az állam tulajdonában álló ingatlanokhoz tartozó természetes vizek halászati jogának hasznosításából származó jövedelmeket is ide kellett befizetni. Az év végi zárszámadásában mutatkozó pénzfelesleg egy részét beruházásokra fordíthatta, míg a fennmaradó részt a Földbirtokrendező Alapba kellett befizetnie. Az igazgatótanács a központi igazgatóság, valamint az ennek alárendelt erdőigazgatóságok, erdőgondnokságok és üzemvezetőségek útján látta el a feladatait.

A Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek 1946-ban az állami tulajdonú és kezelési erdőkkel kapcsolatban erdőleltár és ideiglenes üzemtervek készítését írta elő, és ehhez 1948-ban erdőrendezési utasítást is kiadott.²⁹¹

Erdőgazdasági nemzeti vállalatok Pest megyében

A 2912/1948. G.F. számú határozat 1949. március 1-jei hatállyal elrendelte az Állami Erdőgazdasági Üzemek megszüntetését, helyette pedig hat nemzeti vállalatot hoztak létre: a Nagy-alföldi, az Észak-hegyvidéki, a Nagy-budapesti, a Nyugat-hegyvidéki, a Dél-magyarországi és a Duna-ártéri Erdőgazdasági Nemzeti Vállalatot. A nemzeti vállalatok irányítására megszervezték az Állami Erdőgazdasági Üzemi Központot.²⁹²

²⁸⁹ A 231 604/1946. F.M. számú rendelet a Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek működését ellenőrző szakbizottság eljárására vonatkozó részletes szabályok megállapítása tárgyában.

²⁹⁰ *Pataky*, 301. p.

²⁹¹ http://www.aesz.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=130&Itemid=418 [2009. január 28.]

²⁹² *A Magyar Állam szervei*, 1985. 147–148. p.

Az erdőgazdasági nemzeti vállalatok és az Erdőközpont felett főfelügyeletet a szakminiszter gyakorolt. Az erdők és a fák hatályosabb védelméről szóló 2040/1949. Korm. számú rendelet alapján élő fát hatósági engedély nélkül kitermelni nem lehetett. A hatóság csak az utánpótlási kötelezettségek ellenőrzésével, illetve a beteg, széltörött, száradásnak indult vagy további fenntartásra más okból nem alkalmas fák kitermelésével kapcsolatban intézkedhetett. Az erdőkben rendkívüli fahasználatot csak kivételes esetekben volt szabad engedélyezni. Kötelező volt az államerdészeti kezelés a kisebb kiterjedésű erdők esetében a kis és nagyközségek, a legeltetési társulatok és a birtokközségek erdeiben is. Ez a kezelés csak a szakszerű irányításra terjedt ki, de nem érintette az erdő állagával és hasznával való rendelkezéseket.²⁹³

Az erdészeti szakigazgatáson belül azonban változott a területi illetékesség elhatárolása. Az Állami Erdőgazdasági Üzemi Központ 1949. május 3-án kelt leveléből arról értesülhetünk, hogy a – Magyar Dolgozók Pártja (MDP) programnyilatkozatának szellemében, a tervszerű erdőgazdálkodás és a nagyarányú erdősítés megvalósítása érdekében az 1430/1949. Korm. számú rendelet 6. §-ának (1) bekezdésében foglalt jogköre alapján – a Központ elhatározta, hogy a MÁLLERD szervezetében működött erdőrendezőseket az Erdőközpont szervezetébe vonja. Az erdőrendezősek nevét, illetőleg számát, továbbá székhelyét és területét (egyelőre) ez a rendelkezés állapította meg.²⁹⁴

Az erdőgazdasági nemzeti vállalatok kerületi beosztását 1949. május 23-án kapták meg a mezőgazdasági igazgatóságok erdészeti osztályai. Az ország erdőterülete ennek értelmében 15 nemzeti vállalat között került felosztásra, ezek: az 1. Budapest Hegyvidéki, a 2. Budapest Síkvidéki, a 3. Dunaártéri, a 4. Győri, az 5. Szombathelyi, a 6. Zalaegerszegi, a 7. Kaposvári, a 8. Pécsi, a 9. Szegedi, a 10. Debreceni, a 11. Nyírségi, a 12. Sátoraljaúj-hegyi, a 13. Miskolci, a 14. Egri és a 15. Váci Nemzeti Vállalatok voltak. Illetékességi területük kialakításánál elsősorban gazdálkodási szempontokat vettek figyelembe, így több nemzeti vállalat is tevékenykedett Pest megye közigazgatási területén. Ezt az alábbi táblázat mutatja:²⁹⁵

---

²⁹³ Pataky, 301. p.

²⁹⁴ Az Állami Erdőgazdasági Üzemi Központ levele az I. (Igazgatási), az V. (Pénzügyi) és VI. (Erdőrendezési és erdőtelepítési) Főosztályához. (PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/ltatott ir. 2073/1949.)

²⁹⁵ A Pest megyei erdők felett illetékes nemzeti vállalatok és erdőgondnokságok. Az olyan erdőgondnokságokat, amelyek illetékessége csak az egykori Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyére terjedt ki – mint például a Szegedi Erdőgazdasági Nemzeti Vállalat alá tartozó Hajósi Erdőgondnokság –, nem jelöltem, tekintettel arra, hogy jelen felosztás életbelépése után néhány hónappal a magyar megyerendszer is teljesen átalakult. (PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/ltatott ir. 2028/1949.)

<i>Nemzeti Vállalat rendszáma és neve</i>	<i>Az erdőgondnokság neve</i>	<i>A nemzeti vállalat székhelye</i>
01. Budapest Hegy- vidéki	Acsai, Budakeszi, Galgamácsai, Gö- döllői, Isaszegi, Nagykovácsi, Pilis- csabai, Pilisszentke- reszti, Szentendrei, Visegrádi	Budapest
02. Budapest Síkvi- déki	Alsódabasi, Ceglédi, Kecskeméti, Kun- szentmiklósi	Budapest
03. Dunaártéri	Ráckevei	Budapest
15. Váci	Kemencei, Mária- nosztrai, Nagymar- osi, Nógrádverőcei, Perőcsényi, Váci	Vác

Ezekben az években már valamennyi államigazgatási vezetői állás betöltéséről a Magyar Dolgozók Pártja megfelelő szervei gondoskodtak; 1948-tól kezdve folyamatosan találunk bejegyzéseket az erdészeti igazgatási vezetők kinevezésével kapcsolatban.

A Pest Megyei Pártbizottság az illetékességi területén található Budapesti, Pesti, Ceglédi, Gödöllői, Szentendrei Erdőgazdasági Nemzeti Vállalatok vezetőinek, szakmai helyetteseinek és személyzeti vezetőinek kinevezéseit véleményezte. A vállalatvezetők esetében az elsődrendű szempont a politikai megbízhatóság volt, ezeknek az embereknek a szakmai tapasztalata, szakirányú végzettsége nem számított. Találunk közöttük tetőfedő mestert, favágót, asztalost, napszámost is. A személyzeti vezetők kinevezésekor hasonló káderszemponatok domináltak, hiszen többek között szobafestőt, villanyhegesztőt, borbélyt, gyári munkást, esetleg patkolómestert javasoltak ezekre a felsővezetői posztokra. A szakmai helyettesek tudása, iskolai végzettsége ezzel szemben megfelelő, sőt helyenként kiváló volt. Az iskolai végzettség megjelölésénél előfordult a Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara is, de közöttük soknak volt erdőmérnöki oklevele is. Az ő esetükben azonban a politikai megbízhatóság gyakran hibáztott, amit szinte minden szakmai helyettes kinevezésénél gondosan jegyzőkönyvbe is rögzítettek. „Erősen érződik rajta a polgári

beállítottság”, vagy „*némi erdész sovinizmus található benne*” – olvashatjuk példának okáért velük kapcsolatban. Olyanról is tudunk, akinek az volt a kiváló szakmai tudással is alig ellensúlyozható vétké, hogy a helybeli pappal szoros kapcsolatot tartott fent. Az ő jellemzésénél olvashatjuk még azt a megfellebbezhetetlen és minden kétség felett álló szakmai érvet is, hogy *„kissé öntelt”* volt.²⁹⁶

Az erdészeti igazgatás közellátási feladatai, az erdőrendészeti ügyek

A közellátási kérdésekben a budapesti közellátási kormánybiztos közvetlenül rendelkezhetett a Pest megyei erdészeti szakigazgatással. Vas Zoltán nemzetgyűlési képviselő, Budapest nagyhatalmú közellátási kormánybiztosa 1945. február 26-án levelet küldött a Budapesti Erdőfelügyelőségnek Nagy-Budapest tűzifaellátásának biztosításával kapcsolatban. Ebben azt olvashatjuk, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány felhatalmazása alapján utasította az erdőfelügyelőséget, hogy *„a Váci Püspökség, a Váci Székeskáptalan, a Kóburg hercegi uradalom pusztavacsi erdőbirtokosainak erdőállományából a Fűtőanyag Értékesítő Szövetkezet Budapesti bej. cég által foganatosítandó tűzifatermelés eszközöltetése végett, rendes, rendkívüli és kényszertermelési vágási engedélyt adjon ugyanolyan mértékben, mint ahogyan az engedély az 1944/45 időnyre adható volt, és utasítsa nevezett erdőbirtokosokat, hogy a vonatkozó szerződéseket nevezett szövetkezettel haladéktalanul kössék meg a már kitermelt, erdőn tő mellett, valamint az erdőbirtok területén bárhol található tűzifákra, valamint az előző termelési időnyre elrendelt, de bármely okból ki nem termelt mennyiségekre is.”* Ennek végrehajtásáról a kormánybiztos 30 napon belül várt jelentést, és *„minthogy ezen famennyiségekre Nagy-Budapest minimális ellátásához feltétlenül szükség van”,* figyelmeztetette, hogy a nevezett erdőbirtokosoknak minden egyéb előzetes felaadási szerződésre való tekintet nélkül ezt foganatosítani kell, mert különben a mulasztók ellen a rendelkezésére álló *„legsúlyosabb megtorló intézkedéseket”* fogja *„folyamatba tenni”*.

Néhány nappal később, 1945. március 7-én Vas Zoltán újabb levelet intézett az erdőfelügyelőségnek. Ebben a Budapest környéki erdők kitermelését szorgalmazta annak érdekében, hogy a fővárosban a kenyérsütéshez és az egytál-étel megfőzéséhez szükséges tűzifa biztosítva legyen. Ezen cél érdekében felsorolta azokat a Budapest környéki erdőterületeket, amelyek kitermelését a legsürgetőbb feladatnak ítélte. A területeket annak szem előtt tartásával választotta ki, hogy ezen erdőkben a tűzifa a rendszeres vasúti szállítás meg-

²⁹⁶ PML XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bizottsága ir. (1948–1956) 1/9. ö. e. 1950. június 6., 1950. június 20.

indulásáig túlnyomó részben tengelyen, igás fuvarokkal is a fővárosba szállítható. A kormánybiztos által kijelölt erdők a következők voltak: a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) rákoskeresztúri 200 kh erdeje, egy, a Magyar kir. Erdőhivatal (Budakeszi) kezelésében álló, 100-150 kh kiterjedésű terület, a Magyar kir. Közalapítvány Pátyon lévő erdejében 100-200 kh, Gróf Tisza Lajos nagykovácsi erdőgazdaságából egy 80-100 kh nagyságú terület, a Magyar Királyi Közalapítvány kezelésében Pilisszentkereszten található erdősegből 150 kh és végül herceg Metternich Sándor és Klementine biabajnai, 2200 kh erdősegből egy 2-300 kh területű erdőrészlet.

A rendelkezés értelmében ezen erdőgazdaságoknak a tűzfatermelésre és annak elszállítására vonatkozó korábbi megállapodásai természetesen a közérdekre való tekintettel hatályukat veszítették. Ez a rendelet a már a vasúti vagy erdei rakodókon tárolt tűzifára is vonatkozott. Felhívta a kormánybiztos az erdőgazdaságok vezetőit, segítsék a kereskedőket a rendelkezés végrehajtásában, *„mert a szállítások legrövidebb időn belül való megindítása nélkül a főváros lakossága részére a 10 dkg-os kenyérfejadag kisütése sem biztosítható.”*²⁹⁷

Szintén az erdészeti igazgatás közelítést szolgáló feladatai közé tartozott a bányafaszükséglet előteremtése. A Földművelésügyi Minisztérium ezzel kapcsolatban a MÁLLERD Központi Igazgatóságához fordult. A Tárcaközi Szakbizottság 1948. január 12-én tartott ülése 350 000-400 000 m³-ben határozta meg az éves bányafa-szükségletet.

A minisztérium levele rámutatott arra is, hogy a hiányzó 80 000-130 000 m³ bányafamennyiség a szénbányászatban igen nagy gondot jelent, és ez az ország alapvető gazdasági érdekeit fenyegette. Az alárendelt állami erdőfelügyelőségeket ezért utasította, hogy kerületeikben az összes erdőtulajdonos bányafa-termelését fokozottan ellenőrizzék, az esetleges mulasztásokat pedig haladéktalanul jelentsék.²⁹⁸

Erdőrendészeti ügyekben első fokon a törvényhatóság közigazgatási bizottságának mező- és erdőgazdálkodási albizottsága és az állami erdőfelügyelőség, másodfokon pedig a szakminiszter járt el.²⁹⁹ Erdőrendészeti ügyekkel azonban a megyei igazgatás szinte valamennyi területén találkozhatunk. A vármegyei Közigazgatási Bizottság 1946. április 11-i ülésén például napirendi pontként szerepelt, hogy a vármegyében az út menti fák jelentős részét kivágták. Emiatt mindenekelőtt a további kivágások megakadályozására történtek

²⁹⁷ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/ltatott ir. 48/1945. A munkálatok során a Közéllátási Kormánybizottság azért tett kivételt is. Egy 1945. május 26-án kelt rendelkezésében például tudomásul vette, hogy a Váci Püspökség és egy ügyfele között létrejött megállapodási szerződés alapján a fakitermelés már kezdetét vette, és hozzájárult, hogy a kitermelésre kerülő 44 000 ürmérték tűzifából 10 000 ürmérték Vác megyei város, míg 34 000 ürmérték Budapest székesfőváros szükségleteire legyen elkülönítve.

²⁹⁸ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/ltatott ir. 110/1948. A levél 1948. február 3-án kelt.

²⁹⁹ Pataky, 1970. 301. p.

intézkedések, majd a bizottság tagjai még a karhatalom kirendelését is javasolták a szükségességek számára. A hiányzó fákat csemeték ültetésével kellett pótolni. A jelenlévő bizottsági tagok közül Ebergényi Samu főerdőtanácsos hozzászólásában szakmai oldalról közelítette meg a problémát. Felhívta a figyelmet arra, hogy a szélfogó és az alföldi fásítás kérdésében az erdőfelügyelőség milyen jelentős erőfeszítéseket tett. Ugyanakkor arról is beszélt, hogy a vármegyei erdészeti szakigazgatás nagyon nehezen tudott feladataival megbirkózni. Az általa vezetett hivatal felhívta a települések figyelmét arra, hogy fák kivágása 20-80 esztendőre nyomott hagy a vármegye erdőállományában, és kérték a lakosságot, oltalmazza meg a fásításokat. A főerdőtanácsos mindemellett az észak- és a délpestvármegyei főkapitányságok együttműködését is erőteljesen szorgalmazta.³⁰⁰

Az erdészeti alkalmazottak fegyverviselésének kérdése folyamatosan foglalkoztatta az erdészeti igazgatásban érintett szerveket. A vármegyei Közigazgatási Bizottság 1946. július 1-jén 1251/1946. kb. szám alatt arról rendelkezett, hogy a bizottság a Budapesti Magyar Állami Erdőfelügyelőség javaslatára és vele egyetértésben felterjesztést tegyen a belügyminiszterhez. Ebben a bizottság arra kérte a minisztert, hogy figyelemmel az erdők faállományára és egyéb javakra, a 7150/1946. M.E. számú rendelet alapján az erdészeti szakszemélyzetet is mentesítse a fegyverleadás kötelezettsége alól.

Indoklásként a bizottság felterjesztése azt hangsúlyozta, hogy az erdészeti szakszemélyzet az 1935. évi IV. tc. 53. § (1) bekezdése szerint közbiztonsági közegnek minősült; és ugyanezen törvény 51. §-a értelmében az erdők védelmére külön hatósági esküt is tett. Az erdőtörvény 50. §-a szerint a természeti szolgálatra egyébként is csak erkölcsileg megbízható egyén volt alkalmazható. Az erdészeti szakszemélyzet tehát nemcsak saját személyi biztonsága, de az esetleges támadó fél testi épsége érdekében is „*feltétlenül golyós fegyverviselésre van ráutalva*”. Végül arra hívta fel a miniszter figyelmét, hogy az erdők a lakott területektől, tehát a községekben működő államrendőrség munkaterületétől távol feküdtek.³⁰¹

A Pest Megyei Közigazgatási Bizottság 1946. július 11-ei ülésén Ebergényi Samu főerdőtanácsos ismét felhozta az erdészeti alkalmazottak fegyverviselésének ügyét. Ekkor azzal érvelt, hogy az erdészeti szakközegek az államrendőrség munkáját egészítik ki, sőt esetenként a mezőőrség munkáját is segítik.³⁰²

Néhány hónappal később, 1946. szeptember 14-én érkezett meg a Belügyminisztérium (BM) levele a vármegyei alispánhoz, amely arról tájékoztattott, hogy az erdészeti

³⁰⁰ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1946. április 11.

³⁰¹ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdőfelügyelőség ir. a/ lktatott ir. 251/1946.

³⁰² PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1946. július 11.

szakszemélyzet tagjai részére fegyvertartási engedélyt csak a vonatkozó rendelet előírásainak megfelelően felszerelt kérelemre lehet kiállítani. Az érintettek a kérelmet az illetékes rendőrhataláson keresztül nyújthatták be, amelyeket a minisztérium egyedileg bírált később el.³⁰³

A belügyminiszternek végül a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál sikerült elérnie, hogy az ilyen irányú kérelmeket az ellenőrző bizottság soron kívül tárgyalja le. Ezért felhívta a felügyelőségeket arra, hogy a 267 500/1946. számú B.M. rendelet 3. §-ában előírt kérvényeket az erdőfelügyelőség minden egyes fegyvertartási engedéllyel nem bíró alkalmazottjától kérjék be. A kérvényező lakóhelye szerint illetékes I. fokú rendőrhatalással kellett a politikai megbízhatóságot igazoló záradékot az iratra rávezetni, majd a záradékolt kérvényeket mielőbb a földművelésügyi miniszter elé kellett terjeszteni. Az üzemi erdőgazdasági személyzet fegyverviselési engedélyének kieszközölése érdekében a MÁLLERD központi igazgatósága az erdőigazgatóság útján intézkedett.³⁰⁴

Az erdészeti szakigazgatás számára tehát jelentős feladatot jelentett a rendészeti ügyek intézése. Az állami erdőfelügyelőség 1949. február 26-án levelet intézett az Földművelésügyi Minisztériumhoz, amelyben a tudomására jutott erdészeti kihágásokat jelentette. Ebből értesülünk többek között arról is, hogy a felügyelőség 1948-ban 4232 erdei kihágásról kapott jelentést, erdőrendészeti áthágás³⁰⁵ pedig 6 volt. A kihágásokról 1949-re vonatkozóan nem rendelkezett adatokkal, áthágási eljárás pedig 116 volt. Az erdőrendészeti esetek közül jogerős ítélettel 1948-ban 5 lett elintézve, az 1949. évi tárgyalása pedig akkor még tartott. Ez a jelentés is nyomatékosan aláhúzta, hogy „a fa- és erdőpusztítás, mely a háborúban kezdődött, még ma is rendkívüli mértékben folyik”. Az okot az erdőfelügyelőség részben abban látta, hogy a fegyver nélküli erdőőrző személyzet szerepe gyenge volt. Ezen, vélte, csak az államerdészetnek rendőri büntetőjogkörrel való felruházása és korszerű átszervezése (pl. külön erdészeti minisztérium létrehozása) segíthetett. Indoklásul arra emlékeztetett, hogy ez a gyakorlat a szomszédos államokban, sőt a Szovjetunióban is már megvalósult akkorra.³⁰⁶

A belügyminiszter a földművelési miniszter leveléből értesült, hogy az állami erdők pusztítása és az erdei falopások megakadályozása érdekében kiadott rendeleteit egyes

³⁰³ A BM a megyei Közigazgatási Bizottság 1251/1946. számú átiratára hivatkozva értesítette az alispánt. A levélben a 267 500/1946. B.M. számú rendeletre hivatkozott. (PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ír. b/ Közigazgatási iratok. 45311/1946.)

³⁰⁴ A Földművelésügyi Minisztérium 1946. szeptember 21-én kelt levele az erdőfelügyelőségeknek. (PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ír. a/Iktatott ír. 251/1946.)

³⁰⁵ Erdőrendészeti áthágás: az erdőbirtokos által saját érdekében elkövetett s a törvény által tiltott cselekmény és mulasztás, mint p. a tiltott tarvágás vagy irtás, tilos helyen való legeltetés, az erdősítésnek elmulasztása, túlvágatás, erdészeti személyzet alkalmazásának elmulasztása stb.

³⁰⁶ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ír. a/Iktatott ír. 1140/194.

rendőrhatalóságok és rendőri büntetőbírák figyelmen kívül hagyták, és ennek következtében az erdei falopások elszaporodtak. Utasításba adta ezeknek a hivataloknak, hogy a legszigorúbb intézkedéseket foganatosítsák, a visszaesőkkel szemben pedig a rendőrhatalósági őrizet alá helyezést (internálást) is „*tegyék folyamatba*”.³⁰⁷

A Magyar Dolgozók Pártja 1950. május 23-iki megyebizottsági ülése³⁰⁸ jegyzőkönyvében szintén azt olvashatjuk, hogy a megye több községében falopások történtek. Ilyen eset fordult elő például Pilisszentkereszt községben, ahol a lakosság egyéb munkalehetőség híján fahordásból élt.

A Megyebizottság rendelkezése ezenfelül kijelölte a Szervezési Osztály egyik politikai munkatársát. Feladatává tették, hogy a két, szóban forgó erdőgazdaság pártszervezetének munkáját vizsgálja felül, és tegyen javaslatot arra, hol szükséges további pártszervezeteket létrehozni. Utasították még a szentendrei járási pártbizottságot is, hogy készítsen jelentést a falopásokban érintett Pilisszentkereszt, Pilisszentlélek és Pilisszentlászló községek dolgozóinak megélhetési lehetőségeiről. Javaslatot kért a megyebizottság arra vonatkozóan is, hogy milyen formában lehet biztosítani az ezekben a községekben élő munkanélküliek számára a megélhetést, hogy ezáltal a falopások a jövőben elkerülhetőek legyenek.³⁰⁹

A szántóföldi termeléssel összefüggő igazgatás, az igazgatási feladatokat ellátó szervezetek

A termelési miniszteri biztosi tisztséget a háború utáni rendkívül súlyos gazdasági helyzet miatt kellett létrehozni. A termelési miniszteri biztosi állást a 22 500/1945. F.M. számú rendelet szervezte meg, a megyei termelési biztoson kívül országgrészenként kerületi termelési biztosokat, valamint az ország egész területére kiterjedő hatáskörrel országos termelési miniszteri biztost neveztek ki, aki közvetlenül a szakminiszternek volt alárendelve. A termelési miniszteri biztos hatáskörébe a községi (városi), a járási, illetve a megyei termelési bizottságok irányítása, felügyelete, ellenőrzése tartozott. Jogában állt a községi, a járási és a megyei termelési bizottságokat, a gazdasági felügyelőségeket, a gazdasági előjárókat, valamint a különböző mezőgazdasági érdekképviselői szerveket utasítani, továbbá

³⁰⁷ A BM 1949. március 10-én átiratot intézett az Földművelésügyi Minisztériumhoz, hogy küldje le valamennyi állami erdőfelügyelőségnek, továbbá a rendőrség valamennyi kerülete főkapitányságának és minden elsőfokú rendőrhatalósága vezetőjének az erdei kihágások üldözésével és szigorú megtorlásukkal kapcsolatos állásfoglalását. (PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/Iktatott ir. 613/1949.)

³⁰⁸ Pártbizottsági ülés

³⁰⁹ PML XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bizottsága ir. 1/8. ö. e. 1950. május 23.

a vetőmagellátás biztosítása érdekében az illetékes közellátási szervekkel egyetértésben a szükséges intézkedést megtenni. A biztos örködött a rendelkezésre álló kézi-, fogat- és gépi erő hatékony kihasználásán, szükség esetén a vasárnapi és az ünnepi munkaszünetet is fel függesztette, sőt még a rendőrhatalóságot is igénybe vehette.³¹⁰

Ennek a gazdasági ágnak az igazgatási teendőit a vármegyében mindenekelőtt a termelési bizottságok végezték. A községi termelési bizottságok felállítását a 30 300/1945. F.M. számú rendelet 1945. január 23-i hatállyal írta elő. Közvetlen irányításukat a gazdasági felügyelők látták el, feladatuk volt a mezőgazdasági termelés folyamatosságának biztosítása, illetve színvonalának emelése. Ennek érdekében gondoskodniuk kellett a termelési és munkaterv, valamint a termelési naptárak kidolgozásáról, a földterületek megműveléséről, továbbá a rendelkezésre álló munkaerő és egyéb erőforrások célszerű beosztásáról. Ugyanezen rendelkezés értelmében a bizottságok ügyköre többek között a vetőmag, az üzemanyag, a műtrágya, a védekező szerek stb. biztosításával is kibővült.³¹¹

A termelési bizottságok tevékenységét a megyei vezetés részéről számos esetben érte kritika. Házi Árpád alispán 1946. február 7-én a Pest Megyei Nemzeti Bizottsághoz fordult a Nemzeti Bizottságok és az egyes pártszervek által a községi, a járási és a megyei termelési bizottságokhoz delegált tagokkal kapcsolatban. Kihangsúlyozta, hogy „*a rendkívüli termelési viszonyok miatt fennálló nehézségek leküzdése nagy felelősséget hárít a termelési bizottsági tagokra.*” Fontosnak tartotta az alispán, hogy a tagok „*hivatásuk magaslatán álló*”, gazdálkodó emberek legyenek. „*Sajnálattal kell megállapítani, hogy jelenleg sok termelési bizottság nem jól, vagy egyáltalán nem működik.*” Közéjük tartozott a vármegyei is, hiszen nem volt képes fontos termelési üléseket teljes taglétszám mellett letárgyalni.³¹²

A termelési bizottságok feladatai közé tartozott a köz- és magántulajdon védelme is. Ezzel összefüggésben a vármegyei termelési bizottság elnöke levelet írt a Magyar Államrendőrség Észak-Pestvármegyei Rendőrkapitányságának, amiben kifejtette, több alkalommal értesült róla, hogy a svábok kitelepítése során a gyümölcsfákat, főleg a nagy értékű, Budaörs környéki őszibarackfákat kivágják és tüzelnek velünk. Egyesek az egykori sváb javakat, vagyontárgyakat „*saját céljaikra használják fel*”, ezért kérte a rendőrséget,

³¹⁰ Pataky, 1970. 289. p.

³¹¹ A Magyar Állam szervei, 1985. 539. p. 642. p.

³¹² PML XXIV. 247. Magyar földművelésügyi miniszter Pest megyei termelési bizottságának ir. 25/1946.

hogy ezt akadályozza meg, mert „*a harcok során amúgy is annyi közhasznú érték pusztult el.*”³¹³

A termelési bizottságok munkájának, jogkörének átalakítására folyamatosan születtek kormányzati tervek. A kerületi gazdasági főfelügyelő az 1947. január 21-én tartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyagából idézve azt közölte, hogy a termelési bizottságok jogkörét a miniszter át akarta adnia a gazdasági eljáróknak. Erre fel kell készülni, figyelmeztette a felügyelőket. Lehetőleg olyanokat javasoljanak erre a posztra, tanácsolta, akik később gazdatitkárok is lehetnek. Javaslatot kellett tenni a felügyelőségeknek ezen felül az alkalmatlan eljárók leváltására is. A nem a földművelési miniszter által megbízott gazdasági eljárók helyeit pedig be nem töltöttnek tekintették.³¹⁴

A termelési kötelezettség, a parlagterületek megművelése, a szerződéses termelés

A mezőgazdasági igazgatás szerte az országban komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy minél kevesebb terület maradjon műveletlenül. Egyes növények kötelező termelését már 1945 után rendeletek írták elő. Ezek azonban ekkor még többnyire az alapvető közellátási cikkekre terjedtek ki, mint például a búza, a rozs, az árpa, a kukorica, a cukorrépa vagy a napraforgó.³¹⁵

PPSK vármegye alispánja 1945 elején a megyei városok polgármestereihez és a községi eljáróságokhoz fordult. Azt tanácsolta, hogy kertjeikben a cukorhiány enyhítésére cukorrépát termeljenek, a gyapjúfonál-szükséglet kielégítése érdekében pedig kendert, és végül a zsírszükséglet pótlására napraforgót. A pénzügyminiszterhez előterjesztést tett annak érdekében, hogy, miként a múltban, minden gazda termelhessen néhány tő dohányt a saját szükségletére.³¹⁶

A Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. februárjának végén úgy döntött, hogy „*tekintettel a katasztrofális élelmezési helyzetre*” Budapesten és környékén „*egyetlen egy négy-szögölnyi föld sem maradhat műveletlenül.*” Ennek megfelelően a határozat azt is kimond-

³¹³ PML XXIV. 247. Magyar földművelésügyi miniszter Pest megyei termelési bizottságának ir. 28/1946. A vármegyei termelési bizottság elnökének levele 1946. február 9-én a Magyar Állami Rendőrség Eszákpest- vármegyei Rendőrkapitányságának.

³¹⁴ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 7/1947. 1947. január 22. a kerületi gazdasági főfelügyelő levele vm. Vármegyei és Szeged tvh jogú városi m. áll. Gazdasági Felügyelőségnek. Tárgy: kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyagának ismertetése.

³¹⁵ Nagy József, 2001. 1093. p.

³¹⁶ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 856/1945. PPSK vármegye alispánjának levele 1945. február 6-án a megyei városok polgármestereinek és a községi eljáróságoknak.

ta, hogy „*aki a megművelést maga nem tudja vagy nem akarja elvégezni, ott a tulajdonjog sérelme nélkül az idei termés azt illeti, aki a föld megművelését elvégzi.*”³¹⁷

A parlagterületek hasznosításában, a termelési kötelezettség megállapításában és ellenőrzésében helyi szinten a termelési bizottság, a községi előljáróság és a gazdasági előjáró vett részt. Munkájukat a megyei gazdasági felügyelőség koordinálta. A tulajdonosnak határidőt állapított meg, illetve végső esetben a területet – elsősorban kishaszonbérlet létesítése céljából – haszonbérbe adta. A földműves-szövetkezetet ilyen esetekben elsőbbség illette meg.

A vetési kötelezettséget a megyei gazdasági felügyelőség jársonként, a járási gazdasági felügyelő pedig községenként határozta meg, a községi termelési bizottság pedig kivetette azt az egyes gazdákra. A kötelező termelés alól a gazdasági felügyelőség adhatott felmentést.

A termelő a közellátás céljaira köteles volt bizonyos terményekből meghatározott mennyiséget beszolgáltatni. A gazdasági felügyelőknek segíteniük kellett a gazdálkodókat a termeléshez szükséges eszközök beszerzésében, illetve napi munkájukat szántási hitel biztosításával, vetőmagkölcsonnel, esetleg kedvező üzemanyagárak megállapításával kellett támogatniuk. A nehézségek miatt a közellátási miniszter 111 150/1945. K.M. számú rendeletében szabályozta a községi termelési bizottságok és a termelési miniszteri biztosok közellátási feladatait.

A termelési kötelezettséget és a parlagterületek kihasználását legfelsőbb szinten az Országos Termelési Miniszteri Biztos ellenőrizte.

A termelési biztos a földművelési miniszter megbízására a nagy kiterjedésű parlagterületek esetén a gazdasági felügyelőség hatáskörében járhatott el. A gépi és az igaerő hiánya miatt több rendelet intézkedett a szántási munkákról. Így többek között elő volt írva, hogy minden kettes lófoggattal és ökörfoggattal a tavaszi munkák idején 20 katasztrális holdat, minden kettes tehénfoggattal 10 katasztrális holdat kellett megszántani. Akinek csak egy igavonója volt, kötelező volt mással társulnia. A szántási kötelezettség alól felmentést csak a községi termelési bizottság adhatott, ahonnan a járási gazdasági felügyelőhöz lehetett fellebbezni. A felügyelő a hatósági állatorvos véleménye alapján döntött végérvényesen. Annak a tulajdonosnak, aki a munkáltatóval nem tudott megegyezni, állatát térítés fejében munkavégzésre át kellett engednie. Az állatokért a hatóságilag megállapított téríté-

³¹⁷ 1945. február 28. A Budapest N. B. ötös bizottságának 12. ülésének jegyzőkönyve. 1945. február 28. Elnökölt: Gerő Ernő. XVI/9. – 1945. BNB. A Bp-i N. B. jegyzőkönyve. (Ságvári, 1975. 44. p.)

si díjat kellett fizetni. A fogatok szántási kötelezettségének teljesítését fogatlappal ellenőrizték.

A szántási munkák kötelezettsége a gépi vonóerőre is vonatkozott. A traktorok esetében a lóerőszámnak megfelelően 90-150 kh földet kellett középmedélyen megszántani vagy szántás helyett kétszerannyi tárcsázást vagy kultivátorozást végezni. A gépek beosztását az illetékes községi termelési bizottság végezte, viszont a gépi munkáért is a hivatalos térítési díj járt. Az Országos Termelési Miniszteri Biztos más mezőgazdasági munkára is kötelezhette a traktorok és a munkagépek tulajdonosait, de csak 200 km távolságon belül. Más megyébe csak akkor lehetett átvinni a traktort, ha az előbbiben a mezőgazdasági munkát már elvégezték.³¹⁸

A parlagterületek hasznosításával kapcsolatos ügyek nagy számban fordulnak elő a Pest megyei szakszervek irataiban. A parlagterületek megmunkálásával kapcsolatban a megyei gazdasági felügyelők szorosan együttműködtek az országos termelési miniszteri biztossal.

A vármegyei gazdasági felügyelőségek feladata elsősorban az volt, hogy írják össze az illetékességi területükön található, megműveletlen területeket. A munkálatok idejében történő elvégzése érdekében az országos termelési biztos gondoskodott a területek megszántásról, vetőmaggal történő ellátásáról. Módjában állt szerződéses vezetőket is alkalmazni, sőt akár a felesbérletbe-adásra is lehetősége volt.³¹⁹

A Pest Vármegyei Gazdasági Felügyelőség 1947. májusában jelentette, hogy a vármegyében kb. 5000 kh parlagterület volt nyilvántartásba véve. Később már 7000 kh körül volt a nyilvántartott és a hasznosításra kerülő parlagterület. Ezen felül például Peszéradacson további 6000 kh legelő került bérbeadásra, amelynek hasznosítása az országos miniszteri biztos feladatkörét érintette. Az ellenőrzést nehezítette, hogy az Országos Földhitel Intézet (OFI) antedatálta a haszonbérleti szerződéseket.³²⁰

A mezőgazdasági termelés támogatásának egyik módja a szerződéses termelés volt. Főleg a cukorrépát, az ipari növényeket, esetleg a vetőmagvakat termelték szerződés alapján; azokat a terményeket tehát, amelyek előállítása nehéz, értékesítése pedig bizonytalan volt. A termelési szerződésekhez, illetve érdekképviselési megállapodásokhoz rendszerint a szakminiszter hozzájárulása volt szükséges. A magtermesztés fejlesztésének érdekében a

---

³¹⁸ Pataky, 1970. 290–292. p.

³¹⁹ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 7/1947. 1947. január 22. a kerületi gazdasági főfelügyelő levele vm. Vármegyei és Szeged tvh jogú városi m. áll. Gazdasági Felügyelőségnek. (A kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

³²⁰ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 21/1947. A Pest Vármegyei Gazdasági Felügyelőség 1947. május 14-én kelt levele Gonda Béla országos miniszteri biztosnak a parlagterületek hasznosítása tárgyában.

miniszter elrendelhetette a termelők termeltetéssel kapcsolatos tevékenységének ellenőrzését (5480/1948. Korm. számú rendelet). A szerződéses termelést a 3990/1947. M.E. számú rendelet szabályozta. A felsorolt növényekre minden év január 31-ig meg kellett kötni az érdekképviselői megállapodást az Ipari Növénytermelési Bizottság útján, amit ezt követően a miniszter hagyott jóvá. A 8090/1948. Korm. számú rendelet értelmében a növények és a magvak termelésére, illetve elszaporítására a Magyar Országos Szövetkezeti Központ, az állami gazdaságok és a Növénynemesítő Telepek, a Növénytermelési Hivatal, az Állami Vállalatok és azok köthettek mint termeltetők szerződést, akiknek az Országos Tervhivatal javaslata alapján a földművelésügyi miniszter erre engedélyt adott. A szerződéses termeléssel kapcsolatos egyes elvi kérdések megtárgyalására és összhangba hozatalára tanácsot kellett létesíteni.

Az egyik, 1946 tavaszán megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezleten elhangzott, hogy több helyen még mindig csak vonakodva tettek eleget az ipari növénytermelési kötelezettségnek, jöllehet ehhez fontos nemzetgazdasági érdekek fűződnek. Ez alól felmentést a megyei gazdasági felügyelőségek lehetőleg ne adjanak, és ilyen kérelmet lehetőleg ne is terjesszenek elő –hívta fel a figyelmet a kerületi gazdasági főfelügyelői értekezleten felvett jegyzőkönyv.³²¹

Az földművelésügyi miniszter feladata volt, hogy szükség esetén a vetőmagvak, eszközök, berendezések, felszerelések tartását, használatát és forgalmát szabályozza, azokat ideiglenesen igénybe vehesse, tulajdonosát átengedésre kötelezze, egyes növények termelését korlátozza, vagy kötelezővé tegye. Ezekben az években írták többek között elő a napraforgó kötelező termesztését is. Aki szántófölddel rendelkezett, köteles volt főterményként, szegélyként vagy köztesként napraforgót termesztetni.³²²

1948-ban az őszi mezőgazdasági munkák irányítása még csak nagyvonalakban valósult meg. A földművelésügyi miniszteri rendelet csupán azt írta elő, hogy a gazdálkodó szántóföldjét legkésőbb december 31-ig köteles felszántani. Szántóterületének legalább 35%-át ezenfelül köteles volt kenyérgabonával (búza, rozs) bevetni.³²³ A vetéshez búzából 100 kg, rozsból 90 kg vetőmagot kellett számítani holdanként. A községekre megállapított 1949-es vetésterv alapján a helyi népi bizottság állapította meg a kenyérgabona vetésterületét. A rozst október 15-ig, a búzát pedig október 31-ig kellett elvetni. A tavaszi vetés alá kerülő területen a mélyszántással december 15-ig kellett végezni. Amennyiben a gazdálko-

³²¹ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1946. Budapest, 1946. május 23. Duna Tisza közí kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő levele a Duna-Tisza közí kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj Városi gazdasági felügyelőségnek. 1946. március 17.

³²² Gonda, 1970. 290. p.

³²³ A 245 300/1948. F.M. számú rendelet.

dó nem rendelkezett traktorral vagy ígásállattal, a községi előljárástól kérhetett segítséget.³²⁴ Ugyancsak miniszteri rendelet tette kötelezővé 1948-ban és 1949-ben az őszi gabonafélék learatása utáni tarlóhántást.³²⁵ Ezt azonban ekkor még a gyomnövények elhatalmasodása és a rovarkárok meggátolása érdekében rendelték el. 1948-ban – 1945 után immár sokadjára –, rendeletileg szabályozták a traktorok szántási kötelezettségét is. Ennek megfelelően a 30 lóerőnél kisebb traktorral legalább 330 hold, az 50 lóerőnél kisebb traktorral 390 hold, az 50 lóerős vagy annál nagyobb teljesítményű traktorral 510 hold földet kellett középmezőre megszántani.³²⁶

Rendelet írta elő 1949 őszén a községi traktorbizottságok létesítését is. Ezt követően, a rendelet részletesen felsorolta a traktorbizottság tagjait és feladatkörüket. A bizottságnak traktorszántási tervet kellett készítenie, amelyet *„szeptember hó 15. napjáig kötelesek a járási gazdasági felügyelőnek megküldeni, aki azt a járási népi bizottság meghallgatása után jóváhagyja és a bizottságnak szeptember hó 25. napjáig visszaküldi.”*³²⁷ Megjegyzendő, hogy 1949-ben a gépállomások traktorállományát is beszámítva jó, ha 3-4 traktor volt községenként.

A vetőmagok és az üzemanyagok elosztása

A vármegyei Közigazgatási Bizottság 1945. október 11-i ülésén az elnöklő alispán megállapította, hogy a vármegye területén alig haladnak az őszi vetések, mert vetőmag nem áll a megfelelő mennyiségben rendelkezésre. Ez a probléma elsősorban az újonnan földhöz juttatott kisgazdákat sújtotta. Az alispán emlékeztetett arra a kormányrendeletre, amely szerint a mezőgazdaság megsegítésére kölcsönt biztosít az állam, amit a kormánytól kell igényelni, és ebből kell aztán a rászorultak részére a vetőmagot megvásárolni. Az előterjesztést végül határozatként fogadta el a bizottság.³²⁸

A Pest Vármegyei Gazdasági Főfelügyelőség 1946. nyarának elején a földművelési minisztert tájékoztatta a várható termésről, továbbá az aratási és a cséplési munkálatokról. Ebből azt látjuk, hogy a cséplőgép tulajdonosok legkevesebb kenőolajjal és zsírral voltak ellátva, de elegendő üzemanyagnak való motorolajat sem voltak képesek a megállapított árakon beszerezni. A fekete piaci árakat ugyanakkor képtelenek voltak megfizetni.³²⁹

³²⁴ A 15 008/1949. F.M. számú rendelet

³²⁵ A 242 200/1948. F.M. számú rendelet, valamint a 8201–1/1949. F.M. számú rendelet

³²⁶ A 228 700/1948. F.M. számú rendelet.

³²⁷ A 15 014/1949. F.M. számú rendelet.

³²⁸ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1945. okt. 11.

³²⁹ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 19/1946. A Pestvármegyei Gazdasági Főfelügyelő levele 1946. június 19-én a Földművelésügyi Minisztériumnak.

A Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség irataiból arról is értesülhetünk, hogy központilag gyepvetőmag került szétosztásra azok között a közületek és községek között, amelyek legelőjét a harci cselekmények feldúlták, majd a kárt a tulajdonosok helyreállították, és a földet letrágyázták. Az igénylők voltak kötelesek a vetőmagot a tárolóhelyről elhozatni, és vállalniuk kellett azt is, hogy a kiadott vetőmagot kizárólag vetési célra fogják felhasználni.³³⁰

A mezőgazdasági kormányzat a vetőmaghiányt elsősorban belső forrásból akarta megoldani, a felesleges vetőmagot pedig a gazdáktól tervezte beszerezni mégpedig úgy, hogy egy mázsa gabona után ősszel 1, 20 kg-ot adott volna vissza a kölcsönvevő. A megálapodás az önkormányzat képviselője előtt kötöttetett volna meg. Az akció végül, sajnos, kevés sikerrel járt, mert minden érdekelt bizalmatlanul fogadta a kezdeményezést.³³¹

A földművelésügyi miniszter, Nagy Imre 1945-ben a tavaszi gépi szántás biztosítása érdekében elrendelte, hogy a vármegye területén az üzemanyagok elosztását, felhasználását a legnagyobb fokú gondossággal ellenőrizze az alispán. *„Anélkül, hogy felsőbb utasításokat várnának, ami a mostani közlekedési viszonyok mellett csak késleltetné a munkát, tegyék meg a szükséges intézkedéseket, a munka menetét állandóan ellenőrizzék”* – figyelmeztette a miniszter a törvényhatóság első tisztviselőjét. Az üzemanyagok (olajneműek, gőzekék szénszükséglete) elosztása több község részére közös telepről történt a központilag a vármegye területére irányított szállítmányokról. A gazdasági felügyelők kellő időben távirati értesítést kaptak a teendőkről. Az elosztás arányát pedig az érdekelt községek termelési bizottságaival együttműködve kellett megállapítani. Ha az üzemanyag beérkezésekor ez még nem történt volna meg, az elosztási arányt haladéktalanul meg kellett állapítani, és az érdekelt községek termelési bizottságainak a rendelkezésre álló üzemanyag mennyiségéről a legsürgősebben, futár útján kellett értesítést küldeni.

Az elosztótelep a hozzátartozó községek számára egy heti üzemanyagot adhatott ki a munka megkezdésekor. A traktortulajdonosoknak gépeik karbantartásáról saját maguknak kellett gondoskodni. A szántási (tárcsázási) munkák díjait a termelési bizottságok és a traktortulajdonosok közösen állapították meg. Amennyiben az üzemanyagokért az ár a szállítmányok beérkezésekor még nem volt ismeretes, az anyagokat ki kellett szolgáltatni, az ellenértéket pedig az árak megállapítása után a termelési bizottságoknak haladéktalanul be kellett szedniük. Az arra rászoruló gazdaságok, traktortulajdonosok az anyagokat a termés betakarításáig hitelbe is megkaphatták. A hitelezett összegekről a felek által igazolt

³³⁰ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 23/1946. Levél a járási gazdasági felügyelőnek 1946. július 4-én.

³³¹ Farkas, 1992. 205. p.

elismervények alapján a termelési bizottságoknak pontos nyilvántartásokat kellett felfektetni, a munkaidény lezárásakor pedig erről összeállítást kellett készíteni, és annak egy-egy példányát az adóhivatalhoz és a minisztériumhoz kellett eljuttatni. Ugyanilyen nyilvántartást kellett vezetni a traktortulajdonosok részére nyújtott hitelekéről is. Végül a miniszter figyelmeztetett arra, hogy bármely visszaélés, az anyagok gondatlan kezeléséből eredő károsodás a legszigorúbb megtorlást vonja maga után. A fegyelmi eljárason kívül a nemzeti vagyon ellen elkövetett büntettért nemcsak a tett elkövetőit, hanem a körülmekintő ellenőrzést elmulasztó hatósági személyeket is népbíróság elé fogják állítani – olvashatjuk az alispán figyelmeztetését a levélben.³³²

A Pest megyei szántóföldi munkákat később is nagyban nehezítette az elégtelen üzemanyag-ellátás. Az 1947. március 12-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezleten elhangzott, hogy a Közgazdasági Ügyosztály bejelentése szerint a vasellátás legrövidebb időn belül újjá lesz szervezve. Addig ugyanis az iparosok kapták meg a „*vas utalványokat*”. Mivel azonban szükséges volt, hogy egyes vasanyagokhoz (szeg, drót stb.) a gazdák is minél könnyebben hozzájuthassanak, az erre jogosító utalványokat a termelési tanácsok és a termelési bizottságok közreműködésével a gazdasági előljárók osztották szét a gazdák között.³³³

Végül érdemes a Pest megyei szántóföldi termelés fejlődését statisztikai szempontból is áttekinteni.

Pest megye, Buda- pest, 1947	Termés	Termésmennyiség, Tonna (Összes gazda- ság)	Termésátlag, Q/hektár (Összes gazdaság)
	Búza	45 309	7, 0
	Rozs	48 450	6, 8
	Őszi árpa	2 410	8, 3
	Tavaszi árpa	18 895	8, 0
	Zab	6 231	6, 7
	Kukorica	100 695	10, 8

³³² PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 1367/1945. PPSK vármegye alispánjának 1945. április 14-i levele a járási főszolgabíráknak, a megyei városi polgármestereknek, amelyben az Földművelésügyi Minisztérium 32 182/1945. sz. rendeletét küldte le.

³³³ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1947. Budapest, 1947. március 29. Duna–Tiszaközi m. áll. Gazdasági felügyelő valamennyi vm-i és Szeged thj Város m. áll. Gazdasági felügyelőségének. (Az 1947. március 12-én tartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

Vetésterület összesen 356 202; vetetlen terület: 9 272; összes szántóterület: 365 474.³³⁴

Pest megye, Budapest, 1951	Termés	Termésmennyiség, Tonna (Összes gazdaság)	Termésátlag, Q/hektár (Összes gazdaság)
	Búza	105 600	17, 3
	Rozs	97 700	14, 0
	Őszi árpa	10 110	20, 5
	Tavaszi árpa	30 902	16, 6
	Zab	6 900	12, 7
	Kukorica	214 530	24, 0

Vetésterület összesen: 357 087; vetetlen terület: 4556; összes szántóterület: 361 643.³³⁵

Országos, 1947	Termés	Termésmennyiség, Tonna (Összes gazdaság)	Termésátlag, Q/hektár (Összes gazdaság)
	Búza	1151 501	8, 4
	Rozs	489 066	8,7
	Őszi árpa	60 969	10,1
	Tavaszi árpa	337 633	8,8
	Zab	167 338	7,6
	Kukorica	1780 647	13,4

Vetésterület összesen: 5382 093; vetetlen terület: 154 960; összes szántóterület: 5537 053.³³⁶

Országos, 1951	Termés	Termésmennyiség, Tonna (Összes gazdaság)	Termésátlag, Q/hektár (Összes gazdaság)
	Búza	2350 600	16,9

³³⁴ Dányi, 1979. 52. p.

³³⁵ Dányi, 1979. 90. p.

³³⁶ Dányi, 1979. 409. p.

	Rozs	789 900	13,7
	Őszi árpa	224 300	20,5
	Tavaszi árpa	498 200	14,8
	Zab	188 300	12,5
	Kukorica	2832 680	24,6

Vetésterület összesen: 5449 653; vetetlen terület: 69 056; az összes szántóterület: 5518 709 hektár.³³⁷

A számok a Pest megyei szántóföldi termelés lassú, de biztos fejlődését mutatják.

A mezőgazdaság gépesítése

A gépállomások felállítása Magyarországon

A háborús cselekmények során súlyos károkat szenvedett az ország mezőgazdasági gépparkja. A probléma még az egyik legfontosabb országos döntéshozó fórumon, a pártközi érdekegyeztető értekezleten is napirendre került. S. Szabó Ferenc földművelésügyi államtitkár 1945. április 28-án hozzászólásában még úgy fogalmazott, hogy a hazai mezőgazdaság helyzete a felbecsülhetetlen pusztulás ellenére sem teljesen reménytelen. A harcok után ugyanis 5000 traktor maradt meg, amelyet üzemanyaggal ellátva munkába lehetett állítani. Az állatállománnyal kapcsolatban elmondta, a minőségi helyreállítás lényegesen könnyebb, mint a mennyiségi. Kovács Imre ehhez még azt tette hozzá, hogy mivel a traktorállomány szerencsére jobban megmaradt, mint az állatállomány, gépjavító állomásokot kell létesíteni, és általában is előremutató lenne a szövetkezeti keretek erősítése.³³⁸

A II. világháború után a traktorokat, a traktoros talajművelő eszközöket, valamint az ilyen gépek alkatrészeit be kellett jelenteni a földművelésügyi miniszterhez (8130/1946. M.E. számú rendelet). Azokat a traktorokat pedig, amelyeket tulajdonosa nem mezőgazdasági termelésre használt, vagy ahol bémunka kötelességét nem vagy nem megfelelően teljesítette, a miniszter véglegesen vagy ideiglenesen – akár térítés nélkül is – igénybe vehette.³³⁹ Az igénybevett traktort elsősorban a földműves-szövetkezetnek adták át.

Aki egy traktor tulajdonjogát igazolta „*mezőgazdasági traktorigazolványt*” kapott. Ezt követően kiadták a traktor-nyilvántartási számtáblát, amelyet beleütöttek az alvázba. A

³³⁷ Dányi, 1979. 411. p.

³³⁸ PIL. 283. f. 10/113. ö. e. A gazdasági újjáépítésről Jegyzőkönyv. 1945. ápr. 28. (*Pártközi értekezletek*, 2004. 40–42. p.)

³³⁹ Gonda, 1970. 292. p.

földművelési miniszter által juttatott traktort két éven belül vissza lehetett venni, ha nem a mezőgazdaság érdekeinek megfelelően használták, vagy ha nem fizették ki a megváltási árat. A traktort közúti forgalomban csak a szakminiszter engedélyével lehetett tartani, de mezőgazdasági munkára ezeket a járműveket is kötelezni lehetett.³⁴⁰

A legfontosabb lépés a gépállomások hálózatának kiépítése volt, amelyet egy 1947. január 11-én kiadott földművelésügyi rendelet indított el. Ez a magántulajdonban lévő mezőgazdasági gépek elkobzását és megyénkénti összegyűjtését írta elő.³⁴¹ A rendelet ki- mondta, hogy az Állami Mezőgazdasági Gépszolgálat feladata, hogy az állami tulajdonban lévő, valamint az állam által ideiglenes használatra igénybe vett mezőgazdasági gépek ok- szerű használatát biztosítsa.³⁴² Az elsődleges cél az volt, hogy a háború után gazdátlanul maradt, vagy gyanús körülmények között egyéni tulajdonba került gépeket a földműves- szövetségekben, vagy az állami gazdaságokban törvényesen összegyűjtse, és azok hasz- nosításáról gondoskodjék.³⁴³ A kormány az ÁMG létesítésénél egy akkor már évtizedek óta létező vállalkozási formát, az egyéni céget választotta, amelynek tulajdonosa a magyar állam lett.³⁴⁴

A gépállomásoknak valójában a mezőgazdasági munkák segítésén túl politikai ne- velő szerepük is volt. A gépállomás vezetője általában egy politikailag megbízható ipari munkás volt, aki ugyan nem értett a mezőgazdasághoz, de a központi utasításokat mara- déktalanul igyekezett végrehajtani. Helyettese a politikai megbízott volt, akihez a gépáll-omás dolgozóinak és a termelőszövetkezetek tagjainak politikai nevelése és ellenőrzése is tartozott. A termelőszövetkezetekben nem volt agronómus, hanem a gépállomás mezőgaz- dásának kellett a gépállomáshoz tartozó 8–10 termelőszövetkezet mezőgazdasági munkáit irányítani, ami a valóságban szinte megoldhatatlan feladatot jelentett. Ráadásul az ún. gép-állomási tanács határozatai kötelező érvényűek voltak a termelőszövetkezetekre, s ez teljes kiszolgáltatottságot jelentett. A gépállomások és a termelőszövetkezeti csoportok jó együttműködése érdekében minden gépállomás mellett gépállomási tanácsot kellett felállí- tani, amelynek feladata elsősorban a gépállomás munkatervének megvitatása volt, valamint az egyes termelőszövetkezeti csoportok munkájának ütemezése.³⁴⁵

---

³⁴⁰ Gonda, 1970. 293. p.

³⁴¹ A 90 070/1947. F.M. számú rendelet.

³⁴² A Gazdasági Főtanács a gépállomási központ felállításáig az agrártárcát bízta meg a gépállomások létesítésével. Felemelte az FM költségvetését, és felhatalmazta a minisztériumot gépállomásonként legfeljebb három szerződéses alkalmazott felvételére 1948. március 1-jétől. A határozat szerint őket, illetőleg a vármegyei és járási gazdasági felügyelők mellé beosztott 216 gépésítési szakértőt megalaku- lása után az Állami Mezőgazdasági Gépüzemnek kellett átvenni. (Hovvári, 2002. 58. p.)

³⁴³ Nagy, 2001. 1099. p.

³⁴⁴ Hovvári, 2002. 57. p.

³⁴⁵ A 4164/1949. Korm. számú rendelet.

A gépállomások szervezetileg a miniszter felügyelete alá tartoztak, aki jogkörét a FM Gépállomási Főigazgatósága útján gyakorolta. Ez a főosztály a gépállomásokkal 1950 után már csak a megyei tanács elnökén, vagy a megyei tanács vb. mezőgazdasági igazgatósága keretén belüli gépállomási igazgatóságon keresztül érintkezett. A gépállomási igazgatóság felelős volt a gépállomások termelési, műszaki, pénzügyi önköltségi terveinek mennyiségi és minőségi teljesítéséért, a tsz-ekkel való kapcsolatok kiépítéséért és folyamatos fejlesztéséért. Kapcsolatban álltak a gépállomások a járási tanács végrehajtó bizottságával (VB) is. Ez a szerv azonban nem volt a gépállomások felügyeleti hatósága. Feladata az volt, hogy összehangolja a gépállomások és a tsz-ek tevékenységét.

Igazgató		
↓	↓	↓
Vezető agronómus:	Főmérnök:	Vezető könyvelő:
Üzemgazdász, terv- és statisztikai előadó, brigádel-számolók.	Vezető mechanikus, Szere-lők. Anyaggazdálkodási előadó, Műhelyvezető, Mű-helymunkások, raktáros	Pénzügyek, Könyvelés, Bér-számfejtés
↓	↓	↓
Brigádvezetők	Traktorvezetők	Munkagépkezelők

346

A gépállomások felállítása a valóságban rendkívül nehéz feladat volt. Az épületek, ha egyáltalán épen maradtak, csak abban az esetben váltak komolyabb átalakítás nélkül alkalmassá gépállomás céljára, ha eredetileg is mezőgazdasági gépek tárolására, javítására szolgáltak. A mezőgazdasági gépész szakma gyakorlásának fontos színterei voltak a nagy-birtokok központi majorjaiban található gép- és kovácsműhelyek. A korabeli mezőgazda-sági gépek, elsősorban a cséplőgépek részben fából készültek, így a bognárműhelyek jelen-tősége is magától értetődő volt. Mivel a harcok lezárulta után sok laktanya maradt üresen, ezek épületeibe, valamint a szénhiány miatt használaton kívül álló téglagyárakba gyakran helyeztek el gépállomásokat.³⁴⁷

1948 táján már 200-nál jóval több gépállomást sikerült felállítani. A gépi munkák elvégzésére a gépállomások a tsz-ekkel szerződéseket kötöttek, a dolgozó parasztnak

³⁴⁶ *Oltvai*, 1956. 81. p. A lábjegyzetben hozzáfeszti: az ábra nem értelmezhető mereven, mert pl. főmérnök nincs minden állami gépállo-máson (1956); átmenetileg a vezető mechanikus töltötte be ezt a feladatot.

³⁴⁷ *Honvári*, 2002. 94. p.

pedig megrendelés alapján végeztek munkát. Időnként az állami gazdaságok és közületek részére is dolgoztak. Az állami gazdaságoknak a gépállomások munkájára azért volt ritkábban szükségük, mert traktor, erő- és munkagép általában kellő számban állt rendelkezésükre. A gépállomások az elvégzett munkát jegyzőkönyvileg adták át a tsz-eknek, amely részletesen tartalmazta, hogy a szerződő felek mennyiben tettek eleget a kötelezettségeiknek. A tsz-ek a gépállomások által végzett munkáért díjat fizettek. Az elvégzett talaj-előkészítési, vetési és növényápolási munkák díját terményben vagy készpénzben is megfizethették.³⁴⁸

A Magyar Állami Mezőgazdasági Géptüzem (ÁMG) legfontosabb feladata a termelés előmozdításával, fejlesztésével, a gépesítés fokozásával, a mezőgazdasági termények feldolgozásával, valamint értékesítésével kapcsolatban felmerülő egyes teendők megoldása volt. Kezelte és hasznosította az állami tulajdonban lévő mezőgazdasági gépeket, traktorokat és más eszközöket, illetve mezőgazdasági gép- és traktorállomásokat állított fel, valamint gondoskodott a nem köztulajdonban lévő mezőgazdasági gépek és traktorok karbantartásáról is. Az ÁMG felett főfelügyeletet a földművelésügyi miniszter gyakorolta.

Az általunk vizsgált korszak végén, 1949. február 5-én kormányrendelet jelent meg a traktorok, március 5-én pedig a cséplőgépek igénybevételéről.³⁴⁹ Az intézkedés nem minden traktorra terjedt ki, de „a törvényhatóság első tisztviselője, az Állami Mezőgazdasági Géptüzem részére való átadás céljából térítés nélkül, véglegesen igénybe tartozik venni azt a traktort, a) amelynek tulajdonosa jogszabályon alapuló szántási kötelezettségét önhibájából az előírt módon nem teljesítette, b) amelyet tulajdonosa hatósági intézkedés ellenére nem helyezett üzemképes állapotba, vagy c) amelynek tulajdonjogát 1949. február 1-ig nem igazolták.” Hasonló a rendelkezést hoztak a cséplőgépekre is annyival megtoldva, hogy „a cséplőgép igénybevételének hatálya kiterjed a meghajtásra szolgáló erőgépen felül a cséplőgép és az erőgép egész felszerelésére, összes alkatrészeire és tartozékaira”. Az ily módon, minden ellenszolgáltatás nélkül kisajátított traktorokból és cséplőgépekből teremttették meg az első gépállomások gépparkját. A gépállomások száma és traktorállománya 1949–1953 között állandóan növekedett és számuk országosan így alakult:³⁵⁰

1948 végén	110 gépállomás	1484 traktor
1949 végén	221 gépállomás	3897 traktor

³⁴⁸ Dr. Vámbéry Rózsa: Gépállomások és termelőszövetkezetek könyvvitele. Budapest, 1954. Tankönyvkiadó. 3–4. p. Közli: *Oltvai*, 1956. 81. p.

³⁴⁹ A 1140/1949. Korm. számú rendelet, illetve a 2050/1949. Korm. számú rendelet.

³⁵⁰ Dr. Fazekas Béla: A mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom Magyarországon. Bp., 1976. 62. Nagy, 2001. 1101. p.

1950 végén	361 gépállomás	6730 traktor
1951 végén	368 gépállomás	8611 traktor
1952 végén	364 gépállomás	9342 traktor
1953 végén	364 gépállomás	9215 traktor ³⁵¹

A gépállomás jóváhagyott terv alapján önállóan gazdálkodott. Működését az állam fedezte. A fenntartásához szükséges anyagi eszközöket a Földművelésügyi Minisztérium és az MNB útján bocsátottak rendelkezésére. Bevételei szintén az államot illették.³⁵²

A gépesítéssel kapcsolatban a mezőgazdasági érdekképviseltek is vállaltak feladatokat, például gépkezelői tanfolyamokat szerveztek.³⁵³

A mezőgazdaság gépesítésében természetesen a megyei mezőgazdaság legfontosabb szervei, a gazdasági felügyelőség és a Közigazgatási Bizottság is részt vett. Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezleten elhangzott, hogy a mezőgazdasági üzemanyag-ellátás szabályozása tárgyában kiadott 8800/1946. P.M. rendelet 4. §-ában előírt „*Mezőgazdasági üzemanyagalapok*” nagyon rendetlenül érkeztek be. A vármegyei gazdasági felügyelőségeket ezért felszólították, hassanak oda, hogy a községi termelési bizottságok ezeket a lapokat határidőre küldjék be, hogy onnan járasonként összesítve a Földművelési Minisztérium Gépesítési Ügyosztályához felterjesztésre kerülhessenek.³⁵⁴

A Pest Megyei Gazdasági Albizottság elrendelte, hogy a vármegye területén az összes állami gépállomás szereltesse fel azonnal megfelelő számú altalaj porhanyítóval és hengerrel. Azok a gépállomások pedig, mondta ki határozatilag a bizottság, amelyeknek hatósugarában szőlők és gyümölcsösök vannak (Tápiószele, Tököl, Kiskunhalas, Kecske-mét, Nagykőrös, Kunszentmiklós, Örkény), szereltesse fel magas nyomású permetezőgépkel is.³⁵⁵

Nem sokkal később a gazdasági albizottság arról rendelkezett, hogy a tököli gépállomás elhelyezését nem tartja megfelelőnek. Azt tartotta volna az albizottság kívánatosnak, ha a gépállomás a ráckevei járás területén, de a szigeten kívül nyer elhelyezést. Felszólította tehát az alközpontot, tegye meg a szükséges intézkedéseket a tököli gépállomás célszerű

³⁵¹ Dr. Fazekas Béla: A mezőgazdasági termelőségvetkezeti mozgalom Magyarországon. Bp., 1976. 62. *Nagy*, 2001. 1101. p.

³⁵² *Olvtai*, 1956. 81. p.

³⁵³ *Gonda*, 1970. 293. p.

³⁵⁴ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1946. Budapest, 1946. május 23. Duna Tisza közti kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő levele a Duna-Tisza közti kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj Városi gazdasági felügyelőségnek. (Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

³⁵⁵ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. c/ Gazdasági Albizottság ir. 1949. febr. 24. Az 5. számú határozat.

elhelyezése érdekében. Egyben utasította a gazdasági felügyelőséget, hogy a legközelebb létesítendő új traktorállomás helyére vonatkozóan a gépállomások felállítási ütemtervének megtekintése után tegyen javaslatot a Gazdasági Albizottságnak.³⁵⁶

Az Állami Mezőgazdasági Gépüzem Kecskeméti Alközpontja 1950. január 13-án a 21/1950. eln. számú rendeletre azt jelentette Pest vármegye alispánjának, hogy mivel a megye kettéválasztására a téli hónapokban került sor, azzal kapcsolatban kizárólag közgazgatási problémák merültek fel. Bács-Bodrog vármegye megszüntetése szükségessé tette ugyanis az Állami Mezőgazdasági Gépüzem bajai alközpontjának feloszlását. Annak személyzetét a Központ részben a kecskeméti alközpontba, részben pedig a kecskeméti alközpont fennmaradó személyzetével Tatára helyezte át. Gépállomásaik száma a korábbi tízről 19-re emelkedett. A központ az örkényi és nagykőrösi gépállomásokat, amelyek működési területe egészében Pest megyében volt, a budapesti alközponthoz csatolta. Így a gépállomásaik száma véglegesen 17-ben lett megállapítva. Az addigi irodahelyiség szűknek bizonyult, ezért ki kellett igényelni a Nemzeti Parasztpárt Károly u. 1. szám alatti, korábbi párthelyiségeit, amelyet Kecskemét polgármestere ki is utalt az alközpont számára. A kettéválasztás ütemterve ezért a következőképpen lett meghatározva. A bajai alközpont átköltöztetése Kecskemétre azon hó 16-ára lett tervbe véve, míg az ottani személyzet az iroda-felszerelésekkel együtt a január 16-át követő hat napban költözött át Tatára. A bajai, a csátaljai, a szakmári, a bácsalmási, a dusnoki, a kiskunhalasi, a kiskőrösi, a beretai és a kisszállási gépállomások a kecskeméti alközponthoz történő csatolása, valamint az örkényi és a nagykőrösi gépállomások lekapcsolása január 1-i hatállyal történt meg.

A kecskeméti alközpont illetékességi területe pontosan egyezett Bács-Kiskun vármegye illetékességi területével, tekintettel arra, hogy a Központ célja az alközpontok átszervezésével kifejezetten az volt, hogy minden megyebizottság mellett csupán egy alközpont működjék. Ennek következtében a kecskeméti alközpont illetékességi határai is pontosan megegyeztek a Minisztertanács 4343/1949. számú rendeletében megállapított új megyehatárokkal. Magyar Állami Mezőgazdasági Gépüzem budapesti alközpontja 1950. január 16-án jelentette Pest vármegye alispánjának, hogy a megye kettéválasztása miatt az állami gépüzem budapesti alközpontjának illetékességi területe megváltozott. A budapesti alközpont területéhez lettek csatolva a nagykőrösi és az örkényi gépállomások, valamint ezek működési területe. A gépállomások akkori működési területe egy 10 km-es sugarú kör volt. A budapesti alközpont 1950. január 1-jétől kezdődően ezekre a gépállomásokra is

---

³⁵⁶ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. c/ Gazdasági Albizottság ir. 1949. márc. 2. A 8. határozat.

kiterjesztette irányító és ellenőrző tevékenységét. Így az új Pest megyében működő gépállomások száma 13-ra emelkedett. A megye területén két olyan járás volt, ahol akkor nem volt gépállomás, és az 1950-es években nem is tervezték ezt. E két járás a szentendrei és a szobi járás. Az alközpont jelezte, hogy a szobi és a szentendrei járásra is igyekszik a jövőben a tevékenységét kiterjeszteni mindaddig, amíg itt is megalakulnak az önálló gépállomások.³⁵⁷

A kertészet (gyümölcs-, zöldségtermelés) és a szőlészet-borászat

A kertészeti szakigazgatásban, mint a magyar közigazgatás szinte egészében, lényegében a háború előtt kialakult keretek között folyt a hatósági munka egészen a tanácsrendszer kialakulásáig. 1949-ig a kertészeti felügyelők útján valósult meg a gazdasági ág irányítása. Legfontosabb feladatuk a kertészeti termelés előmozdítása, a vonatkozó jogszabályok végrehajtásának ellenőrzése, az értékesítés és a feldolgozás elősegítése, a kertészeti magtermelés fejlesztése, a szaktanácsadás és az oktatás volt.³⁵⁸

A hazai kertgazdaság fejlesztése tárgyában kiadott 6530/1946. M.E. számú rendelet alapján Országos Kertgazdasági Tanácsot kellett szervezni, amely a földművelésügyi miniszter tanácsadó szerve lett. Feladata mindenekelőtt a hazai kertgazdaság fejlesztése volt, illetve a kertgazdálkodás valamennyi kérdésének állandó figyelemmel kísérése.³⁵⁹

Az Országos Állami Kertészeti Igazgatóság az állami kertészeti felügyelői szolgálat központi, összefogó szerveként ellenőrizte a kertészeti felügyelőségeket, fő feladata a kertgazdaság folyamatosságának és a kertészeti szakszolgálat működésének biztosítása volt. Tizenkét tagját a földművelésügyi miniszter nevezte ki: ötöt a tudomány, ötöt a kertgazdák, kettőt pedig a földművelésügyi igazgatás képviselői közül.³⁶⁰

A gyümölcs- és zöldségtermelés Pest megyében

A Pest megyei kertészet igazgatásának bemutatásához röviden át kell tekintenünk, hogy milyen zöldségeket és gyümölcsöket termeltek ennek a hatalmas és mezőgazdasági szempontból is jelentős vármegyének a területén. Az áttekintés megkönnyítése érdekében a rendelkezésemre álló adatokat táblázatba foglaltam.

³⁵⁷ PML XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bizottsága ir. 3. doboz. 1. fondcsop. 7. őrz. egység. 1950. jan. 17. MB. ülés anyaga

³⁵⁸ Gonda, 1970. 293. p.

³⁵⁹ Gonda, 1970. 294. p.

³⁶⁰ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 343–344. p.

Tájegység, illetve települések	Jellemző zöldség, illetve gyümölcs	A termelés feltételei és legfontosabb jellemzői
<i>Buda környéki települések</i>		
	Őszibarack	Jellegzetes monokultúra (az ország teljes őszibarackfa-állományának 27, 3%-a) alakult ki itt. A filoxéra által kipusztított szőlők helyét az őszibarack vette át.
<i>Pest környéki települések</i>		
Fót	Paradicsom	Garfield elnök fajtájából fejlesztették ki a Fóti paradicsom tájfajtát. Meleg homoktalaj, a budapesti piacokhoz való közelség. A két világháború között előfordult, hogy a szántóterület 50%-án, sőt 80%-án paradicsomot termesztettek.
Dunakeszi	Paradicsom	-
Rákospalota, Cinkota, Csömör, Kistarcsa, Rákoskeresztúr	Paradicsom	Valamennyi a pesti piacot látta el.
Vecses	Káposzta	A Nagyvásártelep és a helyben felvásárló kereskedők vették át a termést. Budapest az értékesítéshez biztonságot nyújtott.
<i>A Duna-kanyar települései</i>		
Szentendre, Dunabogdány	Cseresznye	Nagy szemű, sötétpiros cseresznyét termeltek, a bogyós gyümölcsűekhez és más kerti terményekhez hasonlóan hajón szállították a pesti piacra.
Solymár	Cseresznye	„ <i>Solymári</i> ” fajtának nevezték el. Nagy előnyt jelentett ebben az esetben is Budapest közelsége.
Leányfalu, Szentendre, Tahitófalu, Szigetmonostor, Dunabogdány	Szamóca	A Duna-kanyarban a szamóca termesztése együtt alakult ki, majd fejlődött a parti nyaralók szaporodásával. A „ <i>kofahajó</i> ” éjjel vitte a terményt. Az 1930-as években Tahitófalun szántóterületen is, tehát már nagyban is termesztették, sőt külföldre is exportálták. Ennek a terménynek helyi piaca volt Szentendrén és Tótfaluban.
Szentendre	Köszméte	A filoxéra által kipusztított szőlők helyére a köszméte (egres, piszke, pöszméte) került. A szentendrei határban jobb években 900 tonnát is szüreteltek belőle, amit azután hajón szállították a budapesti, a győri, a komáromi, az esztergomi, a pozsonyi és a bécsi piacokra. Az amerikai köszméte-lisztharमत nagy pusztítást végzett az állományban, ezért 1950 táján már csak 60-70 k. holdon termesztették.

Tájegység, illetve települések	Jellemző zöldség, illetve gyümölcs	A termelés feltételei és legfontosabb jellemzői
Nagymaros	Málna, ribiszke, szamóca	Nagymaros központtal elsősorban a málna, a ribiszke és a szamóca termelő tája alakult ki. A termesztést a talaj és az éghajlati adottságok mellett a nyaralók, az üdülők ellátása is ösztönözte. A hajóforgalom révén a budapesti és a bécsi piacok is megnyíltak. Nagymaroson és környékén a málna jelentősége kiemelkedő volt. Ezen a területen szőlő módjára karó mellé ültették, és hajtásait ehhez kötözték. A Duna Gözhajózási Társulat hajói naponta megálltak Nagymaroson és Bécsben, ahol a Naschmarkt-on kötöttek ki. Hajóval szállították tehát a málnát Bécsbe és Budapestre. A külföldre történő szállítás 1940-ben megszűnt. A ribiszke nagyarányú termesztése is megindult a Duna-kanyarban (nagymarosi piros ribiszke).
<i>Duna–Tisza köze</i>		
Nagykörös	Üvegmeggy	-
Kiskunhalas	Kieffer-körte	-
Kecskemét	Kajszibarack és meggy	Az exportált kajszibarack és meggy több mint 60%-a került ki Kecskemét környékéről.
Nagykörös	Uborka	Kedvelt fajta volt a középhosszú, 10-18 cm-es körösi uborka. Az uborkát az év századik napján 100*50 cm-re ültették, szélvédelemnek pedig kukoricát ültettek. Budapest mellett Ausztriába, Csehszlovákiába, Németországba is vitték a nagykörös uborkát, sőt Nagykörösre jöttek vásárolni a kereskedők még Bécs, Pilsen, Prága, Brünn, Katowitz, Chemnitz, Drezda, Lipcse, Berlin stb. piacairól is.

361

A kertészeti szakigazgatás Pest megyében a II. világháború utáni években

A Budapest környéki mezőgazdasági területeken előállított konyhakerti termények kiemelt szerepet játszottak a főváros ellátásában. Pest vármegye alispánja ezért 1945 elején figyelmeztette a városok és községek vezetőit, hogy különös súlyt helyezzenek a zöldség-termesztés fokozottabb felkarolására, „*ami a közellátást nagymértékben- biztosítja.*” Ezért a virágkertészeket is utasította, hogy ideiglenesen konyhakerti termények termelésére térjenek át, virágkertészeti célra pedig csak akkora területet tartsanak fent dugvány hagyma számára, ami a jövőbeni termeléshez feltétlenül szükséges. A gazdasági munkálatok meg-

³⁶¹ Összeállítva *Adattár*, 1939. 66–73. p., *Jeszenszky*, 1995. 149–164., 213–217., 225. p. és *Agrárvilág*, 2008. 218. p. alapján.

kezdését, okszerű folytatását, olvashatjuk az alispán leiratában, a községek határában a fősztolgabirákkal fogja ellenőriztetni, de alkalmi kiszállásokkal a gazdasági felügyelők is gyakorolhatják majd ezt a jogot.³⁶²

Szintén a konyhakerti vetemények termelését szorgalmazta a szakminisztérium egyik, 1945 márciusi levele. Ez arra figyelmeztetett, hogy Nagy-Budapest ellátása érdekében nagyon fontos lenne, hogy Pest vármegyében, különösen a Budapesttől számított 50 kilométeres körzeten belül a lakosság minél több konyhakerti veteményt, valamint babot, borsót és étkezési burgonyát termesszen. A legjobb megoldás, ha a gazdák községenként együttesen vásárolják meg a magvakat, és a kiosztást a községi nemzeti bizottság végzi vagy ellenőrzi. További tájékoztatás végett a Budapest Közellátási Kormánybiztosság kertészeti osztályán a „*budapesti konyhakerti vetőmag és palánta kiosztó bizottság*”-hoz fordulhat a vármegye első tisztviselője. Az alispánt arra utasította a szakminiszter, hívja fel a nagybani termesztők figyelmét, hogy a budapesti és a főváros környéki gyárak és üzemek üzembizottságai munkaerőt is hajlandók rendelkezésre bocsátani a kerti műveléshez, amennyiben a termény felvásárlására a gazdákkal előzetes megállapodást tudnak kötni.³⁶³

A Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség feladatává elsősorban azt tette a miniszter, hogy 1945 áprilisában látogassa meg kerületében a Budapest környéki zöldségtermelő vidékek községeit, és ott a helyi nemzeti tanáccsal (!) és a termelési bizottsággal vegye fel a kapcsolatot. A miniszter arra szólította fel a felügyelőséget, hogy tájékoztassa a termelőket a vetőmag, a szerszám és az eszközbeszerzés lehetőségeiről és a legegyszerűbb termelési eljárásokról. A szükséges teendőkről községekre lebontva kellett jelentést és javaslatot tenni a minisztérium felé. A kertészeti felügyelőség javaslatait június 7-én tette meg; az előterjesztés „*tekintettel az állati és gépi vonóerő nagy hiányosságára, mely országszerte mutatkozik*” indítványozta a kerti vetemények és gyümölcstermények központi felvásárlását, gyűjtőállomásokra szállítását, és onnan a budapesti és egyéb piacokra történő juttatását. Indoklasként a felügyelőség leírta, hogy ezáltal elkerülhetőek lennének a kihasználatlan, fél rakományok és a kis tételek egyenkénti szállítása.

A második javaslat abból indult ki, hogy az országban a háborús cselekmények következtében az állatállomány rendkívüli mértékben megcsappant, illetve a régóta tartó háborús gazdálkodás jelentős mértékben megnehezítette a földek ápolását. A felügyelőség

³⁶² PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ír. b/ Közigazgatási iratok. 856/1945. Az alispán levele 1945. február 6-án a megyei városok polgármestereinek és a községi elöljáróságoknak.

³⁶³ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ír. b/ Közigazgatási iratok. 856/1945. Az FM levele 1945. március 12-én PPSK vármegye alispánjának.

ezért szorgalmazta a házilag előállítható műtrágyák termelését, illetve az előnyök minél szélesebb körben történő megismertetését.

A harmadik javaslat arra hívta fel a figyelmet, hogy a méhállomány az egész ország területén megcsappant. Az állomány felmérése, a méhlikások nagybani gyártása és terjesztése a hazai mezőgazdaság szempontjából alapvető fontosságú volt. A méz tápereje és gyógyító hatása ugyanis, húzta alá az előterjesztés, az emberi táplálkozásban, *„de főleg a gyermeknevelésben talán nem is pótolható.”*

A negyedik javaslat kiemelte, hogy az olajmagvas növények termelése *„oly széles körben folyik”*, hogy szükségessé vált megfelelő teljesítőképességű, egyszerű szerkezetű olajsajtoló gépeknek körjegyzőségenkénti, de legalábbis járásonkénti kiosztása. A központi sajtoló üzemek által a vidék olajtermelése ellenőrizhetővé válik, és a használati díjnak természetben történő lerovása a piaci szükséglet kielégítését is nagyban biztosíthatja.

Végül ötödikként kecske és házinyúl haszonállatok kiosztását javasolták, mivel sok helyről érkezett panasz a marha-, sertés-, és baromfiállomány megcsappanása miatt beállt húsellátási zavarokról.³⁶⁴

A kertészeti termelés megindulása 1945 őszén rendkívül fontos volt a közellátás szempontjából. A földművelési miniszter ezzel kapcsolatban 1945 őszén írt levelet a Magyar Állami Kertészeti Felügyelőségnek. A miniszter kérte a felügyelőséget, hogy különös figyelemmel legyen arra, hogy a gazdák a talajmunkákat idejében végezzék el, és vetőmagban, palántában stb. ne szenvedjenek hiányt. A miniszter ennek érdekében felszólította a felügyelőség vezetőjét, lépjen érintkezésbe a fontosabb termelőhelyek községi termelési bizottságaival. *„A vetőmagellátást a beszerzési források nyilvántartásával, a palántatermelést pedig szövetkezetek és kertészetek bevonásával segítse elő”* - olvashatjuk a miniszter levelében. Az állami faiskolák és szakiskolák faiskolatelepeiről a kiadható oltványkészletből csak a földbirtokreform útján földhöz jutott gazdák (szövetkezetek) és a hadműveletek folytán megrongált gyümölcsösök tulajdonosai igényelhetek. Olyan személyek tehát, akik a faiskolatelepen 50 kilométeres körzetében dolgoztak. Gazdánként azonban így is legfeljebb 50 darab fát lehetett kiadni.³⁶⁵

A Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség iratainak tanulmányozásával képet kaphatunk a Pest megyei zöldségtermelő gazdaságok háború utáni viszonyairól is. A régi kertészetek a háború okozta veszteségeket a lehetőségekhez mérten pótolták, fogatokat szerez-

³⁶⁴ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 8/1945. Az FM levele 1945. április 12-én a Magyar Állami Kertészeti Felügyelőségnek.

³⁶⁵ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 141/1945. A Földművelésügyi Minisztérium levele 1945. október 23-án a Magyar Állami Kertészeti Felügyelőségnek.

tek be. Üzemük megfelelően működött volna, csak a munkáshiány és üzemanyag nehéz beszerezhetősége nehezítette a munkát. A termesztés biztosításáért kertészetenként legalább 10 állandó munkásra lett volna szükség, mert különben elkerülhetlenné vált volna a termelés visszafogása, illetve a terület egy részének átengedése mezőgazdasági termelésre, „ami a főváros zöldséggeltetését nagyon érzékenyen érintené.” Sürgös segítségre volt tehát szükség, megoldásként internált egyének alkalmazása vetődött fel. Mivel száraz időjárás volt, a termesztést csak öntözéssel lehetett folytatni, a vízeléréshez szükséges üzemanyagban azonban (benzin, petróleum, olaj) minden kertészetben hiány volt ezidőtájt. Erre hivatkozva kérte a felügyelőség, hogy a kertészetek számára hatósági úton üzemanyagot utaljanak ki.³⁶⁶

A kertészeti felügyelőség feladatát képezte az illetékességi területén található gyümölcsfaiskolák felügyelete is, a tulajdonosoknak érdekes módon alá kellett magukat vetni az igazolási eljárásnak. A Budapesti Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség működési területe az Abonyi, az Alsódabasai, az Aszódai, a Budakörnyéki, a Dunavecsei, a Gödöllői, a Gyömrői, a Kiskőrösi, a Központi, a Monori, a Nagykátai, a Ráckevei, a Szentendrei és a Váci járásra (14 járás), illetve Budapest székesfővárosra, 8 megyei városra és végül 176 községre terjedt ki.

Megvizsgált gyümölcsfaiskola	21	155 kh.	1584 nől
Meg nem vizsgált gyümölcsfaiskola	6	50	366
Megszűnt gyümölcsfaiskola	12	68	1046
Összesen	39	274	1396

A faiskolák az ostrom alatt súlyos károkat szenvedtek. „Ezek a károk átlagosan 50%-ra becsülhetők”. Az oltványok iránti kereslet a pénzhiány miatt elég gyenge volt. A jóvátételi szállítással összefüggésben a felügyelőség ellenőrzött Pest megyéből 45 000 db gyümölcs és diszfa-csemetét. Az ostrom előtti nyilvántartások megsemmisültek, a gyümölcsösökről, konyha- és virágkertészetekről később pedig már nem készült kimutatás. A konyhakertészetek – főleg Budapest közvetlen környékén – „a háborús viszonyok dacára”

³⁶⁶ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 197/1946. A Földművelésügyi Minisztérium 1946. március 9-én és a kertészeti felügyelőség válasza 1946. április 6-án.

viszonylag jól működtek, az infláció, a kötött zöldségárak, az anyagihiány, a földbérletek drága volta, az adók és a beszolgáltatási kötelezettségek ellenére. A lakosság szükségleteit a gyümölcs- és zöldségtermelés nem fedezte. Nehezítette a termelést emellett az időjárás, a jótételési kötelezettségek, a megszálló csapatok élelmezésének kötelezettsége, és „*nem kis mértékben*” a fekete piac is. A termés közepes, sőt inkább gyenge volt. Sok termelő amiatt panaszkodott, hogy nem kapott megfelelő munkaerőt. Ennek oka elsősorban az infláció és a feketekereskedelem volt: a munkavállalók a sokkal jövedelmezőbb batyuzással és cserekereskedelemmel foglalkoztak „*sokszor nem annyira pénzkereset, hanem inkább élelmi-szer beszerzése céljából.*” A termelést a felszerelés-, az anyag-, illetve a forgótőke hiánya, valamint a bankkölcsön-folyósítás teljes szünetelése, a csomagoló és szállítási eszközök elégtelensége, és a drága és nehéz beszerzési lehetőségek is hátráltatták, de az értékesítés is nagyon szervezetlen volt. A megalakult szövetkezetek teljesen kezdetlegesen, tapasztalatlanok voltak még, ennek eredményeként pedig nem tudtak megerősödni.³⁶⁷

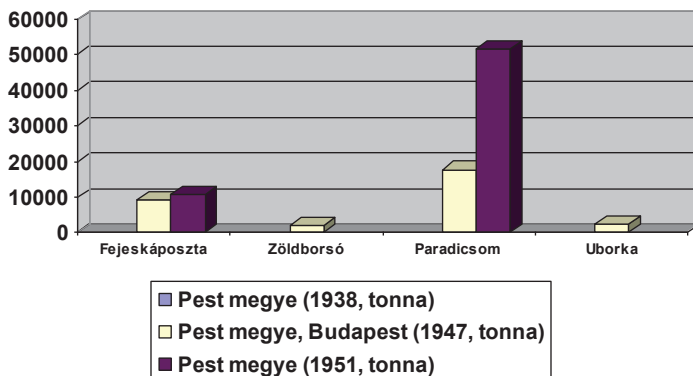
A szőlészeti, borászati felügyelőség munkája Pest megyében

A szőlőgazdálkodási igazgatás célja kezdetektől a minőségi termelés növelése, és az értékesítés megkönnyítése volt. A közvetlenül termő amerikai vagy hibrid szőlőfajták elterjedését hazánkban törvény akadályozta, a szőlővesszőknek és az oltványoknak az üzletszerű szaporítása és kereskedelme pedig állami ellenőrzés alatt állt. Új szőlőtelepítéshez engedélyre volt szükség, ami alól csak akkor volt kivétel, ha annak területe nem haladta meg a 200 n. ölet, illetve a városok belterületén a 100 tőkét. Szőlőt telepíteni csak szőlőnevelésre alkalmas hegyoldalon vagy homoktalajon volt szabad; a telepítési engedélyt a szőlészeti és borászati kerületi felügyelőség adta meg. Az évenként telepíthető szőlőterület nagyságát évről-évre a Földművelésügyi Minisztérium határozta meg. A „*felújítás*” is a telepítés fogalma alá esett, ezzel szemben a „*pótlás*” nem volt engedélyköteles.³⁶⁸

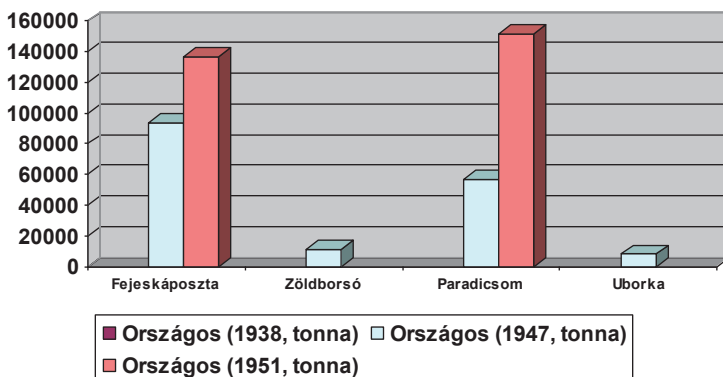
³⁶⁷ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 516/1946. A kertészeti felügyelőség levele PPSK vármegye alispánjának 1946. december 14-én „*Demokratikus Pest vármegye az újjáépítés tükrében*” címmel.

³⁶⁸ Gonda, 1970. 295. p.

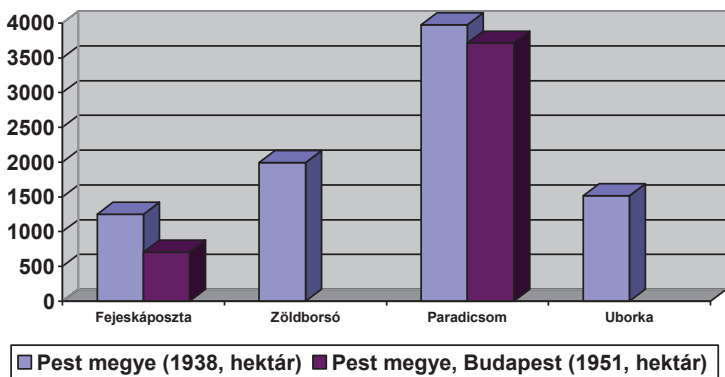
3. ábra. A legfontosabb zöldségfélék termésmennyisége Pest megyében³⁶⁹

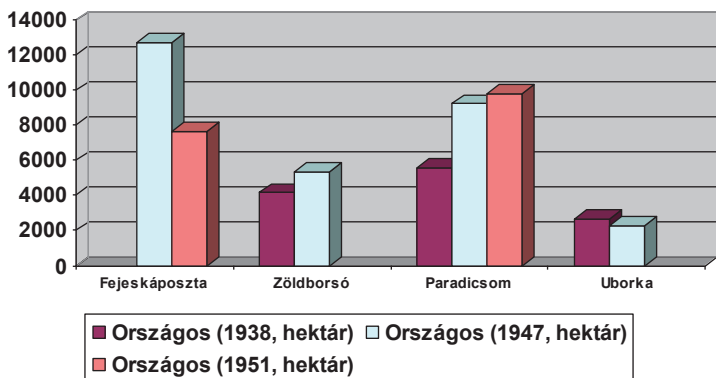
4. ábra. A legfontosabb zöldségek termésmennyisége országosan³⁷⁰

³⁶⁹ Dányi, 1982. 34–458. p.

³⁷⁰ Dányi, 1982. 34–458. p.

5. ábra. A legfontosabb zöldségfélék vetésterülete Pest megyében³⁷¹

6. ábra. A legfontosabb zöldségfélék vetésterülete országosan³⁷²

³⁷¹ Dányi, 1982. 34–458. p.

³⁷² Dányi, 1982. 34–458. p.

A szőlészeti és borászati felügyelőségek története a dualizmus időszakára nyúlik vissza. Az 1882. évi XV. tc. alapján az ország szőlőművelő területein filoxéra felügyelőségek jöttek létre, amelyekből az 1890-es években a szőlészeti és borászati kerületi felügyelőségekké alakultak ki. A 3970/1943. M.E. számú rendelkezés értelmében feladataik közé tartozott mindenek előtt az új szőlőtelepítések létesítésének, valamint a szőlővesszők és szőlőoltványok üzletszerű (kereskedelmi) termelésének engedélyezése. A kerületek beosztása gyakran változott. A második világháború előtt 29 ilyen működött. 1946. március 28-tól már csak 13, így a budapesti, a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei, a kecskeméti, a kiskunhalasi, a szegedi, a debreceni, az egri, a sátoraljaújhelyi, a miskolci, a soproni, a balatonarácsi, a szekszárdi és a pécsi. Ezek közül 1947. július 1-jétől megszűnt a PPSK vármegyei, a kiskunhalasi, az egri és a szekszárdi felügyelőség, de elkezdett dolgozni a gyöngyösi, a veszprémi és a bajai felügyelőség.³⁷³

Az ágazat irányításának fontos tényezői voltak a hegyközségek. A hegyközség önkormányzat volt, szervei az elnök, a választmány és a közgyűlés voltak, a tagok pedig hegyközségi járulékot fizettek. A miniszter ugyanakkor a hegyközséget kertészeti szakiskolát végzett hegybíró alkalmazására is kötelezhette. A hegyközségi tanács a szakszerű szőlő- és gyümölcsgazdálkodás és értékesítés érdekében irányította a hegyközségeket. Azokban a törvényhatóságokban, ahol a szőlők és gyümölcsösök területe a 10 000 kh-at elérte, továbbá a Tokaj-hegyaljai borvidék zárt területén külön hegyközségi tanácsokat kellett alakítani. Azokban a törvényhatóságokban, ahol azonban az ilyen terület nem érte el a 10 000 kh-at, a földművelésügyi miniszter közös hegyközségi tanácsok alakítását rendelte el, és megállapította azok székhelyeit is. A hegyközségi tanácsok jogi személyek voltak.³⁷⁴

A borellenőrző bizottságok megyénként szerveződtek; a termelők, a kereskedők és a fogyasztók érdekeit képviselték. Borhamisítás gyanúja esetén a borvizsgáló szakértő bizottság adott véleményt. A Magyar Szőlősgazdák Országos Borértékesítő Szövetkezete³⁷⁵ a must és borárakkal összefüggő intervenciós vásárlásokkal foglalkozott, az állami borpincék is ezt a célt szolgálták.³⁷⁶

Az Országos Szőlő- és Borgazdasági Tanács az 1924. évi IX. tc. és az 1936. évi V. tc.³⁷⁷ alapján létesült. A 75 570/1947. F.M. számú rendelet (MK 1948. I. 18. 14. számú)

³⁷³ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 611–612. p.

³⁷⁴ *Gonda*, 1970. 295. p.

³⁷⁵ A Szövetkezetnek a 151 500/1945. P.M. sz. rendelet lehetőséget adott arra, hogy a földadót borban is le lehessen vonni. Az így átvett bort a Szövetkezet kezelésére bízott állami borpincék vették át és tárolták. (*A Magyar Állam szervei*, 1985. 613. p.)

³⁷⁶ *Gonda*, 1970. 295. p.

³⁷⁷ 1947. évi V. tc. „A földreform befejezése érdekében szükséges egyes rendelkezésekről.”

újraszervezte a testületet. Ennek megfelelően a szőlészeti és borászati szak- és gazdaságpolitikai kérdések megvitatása kiemelt feladata lett. Elvi jelentőségű szakkérdésekben véleményyt nyilvánított, a szakkérdések előkészítésére és tárgyalására, a szakvélemények kialakítására tagjai közül szakbizottságot alakíthatott.

Pest megyei borászat igazgatásának legfontosabb szerve a Budapesti Állami Szőlészeti és Borászati Felügyelőség volt. Munkája nehezen indult be a harcok után. A budapesti kerületi felügyelőség arról tájékoztatta a földművelésügyi minisztert 1945 őszén, hogy illetékességi területén az idei szüret *„mennyiségileg a közepesnél 40%-kal jobbnak, minőségileg pedig csak közepesnek ígérkezik”,* majd hozzátette, *„a termés tökéletes beérését ugyanis nemigen várhatják meg a szőlősgazdák, ezt a leromlott közbiztonsági viszonyok és a termés megőrzésével járó nehézségek miatt nem tehetik a mai viszonyok között.”* Az illetékességi területen 470 000 hl musttermés (összesen, hazai és direkt termék együtt) ígérkezett. A hordóhiány és a szállítási nehézségek akadályozták a szüreti munkákat.³⁷⁸

A szőlészeti felügyelőség feladatai közé tartozott a mintagazdaságok kialakítása. A Földművelésügyi Minisztérium arra utasította a felügyelőséget, hogy szálljon ki Aszár községbe annak megállapítása érdekében, hogy az Esterházy szőlős alkalmas-e mintagazdaságnak. A jelentést 1945. szeptember 29-én adták meg a miniszternek. Ennek megfelelően a terület 64 kh kiterjedésű volt, egy dombháton helyezkedett el. Részletesen leírta a jelentés ezután a domb lejtését, a talajt, a tőketávolságot, a tőkék korát és a termelt fajtákat. A főút mentén 600 db gyümölcsfa volt. Pincemesteri lakás is tartozott a szőlőhöz. Átlagban a telepen kb. 16 hl. volt a termés kh-anként, a borpince befogadóképessége pedig hozzávetőleg 6000 hl. volt. A jelentés részletesen leírta, hogy mennyi és milyen fajta hordót találtak a kiküldött tisztviselők, valamint a permetező és egyéb gépeket is felsorolta. A szőlőtelep a Megyei Földbirtokrendező Tanács jóváhagyásával került korábban szétosztásra. A vizsgálat végül megállapította, hogy a szőlős mintagazdaság céljára alkalmas.³⁷⁹

³⁷⁸ PML XXIV. 242. Budapesti Állami Szőlészeti és Borászati Felügyelőség ir. 48/1945. Levél 1945. szeptember 5-én a miniszternek.

³⁷⁹ PML XXIV. 242. Budapesti Állami Szőlészeti és Borászati Felügyelőség ir. 67/1945. Az FM levele 1945. szeptember 12-én. A munka mindazonáltal nehezen indult meg. Korszakunkra jellemző az is, hogy szinte az egyik legelső feladat volt hivatali könyvtárának felmérése abból a szempontból, hogy a gyűjtemény tartalmaz-e fasiszta vagy szovjetellenes sajtóterméket. Ilyen mű egyébként nem volt a könyvtárban. (PML XXIV. 242. Budapesti Állami Szőlészeti és Borászati Felügyelőség ir. 21/1945. Budapest, 1945. júl. 14. FM levele.) A háború után megmaradt leltári tárgyak pontos kimutatása csak augusztus közepén készült el. A leltári csoportok összesítése szerint I. Bűtorokból 2 db, II. könyvekből, folyóiratokból 24 db, III. irodai felszerelésből 9 db, IV. az úgynevezett „vegyesek”-ből 5 db maradt meg. A felmérés végül aláhúzza, hogy *„Az ingó vagyonnál keletkezett hiányt az ostrom alatti ismeretlen egyének okozták.”* (PML XXIV. 242. Budapesti Állami Szőlészeti és Borászati Felügyelőség ir. 4/1945. Budapest, 1945. aug. 13. Jelentés az FM miniszternek.) A harci cselekmények során a hivatalt ért kárral kapcsolatban a felügyelőségnek később is kellett jelentést írnia a felelős hatósága számára. A Budapesti Állami Szőlészeti és Borászati Felügyelőség 1946. március 12-én levele küldött a miniszternek, a harci események során eltűnt felszerelések, illetve műszerek sorsával kapcsolatban. Ebben azt írta, hogy nincs információja arról, kinek az utatására történt azok elhurcolása a hivatalból. A könyvek, vizsgálati műszerek részben a minisztérium épületében lévő helyiségből tűntek el. Az ostrom előtt ezek bizonyosan megvoltak, de a minisztérium épületében a katonaság és a kibombázottak nyertek elhelyezést, majd a csőcselék garázdálkodott-tette hozzá végül a borászati felügyelőség (PML XXIV. 242. Budapesti Állami Szőlészeti és Borászati Felügyelőség ir. 52/1946.)

A rét- és legelőgazdálkodás és a növényvédelmi igazgatás

A hazai rét- és legelőgazdálkodás, a szakszerű szálastakarmány termesztés, a gyep, és a takarmánynövény-nemesítés, továbbá a magtermesztés fejlesztésére, a közjellelű legelőérdekeltségek központi érdekképviselőre a szakminiszter egységes szövetséget alapított, az Országos Zöldmező Szövetséget. A testület felett maga a miniszter gyakorolt felügyeletet és ellenőrzést. A Szövetséget illetve kerületi szerveit közérdekű munkájukban valamennyi földművelési közigazgatási szerv köteles volt támogatni és megkereséseiket teljesíteni. Ugyanez vonatkozott a községi és a megyei általános igazgatásra is.³⁸⁰

A rét- és legelőgazdálkodás megyei szintű irányításában a legfontosabb szerepet a vármegyei gazdasági felügyelőség és a gazdasági albizottság játszotta. A gazdasági felügyelőség fontos feladata volt az ún. legelőjavítási munkatervek elkészítése is. Az 1947. január 21-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezleten ezzel kapcsolatban szomorúan mutattak rá arra a tényre, hogy a legelőjavítási munkatervek terén nagy hátralekövetések tapasztalhatóak.³⁸¹

A járási gazdasági felügyelőségek feladatai közé tartozott a legelőszemlék lebonyolítása, a felügyelők azonban a kerületi főfelügyelő megállapítása szerint ezeket ötletszerűen és rendszertelenül végezték.³⁸²

A legeltetési társulatok helyi szinten a rét- és legelőgazdálkodás legfontosabb irányítói voltak. A legeltetési társulat megalakításához névjegyzékre, alapszabályra és a legelőrendtartás tervezetére volt szükség, működése és vagyonkezelése felett a felügyeletet pedig szakszempontról a gazdasági felügyelőség gyakorolta. Indokolt esetben a miniszter a társulat önkormányzatát felfüggesztette, és miniszteri biztost rendelhetett ki.³⁸³ A PPSK vármegyei Közigazgatási Bizottság 1949. október 22-én a miniszterhez folyamodott annak érdekében, hogy a Solton működő soltszentimrei legeltetési társulat önkormányzatát függeszse fel. A társulat mintegy 2600 kh legelővel rendelkezett és 70 000 Ft-ot kezelt évente, amiről azonban a felszabadulás óta semmiféle elszámolást nem nyújtott be. A mezőgazdasági igazgatósággal és a DÉFOSZ helyi szervezetével egyeztetve a Közigazgatási Bizottság miniszteri biztosnak javasolt egy solti dolgozó parasztot 250 Ft tiszteletdíjjal. Munká-

³⁸⁰ Gonda, 1970. 296. p.

³⁸¹ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 7/1947. 1947. január 22. a kerületi gazdasági főfelügyelő levele vm. Vármegyei és Szeged tvh jogú városi m. áll. Gazdasági Felügyelőségnek. (Az 1947. január 21-én tartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

³⁸² PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 7/1947. 1947. január 22. a kerületi gazdasági főfelügyelő levele vm. Vármegyei és Szeged tvh jogú városi m. áll. Gazdasági Felügyelőségnek. (Az 1947. január 21-én tartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

³⁸³ Gonda, 1970. 295. p.

jának segítésére bizottsági tagnak másik három helyi, solti parasztot is kijelöltek. Kirendelésükre azért volt szükség, mert a Földművelésügyi Minisztérium 1949. november 24-én a társulatot az 1913. X- tc. 66 §-ának első bekezdése alapján 1952. december 1-jéig felfüggesztette.³⁸⁴

Az 1870-es évek közepén Magyarországon – bár a növényvédelemnek önálló intézményrendszere még nem volt – már összehangolt karantén intézkedésekkel védtek az ország területét az amerikai burgonyabogár ellen. A hazai növénynemesítés előmozdítása érdekében véleményező és javaslattevő szervként öttagú Növénynemesítő Bizottság alakult, amelynek célja az ország helyi viszonyainak leginkább megfelelő növényfajták kitermesztése, továbbá ezáltal a minőségi magtermesztés előmozdítása volt.³⁸⁵

A növényegészségügyi szervezet kiépítésének történetében meghatározó volt az 1929-ben megkötött nemzetközi növényvédelmi egyezmény, amelyet hazánk is aláírt. Magyarország is kötelezettséget vállalt, hogy hivatalos növényvédelmi szervezetet hoz létre, amelynek a növényvédelmi szolgálatból és a tudományos kutatóintézetből kell állnia.

A 49 000/1932. F.M. számú rendelet alapján megalakult az egységes országos növényvédelmi igazgatási rendszer, a Magyar Növényvédelmi Szolgálat. A hivatalos növényegészségügyi szolgálat keretében 1936-ban alakul meg a Növényvédelmi Tanács. A kísérletügyi szerv a Magyar Királyi Növényegészségügyi Intézet volt, az igazgatás szervein ek pedig a Magyar Királyi Növényegészségügyi Szolgálat, a Magyar Királyi Növényegészségügyi Körzetek és a Növényvédelmi Helyi Megbízottak számítottak.

A II. világháború előtti növényvédelmi szervezet jelentősen hozzájárult a hazai mezőgazdasági termelés hatékonyságának emeléséhez. A területi igazgatási feladatokat a növényegészségügyi körzetek, a helyi igazgatási teendőket pedig a növényegészségügyi helyi megbízottak látták el. A növényegészségügyi körzetek feladatai közé tartozott a növényegészségügyi viszonyok folyamatos figyelemmel kísérése, a központi szervek folyamatos tájékoztatása, a növényi kártevők elleni kötelező védekezés, a nemzetközi forgalommal kapcsolatos növényegészségügyi vizsgálatok elvégzése. Illetékességükbe egy vagy több járás tartozott olyan székhellyel, ahol téli gazdasági iskola, mezőgazdasági szakiskola vagy hasonló tanintézet volt. A 214 541/1946. F.M. számú rendelet előírásai szerint faiskolai termesztenyt csak olyan telepről vagy lerakatról volt szabad forgalomba hozni, amelyet

³⁸⁴ BKML VI. 202. Pest vm. Budapest Sz.f. és Kecskemét THJ város Gazdasági felügyelőjének ir. 2/1950.

³⁸⁵ Gonda, 1970. 289. p.

előzetesen a növény-egészségügyi körzetek szakemberei megvizsgálták és növény-egészségügyi igazolvánnyal látták el.³⁸⁶

A növényvédelmi igazgatás Pest megyében is jelentős szerepet játszott. A növény-egészségügyi körzet irataiból arról is értesülhetünk, hogy a Központi IV. Magyar Állami Növény-egészségügyi Körzet pénztára, pénztárkönyvei, valamint egyéb számadási könyvei Budán, a Meteorológiai Intézetben az ostrom alatt megsemmisültek. A pontos kár éppen emiatt nem volt megállapítható.³⁸⁷

A szakminiszter a 246 438/1948. I. 2. számú rendeletével a központi II. III. IV. növényegészségügyi körzeteket „*Budapesti Növényegészségügyi Körzet*” elnevezéssel összevonta. Pest vármegyéből Rákospalota, Szentendre, Újpest, és Vác megyei városok, továbbá az Alsódabasi, az Aszódi, a Gödöllői, a Gyömrői, a Kunszentmiklósi, a Monori, a Nagykátai, a Ráckevei, a Szentendrei és a Váci járásek tartoztak az új, egyesített körzethez.³⁸⁸

1946-tól számos miniszteri rendelet jelent meg többek között a károsítók elleni védekezésekkel, a növényvédő szerek forgalmazásával és engedélyezésével, valamint az óvó-rendszabályokkal kapcsolatban. Ezt követően, 1947-ben már rendszeres védekezések folytak a burgonyabogár, az amerikai fehér szövőlepke, a gabonafutrinka, a kaliforniai pajzstű és a mocsospajor ellen. Ezeket a munkákat az ez évben létrehozott központi védekezési egységek végezték. A növényegészségügyről nem volt átfogó törvény. A zárlattal vagy az írtással kapcsolatos intézkedéseket pedig a gyakorlatban, ha ez elkerülhetetlen volt, a helyi hatóságoknak kellett a mulasztó költségére végrehajtani.³⁸⁹

A minisztérium 1947 augusztusában külön utasította a növény-egészségügyi körzetet, hogy a burgonyabogár elleni küzdelem végrehajtásában a katonai parancsnokságokkal és a polgári hatóságokkal együttműködve vegyen részt.³⁹⁰

A növényvédő szerek szétosztására, forgalmazására a földművelésügyi, valamint a kereskedelem és szövetkezetügyi miniszter együttes felügyelete alatt működő Növényvédőszerforgalmi Szakbizottságot létesítettek.³⁹¹ A Pest Vármegyei Gazdasági Albizottság 1949. február 24-én 1. számú határozatában a szövetkezetek részére hitelkeretet biztosított abból a célból, hogy permetező és csávázó anyagot, továbbá különböző védő-

³⁸⁶ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 537. p.

³⁸⁷ PML XXIV. 244. Központi 4. sz. Növény-egészségügyi Körzet ir. 2/1946. A növényegészségügyi körzet levele 1946. január 9-én a miniszternek.

³⁸⁸ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 78 220/1948.

³⁸⁹ *Gonda*, 1970. 296. p.

³⁹⁰ PML XXIV. 244. Központi 4. sz. Növény-egészségügyi Körzet ir. 70/1947. Az FM levele 1947. augusztus 7-én Szabó Józsefhez, a IV. növényegészségügyi körzet vezetőjéhez.

³⁹¹ *Gonda*, 1970. 297. p.

szereket tárolhassanak és így a szövetkezet esetleges fizetéseképtelensége se lehessen akadálya annak, hogy a gazdák a munkájukhoz szükséges anyagokat idejében megkaphassák.³⁹²

A 6210/1949. Korm. számú, és a 10 427/1949. F.M. számú rendelettel, vármegyéenként létrehozták a mezőgazdasági igazgatóságokat, egyúttal három kivétellel megszüntették a növény-egészségügyi körzeteket. A növényvédelmi szervezet irányítása alatt álló Növényvédelmi Kutató Intézet pedig a minisztérium kísérletügyi főosztályának hatáskörébe került.

A vizsgált évek szakigazgatás munkájának ismertetésekor el kell mondanunk, hogy a növényegészségügyi körzetek másfajta, propaganda-jellegű tevékenységet is folytattak. Budapesti (Magyar Állami) Növény-egészségügyi 1. sz. Körzet például arra hívta fel a helyi megbízottak figyelmét, hogy Budapesten 1948. március 19–24. között mezőgazdasági kiállítást és tenyészállatvásárt rendeznek Ezen várta a körzet részvételét is. *„A kiállításon úgy a növényegészségügyi, mint a mezőgazdasági kutatással foglalkozó tudományos intézmények, továbbá különböző gyárak stb. is részt vesznek, ennél fogva a kiállítás úgy mezőgazdasági, mint kulturális szempontból tanulságos lesz”* – húzta alá a levél.³⁹³

Az állattenyésztés, a lótenyésztés és az állategészségügy

Az állategészségügy igazgatásának kezdetei hazánkban a XIX. század második felére nyúlnak vissza. Az ágazat legfőbb irányítója a Belügyminisztérium volt. A közegészségügytől az állategészségügyet a kiegyezéskor választották el, és 1867-től a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium alá utalták.³⁹⁴ A keleti marhavész elleni intézkedésről szóló 1874. évi XX. tc. volt az első magyar állategészségügyi törvény. Elrendelték a határon át behozott szarvasmarhák, juhok és kecskék állatorvosi vizsgálatát és felügyeletét, a határszéleken pedig a marhakönyvek ellenőrzését. A hatósági állategészségügyi bizonyítvány kiadását állatorvosi vizsgálathoz kötötték.

A szakszerű állattenyésztés egyik lényeges eleme a tenyészkerületek meghatározása volt. A gazdasági felügyelőség javaslatára a tenyészirányt a törvényhatóság első tisztviselője községenként állapította meg.

³⁹² PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. o/ Gazdasági Albizottság ir. 1949. febr. 24.

³⁹³ PML XXIV. 243. Budapesti (Magyar Állami) Növény-egészségügyi 1. sz. Körzet ir. 11/1948. A Budapesti Magyar Állami Növényegészségügyi Körzet levele 1948. március 2-án a helyi megbízottaknak.

³⁹⁴ Kopasz, 1975. 311. p.

A 13 130/1948. Korm. számú rendelet az állattenyésztés korszerű fejlesztése és a tervgazdálkodás érdekében az állattenyésztés irányításával és felügyeletével, a tenyészlátok törzskönyvezésével és ellenőrzésével kapcsolatos igazgatási feladatokat a földművelésügyi miniszter hatáskörébe utalta. A törvényhatósági állattenyésztési alapok és az ebadó alapok megszűntek. Ugyancsak feloszlatták az állattenyésztő és törzskönyvelő egyesületeket, valamint a megyei és a városi állattenyésztő egyesületeket, a kerületi állattenyésztő szövetségeket, a Magyar Állattenyésztő és Törzskönyvelő Szervezetek Országos Szövetségét és a törvényhatósági állattenyésztő bizottságokat. A kisállat- és baromfitenyésztés elősegítésére Országos Kisállattenyésztési Tanácsot szerveztek.³⁹⁵

FM Állategészségügyi Főosztály		
↓		
Kerületi állategészségügyi felügyelő		
↓		↓
Megyei törvényhatósági állatorvos (II. fokú aü. szakközege)		Thj városi törvényhatósági állatorvos (II. fokú aü. hatóság szakközege) (Esetleg a vm. th. áo. látja el e feladatot)
↓	↓	↓
Járási állatorvosok (I. fokú aü. hat. nál)	Városi állatorvos (I. f. aü. hatóságnál) (Esetleg ellátja a j. áo. feladatait is)	Vásosi állatorvos (I. fokú közg. hat. szakközege) (Esetleg a közp. járási állatorvosi feladatkört is ellátja)
↓	↓	↓
Községi helyhat. állatorvos	Városi (községi) állatorvos	Városi állatorvosok

³⁹⁶

A II. világháború utáni években az állattenyésztés igazgatásában a legfontosabb feladatokat a gazdasági felügyelőségek majd a mezőgazdasági igazgatóságok látták el. Részt vettek többek között a köztenyésztésre kerülő apaállatok minősítésében, de a tenyészállat-kiosztási akciók lebonyolításában is. Az állattenyésztő szervezetek országos szövetsége és törzskönyvelési szerve a „*Magyar Állattenyésztő és Törzskönyvelő Szerveze-*

³⁹⁵ Gonda, 1970. 297. p.

³⁹⁶ Kopasz, 1975. 336. p.

Budapesten és a közellátásilag hozzácsatolt helyiségekben az Ideiglenes Nemzeti Kormány 256/1945. M.E. számú rendelete és a 10030/1945 K.M., valamint a 30 033/1945. F.M., a 30 034/1945 F.M. és a 100 000/1932 F.M. számú rendeletek alapján lovat, szamarat, öszvért, szarvasmarhát, bivalyt, juhot, kecskét és sertést levágni tilos. A rendelkezés alól kivételt azok az állatok jelentettek csupán, amelyeket az állatorvos megvizsgált és továbbtenyésztésre alkalmatlannak talált. Ezeknek is csupán a húsa volt értékesíthető. Kivételt jelentettek a közellátási kormánybiztosság által kényszervágásra ítélt állatok is. Húst (zsírt, zsigert, csontot) és az ebből előállított készítményeket forgalomba hozni és vendéglátóhelyeken húst vagy húskészítményt forgalmazni ezért Pest vármegye területén is tilos volt. A tiltás ellenben nem vonatkozott a vad, a hal és a baromfi húsára, továbbá az ezekből előállított termékekre, illetve a hatóság által esetenként jegyre, vagy egyéb hatósági úton kiszolgáltatható húsféleségekre. A kényszervágásokat a kerületi, illetve községi állatorvosnak vagy az előjáróságnak haladéktalanul be kellett jelenteni. A vágásra az állatorvos véleménye alapján az előjáróság adhatott engedélyt. A levágott állatoknak a húsát a közellátásilag Budapesthez csatolt helyiségekben az előjáróság által kijelölt húsiparosoknak kellett vételre felajánlani. A rendelkezést megsértők kihágást követtek el, a szabálytalanul levágott állatot ezért el kellett kobozni. Azt a személyt pedig, aki a kihágás felderítésében segítette a hatóságokat, a Közellátási Kormánybiztos engedélye alapján az elkobozott áru értékének ötödével lehetett jutalmazni. A szabályozás 1945. május 29-én lépett hatályba.⁴⁰⁰

A kétévesnél idősebb kancalovak után tenyészállatdíjat, a köztenyésztésre alkalmasnak talált ménokról kiállított, tenyésztésre jogosító igazolványért tenyésztési, az ivartalanított lovak után pedig lótenyésztési hozzájárulási díjat kellett a törvényhatósági állattenyésztési alapba fizetni (710/1947. M.E. számú rendelet)⁴⁰¹. A földművelési miniszter az országot tenyészkerületekre osztotta, a lótenyésztés fejlesztésére pedig méneseket és méncsikótelepeket állított fel. A köztenyésztésre szolgáló ménék pótlásáról a törvényhatósági állattenyésztési alaphoz kellett gondoskodni, ennek terhére kellett a fedeztetési állomásokat felállítani és fenntartani. A lóversenyeken befolyt összegek egy részét az egyesület javára, a lótenyésztés céljaira és újjáépítésére, valamint egyéb célokra fordították.⁴⁰²

Sok feladatot adott a vármegyei mezőgazdasági szakigazgatás számára az ún. állattenyésztési alapok kezelése is. Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezleten szóba került, hogy néhány vármegyében a törvényhatóságok részéről

⁴⁰⁰ PML XXIV. 251. Budapesti kerületi állategészségügyi felügyelő ir. 194/1945. Vas Zoltán levele 1945. május 22-én a Budapesti kerületi állategészségügyi felügyelőnek.

⁴⁰¹ Gonda, 1970. 298. p.

⁴⁰² Gonda, 1970. 298. p.

ellenszenvvel kezelik az állattenyésztési alapokat, ami az akkori súlyos gazdasági viszonyok mellett akár az állattenyésztési alapok anyagi csődjéhez is vezethetett. A vármegyei állattenyésztési alapok rendszerét azonban a földművelési kormányzat mindenképpen fent akarta tartani.⁴⁰³ A néhány hónappal később keletkezett iratok tanúsága szerint Az Állattenyésztési Ügyosztály 1946 októberében erőteljesen szorgalmazta, a felügyelőségek mindezt kövessenek el az Állattenyésztési Alapok aktivitásának előmozdításáért, de sürgette egyúttal a tenyészállatdíjak beszedését is.⁴⁰⁴

A 120 190/1945. F.M. számú rendelet a továbbtenyésztésre alkalmas állatok ivartalanítását megtiltotta, így csak a vármegyei gazdasági felügyelőség és a törvényhatósági állatorvos együttes véleményének meghallgatása után lehetett akár hím-, akár nőivarú állatot ivartalanítani. Egy másik rendelet értelmében (61 500/1946. F.M. számú rendelet) előírták, hogy minden tenyésztésre alkalmas hím- és nőivarú lovat, szarvasmarhát, sertést, juhot, kecskét tulajdonosa tartozik tenyésztésre, illetve szaporításra használni,⁴⁰⁵ az állatok esetleges alkalmatlanságát pedig a tulajdonos lakhelye szerint illetékes vármegyei állattenyésztő egyesület és a törvényhatósági állatorvos által együttesen kiállított bizonyítványával kellett igazolni. Ha valaki tenyészállatát nem akarta tenyésztésben tartani, másnak kellett tartásra és tenyésztésre átadnia. Azt, hogy valaki állatát tenyésztésben tartja, a földművelésügyi miniszter a községi előljáróság (városokban a polgármester, thj városokban az elsőfokú közigazgatási hatóság), a hatósági állatorvos esetleg a gazdasági felügyelő útján bármikor ellenőrizhette. A kisállat- és a baromfi- tenyésztés esetében is fontos szerepük volt a helyhatósági állatorvosoknak a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt álló Országos Kisállattenyésztő Tanács, valamint a helyi, különböző kisállattenyésztő egyesületek és társulások mellett.⁴⁰⁶

Az apaállatok beszerzése szintén rendkívül fontos feladata volt a mezőgazdasági igazgatással foglalkozó szervezeteknek. A lótenyésztési irányok meghatározásával pedig az igazgatás komoly erőfeszítéseket tett a hazai lóállomány megerősítése érdekében. A földművelési miniszter 1947. február 18-án a törvényhatóság első tisztviselőjének írt levelet, amelyben kifejtette, *„az ország jelenlegi lótenyésztési viszonyai – figyelemmel a rendelkezésre álló lóállomány nagyrészben kevert és rendszertelen voltára, mind a mennyiségben,*

⁴⁰³ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1946. Budapest, 1946. május 23. Duna Tisza közí kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő levele a Duna–Tisza közí kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj Városi gazdasági felügyelőségnek. (Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

⁴⁰⁴ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 28/1946. Budapest, 1946. október 14. Duna–Tisza közí Kerületi m. áll. gazdasági főfelügyelő levele a Duna–Tisza közí kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj város m.- áll. gazdasági felügyelőjének. (Az 1946. október 10-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

⁴⁰⁵ Kopasz, 1975. 330. p.

⁴⁰⁶ Kopasz, 1975. 330. p.

*mind pedig a minőségben bekövetkezett óriási mértékű csökkenésére, továbbá a mezőgazdasági rendszerünknek nagyfokú változására – szükségessé teszik azt, hogy a köztenyésztésben az általános és részletes fajta-tenyésztési irányok, valamint a tenyészkörzetek a jelenlegi célkitűzéseknek megfelelően megállapíttassanak, illetőleg kijelöltessenek.*⁴⁰⁷

Pest megye területén a magyar félvér lett kijelölve az Abonyi, az Alsódabasi, az Aszódai, a Dunavecsei, a Gödöllői, a Gyömrői, a Kalocsai, a Kiskőrösi, a Kiskunfélegyházi, a Központi, a Kunszentmártoni, a Nagykátai, a Ráckevei és a Váci járás számára. A Noniust a budakörnyéki és a szentendrei járásban kellett tenyészteni.

A fentiekben megállapított tenyészkörzetekben a fajtába nem illő kancák fedeztetésére kizárólag arab fajtájú méneket volt szabad alkalmazni.⁴⁰⁸

Az egyik gazdasági felügyelői értekezleten elhangzott, hogy a 63 539/1946. F.M. számú rendelet kiemelte, ha az állattenyésztő egyesületek nem tudnák ellátni a jóvátétel, és a Vörös Hadsereg ellátása érdekében a szükséges mennyiségű marha és sertés igénybevételét, továbbá, ha a gazdasági felügyelőség munkája lehetővé teszi, az igénybevételi eljárás időtartamára 2-3 állattenyésztésben jártas gazdasági felügyelőt kell átvendni.⁴⁰⁹

Az állattenyésztési ügyosztály feladatai közé tartozott a növendékállattal rendelkező gazdák abraktakarmánnyal történő ellátása. A főfelügyelő a gyakorlati végrehajtással kapcsolatban megjegyezte, hogy október és november hónapokban csak extrahált darát és korpát lehet az állattenyésztő gazdák részére juttatni, az azt követő hónapokban azonban répaszetet és melasz is kiosztásra kerülhet.⁴¹⁰

A II. világháború után, 1946-ban Pilis, Dombóvár és Győr székhellyel, majd 1948-ban Szegeden jött létre állategészségügyi hivatal.⁴¹¹ Véleményező, javaslattevő szerv volt az Országos Állategészségügyi Tanács (felállítás: az 1900. évi XVII. tc-ke l.). A földművelésügyi miniszter a 101 000/1947. számú rendeletével szervezte át a működését. Állategészségügyi kérdésekkel, állatorvosok továbbképzésével, állati oltóanyagok forgalomba hozatalával kapcsolatban véleményező, tanácsadó feladatai voltak.

1949. közepén a 4112/1949. Korm. számú rendelet átalakította a hatósági állatorvosi intézményt. Nagyobb községekben a földművelésügyi miniszter több állatorvosi működési körzetet is kijelölhetett, és megállapíthatta az állatorvosi körök székhelyeit is.

⁴⁰⁷ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 14 968/1948.

⁴⁰⁸ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 14 968/1948.

⁴⁰⁹ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1946. Budapest, 1946. május 23. Duna Tisza közti kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő levele a Duna-Tisza közti kerület valamennyi vármegyei és Szeged th. Városi gazdasági felügyelőségnek. (Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

⁴¹⁰ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 28/1946. Budapest, 1946. október 14. Duna-Tisza közti Kerületi m. áll. gazdasági főfelügyelő levele a Duna-Tisza közti kerület valamennyi vármegyei és Szeged th. város m.- áll. gazdasági felügyelőjének. (Az 1946. október 10-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

⁴¹¹ A 167 700/1948. F.M. számú rendelet.

A földművelésügyi miniszter 1945. áprilisától több rendeletben foglalkozott az állatok orvoslásában használt gyógyszerek árának megállapításával. Az árakat ugyanis az infláció miatt folyamatosan szabályozni kellett. A szilárd pénz megteremtése után a 104 600/1947. F.M. számú rendelet szólt a gyógyszerárakról. Az inflációs időszakban a 20 300/1946. F.M. számú rendelet a háborús eseményekre tekintettel kimondta, hogy a szérumtermelő intézetek csak szérum-, illetve vírustermelésre alkalmas élősertés beszállítása ellenében adhatnak ki sertéspestis elleni szérumot.⁴¹²

A háború miatt ugyanis az oltóanyag-termelő intézetek sertéspestis elleni szérumkészlete megfogyatkozott, emiatt az ország csaknem szérum nélkül maradt. Minden sertésért, amely 1945. július 31-ig a szérumtermelő telepekre érkezik 100 kg. élőszűly arányában 1 liter szérumot adtak ki a sertések átvételkor, valamint egy litert a setésekből termelt szérumból.⁴¹³

A sertések védelme érdekében országosan elrendelték a sertéspestis elleni szimuláns oltásokat, mivel 1949-ben a baromfipestis veszélye jelentősen nőtt. A földművelésügyi miniszter 15 026/1949. F.M. számú rendeletével az ország egész területén kötelezővé tette a baromfipestis elleni védőoltásokat.⁴¹⁴

A betegségek elleni védekezés során minden állatorvosnak szem előtt kellett tartani, hogy elsősorban azok a betegségek ellen kell védekezni, amelyek a közellátásra kihatnak. Ennek értelmében a gyorsabban szaporítható baromfi és sertés betegségek elfojtására különös súlyt kellett helyezni. A ragadós száj és körömfájás az ország egyes részein nagyobb mértékben terjedt el, mivel az állati termékekben és az igaerőben rendkívül nagy volt a hiány. Az állatorvosoknak mindent el kellett tehát követni a betegség terjedésének megakadályozása és mielőbbi elfojtása érdekében.

Az ágazat igazgatását a fentiek alapján a következő áttekintő ábrával tudjuk bemutatni:

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴¹⁵					
Allategészségügy					
A szerv neve	Jogelőd	Az alakulás időpontja	Az megszűnés időpontja	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)
Állatorvosi	-	1888	-	-	-

⁴¹² Kopasz, 1975. 327. p.

⁴¹³ PML XXIV. 251. Budapesti kerületi állategészségügyi felügyelő ír. 74/1945. Az állati szérumtermelési miniszteri biztos levele 1945. június 26-án az állami és helyhatósági állatorvosoknak.

⁴¹⁴ Kopasz, 1975. 326. p.

⁴¹⁵ Forrás: Corpus Juris Hungarici, A Magyar Állam szervei, a PML iratai.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴¹⁵					
Allategészségügy					
A szerv neve	Jogelőd	Az alakulás időpontja	Az megszűnés időpontja	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)
hivatalok					
Allategészségügyi Főfelügyelő	-	1900	1949. ápr. 3.	-	Országos
Kerületi állategészségügyi felügyelőség	-	1900	1949. április 3.	Mezőgazdasági igazgatóság	1945: hat állategészségügyi felügyelői kerület létesült. A Budapest, Miskolc, Debrecen, Szeged, Kaposvár Szombathely.
Állami Állatorvosi Szolgálat	-	1950. szept. 17.	-	-	-

A vadászat, a halászat, a selyemhernyó-tenyésztés és a méhészet

A vadásztársaságok ellenőrzésére, a vadtenyésztés és a vadászat előmozdítására megyei és járási vadászati felügyelő állásokat szerveztek. A 4640/1945. M.E. számú rendelet értelmében a vadászati jog és a hasznosításából befolyó jövedelem a magyar államra szállt. Vadászni csak a szakminiszter által jóváhagyott alapszabállyal rendelkező vadásztársaságok tagjainak lehetett, de egy vadász több társaságnak is tagja lehetett. Egy vadásztársaság több vadászterületet is bérelhetett. Vadászjegyet csak az kaphatott, aki a társaság tagja volt, és rendelkezett fegyvertartási engedéllyel. A vadászok érdekeik képviseletére országos egyesületet alakítottak Budapesten, a Magyar Vadászok Országos Szövetségét.⁴¹⁶

Vadásztársaság kétféle lehetett: apróvadás és nagyvadás. Az országban szigorúan elkülönültek az apró- és a nagyvadás területek.⁴¹⁷ A társaság köteles volt vadászterületét őriztetni, amire szakvizsgázott és gyakorlattal is rendelkező, hatóságilag felesketett vadórt kellett alkalmazni. Vadór csak az lehetett, akinek erre a felsőfokú közigazgatási hatóság a vadászati felügyelő javaslata alapján engedélyt adott. A világháború után a vadászterületek több mint 80%-át az FM és a megyei, járási vadászati igazgatás irányításával közel 2000, számban gyorsan apadó vadásztársaság és brigád 12 évre, 1957-ben lejáró szerződéssel bérelte. A BM 1949-ben 138-at szüntetett meg az akkor még működő 900-ból, 1950-ben, pedig már csak 360 társaság volt 1190 brigáddal.⁴¹⁸ A szarvas, a däm vad és a vaddisznó által a mező- és erdőgazdaságban okozott kárért az állam teljes kártérítést adott. Ennek

⁴¹⁶ Gonda, 1970. 299. p.

⁴¹⁷ Tóth, 1998. 13. p.

⁴¹⁸ Tóth, 1998. 13. p.

igazgatási Bizottság hatáskörén kívül esett. A vadászati rendelkezések szerint egyrészt be kellett szolgáltatni a vadat közélélmzésre, másrészt pedig az exportra kellett felajánlani, hiszen a vadkivitel jelentős mértékben növelte az ország bevételét. Nyomatékosan leszögezte a bizottság azt is, hogy akik ilyen módon a nemzeti vagyont elbitorolják, azokkal szemben is ugyanolyan szigorral járjon el a közhatóság, mint amilyen szigorral egyéb rablók ellen eljár.⁴²² Ugyanezen az ülésen Dr. Imre Gábor dél-pestvármegyei rendőrőrkapitány kijelentette, hogy a fegyvertartási engedélyek ügye azért kényes kérdés, mert az orosz katonai hatóságok igen komoly problémának tartják a vadászfegyverek tartását, még a kiosztott vadászfegyver-tartási engedélyeket sem akarták elismerni, sőt esetenként el is koboztak fegyvereket.⁴²³

Az államot a természetes vizeken megillető halászati joggal kapcsolatos szakfeladatok érvényesítésére és ellenőrzésére „*Természetes Vízi Szakbizottságot*” létesítettek. A 6700/1945. számú Kormányrendelet értelmében a halászati jog a természetes vizeken az államé lett. Az addigi jogosultakat kártalanították azok kivételével, akik ingatlanát a földreform során igénybe vették. A halászati jogból származó jövedelem az államot illette. A természetes vizekre vonatkozó halászati jogot az állam haszonbérbe adta, ilyen esetekben a szerződést az Országos Halászati Felügyelőség kötötte meg.⁴²⁴ A szerződések megkötésénél előnyt élveztek a halászati szövetkezetek, és a horgászegyesületek. A régi halászati társulatok megszűntek. A természetes vizeken folytatott halászatra, illetve horgászatra a szakminiszter tilalmi időket, illetve módokat állapított meg.⁴²⁵

A szakigazgatásban a halászati felügyelők játszották a legfontosabb szerepet. Szolgáltatilag az Országos Halászati Felügyelőséghez tartoztak. Feladatuk volt a halállomány védelmének, a haltenyésztésnek és a halászati jogok gyakorlásának az ellenőrzése. Üzempelveket készítettek, és előmozdították a halászszoövetkezetek alakítását. A halállomány őrzését feleltették halőrök végezték. Az államot megillető halászati jog gyakorlásához tartozott a földreform során állami tulajdonúvá lett, illetve már korábban is állami tulajdonban lévő halastavak, tógazdaságok és az ezekhez tartozó ingatlanok hasznosítása is. Ez utóbbiak kezelésére és hasznosítására létesültek a Magyar Állami Hal- és Nádgazdasági Üzemek.

⁴²² PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1946. jún. 13.

⁴²³ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1946. jún. 13.

⁴²⁴ Az Országos Halászati Felügyelőség már a XX. század elején megalakult. Legfontosabb feladata a mesterséges tógazdaságok létesítése, illetve a halászzal kapcsolatos valamennyi eljárásban, kihágási ügyben szakértőként történő részvétel. (A Magyar Állam szervei, 1985. 322. p.)

⁴²⁵ Gonda, 1970. 300. p.

PPSK vármegye méhészete összefüggésben volt a megye erdeinek (elsősorban akácerdeinek) újrateremtésével. Így a legkevesebb méhállománnyal és a legkevesebb méhesszel a legtöbb, kiváló minőségű akácméztermelték ebben a vármegyében.⁴²⁶

A megyei méhészeti szakigazgatás is – hasonlóan az igazgatás többi ágához – komoly háborús veszteségeket szenvedett. A földművelésügyi miniszter 571 693/1944. II. 3. számú rendeletével a budapesti méhészeti felügyelőséget vezetője II. ker. Görgey Artúr u. 4. I. 3. számú alatti magánlakásába helyezte. A házba azonban előbb a német katonaság szállásolta be magát, majd a harcok után fosztogatók jelentek meg a lakásban. A földön heverő, rendezetlen iratokat a lakók fűtésre használták. A felügyelőség kérésére a megmaradt iratokat, a pénztárnaplót, a bélyegzőket biztonságba helyezték, majd később, 1945. március 12-én jegyzőkönyvet vettek fel az ügyben. Végül a földművelésügyi miniszter 1945. április 24-én értesítette a faiskolák felügyeletével és ellenőrzésével megbízott szerv központi intéző bizottságát arról, hogy a méhészeti felügyelőséget a címzett hivatalos helyiségében akarja elhelyezni, és egy szobát bocsássanak ott rendelkezésre. A méhészeti felügyelőség régi helyen fellelhető tárgyait, iratait pedig leltározni kellett, majd átszállítani az új szolgálati helyre.⁴²⁷

Az Állami Méhészeti Felügyelőség 1947. őszén a méhcsaládoknak állami méhészeti és kertészeti intézményekhez történő juttatásával foglalkozott. A felügyelőség vezetője kifejtette, hogy a háború alatt a gödöllői Állami Méhészeti és Méhbiológiai Kutatóintézet és a méhészet oktatásával is foglalkozó kertészeti szakintézmények méhállománya megsemmisült, így oktató, valamint tudományos és gyakorlati kutató munkájukat folytatni nem tudják. A rendelkezésre álló költségvetési keret *"nem igen teszi lehetővé"*, hogy a szükséges méhcsaládokat vásárlás útján szerezzék be. A helyzetet súlyosbította, hogy a kitelepítésre került svábok méhészetei avatatlan kezekbe kerültek és elpusztultak. Ezért az Országos Földhivatal a kitelepített svábok méhállományának kezelését a megyei földhivatalok hatáskörébe utalta. Meghagyta továbbá, hogy azokat közvetlenül a gödöllői Állami Méhészeti és Méhbiológiai Kutatóintézetnek adják át, hogy a többi kertészeti szakoktatási intézmény méhészeit is támogatni lehessen.⁴²⁸

⁴²⁶ *Adattár*, 1939. 73. p.

⁴²⁷ PML XXIV. 253. Állami Méhészeti Felügyelőség ir. 8/1945.

⁴²⁸ PML XXIV. 253. Állami Méhészeti Felügyelőség ir. 220/1947. Az Állami Méhészeti Felügyelőség 1947. szeptember 17-én a megyei földhivataloknak írt levelet

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴²⁹					
<i>Termelésirányítás, szakigazgatás</i>					
A szerv neve	Jogelőd	Az alakulás időpontja	Az megszűnés időpontja	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)
Selyemtenyészési Felügyelőség	A szekszárdi megyei selyemtenyészési intézet	1872	1949. márc. 23.	Mezőgazdasági igazgatóság	Országos
Szőlészeti és borászati kerületi felügyelőségek	-	1882	1949. márc. 23.	Mezőgazdasági igazgatóság	A II. világháború előtt 29 kerület volt, 1946. március 28-tól 13. a budapesti, PPSK vármegyei, a kecskeméti, a kiskunhalasi, a szegedi, a debreceni, egri, sátoraljaiújhegyi, miskolci, soproni, balatonarácsi, szekszárdi, pécsi, 1947. július 1-jétől megszűnt a PPSK vármegyei, a kiskunhalasi, az egri, a szekszárdi, elkezdett dolgozni a gyöngyösi, a veszprémi, és a bajai felügyelőség.
Méhészeti kerületi felügyelőségek	-	1885	1949. márc. 23.	Mezőgazdasági igazgatóság	-
Országos Halászati felügyelőség	-	1900 körül	-	-	Országos
Vármegyei Gazdasági Felügyelő	-	1908	1949. ápr. 3.	Mezőgazdasági igazgatóság	-

⁴²⁹ Forrás: Corpus Juris Hungarici, A Magyar Állam szervei, a PML iratai.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek)⁴²⁹					
ség					
Járási gazdasági felügyelők		1908	1950. márc. 9.	Járási tanácsok mezőgazdasági osztályai	Egy-egy járás
Állami erdőigazgatóságok	-	1935	1945. dec. 23.	Állami Erdőgazdasági Üzemek	1935. augusztus 1-jétől álltak fel (5 db), majd 1945. július 1-jétől 11 állt fel (Pécs, Kaposvár, Zalaegerszeg, Szombathely, Győr, Budapest, Balassagyarmat, Eger, Miskolc, Debrecen, Szeged).
Állami erdőfelügyelőségek	-	1935	1949. ápr. 3.	Mezőgazdasági igazgatóságok	1935. augusztus 1-jén 22 db állt fel.
Községi (körzeti) gazdasági eljárók	-	1942	1948. jan. 20.	Gazdajegyzők	Egy-egy község
Kerületi Kertészeti Főfelügyelőség	-	1943	1946. jún. 9.	Országos Állami Kertészeti Igazgatóság	Az FM alatt 14 működött.
Vármegyei (városi) Kertészeti Felügyelőség	-	1943	1949. márc. 23.	Mezőgazdasági Igazgatóság	Vármegye (város).
Községi termelési bizottságok	-	1945. febr. 18.	1950. márc. 9.	-	-
Kerületi Termelési Miniszteri Biztos	-	1945. aug. 26.	1949. ápr. 3.	-	-
Vármegyei Termelési	-	1945. aug. 26.	1949. ápr. 3.	-	-

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek)⁴²⁹					
Miniszteri Biztos					
Vármegyei termelési bizottságok	-	1945. aug. 26.	1949. ápr. 3.	-	-
Járási (városi) termelési bizottságok	-	1945. aug. 26.	1949. ápr. 3.	-	-
Magyar Állami Lótenyésztési Felügyelőség	-	1945. dec. 18.	1949. márc. 23.	Mezőgazdasági igazgatóság	-
Országos Állami Kertészeti Igazgatóság	Kertészeti területi felügyelőség	1946. jún. 9.	1949. ápr. 3.	Mezőgazdasági igazgatóságok, az FM Kertgazdasági ügyosztálya	-
Gazdajegyzők	Községi gazdasági előljárók	1948. jan. 20.	-	-	Egy-egy község
Magyar Állami Mezőgazdasági Gépzüzem	-	1948. ápr. 27.	-	-	Országos, megyei alközpontjain keresztül irányította a gépállomásokat.
Mezőgazdasági Igazgatóságok	-	1949. márc. 23.	1950. jún. 14.	Megyei tanácsok mezőgazdasági osztályai	Vármegyei
Gépállomási tanácsok	-	1949. júl. 27.	-	-	Valamennyi gépállomás mellett működött ilyen.
Egyéb szervek: Országos Törzskönyvelő Bizottság, Borvizsgáló szakértő bizottság, Országos Szőlő és borkeresztelési tanács, borellenőrző bizottságok, ipari növénytermelési bizottság, Magyar Állami Növénytermelési Hivatal, Magyar Kertészeti Növényfajtaújdonosságokat Elbíráló Országos Bizottság, Országos Erdőgazdasági Tanács, Országos Természetvédelmi Tanács, Gyümölcsfaiskolák Felügyeletével és Ellenőrzésével Megbízott Szerv Központi Intéző Bizottsága, Országos Talajjavítási Miniszteri Biztosság, vadkárbecslő bizottságok, Országos Kertgazdasági Tanács, Országos Halgazdasági Tanács, Kapás Növényekben Keletkezett Aszálykár					

<p align="center">A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek)⁴²⁹</p>

<p>Megállapítására Alakult Bizottság, Állami Mezőgazdasági Gépszolgálat, Mezőgazdasági Traktorok Nyilván- tartásba vételére és Azonosítására Kiküldött Bizottság, Országos Kisállattenyésztési Tanács, Mezőgazdasági Munkálatokat Ellenőrző Bizottság, Gyapjübecslő Bizottság, Szerződéses Termelés Tanácsa, Mezőgazdasági újtítási bizottságok, Országos Vadászati Felügyelőség, Gyapottermelési Tanács, apaállat-vizsgáló bizottságok, Alföldfásítás és Egyéb Közérdekű Erdőtelepítések Országos Felügyelője, Növénytermeltető Egyesülés</p>

A munkaügy kérdése és az érdekképviseltek⁴³⁰

Az 1835-ben alakult Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1945-ig a mezőgazdasági érdekvédelem legfontosabb fóruma volt. Elsősorban a nagybirtokosok érdekeit képviselte, összehangolta a különböző szakmai egyesületeket. Hivatalos lapja a „*Gazdasági Tudósítások*”, majd a „*Magyar Gazda*” és végül a „*Köztelek*” volt.⁴³¹

Az érdekképviseltekhez csatlakozott az agrárszövetkezeti mozgalom, amely kapitalista vezetéssel a századfordulói eljutott a Gazdák Biztosító Szövetkezetének (1899) megalapításáig.

A földmunkások 1906-tól az Országos Földmunkás Szövetség – 1918-tól neve Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége – keretében egyesültek. A politikai szervezkedés mellett igyekezett tagjainak díjtalan munkaközvetítést, özvegyi- és árvasegélyt, illetve rokkantsegélyt nyújtani.⁴³²

A második világháború után a mezőgazdaság nagyarányú termény-, állat-, gép- és eszközhiányához az emberi munkaerőben és szaktudásban bekövetkezett veszteség is társult. A parasztok csak áron alul tudták eladni keservesen megtermelt terményeiket, amiért viszont nem tudtak annyi iparcikket vásárolni, mint amennyire szükségük lett volna. Emellett a termények nagy részét köz- és jóvátételi célokra kellett felajánlani, amelynek csereértékét a parasztok csak jóval később kapták meg. A pénz pedig időközben az infláció miatt jelentős mértékben veszített értékéből. A nagyobb gazdák érdeke is az volt ezekben a hónapokban, hogy csak saját szükségletükre termeljenek, illetve csekély feleslegüket csere

⁴³⁰ A földművelés a falvakban közösségi keretek között folyt. A termelés nem volt autonóm. Jelentős volt az együttműködés szerepe a munkában. Ezek a közösség szabta magatartások azonban még jórészt a jogi szabályozás határán túl voltak. A jog uralma akkor terjedt ki rájuk, amikor a földbirtokok kezelése kikerült a magánautonómiából. (Pataky, 1983. 15. p.) Az 1836. évi VI. tc. megindította a birtok-elkülönítéseket, a legelő felosztása azonban az állatállomány pusztulásával járt. (Pataky, 1983. 13. p.)

⁴³¹ *Agrárvilág*, 2008. 22. p.

⁴³² Takács József: A földmunkásmozgalom története. Közli: Pataky, 1983. 12. p.

útján értékesítsék. Ez újabb ellátási problémákat okozott az országban, és a lakosság munkabíró képességét is tovább csökkentette.⁴³³

A háború utáni mezőgazdasági munkásügyi helyzet azért is volt kétségbeesítő, mert az uradalmaknak lett volna bérfedezete, megfelelő munkaerőt azonban mégsem találtak a gazdaságok. A kisbirtokosok és az úgazdák nem tudták a béreket megfizetni. A mezőgazdasági munkások az infláció miatt természetbeni juttatást kívántak, de a gazdák a tartalékok megcsappanása miatt ezt sem igen tudták, vagy csak saját fejadagjuk rovására tudták biztosítani. A munkaerőhiány leküzdésében maguk a munkavállalók is közreműködtek oly módon, hogy részesbérért és természetbeni juttatásért is vállaltak munkát, hogy fenntartsák magukat és családjukat. A nyár végén és ősszel egyre inkább a természetbeni juttatás vált általánossá. Októberben pedig újabb fizetési eszköz bukkant fel a ruhanemű.⁴³⁴ A forint bevezetése előtt a napszámbér 5-6 liter bor, 6-7 liter tej, vagy 10-15 kg morzsolt kukorica volt.⁴³⁵

A mezőgazdasági munkaügy terén a jogszabályok ekkor főleg a munkaközvetítés, a munkaerő-ellátás és a munkabér- megállapítás terén hoztak változást. A munkaközvetítés díjtalan volt, amit a mező- és erdőgazdaság, az állattenyésztés, a halászat, a kert- és szőlőtermelés, a gyümölcstermelés, a méhészet terén kizárólagos joggal a FÉKOSZ látott el. Minden városban és nagyközségben gazdasági munkaközvetítő iroda, minden megyeszékhelyen pedig megyei gazdasági munkaközvetítő iroda működött. A munkaadókbl és a munkavállalókból minden megyében paritásos bizottság létesült, elnökét és alelnökét pedig a kerületi földművelésügyi tanács javaslatára a főispán nevezte ki. A négy munkavállaló tagját a FÉKOSZ, a másik négy tagját három évre a munkáltatók érdekképviselője küldte ki. A paritásos bizottságoknak szavazati jog nélkül hivatalból tagjai voltak még a gazdasági felügyelőség és a megyei munkaközvetítő iroda vezetői. A bizottság feladata a munkaközvetítő iroda munkájának ellenőrzése, valamint a vitás ügyek rendezése volt. A budapesti központi paritásos bizottság elnökét és alelnökét az Országos Földművelésügyi Tanács javaslatára a földművelésügyi miniszter nevezte ki. Hat munkavállaló tagját a FÉKOSZ, hat munkaadó tagját pedig a munkáltatók érdekképviselője delegálta, és feladata a megyei bizottságok ellenőrzése, és a földművelésügyi miniszternek felterjesztendő javaslatok elkészítése volt.⁴³⁶

---

⁴³³ D. Molnár, 1996. 1517. p.

⁴³⁴ D. Molnár, 1996. 1517. p.

⁴³⁵ D. Molnár, 1996. 1517. p.

⁴³⁶ Gonda, 1970. 279. p.

A Pest megyei mezőgazdasági munkaügyi problémáival elsősorban a vármegyei gazdasági felügyelőség irataiban találkozhatunk. Az egyik, 1946. évi gazdasági főfelügyelői értekezleten a 140 500/1946. számú F.M. rendeletre hivatkozva előírták, hogy a vármegyei gazdasági felügyelőségek készítsenek maguknak munkaerő katasztert. Az összeírás alapján kapott adatokat azt követően járasonként csoportosítani kellett. Ennek egy-egy példányát végül a járási gazdasági felügyelőknek kellett átadni.⁴³⁷

A mezőgazdasági igazgatóságok megalakulása előtt a megyei gazdasági felügyelőségekhez beosztott munkaügyi felügyelők ellenőrizték a gazdasági munkásvédelmi jogszabályok végrehajtását, elősegítették a munkaerő-ellátást, és a munkaviszonyból származó viták rendezését. Felügyelték emellett a FÉKOSZ munkaközvetítő irodáit. Az Országos Gazdasági Munkaügyi Felügyelőség ellenőrizte a megyei gazdasági felügyelőség munkaügyi tevékenységét, gondoskodott a munkaerő tervszerű felhasználásáról, és havonta jelentést készített a földművelésügyi miniszternek is.⁴³⁸

A háború utáni években többféle érdekképviselő működött a mezőgazdaság területén. Mindenek előtt beszélnünk kell az UFOSZ-ról (Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége). Ez a szervezet 1946. tavaszán alakult meg a földreform során földet kapott 650 000 kisparaszt érdekeinek védelmére, majd a földigénylő bizottságok megszűnése után részt vettek a földreform végrehajtásában, a mezőgazdasági hitel, a vetőmag elosztásában, és sok más egyéb, a földhözjuttatottakat segítő közfeladat ellátásában is.⁴³⁹

A II. világháború után a parasztság két nagy tömegszervezete, a FÉKOSZ és az UFOSZ 1948. december 18-án egyesült DÉFOSZ néven. Ennek valamennyi községben működött szervezete. A helyi szervezetek 5–21 tagig évenként rendes közgyűlésen választották meg vezetőiket. A szervezet tisztviselői az elnök, a titkár, az oktatási vezető, a termelési- és propaganda-felelős, a pénztáros, a jegyző és az ellenőr voltak. A helyi szervezet feladata volt a mezőgazdasági munkásságnak a nagygazdákkal szembeni érdekvédelme, továbbá a mezőgazdasági versenyek szervezése, a mezőgazdasági munkálatok dűlőbiztos útján történő ellenőrzése, közreműködés a különböző típusú termelőlövethozatok megalakításában, és végül a táblás művelés szorgalmazása. A munkát az Országos Szövetség Főtitkársága a megyei, a járási és a városi titkárságokon keresztül irányította. A 15 010/1949. F.M. számú rendelet a mező- és erdőgazdasági ingatlanok részleges tagosításáról szóló 1949. évi 3. számú törvényerejű rendelettel összhangban előírta, hogy a Tagosi-

⁴³⁷ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1946. Pest megyei ügyek. Budapest, 1946. május 23. Duna-Tisza közí kerületi m. áll. Gazdasági Főfelügyelő levele a Duna–Tisza közí kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj Városi gazdasági felügyelőségnek. (Az 1946. március 17-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

⁴³⁸ Gonda, 1970. 278. p.

⁴³⁹ Gonda, 1970. 277. p.

tó Bizottság 2 tagja a DÉFOSZ helyi szervezetének földmunkás tagozatából kerüljön ki. A tagosítást ellenőrző bizottság elnökét pedig a DÉFOSZ megyei titkárságának javaslata alapján jelölték ki. A 16 100/1949. F.M. számú rendelet 26. §-a szerint a tagosítási véghatározat ellen csak közérdekből lehetett jogorvoslatot kérni, ennek előterjesztésére a DÉFOSZ megyei titkársága is jogosult volt. A 18 058/1951. F.M. számú rendelet 6. §-a előírta, hogy a megyei titkárság a DÉFOSZ-szal együttműködve köteles felülvizsgálni a cséplőgép felhasználási terveket és megállapítani a cséplőgépek végleges területi beosztását.⁴⁴⁰

Megyenként munkabér-megállapító bizottságokat kellett szervezni a munkabérek hatósági meghatározására, amelynek tagjai a FÉKOSZ öt rendes és öt pótküldötte, továbbá a Magyar Parasztszövetség öt munkáltató tagja és öt póttagja és végül az érdekelt államigazgatási szervek vezetői voltak. A munkavállaló és a munkáltató tagok itt is azonos számban vettek részt a döntéshozatalban. A bizottság előadója a gazdasági felügyelőség volt, feladata pedig az átlagos munkabérek megállapításából és az irányelvek meghatározásából állt. A természetbeli járandóságok értékét is rögzítették. Az Országos Mezőgazdasági Munkabérmegállapító Bizottság elnökét a földművelésügyi miniszter nevezte ki. A testület tagjai: a FÉKOSZ négy munkavállaló tagja, a Magyar Parasztszövetség négy munkáltató tagja, illetve az Országos Földművelésügyi Tanács két munkáltató és két munkavállaló tagja, a mezőgazdasági szakintézetek egy-egy kiküldötte és végül a földművelésügyi miniszter által kiküldött szakértők (legfeljebb három személy) voltak. A munkabér-megállapításra az Országos Mezőgazdasági Munkabérmegállapító Bizottság a földművelésügyi miniszter hozzájárulásával később kötelező irányelveket dolgozott ki. Ennek életbelépéséig azonban a béreket a megyei munkabér-megállapító bizottság szabadon állapíthatta meg.⁴⁴¹

Szabályozták a munkaidőt, a napközi pihenőidőt és a munkaszüneti napot. Ennek eredményeként 25–50% túlórapótlék járt a munkaidőn túl éjjel vagy munkaszüneti napon végzett munkáért. A munkásokat munkabírásuk szerint osztályokba sorolták, és a bérmegállapítás ezen osztályok alapján történt.

A gazdasági munkavállalók kötelező betegségi, baleseti és rokkantsági biztosításával 1945 óta az Országos Társadalombiztosító Intézet⁴⁴² foglalkozott. A hazai agrártársadalom szempontjából alapvető fontosságú volt a 6180/1945. M.E. számú rendelet, amely az

---

⁴⁴⁰ Csákabonyi, 1960. 153. p.

⁴⁴¹ Gonda, 1970. 279. p.

⁴⁴² Az OTI-t az 1927. évi XXI. tc. és az 1928. évi XL. tc. létesítette, majd az 1950. évi 36. sz. tvr. és a 238/1950. és a 240/1950. MT. sz. rendeletek megszüntették.

Intézet tevékenységét a mezőgazdaságban dolgozókra is kiterjesztette, akik így ezt követően ugyanolyan szociális védelemben részesültek, mint az ipari munkások.⁴⁴³ Az ezzel kapcsolatos helyi tennivalókat a FÉKOSZ gazdasági munkaközvetítő irodái végezték el, ahol ilyen esetleg nem működött, ott a községi előljáróságok intézkedtek. A munkáltatókat terhelő kötelező biztosítás az erdészet, a kertészet, az állattenyésztés, a vadászat, a halászat és a méhészet területén dolgozó bér munkásokra is kiterjedt.

A 24 070/1946. M.E. számú rendelet a mezőgazdasági érdekképviselők törvényes rendezéséig, 1947 végéig átmenetileg a Mezőgazdasági Kamarák megszűntével azok székhelyén kerületi Földművelésügyi Tanácsokat, országosan pedig országos földművelésügyi tanácsokat állított fel. Ezek látták el a mezőgazdaság érdekeinek képviselését, gyakorolták a mezőgazdasági kamarai közgyűlés jogkörét, illetve segítették a mezőgazdaság újjáépítését. Ezek a demokratikus paraszttársadalmi szervezetek (Parasztszövetség, UFOSZ, FÉKOSZ, FOK) kiküldötteiből, a tudomány képviselőiből (Agráregyetem, Mezőgazdasági Művelődési Társaság), valamint a kerületi gazdasági főfelügyelőkől álltak. Az Országos Földművelésügyi Tanácsba a vidéki tanácsok egy-egy tagot küldtek.

A földművelésügyi miniszter egyes közfeladatok ellátását a termelők társulására bízta. A Cukorrépatermelők Országos Szövetsége, a Dohánytermelők Országos Szövetsége, a Magtermelők Országos Szövetsége és az Ipari Növénytermelési Bizottság elsősorban az érintett földműves társadalom érdekvédelmét látták el, közben azonban igazgatási feladatokat is végeztek.⁴⁴⁴

A 7460/1948. Korm. számú rendelet után az egyes mezőgazdasági szakfeladatok megvalósítására jogszabály vagy kormányhatósági intézkedés alapján alakult szakérdekképviselők csak a szabad társulás elvei szerint alakított egyesületeként működhettek. A tagjaik érdekképviselésével kapcsolatos feladatokat elláthatták, de az igazgatási teendőket ezután a földművelésügyi miniszter által kijelölt szakigazgatási szervek vették át.

A Magyar Cukorrépatermelők, a Magyar Dohánytermelők és a Magyar Magtermelők Országos Szövetségébe tömörült dolgozó parasztek – a földműves-szövetkezetek és a DÉFOSZ megalakulása után – önként feloszlottak. Érdekképviselési feladataikat a DÉFOSZ, a szakigazgatási feladatokat pedig a földművelésügyi miniszter által kijelölt szakigazgatási szervek vették át.⁴⁴⁵

⁴⁴³ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 630–633. p.

⁴⁴⁴ *Gonda*, 1970. 290. p.

⁴⁴⁵ *Gonda*, 1970. 278. p.

A 3300/1949. Korm. rendelet előírta a hegyközségek és hegyközségi tanácsok megszüntetését. Az érdekképviselési teendőit a DÉFOSZ, az igazgatási feladatokat az ügyek szerint illetékes igazgatási szervek vették át. A Magyar Szőlősgazdák és Gyümölcsstermelők Országos Egyesületének feladatköre – a hegyközségek és a hegyközségi tanácsok megszüntetése miatt – szintén a DÉFOSZ-ra szállt.⁴⁴⁶

A kerületi főfelügyelőség a munkaügyi ügyosztályának kérésére elrendelte, hogy a munkaügyi felügyelők havi útinaplóit a vármegyei gazdasági felügyelőségek vezetői igazolják, és közvetlenül az országos munkaügyi főfelügyelőhöz terjesszék fel.⁴⁴⁷

A mezőgazdasági érdekképviselések rendszerét a következő ábrával tudjuk áttekinthetően bemutatni:

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴⁴⁸						
<i>Érdekképviselés, szociálpolitika</i>						
A szerv neve	Jogelőd	Az alakulás időpontja	Az megszűnés időpontja	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)	
Legeltetési társulatok	-	XIX. század második fele	-	-	Helyi	
Vármegyei Hatósági Gazdasági Munkaközvetítő Hivatal	-	1899	1945. okt. 25.	Vármegyei Gazdasági Munkaközvetítő Iroda	Vármegyei	
Községi (Városi) Hatósági Gazdasági Munkaközvetítő Hivatal	-	1899	1945. okt. 25.	Községi Gazdasági Munkaközvetítő Iroda	Községi (városi)	
Országos Mezőgazda-	-	1920	1946. dec. 10.	Országos Földművelésügyi	Országos	

⁴⁴⁶ Gonda, 1970. 278. p.

⁴⁴⁷ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 13/1947. Budapest, 1947. március 29. Duna–Tiszaközi m. áll. Gazdasági felügyelő valamennyi vm-i és Szeged thj Város m. áll. Gazdasági felügyelőségének. Kerületi gazdasági felügyelőség anyagának ismertetése. (Az 1947. március 12-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

⁴⁴⁸ Forrás: Corpus Juris Hungarici, A Magyar Állam szervei, a PML iratai.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴⁴⁸					
sági Kamara				Tanács	
Mezőgazdasági kamarák	-	1920	1946. dec. 10.	Földművelésügyi Tanácsok	1945 előtt 5 lett szervezve
Vármegyei Gazdasági Munkaügyi Felügyelő	-	1941	1949. ápr. 3.	-	Vármegyei
Országos Gazdasági Munkaközvetítő Hivatal	-	1940	1946. jan. 1.	Országos Gazdasági Munkaügyi Felügyelőség	Országos
Országos Mezőgazdasági Munkabérmegállapító Bizottság	-	1945. márc. 24.	1948. aug. 14.	-	Országos
Országos Gazdasági Munkaügyi Felügyelőség	Országos Gazdasági Munkaközvetítő Hivatal	1946. jan. 1.	1949. ápr. 1.	Mezőgazdasági igazgatóságok	Országos
Gazdasági Munkaközvetítés Vármegyei Bizottsága	-	1946. jan. 1.	1949. ápr. 1.	-	Vármegyei
Földművelésügyi Szövetkezetek Országos Központja	-	1946. júl. 4.	1947. júl. 1.	Magyar Országos Szövetkezeti Központ	Országos
Országos Földművelésügyi Tanács	Országos Mezőgazdasági Kamara	1946. dec. 10.	1949. febr. 26.	DÉFOSZ elnöksége	Országos
Földművelésügyi	Mezőgazdasági	1946. dec. 10.	1949. febr. 26.	A mezőgazdasági kamarák szék-	-

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴⁴⁸					
tanácsok	kamarák			helyein	
Szövetkezetek Országos Szövetsége (SZÖVOSZ)	Magyar Országos Szövetkezeti Központ	1949. máj. 22.	-	-	-
Egyéb szervek: Magyar Cukorrépatermelők Országos Szövetsége, Szeged és Szeged Vidéki Fűszerpaprikatermelők Szövetsége, Kalocsa és Kalocsa Vidéki Fűszerpaprikatermelők Szövetsége, Tejtermelők és Tejszövetkezetek Országos Szövetsége, Vármegyei Mezőgazdasági Munkabérmegállapító Bizottság, Rizstermelő és Értékesítő Szövetkezet, Magyar Szőlősgazdák Országos Borértékesítő Szövetkezete, Fűszerpaprikatermelő és Értékesítő Szövetkezetek, Hegyközségek és Szőlősgazdák Országos Szövetkezete, Mezőgazdasági kamarák miniszteri biztosa, Magyar Dohánytermelők Országos Szövetsége, Gazdasági Munkaközvetítés Központi Bizottsága, Gazdasági Munkaközvetítő Irodák Országos Központja, Országos Földművesszövetkezeti Szervező Iroda, Magyar Állattenyésztő és Törzskönyvelő Szervezetek Országos Szövetsége, Magyar Magtermelők Országos Szövetsége, Országos Földművesszövetkezeti Választmány, Földművesszövetkezetek körzeti választmányai, Országos Mezőgazdasági Tanács, földművesszövetkezetek, Gazdasági Munkaközvetítő Irodák, Országos Zöldmező Szövetség, Dohánytermelési Egyeztető Bizottság, Mezőgazdasági munkaügyi bizottságok.					

A vízügyi igazgatás

Az 1860-as években a vízrajzi megfigyelések továbbra is a folyamfelügyelői állomásokon folytak. Elsősorban a Duna mellett végeztek ilyen munkálatokat, mert a megindult Tisza-szabályozás egészen másféle vízrajzi munkát igényelt. Amikor 1867-ben a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumhoz került a vízügyek felsőszintű irányítása, sor került a vízrajzi szolgálat továbbfejlesztésére. A rendszeres megfigyeléseket ekkoriban is még főleg a hajózás biztonsága érdekében végeztek.⁴⁴⁹

Magyarországon a folyókon a vízrajzi megfigyelések a 19. század első évtizedeiben váltak rendszeressé. A vármegyék és a városok szolgálatában álló mérnökök elsősorban az árvizek elleni védekezés miatt figyelték a folyók vízjárását, és rögzítettek az adatokat. A jelentősebb városokban vízmércéket létesítettek, amelynek leolvasása és azok adatainak nyilvántartása szintén a városi mérnökök dolga volt.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Dóka, 1981. 303. p.

⁴⁵⁰ Dóka, 1981. 303. p.

1888-ban a vízügy irányítása a Földművelésügyi Minisztériumhoz került, de a Kereskedelemügyi Minisztériumon belül is létrehoztak egy vízügyi osztályt a Vaskapu szabályozására, és a fiúmei kikötő munkálatainak felügyeletére.⁴⁵¹

A társulatok szintén jelentős tényezői voltak a hazai vízügynek. A víztársulatok a vízrendezésre vagy vízhasználatra lettek kijelölve. A legfontosabb feladat az árvízvédelem volt. Hivatalból vagy önkéntesen alakultak, költségeik kivetése az ártérfejlesztés és ártérrel-osztás útján történt. Sokszor közérdekből korlátozni kellett a vízzel kapcsolatos tulajdonjogokat. Ehhez hatósági engedélyre volt szükség. Az 1885-ös vízjogi törvény idejére a kezdeti egyesületekből önkormányzattal rendelkező, de közfeladatokat is ellátó és akár kényszer útján is létrehozható szervezetek lettek, amelyek autonómiája elsősorban a járulékok szabad felhasználásában és az építkezéseik saját hatáskörben történő meghatározásában csúcsosodott ki.⁴⁵²

A második világháború után folyamatosan átalakultak a hazai vízügy működési keretei. A 6060/1948. Korm. számú rendelet az állam addigi vízügyi tevékenységén kívül állami feladattá tette a mezőgazdasági termelés fejlesztését szolgáló, tervszerű vízgazdálkodást, az öntözővizek beszerzését és szétosztását, az árvíz- és belvízvédelmet,⁴⁵³ az állami kezelés alatt nem álló folyók, patakok és egyéb vízfolyások kártételeinek elhárítását célzó, közérdekből is szükséges vízszabályozási, partvédelmi és más vízmunkálatokat. A korábban vízhasználatra alakult társulatok által végzett közérdekű alagsóvezési, lecsapolási, mocsárkiszáritási és hasonló vízi munkálatokat, valamint a közérdekű vízierőművek és a mesterséges vízi utak építését és fenntartását is az állam felügyelte.⁴⁵⁴

A földművelésügyi miniszter a mezőgazdálkodás vízszükségletét és a vízi kártételek elhárítását biztosító állami vízügyi feladatokat az Országos Vízgazdálkodási Hivatal révén látta el. A Hivatal alárendelt szerve volt a vízgazdálkodási körzet vezetője, aki a vízügyi közigazgatási ügyekben első fokon járt el, továbbá a vízgazdálkodási kirendeltség vezetője. Az igazgatási feladatok ellátása érdekében vízgazdálkodási körzeteket kellett létesíteni, ahol a vízügygel összefüggő közigazgatási, kultúrmérnöki, folyammérnöki, ár- és belvízvédelmi teendőket látták el, illetve folyammérnöki kirendeltségeket is alakítottak.

A 2000/1949. Korm. számú rendelet alapján szabályozták öntözés céljára a hatósági rendelkezés alatt álló vizeket. Az Országos Vízgazdálkodási Hivatal javaslatára a földművelésügyi miniszter jelölte ki az olyan területeket, amelyeken a gazdaságos öntözést csak

⁴⁵¹ *Szervezeti kultúra*, 1998. 14. p.

⁴⁵² Péch József: A Vízrajzi Osztály keletkezése, életelépése, feladata és működésének eddigi eredményei. Budapest, 1896. Közli: Dóka, 1981. 304. p.

⁴⁵³ Gonda, 1970. 286. p.

⁴⁵⁴ Gonda, 1970. 286. p.

csatornák és az öntözőberendezések segítségével és az érdekeltek társításával lehetett megoldani. Elsősorban az állami birtokok öntözővíz-igényét kellett kielégíteni, az ár- és belvízvédekezés körébe tartozó összes hatósági jogkört az ár- és belvízvédelmi készségség beálltától annak megszűnéséig az országos árvízvédelmi kormánybiztos látta el.⁴⁵⁵

A kormánybiztos az Országos Vízgazdálkodási Hivatal mindenkori elnöke volt. Kötelességei közé tartozott az ár- és belvízvédelem egységes központi irányítása, a mentesített területre betört vizek elszigetelése és a mederbe történő visszavezetés.⁴⁵⁶

Az országos igazgatás mellett alsóbb szinten a törvényhatóságok, az állami szakszervek és az érdekeltek társulása játszotta a legfontosabb szerepet. A vízjogi engedélyeket a törvényhatóság első tisztviselője adta ki, a vízrendészet területén pedig első fokon a járási főjegyző volt illetékes.⁴⁵⁷

Az országos vízjelző szolgálat helyreállítása stratégiai kérdés volt 1945 elején. Ezt még a szovjetek is kérték a megyei hatóságoktól. A Földművelésügyi Minisztérium 1945. elején a vízállási adatok gyűjtésével a debreceni kultúrmérnöki hivatalt bízta meg a Vízrajzi Intézet újraindulásáig. Az alispánok feladatává tették, hogy haladéktalanul jelöljék ki a községek, városok határában lévő állandó vízmérce-jegyzőket. Az 1944. szeptember 1-je óta mért vízállások kimutatását a debreceni kultúrmérnöki hivatalnak kellett megküldeni. A vízmérce jegyző akadályoztatása esetén a mérce leolvasásával egy közel lakó gátórt, vagy községi alkalmazottat kellett megbízni. Az adatok beszerzéséhez a helyben lévő kultúr- vagy folyammérnöki hivatalok, esetleg víztársulatok nyújthattak segítséget.⁴⁵⁸

Az 1948-as politikai változások után 1953-ig beszüntették az Országos Öntözésügyi Hivatal, a Vízérőügyi és Folyócsatornázási Hivatal és a Vízrajzi Intézet működését. Feloszlatták a víztársulatokat, vagyonukat pedig államosították. A folyam- és kultúrmérnöki hivatalokat vízgazdálkodási körzetekbe vonták össze, a szakfeladatok ellátására pedig vízgazdálkodási kirendeltségeket létesítettek. Az államosított vízügy legfőbb szerve az Országos Vízgazdálkodási Hivatal (OVGH) lett, amely egyfelől a Földművelésügyi, másfelől a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium felügyelete alá tartozott. Ezt követően, 1949-től átszervezésekre került sor az OVGH-ban, megváltoztatták a vízgazdálkodási körzetek beosztását, és szervezeti felépítését, megszüntették a kirendeltségeket és szakaszmérnökségeket létesítettek. Mindezt 1950-ben újabb átszervezés követte: az OVGH-tól elvették az öntözési ügyeket, és maga a Hivatal a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium

---

⁴⁵⁵ Gonda, 1970. 286. p.

⁴⁵⁶ Gonda, 1970. 287. p.

⁴⁵⁷ Gonda, 1970. 286. p.

⁴⁵⁸ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 101/1945. AZ FM levele 1945. január 30-án a vármegyei alispánnak.

főosztályként működött tovább. A szervezet szétzilálásával párhuzamosan újabb és újabb vízügyi szervek létesültek. Így 1949-ben létrehozták a Folyamszabályozó és Kavicskotró Vállalatot, az Országos Vízgazdálkodási Tanácsot és az Árvízvédelmi Készenléti Szervezetet.⁴⁵⁹

A gazdasági albizottság döntéseket hozott a vármegyét érintő vízelvezetési ügyek mellett a községek ivóvíz-ellátásával kapcsolatban is. Az egyes községek bejelentették ugyanis az ivóvíz ellátás célját szolgáló kutak létesítésével kapcsolatos (az ötéves tervhez kötődő) igényüket is. A belügyminiszter megküldte azoknak a községeknek a jegyzékét, ahol a következő évben, az ötéves terv első esztendejében kutat szándékozik létesíteni, hozzátéve, hogy a vármegye ivóvízellátása katasztrofális. Amennyiben tehát a fedezet megengedi, kívánatos lenne, ha az Országos Közegészségügyi Intézet által javasolt többi község is hozzájuthatna megfelelő minőségű vizet adó kúthoz. A gazdasági albizottság az Országos Vízgazdálkodási Hivatal által összeállított jegyzékot egyhangúlag elfogadta.⁴⁶⁰

Az Országos Vízgazdálkodási Hivatal elnökének a vízgazdálkodási körzetek és ki-
rendeltségek működési területével, székhelyével és ügkörével kapcsolatban kiadott 5500/1948 számú rendelete jelölte ki a vízügyi közigazgatási ügyek intézésére illetékes vízgazdálkodási körzeteket.⁴⁶¹

A vízügyi igazgatás szervei:

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴⁶²						
Vízügy						
A szerv neve	Jogelőd	Az alakulás időpontja	Az megszűnés időpontja	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)	
Vízitársulatok	-	XIX. század második fele	1948. jún. 2.	-	-	
Folyammérnöki hivatalok	-	1871 után	1948. aug. 3.	Vízgazdálkodási körzetek	Kilenc működött: Győr, Budapest, Baja, Nyáregyháza, Sátoraljaújhely, Szolnok, Szeged, Gyula, Nagykánizsa.	

⁴⁵⁹ Szervezeti kultúra, 1998. 17. p.

⁴⁶⁰ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. c/ Gazdasági Albizottság ir. 1949. okt. 20.

⁴⁶¹ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 56056/1949. Budapest, 1949. okt. 18. BM levele a törvényhatóságok első tisztviselőinek.

⁴⁶² Forrás: Corpus Juris Hungarici, A Magyar Állam szervei, a PML iratai.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴⁶²					
Kultúrmér- nöki hivata- lok	-	1871 után	1948. aug.	Vízgazdálkodási körzetek	Ideiglenesen szabályozták 1945-ben: budapesti (ide többek között PPSK), Székesfehérvári, Győri, Szombathelyi, Pécsi, Miskolci, Hódmezővásár- hely, Debrecen.
Tisza- Dunavölgyi Társulat	Dunavölgyi Társu- latok Szövetsé- ge, Tiszavölgyi Társulat	1923	1948. jún. 2.	-	-
Folyammér- nöki kiren- deltségek	Folyam- mérnöki hivatalok	1948. okt. 10.	1949. dec. 31.	Budapest, Baja, Győr, Nagykan- zsa, Szeged, Gyula, Szolnok, Nyíregyháza, Miskolc	-
Kultúrmér- nöki kiren- deltségek	-	1948. okt. 23.		-	-
Egyéb szervek: Országos Öntözésügyi Hivatal, Öntözési Alap, Országos Árvízvédelmi Kormánybiztos, Ár- vízvédelmi bizottságok, árvízvédelmi albizottságok, miniszteri biztos vizitársulatok ideiglenes irányítására, véleményező bizottság vizitársulatok ideiglenes irányítására kirendelt miniszteri biztos mellé, Országos Víz- gazdálkodási Hivatal, Árvízvédelmi Készenléti Szervezet, Országos Vízgazdálkodási Tanács, Országos Ál- lategészségügyi Tanács, Vízgazdálkodási kirendeltségek, Ár- és belvízvédelmi kirendeltségek, szakaszmér- nökségek.					

A mezőrendészet

A földbirtokok határait jól láthatóan kellett kijelölni, aminek szabályait a törvény-
hatóság szabályrendeletben állapította meg. Határvita esetén a rendes bíróság döntött, a
dülőutak fenntartása helyreállítása az eljáráság feladatkörébe tartozott. Új, közös dülőút

létesítések vagy kiszélesítések a földművelésügyi minisztertől a kisajátítási jog megadását lehetett kérni.⁴⁶³

A mezei rendet a mező- és a hegyőrök vigyázták; 1000 holdanként alkalmaztak egy mezőőrt, de ha a község területe 3000 holdnál kisebb volt, ettől el lehetett tekinteni. Ha egy birtok 100 holdnál nagyobb volt, lehetőség volt magánmezőőr alkalmazására is. A mezőőröket a járási főjegyző feleskette, és szolgálati jelvényt adott számukra. A mezőőr közbiztonsági közeg volt. Fegyvert csak fegyvertartási engedéllyel hordhatott, és azt csak önvédelemből, vagy kártékony vadakra használhatta, feladata többek között a mezei vagyon őrzése, a dűlőutak felügyelete, a legeltetés ellenőrzése és a kárbecslés volt.⁴⁶⁴

A mezőrendőri kihágás fogalmába tartozott a terménylopás, a dűlőútrongálás, a jogtalan legeltetés, az idegen területen történő engedély nélküli átjárás, a tűzveszély okozása és az önvédelmi előírások megszegése. Súlyosabb megítélés alá estek ezek a tettek, ha azok vasárnap vagy ünnepnapon, éjjel vagy bekerített területen történtek. A mezei kár hat hónap után elévült, a mezei kihágásoknál a kár értékétől függően a községi előljáróság vagy a járási főjegyző intézkedett. A büntetést a kihágások jelentős száma miatt megszigorították. Az elkövetőt többek között arra is lehetett kötelezni, hogy az eljárás időtartama alatt a községi előljáróság által kijelölt munkát végezzen. A 14 120/1946. M.E. számú rendelet alapján az elsőfokú ítélet után három napon belül közvetlenül a Kihágási Tanácshoz lehetett fellebbezni.⁴⁶⁵

A mezőrendészeti ügyek közül a legjellemzőbbek a vármegyei gazdasági albizottság elé kerültek. Dr. Kardos János vármegyei tisztii főügyész az egyik ülésen tiltakozott az alispán javaslata ellen, aki a kormányhoz akart fordulni az ilyen ügyek rögtönítélő bíróság elé viteléről. „*A dolog úgy áll, hogy országos jogrendünk szerint a lopás legenyhébb esetei közé tartoznak a mezei és erdei lopások. A legszegényebb lakosság van a legnagyobb csábításnak kitéve, és ha közvetlen szükséglete kielégítésére elvesz valamit, ezt hívjuk röviden mezei és erdei lopásnak.*” Ezenkívül a lopás általában nem statáriális cselekmény. Szörnyűséges volna, ha minden lopást halállal lehetne büntetni, szólt a tisztii főügyész érvelése, amelyhez még azt is hozzáfűzte, „*a felterjesztés nincs összhangban jogrendszerünkkel.*” Az alispán azonban azt válaszolta, hogy már elküldte a felterjesztést, mert úgy ítélte meg, hogy itt nem kisebb lopásokról, hanem rendszeres fosztogatásról volt szó. Ezt a tevékenységet szinte üzletszerűen végezték a feketézők, spekulánsok, akik a feketepiacra lopott árut hoztak. Számítalan eset volt, hogy például a burgonyát félhold számra kitermelik, és Buda-

⁴⁶³ Gonda, 1970. 287. p.

⁴⁶⁴ Gonda, 1970. 287. p.

⁴⁶⁵ Gonda, 1970. 287. p.

pestre vagy a közbeeső piacokra szállítják. „Ha a gazda nincs meggyőződve arról, hogy amit vet, azt később ő is fogja learatni, nem mer majd vetni.” Végül a jegyzőkönyv szomorúan húzta alá, hogy „A törvény, amely a mezei lopások tetteseit 2 millió pengőre bünteti, arra jó, hogy még ki is ne vessenek bennünket.”⁴⁶⁶

Néhány hét múlva az alispán telefonbejelentést kapott, hogy Alag és Dunakeszi község határában a mezőőrség olyan mezei tolvajokkal találkozott, akik között géppisztollyal felfegyverezettek is voltak. Kiadta ezért a községeknek a rendeletet: szervezzenek határőrséget, vegyék fel a kapcsolatot a rendőrség három főkapitányságával, és ezeket az őrségeket erősítsék meg fegyveres rendőrökkel.⁴⁶⁷

A szakoktatás⁴⁶⁸

Az összes mező- és erdőgazdasági szakoktatási intézmény tanulmányi, szervezeti és képzési kérdését a Gazdasági Szakoktatási Tanács véleménye alapján a szakminiszter szabályozta. A mezőgazdasági szakoktatás előmozdítására a földművelésügyi miniszter országos hatáskörrel mezőgazdasági szakoktatási főigazgatót nevezett ki. A miniszter az egyes területekre kiterjedő hatáskörrel főigazgató-helyetteseket bízott meg, akik felügyelték a közép- és alsó fokú szakoktatási intézmények munkáját és az iskolán kívüli szakoktatást is.⁴⁶⁹

Az Ideiglenes Kormány egyik utolsó intézkedésével 1945. szeptemberében létrehozta a Magyar Agrártudományi Egyetemet (8740/1945. M.E. számú rendelet). A mezőgazdasági felsőoktatás első önálló, egyetemi szintű intézménye négy karra tagolódott: a mezőgazdaság-tudományi, az állatorvos-tudományi, az erdőgazdaság-tudományi és a kert- és szőlőgazdaság-tudományi karra. Lehetőség nyílt doktori oklevél megszerzésére is.

Az első kertészdoktor-avatások 1948. április 24-én történtek meg. Az elméleti oktatás 1946-1947-től a Bolyai Műszaki Akadémia hűvösvölgyi épületében folyt, a gyakorlati

⁴⁶⁶ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1946. jún. 13.

⁴⁶⁷ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1946. júl. 11.

⁴⁶⁸ Először 1797-ben a keszthelyi, 1818-ban a magyaróvári, később pedig a részben középfokú, később akadémiai szinten működő debreceni (1868), a kolozsmonostori (1869) és a kassai (1875) felsőfokú tanintézeteket alapították meg. Budapesten 1894-től működött a kertészeti tanintézet, 1899-től pedig az állatorvosi főiskola, 1890-től indult meg a kísérletügyi intézetek felállítása, amelyek közvetlenül a minisztérium alá tartoztak. A vízjogi törvény végrehajtása (1885. évi XXIII. tc. „A vízjogról.”) megteremtette a kulturmérnöki, majd a folyamtermelői hivatásokat. Az állategészségügyet szabályozó 1888. évi VII. tc. (1888. évi VII. tc. „Az állategészségügy rendezéséről.”) alapján megindult az állategészségügyi állami irányítása. Az 1900. évi 17. tc. után az I. és II. fokú közigazgatásügyi hatóságoknál állami állatorvosok látták el a szakszolgálatot, ezek mellett továbbra is működtek a községi és a városi állatorvosok. (Takács Imre: A földművelésügyi közigazgatás az önálló Földművelésügyi Minisztérium megszervezésétől az első világháborúig. (1889-1914) 61. sz. jegyzetében hivatkozott kötetben 73–115. l. Közli: *Csizmadia*, 1976. 220. p.) Darányi Ignác munkássága ezen a téren is alapvető változásokat eredményezett. A nagy múltú Óvári Akadémia mellé Darányi előterjesztésére az uralkodó 1906-tól a Magyar Királyi Gazdasági Akadémia rangjára emelte a keszthelyi, a debreceni, a kolozsvári és a kassai gazdasági tanintézetet is, és 17 új földművelésiskolát is létesített az országban. (Kovács, 2000. 51. p.)

⁴⁶⁹ Pataky, 1970. 280. p.

oktatás helyszíne pedig a Gellérthegyen volt. A nyári gyakorlatokat a nagytétényi, a budaörsi és a sári tangazdaságokban szervezték meg. A nagytétényi tankertészet területét sajnálatos módon a helyi földbirtokrendező bizottság szétosztotta, és azt csak nagy nehézségek árán sikerült visszaszerezni. A Növényteni Tanszék az érdi Elvira-majorban kapott 72 kh mezőgazdasági területet és 6 hold parkot. Az 1946/1947. tanévtől megkezdődött, igaz csak fakultatív módon, az angol, a francia, a német és az orosz nyelv oktatása is.⁴⁷⁰

A kertészeti szakismeretek közvetítésének fontos állomása volt országos szinten a Kertészeti Tanintézet felsőoktatási intézménnyé történő átszervezése. Az intézmény 1939-től Magyar Királyi Kertészeti Akadémia néven működött. Ekkor már a felvételhez érettségi bizonyítvány kellett. Ezt követően 1942. február 1-jével megszervezték az intézmény tanári státuszát, és 1943-ban Kertészeti és Szőlészeti Főiskolává alakították át. A háború után, 1945-től az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karának szervezetében működött, és végül 1953-ban önálló Kertészeti és Szőlészeti Főiskolává vált.⁴⁷¹

A felsőfokú erdészeti szakoktatás a Mária Terézia által alapított Bányászati Akadémián kezdődött Selmecbányán. A XIX. század második felétől működő Bányászati és Erdészeti Akadémiát 1904-ben jelentősen átszervezték, amelynek eredményeként az erdészeti és erdőmérnöki tanfolyamokat egységes erdőmérnöki fakultásban vonták össze. A tanulmányi időt négy évben határozták meg. Egyidejűleg az intézet új megnevezése Magyar Királyi Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola lett.⁴⁷²

A trianoni béke után az ország elveszítette a selmeci főiskolát. A kiképzett személyzet tagjai közül is sokan az elcsatolt területeken maradtak.⁴⁷³

A Magyar Királyi Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola az I. világháború után kénytelen volt székhelyét elhagyni; működését 1920-tól Sopronban folytatta. Végül 1934-ben a műszaki és gazdaságtudományi intézeteket törvényileg egységes szervezetbe rendezték a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem keretei között. Ennek lett része a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar is. Az újabb átszervezés eredményeként a bányászati és kohászati oktatás székhelye Miskolc lett. Az erdészeti oktatás

⁴⁷⁰ Zsidi 2003, 55. p.

⁴⁷¹ Jeczenszky, 1995. 40. p. A Magyar Agrártudományi Egyetemet a 8740/1945. M.E. számú rendelet (MK 1945. X. 2. 141. sz.) állította fel. Ezzel megszűnt a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Kara, Bánya-, kohó- és erdőmérnöki karának Erdőmérnöki osztálya, a Magyar Kertészeti és Szőlészeti Főiskola és a Mosonmagyaróvári, a Debreceni és a Keszthelyi Magyar Mezőgazdasági Főiskola. Felügyeletet a földművelésügyi miniszter gyakorolt felette. Az 53 999/1945. F.M. sz. rendelet (MK 1945. X. 2. 141. sz.) állapította meg az egyetem szervezeti szabályzatát. Négy tudománykarra tagozódott: 1. Mezőgazdaságtudományi kar, 2. Állatorvostudományi kar, 3. Erdőgazdaságtudományi kar, 4. Kert- és szőlőgazdaságtudományi kar. (A Magyar Állam szervei, 1985. 17–18. p.)

⁴⁷² Kollega Tarsoly, 1996. 569. p.

⁴⁷³ http://www.aesz.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=129&Itemid=416 [2009. január 28.]

Sopronban maradt, és az Erdészeti és Faipari Egyetem keretei között folytatódott. A felsőszintű oktatást technikumok, szakiskolák és szakmunkásképzők egészítették ki.⁴⁷⁴

A hazai felsőfokú mezőgazdasági szakoktatás területén is folyt az állandó átszervezés. A szovjet mintára készített tantervet végül 1950-ben vezették be.⁴⁷⁵

A hagyományos felsőfokú oktatási intézmények tevékenységének kiegészítésére, a parasztfiúk képzésére a földművelésügyi miniszter elrendelte a Magyar Állami Parasztfőiskola felállítását (138 110/1946. F.M. számú rendelet). Itt a képzés két tanéven keresztül történt.⁴⁷⁶

A földreform a magyar agrárium minden területén változást hozott. Megszűntek a nagybirtokok, a korábban művelés alatti álló terület mintegy 90%-a a parasztság kezére került. A szakismeretek terjesztése ezért a négyszázezer újbirtokos esetében, akik a reform előtt nem gazdálkodtak önállóan, különösen fontos volt.

A mezőgazdasági szakoktatás előmozdítására a földművelésügyi miniszter mezőgazdasági szakoktatási főigazgatót nevezett ki. Munkája az ország egész területére kiterjedt. Felügyelte valamennyi közép- és alsófokú szakoktatási intézményt, valamint az iskolán kívüli szakoktatást is.⁴⁷⁷ 1946 végére az ország területén három szakoktatási igazgatóság működött (9990/1946. M.E. számú rendelet). 1949. március 3-a után is az FM felügyelete alatt maradt azonban a közép- és felsőfokú mezőgazdaság szakoktatás, az állami mintabirtokok, az állami gazdaságok, a kísérleti telepek, a méntelepek és az állami borpincészetek felügyelete.⁴⁷⁸

Ezekben az években a középfokú szakoktatás gyakorlati irányú volt, a gazdasági műveltség terjesztését végezte, és a felsőbb szintű tanulmányok elvégzésére képesített. Voltak fiú- és leánytagozatok, az iskolák részben államiak, részben községiek voltak, illetve léteztek középfokú felekezeti iskolák is. Itt kell elmondani, hogy működtek Mezőgazdasági Tejipari Szakiskolák, továbbá részt vett az oktatásban a Kertészeti és Szőlészeti Középiskola és végül a Szőlész- és Borásképző Iskola is.⁴⁷⁹

A középfokú oktatás szervezéséről a Pest vármegyei mezőgazdasági szakigazgatásnak is ki kellett venni a részét. A szakminiszter arról tájékoztatta a kertészeti felügyelőséget, hogy a jövőben a kertészeti szakmunkások képzése nem szakiskolában, hanem kertészeti telepeken, szövetkezeti gyümölcsösökben és állami intézmények gyakorlótelepein fog

---

⁴⁷⁴ *Kollega Tarsoly*, 1996. 570. p.

⁴⁷⁵ *Zsidi*, 2003. 57. p.

⁴⁷⁶ *Gonda*, 1970. 281. p.

⁴⁷⁷ *Gonda*, 1970. 280. p.

⁴⁷⁸ A 2610/1949. Korm. számú rendelet. Közl.: *Farkas*, 1992. 236. p.

⁴⁷⁹ *Gonda*, 1970. 281. p.

zajlani. A kiképzés időtartama egy év lesz, ami alól kivétel csak a kertészeti magtermesztés és a faiskolai üzemág lesz, ahol a képzési idő kétéves lesz. Iskolai képzettségtől függetlenül bárki jelentkezhetett a szakmunkásképzésre, aki elmúlt 18 éves. A kiképzésre jelentkező a telep vagy üzem rendes munkásának számított, és a „helyben szokásos” napszámbérre vagy summásbérre tarthatott igényt már a képzés ideje alatt is. A kiképzést a kertészet egyik üzemágában tervezték megszervezni egy év alatt. Lakásról és étellemezésről az iskola, a telep, a szövetkezeti üzem gondoskodott, de ezeket a szerződésben biztosított munkabérből levonhatták. A képzést gyakorlati jellegűnek szánták, a kiegészítő elméleti oktatást csak a szükséges mértékben tervezték. A tanfolyam során a munkákat hetente egyszer meg kellett beszélni, a kiképzés módját pedig egy, külön erre a célra kiadásra kerülő tanterv szabályozta. Jelenteni kellett a kertészeti felügyelőségnek, hogy mikor tud bekapcsolódni a szakmunkásképzésbe, illetve milyen oktatószemélyzetet tud rendelkezésre bocsátani, hány ember kiképzését tudja vállalni, illetve módjában áll-e a jelentkezőknek étellemezést biztosítani.⁴⁸⁰

Alsófokú mezőgazdasági szakoktatást ezekben az években a gazdaképző iskolákban, a szaktanácsadó állomásokon, az ismeretterjesztő tanfolyamokon és a szakelőadásokon nyújtottak. A gazdasági iskolát végzettek: „*Arany kalász*” jelvényt kaptak, és az „*aranykalászos gazda*” címet viselték. Kiterjedt volt a „*téli gazdasági tanfolyamok hálózata*”, ahol a végzettek „*Ezüst kalász*” jelvényt kaptak, és az „*ezüstkálászos gazda*” címet viselték.

Az iskolán kívüli szakoktatás szervezésében szinte valamennyi vármegyei szakhivatal részt vett.⁴⁸¹ A szakoktatási ügyosztály arra hívta fel a figyelmet, hogy a közelgő téli hónapokban is nagyszámú téli gazdasági tanfolyamot kíván rendezni. Egy tanfolyamnál 140 előadást írtak elő, a tanfolyamvezető beosztása szerint lehetett a tanfolyam hosszabb vagy rövidebb. Az indításhoz legkevesebb 30 hallgató jelentkezésére volt szükség. A teremről a község gondoskodott. A tanfolyamvezető teljes ellátását is a községnek kellett

⁴⁸⁰ A munkának részt kellett vennie az előírt gyakorlatokon, és a kiképző testület által megállapított munkaidőt és utasításokat is be kellett tartania. A tanfolyam végén az üzemágból nyilvánosság előtt gyakorlati szakvizsgát kellett tennie. A sikeres vizsga esetén olyan igazolványt kapott a jelölt, amely őt a kérdéses üzemágban szakmunkássá képesíti, és ennek birtokában a kollektív szerződésben a szakmunkásokat megillető magasabb munkabérre tarthatott igényt. Az ünnepélyes záróvizsgára a kertészeti érdekképviseletek megbízottait is meg kellett hívni. (PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 306/1946. A Földművelésügyi Minisztérium levele 1946. június 5-én a kertészeti felügyelőségnek, amelyben a kertészeti ügyosztályon április 30-án tartott értekezletről számolt be.)

⁴⁸¹ A FAO (Mezőgazdasági és Élelmezési Világszervezet, az ENSZ szakosított szervezete) Magyar Bizottsága is 1947 áprilisában sürgette a parasztság részére szervezett gazdasági szakoktatás kiterjesztését. A keret 150 óra lett volna, amiből 1. növénytermesztés 40 óra, 2. állattenyésztés 45 óra (mégpedig a, állatbonctan és állategészségügyi ismeretek 8 óra. b. általános és részletes állattenyésztés 37 óra), 3. kisgazdaságok üzemi berendezése 10 óra, 4. gazdákat érdeklő rendeletek, törvények ismertetése és általános tudnivalók 5 óra, Kertészet, szőlőművelés 10 óra, 6. számtan, mértan, természettani alapfogalmak 10 óra, 7. karének 6 óra, 8. egészségügy, tűzrendészet 4 óra, 9. önképzőkör 10 óra, 10. szövetkezeti ismeretek 10 óra. A továbbképző II. tanfolyam elsősorban speciális ismereteket biztosított, ugyancsak a helyi szükségleteknek megfelelően a növénytermesztés, az állattenyésztés, a gyümölcs- és zöldségtermesztés, illetve a szőlő- és borgazdaság köréből. (PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. 541/1947. A FAO Magyar Bizottságának Tájékoztató Szolgálat. 2. szám. 1947. április. FAO közlemények. 12–14. p.)

állnia. A tanfolyam vezetésért 50 forint tiszteletdíj járt, minden megtartott óráért pedig 2,40 forint óradíj. A sikeres vizsga után a hallgatók bizonyítványt és ezüstkalászos jelvényt kaptak. A jelvényt ellenben maguknak kellett megvenniük, aminek ára kb. 2 forint volt.⁴⁸²

A továbbképző tanfolyamok egy másik típusa a kisparaszti gazdaságok üzemi szervezését, az agrárpolitikát, a közgazdasági, a jogi, a gépesítési ismereteket, valamint a földművelési igazgatást ölelte fel. A sikerrel végzettek egyes, illetve kettős ezüstkalászos jelvényt, a mindhármat elvégzettek aranykalászos jelvényt kapnak. Az aranykalászos jelvény teljesen egyenértékű volt a kétéves gazdaképző iskola elvégzésével. „*A parasztság kulturális felemelkedésének érdekében*” 30-30 óra közismeret is bekerült a tanrendbe (irodalom, történelem, gazdasági földrajz és szövetkezeti ismeretek). A tanfolyamok ingyenesek voltak. A szervezést a gazdasági szakoktatási intézmények, az állami gazdasági felügyelőségek, és a gazda érdekképviselői szervek végezték, szakfelügyeletét és ellenőrzését pedig a körzeti mezőgazdasági szakoktatási főigazgatóság megbízott szakfelügyelői gyakorolták. A tanfolyamok vezetői okleveles gazdák, illetve mezőgazdák voltak. Az 1946–1947 év telén mintegy 1000 tanfolyamot tartottak.⁴⁸³

A ránk maradt iratok tanúsága szerint Pest megyében is szerveztek ilyen tanfolyamot. A nagytétényi Állami Gazdaképző Iskola értesítése alapján 1948 februárjában Alsónémedin, Gyálon és Vecsésen 5-5 órában terveztek növény-egészségügyi előadásokat. A hivatalok anyagi nehézségeit tükrözte azonban az, hogy a Gazdaképző Iskola az előadónak csupán óradíjat tudott fizetni, óránként mindössze 10 forintot.⁴⁸⁴

Előfordult, hogy olyan tanfolyamot szerveztek, amelyen csak szakemberek vehettek részt. A földművelésügyi minisztérium 1947-ben például felsőfokú agrármeteorológiai tanfolyamot szervezett, mert úgy ítélte meg, „*jelentőségéhez mérten a légkör- és éghajlatlan hazánkban a mező-, kert-, szőlő- és erdőgazdálkodás keretében nem eléggé felkarolt és nem kellően méltott tudományágak*”, jóllehet a tudományterület nélkülözhetetlen a különböző gazdasági ágak szervezésében. Külföldön a gazdasági főiskolákon és egyetemeken évtizedek óta agrármeteorológiai tanszékek és kísérleti intézetek keretében szervezett agrármeteorológiai osztályok vagy önálló intézetek tették lehetővé e téren a tudományos kutatómunkát. A földművelési miniszter első lépésként a mosonmagyaróvári Országos Növénynevelő Kísérleti Intézet előterjesztésére ingyenes felsőfokú agrármeteorológiai tan-

⁴⁸² PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 28/1946. Budapest, 1946. október 14. Duna–Tiszaközi Kerületi m. áll. gazdasági főfelügyelő levele a Duna–Tiszaközi kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj város m.- áll. gazdasági felügyelőjének. (Az 1946. október 10-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

⁴⁸³ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/Iktatott ir. 541/1947. FAO Magyar Bizottságának Tájékoztató Szolgálat. 2. szám. 1947. április. FAO közlemények. 12–14. p.

⁴⁸⁴ PML XXIV. 243. Budapesti (Magyar Állami) Növény-egészségügyi 1. sz. Körzet ir. 4/1948. A Mezőgazdasági Kísérleti Igazgató levele 1948. január 13-án a növényegészségügyi körzetnek.

folym megszervezését határozta el. A szervezéssel az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézetet bízta meg. A tanfolyamot 1948. január 12-én tervezték kezdeni, és február 3-án és 4-én kollokviummal zárni. A tanfolyamra csak főiskolát, illetve régebben gazdasági és kertészeti tanintézetet végzett hallgatókat lehetett felvenni. Az előadásokat 8–13 óráig tartották, de legfeljebb napi hat órában.⁴⁸⁵

9. ábra Az iskolán kívüli mezőgazdasági szakoktatást segítő brossúra

A mezőgazdasági szakigazgatás valamennyi ágának kiemelt feladata volt a háború utáni években a szakismeretek terjesztése a – jelentős mértékben újjazdákból álló – magyar agrártársadalom számára. Ezzel foglalkozott a földművelésügyi miniszter egyik, 1945. november 5-én kelt levele, amelyet a növénytermelési előadókhoz intézett. Közölte, hogy az 1945. őszén bevezetett öt napos növénytermesztési tanfolyamokat a téli időszakban továbbra is fenn fogja tartani. Az eredeti elgondolásnak megfelelően ilyen tanfolyamokban csakis olyan községek részesülhettek, ahol már az általános mezőgazdasági ismereteket tárgyaló téli gazdasági tanfolyamok tartása korábban sikerrel járt. A továbbképző szaktanfolyam anyaga, közölte a miniszter, az általános mezőgazdaság ismeretek, illetve a talaj és megművelése, a tápanyag-gazdálkodás (trágyázás) és a környéken szokásos növények termesztése (vetés, vetésforgó stb.) lesz. Ezen kívül a kézi eszközök (eke, lókapa, vetőgép) bemutatása, az istállótrágya helyes kezelése, az egyszerű talajszelvény-készítés

⁴⁸⁵ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 742/1947. Az FM levele 1947. december 16-án a kertészeti felügyelőségeknek és az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézetnek.

(gyakorlat) képezte a képzés anyagát. A magyar állami gazdasági felügyelői szolgálatnak és még inkább a növénytermelési szakszolgálatnak a legszorosabb kapcsolatot kell fenntartania a jövőben is azokkal a községekkel, ahol ilyen növénytermesztési szaktanfolyamot tartanak. A jövőben pedig a termelés fejlesztésére vonatkozó mindennemű tevékenységet ezekben a községekben kell először a legfokozottabb mértékben kifejteni, szögezte le a levél, mert „*ezáltal ezek a községek kiinduló pontjai lehetnének a ⁴⁸⁶termelés fejlesztésének és mintegy a termelési mintaközségek alapjául lennének tekinthetők.*” A tanfolyamok célja, hogy a kisgazdáknak, az elsősorban téli gazdasági tanfolyamot végzett ezüstkalászos gazdáknak és a téli gazdasági iskolát végzett aranykalászos gazdáknak növénytermelési irányú továbbképzést nyújtsanak. Hallgatónak éppen ezért elsősorban ezüst-, valamint aranykalászos gazdákat vettek fel, és csak abban az esetben, ha ők nem töltötték ki a létszámot, vettek fel más, gyakorlati téren jó eredményt felmutató gazdákat. Egy tanfolyamra azonban 20-nál kevesebb és 40-nél több gazdát nem vettek fel. A tanfolyam vezetője szervezte és tartotta meg a tanfolyamot egy, szükség esetén két előadóval. A vezető lehetőleg a körzeti vagy a vármegyei növénytermelési előadó, esetleg egy, a kijelölt, lehetőleg növénytermelési továbbképző szaktanfolyamot végzett gazdasági felügyelő volt. Előadónak fel lehetett kérni ezenkívül a járási gazdasági felügyelőt, valamelyik szakoktatási tanárt, esetleg megfelelő szakképzettségű, helyben működő okleveles vagy egyéb gazdát is. A tanfolyamokat novembertől március közepéig kell megtartani – olvashatjuk a levélben.

Sok érdekességet rejtett a tanfolyam tematikája is. A képzés keretében öt napon keresztül napi hat óra előadást kellett ugyanis tervezni, amiből négy órának elméletnek, két órának pedig gyakorlatnak kellett lennie. Naponta, az előadás megkezdése előtt ismétlést kellett beiktatni félóra-egyóra időtartammal, amikor az előző nap anyagát kellett átismételni. „*Nagy súly helyezendő ezekre az ismétlésekre, mert az előadó ezzel teremthet fogékony-ságot a tanulásához nem szokott, illetőleg már elszokott felnőttekben*” intette a miniszter a növénytermelési előadókat, majd hozzátette, hogy az ötödik nap délután az utolsó két órát az előadott tananyag összefoglalására kell szánni „*a hallgatókkal folytatott megbeszélés formájában.*” A tanfolyamot két órás bevezető előadás nyitotta meg, amelynek központi témája a „*a növénytermesztés jelentősége a helyi viszonyokra tekintettel*”. „*Ezt lehetőség szerint az illetékes körzeti, vagy legalább is a vármegyei növénytermelési előadó tartsa*” – szögezte le a levél. A tanrenddel kapcsolatban a következő témákat kellett érinteni: a növénytermesztés jelentősége a helyi viszonyokra tekintettel, a talajismeret, a talajművelés, a tápanyag-gazdálkodás, az istállótrágya kezelése, a fontos helyi növények termesztése. A

⁴⁸⁶ PML XV. 3. Kisnyomtatványok levéltári gyűjteménye.

tanfolyamot két óras összefoglalással kellett zárni. A miniszter ígéretet tett arra, hogy a tanfolyam eredményességének vizsgálatára lehetőség szerint megbízottat küld ki. Az előadások óradíját, tekintettel az akkoriban folytonosan változó árszponyokra, a tanfolyam engedélyezésekor fogja méltányosan megállapítani, ígérte a miniszter, majd hozzáfűzte, a dologi kiadásokra (posta, fűtés, világítás, takarítás) és az összefoglaló miniszteri biztosának tiszteletdíjára a szükséges összeget szintén ugyanakkor állapítja majd meg. A tanfolyamon rendszeresen résztvevők látogatási bizonyítványt kaptak. A szaktanfolyamok szervezésével az illetékes növénytermelési körzeti előadót bízta meg a leírat. A tanfolyamvezetők kötelesek a tanfolyamokra alaposan felkészülni, a tanfolyam előtt a helyi mezőgazdasági termelési viszonyokat alaposan tanulmányozni, hogy az előadásokat azok figyelembevételével tarthassák meg – húzta alá a miniszter. Abban az évben a Duna–Tiszaközi körzet területén 18 tanfolyamot kellett megszervezni. A tanfolyamokból a növénytermelési körzeti előadó legalább hármát volt köteles maga megtartani az utasítás értelmében.⁴⁸⁷

A szakoktatással kapcsolatos költségek elszámolása szintén feladata volt a mezőgazdasági szakigazgatásnak. Az ebben az időszakban minden mértéket meghaladó infláció és a folyamatosan változó rendeletek miatt azonban ez is komoly nehézségeket okozott. A magyar állami gazdasági felügyelőség például egyik levelében felterjesztette 1946. januárjában a januári és februári ötnapos növénytermesztési tanfolyamok naplóit és mellékelte azok kimutatásszerű elszámolását is. Csatolta ezenfelül még a felügyelőség Járay Gyula gazdasági felügyelő két db útinaplóját a két tanfolyamról, amelyeket Szeged thj városban tartott meg, és a tanfolyamonként kiutalt 200 000 pengő előleg felhasználását igazoló nyugtákat. Mivel az óradíjak és a vizsgabiztosi díjak kiszámításához alapul szolgáló napi-díjakat szabályozó 1640/1946. M.E. számú rendelet február 19-én, az elszámolás elkészülte után jelent meg a Magyar Közlönyben (MK), kérte a minisztériumot, utalja ki az óradíjakban és a vizsgabiztosi díjakban ezáltal keletkezett különbözetet. A rendkívüli infláció miatt ugyanis óriási elmaradások keletkeztek, példának okáért Nagy Dezsőnek Hódmezővásárhelyre az addig nyugtázott 45 000 pengő mellé még óradíjához 1 555 020 pengőt, Korényi Lászlónak az addig számára kifizetett 16 000 pengőhöz még további 352 000 pengőt kellett átutalni.⁴⁸⁸

A szakminisztérium 1945. november 28-án az állami kertészeti felügyelőségekhez intézett levelében egy olyan tanfolyam szervezésére szólította fel a felügyelőségeket, amelynek célja a kertészettel foglalkozó gazdák ismereteinek bővítése, és ezáltal „a leg-

⁴⁸⁷ PML XXIV. 246. Duna–Tisza közti körzeti növénytermesztési előadó ir. 68/1946.

⁴⁸⁸ PML XXIV. 246. Duna–Tisza közti körzeti növénytermesztési előadó ir. 53/1946. A magyar állami gazdasági felügyelőség levele 1946. március 4-én a szakminisztériumnak.

korszerűbb kertészeti munkálatok ismertetése”. A tanfolyammal kapcsolatban elvárás volt, hogy alkalmazkodjék az adott vidék termeléséhez és mindig a legidősebb munkálatok részletes tárgyalására szorítkozzék napi 3 tanítási óra, összesen 24 óra tanítási időben. „*A tanítás módja ismeretközlő, vagy kérdvefejlesztő legyen*”, és kerülni kellett az idegen kifejezéseket. A tanítás hangneme legyen alkalmazkodó, tanácsolta a leirat, illetve baráti és megbeszélő. Tanácsként fogalmazódott meg az is, hogy a célt a tanfolyam akkor éri el, ha az egyes tanórák utolsó harmadát a hallgatóság legidősebb termelési kérdéseinek vitaszerű megbeszélésére fordítják. A tanrendben 18 óra főtantárgy és 6 óra melléktantárgy kapott helyet. A főtantárgy gyanánt a kertészetnek azt az ágát kellett kijelölni, amellyel az adott vidéken leginkább foglalkoztak. Az előadásokat általában délután kellett megtartani, mivel a gazdák ilyenkor jobban ráértek a korai sötétedés miatt. Ha egy napon a három órát ugyanaz az előadó tartotta, akkor két fő és egy melléktantárgy előadására kellett törekedni. Az ismeretközlésre 35 percet, a megbeszélésre 15 percet kellett szánni. Utóbbi a tananyag „*jobb berögzítését szolgálja és a hallgatóság részére bizonyos pihenést is jelent.*” A tanfolyam lehetőleg központi helyen, lehetőleg iskolában legyen, ahol „*a szemléltetés legfontosabb eszköze, a tábla, adva van.*” A tanfolyamok ingyenesek voltak, azokon bárki részt vehetett. Komoly hangsúlyt kellett a propagandára helyezni, a tanfolyamról a helyi sajtónak hírlapközleményt kellett küldeni. Érintkezésbe kellett lépni a település vezetőivel, a gazda érdekképviseletekkel, az újonnan földhözjuttatottak szövetkezeteivel, a helyi földigénylő bizottsággal a támogatás (kidobolás, hirdetés stb.) biztosítása érdekében. Értesíteni kellett a helyi gazdasági felügyelőt, és a közeli kertészeti és gazdasági szakintézményeket is. A hallgatókról nyilvántartást kellett vezetni, és azt is fel kellett jegyezni, hogy a gazdák milyen nagyságú területen foglalkoznak kertészettel. A tanfolyamokat már húsz jelentkező esetén meg lehetett tartani. Mivel a rövid tanfolyam nem nyújtott képzést, az utolsó tanórával, ünnepélyes külsőség nélkül kellett azt befejezni. Az előadó a felügyelőség vezetője vagy az oda beosztott szakbiztosító volt, aki a tanítást székhelyén hivatali szolgálatként látta el. Másról az előadók tiszteletdíjban részesültek. Kiemelte végül a leirat, hogy a szőlőművelés nem lehet a nyolcnapos kertészeti előadássorozat főtantárgya.⁴⁸⁹

A kertészeti szakoktatásra hárult ezekben az években többek között az elbocsátott közalkalmazottak átképzése is. Erre tekintettel a virágtermesztési üzemág körében is tervezte a minisztérium átképző tanfolyamok indítását, amelynek időtartama két teljes év, és február 15-től november 15-ig tartott. Sürgős jelentést kért a felügyelőségtől a minisztérium a kertészeti szakmunkássá váló átképzésre jelentkező közalkalmazottokról, jelezve,

⁴⁸⁹ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 2/1946 Útmutató a 8 napos kertészeti előadássorozat megszervezéséhez.

hogy tekintettel az aránylag sok budapesti érdekeltra, a Magyar Állami Kertészeti Felügyelőségnek ebben feltétlenül részt kellett vennie. A résztvevők Budapestről járhattak a tanfolyamra, és ezért az ő esetükben nem kellett az elszállásolásról sem gondoskodni. Miattuk volt különösen fontos, ha a budaörsi törzsgyümölcsös és a nagytétényi tankertészet nagyobb mértékben tud a tanfolyamok lebonyolításába bekapcsolódni. Jelentést kért a miniszter a tekintetben is, hogy a helyi viszonyok ismeretében az átképzett közalkalmazottak új foglalkozási körükben milyen elhelyezkedésre számíthatnak. A kertészeti igazgató 1946. augusztus 27-én küldte el válaszát a miniszternek. Ebben egyetértett a tanfolyam szándékával, „mert a kenyérhez jutó közalkalmazott megnyugszik” – olvashatjuk a felügyelőség válaszában –, részben még ahol lehetséges családja részére kerti terményeket is termel, háztartását pedig „olcsóbbá teszi”. Megítélése szerint a konyhakerti, a gyümölcs és a virágtermesztés, valamint a szőlőművelési ágak jöhetnek számításba mint tanítandó tárgyak. Előreláthatóan a résztvevők csak 1-2 tárgyat tudnak elsajátítani, illetve lehetnek olyanok is, akik csak az általános tudás megszerzésére törekednek. Mindenhol, ahol van szakember az országban, fokozatosan lehetne kiterjeszteni a tanfolyamokat, és, húzta alá a kertészeti igazgató, esetleg más, okleveles kertészt is be lehet kapcsolni a tanításba. Mind az elméletet mind a gyakorlatot tanterv szerint kell végezni, a tanfolyam előtt pedig a kijelölt helyeken a felszerelést biztosítani kell, az ugyanis igen sok helyen a háborús cselekmények miatt tönkrement. A kertészeti felügyelőség véleménye szerint ezek az emberek meg fogják állni a helyüket, szemben a volt uradalmi cselédekkel vagy más földi munkásokkal, akik sok esetben minden előképzettség nélkül 10-12 kh holdat kaptak a földreform során. Nagy hiba lenne, ha a régen jól kezelt volt uradalmi gyümölcsösök a hozzá nem értő új tulajdonosok, tanfolyamot nem végzetek kezében tönkre mennének. A kertészeti felügyelőségnek tudomása volt arról is, hogy egyes kertészetekben és faiskolákban nem igazolt tisztviselőket alkalmaztak kertészeti napszámosoknak, akiknek munkájával a tulajdonosok elégedettek voltak. Végül felajánlotta azt is, hogy a kertészeti felügyelőség a munkaközvetítésben is részt venne. Ellenőrizné például a munkaadókat, ne használják ki a szakmunkásokat, akiknek munkakörülményeit – a felügyelőség véleménye szerint – rendeletileg kellene szabályozni.⁴⁹⁰

A Földművelésügyi Minisztériumban gyümölcsfa-ápolási és védekezési tanfolyamot is szerveztek. A tanítási anyagot is meghatározták. Ennek értelmében a gyakorlati bemutatókat délelőtt tartották, ezeken a gyümölcsfakorona-ritkítással és a sebkezeléssel, a fán

⁴⁹⁰ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 140/1946. A Földművelésügyi Minisztérium levele 1946. július 15-én minden kertmunkás iskolának.

lévő kártevőkkel, a kéregtisztítással, a permetezéssel és a gyümölcsösök telepítésével kellett foglalkozni. Délután irányítás mellett gyakorlásnak kellett következnie, majd a vermelt zöldségfélék átválogatásának. Az előadások nyelvezetének szabatosnak, világosnak és érthetőnek kellett lennie, az idegen szavakat kerülni kellett, illetve azokat meg kellett magyarázni.⁴⁹¹

Az ismeretterjesztés új eszköze volt ezekben az években a rádió, amelynek használatra rohamosan terjedt. A földművelési miniszter ezzel kapcsolatban útmutatót küldött a szakirányú előadások elkészítéséhez. Kiemelte, hogy a szöveg terjedelme 6 gépelt oldal lehet, és az előadásból három példányt kellett a minisztériumi ügyosztálynak, egyet-egyet pedig a cenzúrának és a rádió számára küldeni. A cím legfeljebb 3 szó lehetett, mert azt a lapok ügyis lerövidítik. Stilisztikailag fontos, hogy ne szerepeljenek olyan fordulatok a szövegben, mint „... általában tudott dolog az”, vagy „köztudomású...”, mivel „ami köz tudomású, azt úgy is tudják, azt kár a rádióban előadni” – adott tanácsot a leirat. Fontosnak tartotta a minisztérium azt is, hogy mindig időszzerű kérdésekkel foglalkozzanak az előadások, mert ez „a rádióhallgatóság figyelmét előre felkelti és megalapozza a sikert.” Kiemelte a leirat azt is, hogy amennyiben az előadást a reggeli negyedórára szánják, akkor „szórakoztatva tanítsunk, ha a délutáni negyedórára, akkor tanítva szórakoztassunk.”⁴⁹²

A Pest megyei kertészeti igazgatás esetenként konkrét gyakorlati tanáccsal is segítette a gazdálkodókat.⁴⁹³

A gazdasági szempontból oly jelentős tanfolyamok megszervezését nagyban nehezítette a pénzhiány. Egy 1947 december végi iratváltásból arról értesülünk, hogy a lótenyésztési felügyelőség azért nem tudott részt venni állami gazdasági tanfolyamokon, mert arra már egyszerűen nem állt rendelkezésre semmilyen fedezet. Egy másik tanfolyam viszont az oktatás feltételeinek megdöbbenően sanyarú viszonyaira mutat rá. A Magyar Állami Gazda- és Gazdasszonyképző Iskola Abonyban, 1948. január 19-én kelt, a lótenyésztési felügyelőségnek címzett levelében azt olvassuk, hogy egy másik tervezett tanfolyam helyszíne a vasútállomástól kilenc kilométerre lett kijelölve, „s azt megközelíteni csak kocsival vagy kerékpárral lehetséges”. Az iskola nem tudott kocsit biztosítani, és az intézmény vendégszobával sem rendelkezett. Minderre mentségül a tanfolyamot szervező

⁴⁹¹ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 611/1947. A földművelésügyi miniszter levele 1947. október 18-án a kertészeti felügyelőségnek az 1947/1948 évi téli időszakban szervezett kertészeti előadásorozat szervezésével kapcsolatban.

⁴⁹² PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 148/1945. Az szakminiszter levele 1945. november 7-én.

⁴⁹³ A kertészeti felügyelőség vezetője például az egyik, gyümölcstermeléssel foglalkozó gazdának azt válaszolta, hogy „a levelében említett Gemensdorfi cseresznye jellemzője, hogy önmagában nagyon nehezen, vagy sehogyan se termékenyül és azért más fajtákkal keverten szokták ültetni. A rügyek lehullásának azonban részleges fagykár is lehet okozója. Szíveskedjen a fának egy-két vesszőjét a hék részét a fás részig lemeteszni, és ha az nem barnászöld, hanem fekete, úgy bizonyosan fagykárrel állunk szemben. Természetesen a mérséklés is lényeges hiba, amit azonban meszezéssel pótolni lehet.” (Bessenyei Zoltán kertészeti főfelügyelő levele 1948. május 7-én Hidai Ákos pestszentlőrinci lakosnak. [PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 323/1948.])

gazdaasszonyképző iskola azt hozta fel, hogy az „*alulírott igazgató is csupán egyszobás szükséglakásban lakik.*”⁴⁹⁴

A második világháború után az országot méhészeti kerületekre osztották, amelyek élén felügyelők álltak. A méhészek továbbképzését és oktatását a Gödöllői Méhbiológiai és Kutató Intézet és a méhészeti gazdaságok végezték. Voltak kétéves méhészképző iskolák, de 18 napos és 3-4 napos továbbképző tanfolyamok is.⁴⁹⁵

Már említettük, hogy ezekben az években került egyre inkább előtérbe a rádió mint a korszerű ismeretterjesztés eszköze. A Magyar Növényegészségügyi Szolgálat a földművelési miniszter 9024/1946. eln. I. számú felhívására azt közölte 1946 novemberében a növény-egészségügyi körzettel, hogy a rádiós gazdasági előadások „*Falurádió*” és „*Iskolarádió*” címen kerülnek a rádióban beolvasásra. Elvárás volt azonban, hogy havonta legalább egyszer rádióelőadást készítsenek a növény-egészségügyi körzetek, és azt a Magyar Növényegészségügyi Szolgálat rádióintézőségéhez terjesszék fel. Mivel a mezőgazdasági oktatómunkába valamennyi körzet bekapcsolódott, szólt a tanács, a témát célszerű volt röviden vázolni az előadás elkészítése előtt, nehogy hasonló választás esetén esetleg „*egysek jó munkája érdemtelenül kárba vesszen.*” A mezőgazdaság minden tárgyából lehetett választani, de arra kellett törekedni, hogy az legalább érintse a növényegészségügyet. „*E rádióelőadások célja főképp az újonnan földhözjuttatottak szakképzése*” – szögezte le a leirat, ezért az legyen gyakorlati irányú, tehát olyan, ami a dolgozó gazdák érdeklődésének megfelel. A terjedelem szempontjából 5-6 géppel írott oldalra kell törekedni kettes sortávolsággal, de jól olvasható kéziratot is elfogadtak. A beolvasott előadások után addig 40 forint tiszteletdíjat fizettek; a megfelelő színvonalú előadások, amelyek valamilyen okból nem alkalmasak a rádión történő közlésre, ugyanilyen mértékű tiszteletdíj mellett a Magyar Földben kerülnek publikálásra. A szolgálat felhívta a figyelmet arra, hogy kéziratokat nem küldenek vissza a körzetvezetőknek, illetve arra, hogy gyakorlati célú változtatások jogát a Magyar Növényegészségügyi Szolgálat fenntartja magának.⁴⁹⁶

A szakoktatás szervezet-, illetve intézményrendszerét a következőképpen tudjuk rekonstruálni:

⁴⁹⁴ PML XXIV. 252. Pest Megyei Lőtenyésztési Felügyelőség ir. 1087/1947. A földművelésügyi miniszter levele 1947. december 3-án a lőtenyésztési felügyelőknek.

⁴⁹⁵ Gonda, 1970: 300. p.

⁴⁹⁶ PML XXIV. 249. Központi 2. sz. Növény-egészségügyi Körzet ir. 87/1946. A Magyar Növényegészségügyi Szolgálat levele 1946. november 28-án a növényegészségügyi körzetek vezetőihez, amelyben az fm. 9024/1946. eln. I. sz. felhívását közvetítette a rádióadások szerkesztéséről.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴⁹⁷					
Szakoktatás					
A szerv neve	Jogelőd	Az alakulás időpontja	Az megszűnés időpontja	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)
Gazdasági akadémiák	-	1874, 1906	1943-1945	Magyar mezőgazdasági főiskolák	-
Erdészeti Szakiskola	-	1918	1949. máj. 14.	Erdész szakiskolák	-
Téli gazdasági iskolák	-	1920-as évek	1945. szept.	Gazdaképző iskolák	1945. júl. 1-ig, illetve 1949. júl. 21-től a VKM főhatósága alatt
Mezőgazdasági szakiskolák	Földművesiskolák	1929	1945. szept. 28.	Gazdaképző iskolák	-
Magyar mezőgazdasági főiskolák	Gazdasági akadémiák	1943-1945	1945. okt. 2.	Magyar Agrártudományi Egyetem	-
Kertészeti és Szőlészeti Főiskola	-	1943	1945. okt. 2.	Magyar Agrártudományi Egyetem	-
Mezőgazdasági népisiskolák	-	1945 előtt	1945. szept. 28.	Gazdaképző iskolák	-
Magyar Agrártudományi Egyetem	József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvososi Kara	1945. okt. 2.	-	-	-
Kertészképző	Állami	1946. jún. 28.	-	-	-

⁴⁹⁷ Forrás: Corpus Juris Hungarici, A Magyar Állam szervei, a PML iratai.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁴⁹⁷					
ző iskolák	kertmunkás iskolák				
Kertészeti Középiskola	Középfokú Kertészeti Tanintézet	1946. jún. 28.	-	-	1949. júl. 21-ből a VKM főhatósága alatt
Mezőgazdasági Akadémia	-	1949. ápr. 9.	-	-	-
Egyéb szervek: Mezőgazdasági Ipari Tanfolyamok Központi Igazgatósága, Mezőgazdasági Szakoktatási Intézmények Irányításának Összhangját Biztosító Állandó Tanácskozó és Véleményező Bizottság, Mezőgazdasági gépkezelő tanfolyamok, Magyar Állami Erdőgazdasági Középiskola, Földbirtokrendező Műszaki Szakvizsgabizottság, Mezőgazdasági Akadémiai Bizottság, Mezőgazdasági Szaktanárképző Intézet, Állatorvosi Tisztvizsgára Előkészítő Tanfolyam, Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács, Gyógynövénykereskedői Szakvizsgabizottság, Mezőgazdasági Szakoktatási Tanács, Magyar gazdaképző iskolák, Mezőgazdasági Szakoktatási Főigazgató, Magyar Állami Parasztfőiskola, Mezőgazdasági Ipari Tanfolyamok Központi Bizottsága.					

A kísérletügy és a kutatás

A háború utáni a magyar kormány 1945. augusztus 27-én megállapodást írt alá a szovjet kormánnyal. Ennek értelmében az együttműködés a mezőgazdaság területén kiterjedt a közös tudományos kutatóintézet létesítésére is, különös tekintettel az ipari növények termelésének fokozására. Az amerikai és az angol kormányok azonban jegyzékben tiltakoztak ezen magyar-szovjet gazdasági szerződés miatt. 1945. december 20-án ratifikálta a Nemzeti Főtanács a magyar–szovjet gazdasági szerződést, amelyet azután 1946 tavaszán egy sor közös vállalat megalakulása követett.⁴⁹⁸

Számos kísérleti és tudományos intézmény alakult és átalakult, ezek közül néhányról említést teszünk. Az agrárkérdések tudományos vizsgálatára az Országos Mezőgazdasági Üzemi és Termelési Költségvizsgáló Intézet alakult meg. A Mezőgazdasági Munkatudományi Intézet a mezőgazdasági munkáskérdések elemzésével és a mezőgazdasági munka élettanával foglalkozott. A mezőgazdasági kutatással a Gazdaságkutató Intézet is foglalkozott, elsősorban azonban az ipari és a kereskedelmi területtel. A Közigazgatástudományi Intézet a Pázmány Péter tudományegyetemhez kapcsolódva a köz-

⁴⁹⁸ Balogh, 1988. 70–76. p.

igazgatási joggal és a mezőgazdaság összefüggéseinek tudományos vizsgálatával foglalkozott.⁴⁹⁹

A 3790/1949. Korm. számú rendelettel Mezőgazdasági Szervezési Intézet alakult a mezőgazdasági terv- és üzemgazdálkodás, a termelőmunka megszervezése és ezek statisztikai eredményeinek elméleti és gyakorlati vizsgálatára. Tevékenységét a Mezőgazdasági Tudományos Központ irányította, feladatkörét és szervezetét a földművelésügyi miniszter határozta meg. Ezzel egyidejűleg a Dunavölgyi Agrártudományos Intézet, a Dunavölgyi Agrártudományi Bizottság, az Országos Mezőgazdasági Üzemi és Termelési Költségvizsgáló Intézet, az Országos Mezőgazdasági Üzemi és Termelési Költségvizsgáló Bizottság, a Mezőgazdasági Munkatudományi Intézet és a Mezőgazdaságpolitikai Intézet megszűnt.

Külön csoportba tartoztak a mezőgazdasági vegyikísérleti és vegyvizsgáló állomások. Feladatuk főleg a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmával kapcsolatos rendészetre, az ezzel kapcsolatos vizsgálatok, ellenőrzések elvégzésére, a termelés minőségének vizsgálatára terjedt ki. Központi szervük az Országos Chemiai Intézet és a Központi Vegyikísérleti Állomás volt. Voltak olyan szervek, amelyek az értékesítési rendszettel foglalkoztak, a termékek ellenőrző jegyekkel történő ellátásában, a márkázásában, a fémzárolásban, a forgalmazásban tevékenykedtek (Vetőmagvizsgáló Intézet (Budapest), Gyógynövénykísérlet Intézet (Budapest)).⁵⁰⁰ Végül meg kell még említenünk a mezőgazdasággal csak közvetett kapcsolatban lévő intézményeket is, így a Földtani Intézetet (Szeged), az Országos Meteorológiai és Földmágnességügyi Intézetet (Budapest) és a Mezőgazdasági Múzeumot (Budapest).⁵⁰¹

Az 1946. december 4-i pártközi egyeztetés után született döntés az állati szérumok és a növényvédő szerek gyártásának államosításáról is. 1950 folyamán létrejöttek a Faipari Tudományos Egyesület (FATE), a Kertészeti Kutató Intézet Budatétény központtal, valamint a szarvasi Öntözési és Talajjavítási Kutatóintézet.⁵⁰²

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁵⁰³						
<i>Kísérletiügy, tudományos intézetek</i>						
A szerv neve	Jogelőd	Az alakulás időpontja	Az megszűnés időpontja	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)	

⁴⁹⁹ Gonda, 1970. 282. p.

⁵⁰⁰ Gonda, 1970. 282. p.

⁵⁰¹ Gonda, 1970. 283. p.

⁵⁰² Agrárvilág, 2008. 267–273. p.

⁵⁰³ Forrás: Corpus Juris Hungarici, A Magyar Állam szervei, a PML iratai.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁵⁰³					
Növényegészségügyi körzetek	-	XX. sz. eleje	1949. márc. 23.	Vármegyei mezőgazdasági igazgatóságok	-
Növényegészségügyi helyi megbíztottak	-	XX. sz. eleje	-	-	-
Növényegészségügyi Intézet (Bp.)	-	1936	1949. nov. 26.	Növényvédelmi Kutató Intézet	-
Duna Völgyi Agrártudományos Intézet	-	1947. febr. 11.	1949. ápr. 23.	Mezőgazdasági Szervezési Intézet	-
Törvényhatósági minőségvizsgáló Intézetek	Mezőgazdasági vegykísérleti és törvényhatósági vegyvizsgáló állomások	1949. júl. 14.	-	-	-
<p>Egyéb szervek: Országos Meteorológiai és Földmágnesezési Intézet (Bp.), Országos Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás (Bp.), Madártani Intézet (Bp.), Országos Vetőmagvizsgáló Intézet (Bp.), Mezőgazdasági vegykísérleti és törvényhatósági vegyvizsgáló állomások, Országos Állatelettani és Takarmányozási Kísérleti Intézet (Bp.), Országos Magyar Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézet (Bp.), Tejgazdasági Kísérleti Intézet (Mosonmagyaróvár), Országos Szőlő- és Borgazdasági Kísérleti Intézet (Bp.), Országos Halélettani és Szennyvízvizsgáló Kísérleti Intézet (Bp.), Országos Növénynemesítő Intézet (Mosonmagyaróvár), Gyógynövénykísérleti Intézet (Bp.), Hivatalos Növényegészségügyi Szolgálat, Tejtermékek Ellenőrző Állomása, Országos Gabona- és Lisztikísérleti Intézet (Bp.), Állategészségügyi Intézetek (Bp., Debrecen), Országos Pomológiai Bizottság, Erdészeti Kutató Intézet (Sopron), Országos Mezőgazdasági Üzemi és Termelési költségvizsgáló Intézet (Bp.), Mezőgazdaságpolitikai Intézet (Bp.), Tejtermékek Ellenőrző Állomása Intézőbizottsága, Magyar Növénytermesztési és Növénynemesítő Kísérleti Intézet (Mosonmagyaróvár), Országos Magyar Kender-, Len- és Olajosnövény-termesztési Kísérleti Intézet (Szeged), Növényörökléstani és Nemesítéstani Kutató Intézet (Bp.), Méhészeti és Méhbiológiai Kutató Intézet (Gödöllő), Mezőgazdasági Munkatudományi Intézet (Bp.), Országos Gyapjúminősítő Intézet (Bp.), Magyar Állami Növénynemesítő Kísérleti Intézet (Mosonmagyaróvár), Magyar Állami Növénytermesztési Kísérleti Intézet (Mosonmagyar-</p>					

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁵⁰³
óvár), Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) Magyar Bizottsága, Külföldi Agrártudományi Bizottság, Növénynemesítő Bizottság, Állami Állatszaporítási Intézet (Bp.), Állami Állatszaporítási Tanács, Mezőgazdasági Tudományos Központ, Agrárbiológiai Intézet (Martonvásár, Bp.), Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet, Erdészeti Tudományos Intézet (Sopron), Agrokémiai Intézet (Bp.), Állattenyésztési Kutató Intézet (Bp.), Növénytermesztési és Növénynemesítési Kutató Intézet (Bp.), Növényvédelmi Kutató Intézet, Kertészeti és Szőlészeti Kutató Intézet (Bp.), Mesterséges Termékenyítő Intézet (Bp.), Országos Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézet (Bp.), Mezőgazdasági Kísérletügyi Központ, Agrokémiai Kutató Intézet, Növénytermelési Kutató Intézet (Martonvásár), Kertészeti Kutató Intézet (Bp.), Szőlészeti Kutató Intézet, Öntözési és Talajjavítási Intézet (Szarvas), Debreceni Mezőgazdasági Kísérleti Intézet, Szegei Mezőgazdasági Kísérleti Intézet, Keszthelyi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet, Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Kísérleti Intézet, Duna Völgyi Agrártudományi Bizottság.

A közellátás és a beszolgáltatás

Az MKP KV 1945. december 1-jei határozatában javasolta a kormánynak, hogy a fegyverszüneti szerződésben vállalt szállítási kötelezettségek biztosítására termékkészleteket halmozzon fel. Ezeket a munkálatokat a helyi szerveknek kellett volna irányítaniuk. Ezek a Közellátási Minisztérium által létrehozandó hivatalok lettek volna (az elv: „*a forrásnál kell elfogni*”, bort a szüretnél, gabonát a cséplőgépnél stb.)⁵⁰⁴

A községi közellátási nyilvántartók feladata a gazdák termésmennyiségének számbavétele volt. Községekben közellátási bizottságok döntöttek a helyi ellátási kérdésekről, a mezőgazdasági termelés folyamatáról. Sok helyen az a gyakorlat alakult ki az országban, hogy a jegyző a közellátási kiségitő alkalmazottat a sok adminisztráció miatt más munkaterületeken is foglalkoztatta.⁵⁰⁵ Ha ellenben a helyzet úgy kívánta, a község személyzete is csak a mezőgazdasági szakigazgatási feladatokkal foglalkozott.

A miniszter az 1946-1947 évekre a beszolgáltatás területén előírta a megyei városi polgármesterek és a községek beszolgáltatási teendőit. Nekik kellett az egyes termelőkre lebontott mennyiségeket megállapítani, ők állították össze a gazdálajstromokat, továbbá a beszolgáltatási és a nyilvántartási lapokat, valamint a községi összesítőt. Vezették emellett a beszolgáltatási naplót, és meg kellett írniuk a vételi jegyeket is. Egy előjáróság ekkoriban termékfelvásárló irodához hasonlított. Az ügyfelek itt kaphattak kenyérgabona, árpa, kukorica, sőt burgonya, napraforgó, esetleg sertésvásárlási engedélyeket. Ezt követően, 1946 őszétől már nyilvántartást vezettek a hatóság által kiadott önellátói igazolványokról, a

⁵⁰⁴ Farkas, 1992. 190. p.

⁵⁰⁵ Amikor a BM ezt megtudta, utasította az alispánokat és a polgármestereket, hogy az 1949. és az 1950. évi terménybeszolgáltatási teendők miatt a közellátási munkáerőket csakis közellátási munkakörben alkalmazzák. (Farkas, 1992. 193. p.)

vámörlési- és idegenkereskedelmi őrési, darálási, hántolási, olajütési és sertésvágási engedélyekről, a bérhízzalási szerződésekről. Az előljáróságokon döntöttek a szállítási igazolványok kiadására vonatkozó kérelmek elbírálásáról. A közigazgatás végezte a jóvátételi termékek begyűjtését, és vezette a magyarországi szovjet csapatok ellátásához szükséges készletek nyilvántartását.⁵⁰⁶

A főispán mint kormánybiztos irányította az élelmezési és közszükségleti cikkeket elosztását a megyében, később ezt a feladatot a megyei közellátási felügyelőségek vették át. Az alispáni közellátási munkakör is megszűnt. A megyei közellátási felügyelőségek az Országos Közellátási Hivatal alá kerültek, a számvevőség pedig 1948. novemberében átvette a vármegyei közellátási ügyosztály számadásait, nyomtatványait, helyiségét, iroda felszerelését és pénzkezelését.⁵⁰⁷

Az Országos Közellátási Jegyközpont megyei, városi, járási kirendeltségeit 1948. január 25-tel kormányrendelet szervezte meg. Az Országos Közellátási Jegyközpont ügykörébe elsősorban a mezőgazdasági és az ipari termékeknek az ellátatlan lakosság körében történő szétosztására szolgáló jegyek, utalványok kezelése, elszámolása tartozott. A Jegyközpont kirendeltségei végezték a hatósági élelmiszerellátásra jogosultak csoportba sorolását és nyilvántartását, valamint a vágási engedélyek kiadását.⁵⁰⁸

A kirendeltségek a közellátási felügyelőségek keretében működtek, a Központ pedig az FM felügyelete alatt állt, tevékenységét a miniszter az Országos Közellátási Hivatal útján ellenőrizte.⁵⁰⁹

Az 6150/1948. M.E. számú rendelet értelmében a mezőgazdasági szakszervek saját működési területükön tervmegbízottként is eljártak. Ilyen típusú feladatokat végzett a vármegyei gazdasági felügyelőség vezetője, a járási gazdasági felügyelő, a községi gazdasági jegyző, a kertészeti felügyelő, a méhészeti felügyelő, a selyemtenyészési felügyelő, a lótenyésztési felügyelő, a szőlészeti és borászati felügyelő, a halászati felügyelő, az erdőfelügyelőség és a gépállomás vezetője. A tervbiztosi tevékenységért a vezetők nem kaptak külön díjazást.⁵¹⁰

A földművelésügyi miniszter az 1945. január 8-án kelt (30 033/1945. F.M. számú) és a január 15-én kelt (10 030/1945. K.M. számú) rendeletekre hivatkozva vágási tilalmat rendelt el. Levelében a döntést egyrészt a még meglévő haszonállat-állomány feltétlen megmentésével, minél gyorsabb szaporításával, másrészt, pedig az ország mezőgazdasági

---

⁵⁰⁶ Farkas, 1992. 190–193. p.

⁵⁰⁷ Farkas, 1992. 233. p.

⁵⁰⁸ *A Magyar Állam szervei*, 1985. 369. p.

⁵⁰⁹ Farkas, 1992. 234. p.

⁵¹⁰ Farkas, 1992. 234. p.

termelésének biztosításával indokolta. A fenti rendelkezések ellenére számos esetben előfordult, hogy a közületek a közfogyasztás céljára vágásokat engedélyeztek, sőt volt példa arra is, hogy teljesen jogtalanul hatósági igénybevétel útján szerezték be a vágóállatokat. Fegyelmi felelősség terhe mellett utasították a hatósági állatorvosokat, hogy kényszervágásra csakis a legszükségesebb esetekben adjanak engedélyt.⁵¹¹

A közellátás és a beszolgáltatás jogi keretei ezekben az években folyamatosan változtak. A kormány 1946. február végéig elrendelte a készletfelhalmozást, a megyei kontingeneket pedig városokra és járásokra bontották le. A végrehajtásért a főispánok, az alispánok, a járási főjegyzők és a polgármesterek voltak felelősek.⁵¹² A beszolgáltatás alá eső termények 1945 őszén a következők voltak: élelmiszerek, kenyérgabona tengeri, köles, hajdina, burgonya, hagyma, gyümölcs, zöldség, olajos magvak, zsír, baromfi, tojás, len, kender, gyapjú, nyersbőr, bor, toll.⁵¹³

A közellátási nehézségek miatt 1947. végén újabb kenyérgabona és kukorica beszolgáltatási kontingens kivetésére került sor.

A kormány döntése értelmében a 15 kh-on aluli gazdák 1948. augusztusa után valamivel enyhébb elbírálás alá estek, ezt követően ugyanis már csak a termények számbavételekre került sor. A beszolgáltatási kényszer miatt a magtárak megteltek, és szükség-tárolóhelyeket vettek igénybe. Ahol mindehhez hiányoztak a feltételek, a gabonát szárítás nélkül vitték az átvevőhelyre.⁵¹⁴

A közellátás biztosítása Pest megyében is rengeteg feladatot adott az igazgatási szerveknek. A belügyminiszter egyik körrendelete szerint tudomására jutott, hogy egyes közigazgatási és rendészeti hatóságok és közegek, illetőleg ilyen minőségben fellépő egyének akadályozzák az élelmiszerek és egyéb áruk szabad szállítását, azokat részben vagy egészben elkobozzák. Az is gyakorlattá vált, hogy azok továbbszállítását a törvényes vámonokon felül pénzbeli vagy természetbeni szolgáltatástól, vagy bizonyos hányadok átengedésétől tették függővé. Ezen jelenségek megakadályozása érdekében a miniszter utasította a főispánokat, az alispánokat, a polgármestereket, a rendőrkapitányokat, hogy ezt a törvénytelen eljárást hatóságuk területén minden eszközzel akadályozzák meg.⁵¹⁵

⁵¹¹ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 9636/1945. Budapest, 1945. júl. 19. Márkus Ferencnek, PPSK vármegye főispánjának mint közellátási kormánybiztosnak levele a járási főjegyzőknek, m. városi polgármestereknek, községeknek, és Kecskemétnek. Budapest, 1945. júl. 19.

⁵¹² Farkas, 1992. 190. p.

⁵¹³ Farkas, 1992. 190. p.

⁵¹⁴ Farkas, 1992. 195. p.

⁵¹⁵ PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának ir. b/ Közigazgatási iratok. 6130/1945. A belügyminiszter 1945. június 14-én kelt 20 140/11945 B.M. I. számú körrendeletéről van az iratban szó.

A Pest környéki városok tejjelállításával kapcsolatban a Közigazgatási Bizottság úgy döntött, hogy a hat pestkörnyéki megyei várost kapcsolják be a budapesti tejjelállítás rendszerébe, hogy az ottani lakosság ne legyen rászorulva a különböző környéki falvakból behozott, silány minőségű tejpecsókra.⁵¹⁶

A Pest környéki gazdák, mivel általában kisebb kiterjedésű földekkel rendelkeztek, leginkább zöldségtermeléssel foglalkoztak. Amikor a Mezőgazdasági Szövetség elnöke, olvashatjuk a vármegyei Közigazgatási Bizottság jegyzőkönyvében, a gazdák részére pár ekevasat és alkatrészt akart beszerezni az egyik gépgyárban, azt mondták neki, hogy csak ételmisszerűen, lisztért tudnak adni. Kérte az alispánt „szíveskedjen odahatni a kormányzatnál, hogy a pestkörnyéki gazdáknak adassanak ki mezőgazdasági eszközök pénzért miután a gazda ételmisszerűen nem tud beszolgáltatni, tekintettel arra, hogy zöldségtermeléssel foglalkozik.”⁵¹⁷

Kalamár József PPSK Vármegye Közigazgatási Bizottságának 1946. április 11-i ülésén beszámolt arról, hogy kint járt Tökölön, és azt tapasztalta, hogy a közellátási feladatok intézésével kapcsolatban rengeteg probléma merült fel. A község példának okáért kapott 52 q cukrot a 6 éven aluli gyermekek, a terhes anyák és az öregek részére. Volt olyan terhes anya – „szemesnek áll a világ” – aki felvette a cukrot a községnél és az egyháznakál is, majd másnap ezt a cukrot már piacon árulta.

A mezőgazdasági hírszolgálat

A gazdasági tudósítók szerepe rendkívül fontos volt a háború utáni években. A Pestvármegyei magyar állami Gazdasági Felügyelőség egyik, 1946 nyarán a kertészeti felügyelőségnek írt leveléből megtudhatjuk, hogy akkor a megyében 96 megbízott gazdasági tudósító teljesített szolgálatot, illetve azt, hogy ebből 51 személy töltött be egyúttal gazdasági felügyelői posztot is.⁵¹⁸

A gazdasági tudósítók munkája túlnyomó részben különféle jelentések elkészítéséből állt. A kerületi főfelügyelő 1946 nyarán arra figyelmeztette járási kollégáit, hogy hírszolgálati jelentéseikben pontos határidőket terjesszenek be.⁵¹⁹ Előfordult az is, hogy a jelentések pontatlansága miatt elmarasztalták a felügyelőségeket. A hírszolgálati ügyosz-

⁵¹⁶ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1946. márc. 14.

⁵¹⁷ PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye Közigazgatási Bizottságának ir. a/ Ülési jegyzőkönyvek. 1946. márc. 14.

⁵¹⁸ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 48/1947. Budapest, 1946. aug. 8. A Pestvármegyei m. áll. gazdasági felügyelőség levele.

⁵¹⁹ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 23/1946. Budapest, 1946. július 4. Pestvármegyei Gazdasági Főfelügyelőség levele valamennyi járási gazdasági felügyelő úrnak.

tály szerint a statisztikai hivatal folyó évi terméseredményekre vonatkozó adatai lényegesen eltérnek a gazdasági felügyelőségek által jelentett adatoktól. Az összetermés hatmillió métermázsával, a búzatermés egy millió nyolcszázezer métermázsával több a statisztikai hivatal adatai szerint. A statisztikai hivatal a cséplési eredmények alapján végezte a terméseredményekre vonatkozó összeállítást, így azoknak a valóságot legalább meg kellett volna közelítenie. Az adatok szigorúan bizalmasak voltak, a levélében erre a gazdasági felügyelőségek vezetőit nyomatékosan figyelmeztették is.⁵²⁰

Az állami üzemek Pest megyében

A földreformtörvény az állami üzemeket is a felosztható állami földalapba sorolta.⁵²¹ Ennek következtében a régi állami mezőgazdasági birtokokból, ami kb. 68 600 kh.-at tett ki, a reform következtében csak 21 000 kh. maradt meg állami tulajdonban.⁵²²

Természetesen Pest megyében is komoly feladatot jelentett az állami birtokok megszervezése és igazgatása. Az egyik legfontosabb fórum, ahol az állami üzemek problémái napirendre kerültek, kezdetben a kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet volt. A birtokkezelési főosztály 1947. január 21-én kérte a felügyelőséget, hogy a területükön lévő állami birtokokat részesítsék minél nagyobb támogatásban. Fontos, emelte ki a leirat, hogy megvalósuljon az összhang a felügyelőségek és az állami birtokok vezetői között. *„Az állami birtokokat sok helyen még ma is ellenszenvvel nézik, mert a régi nagybirtokrendszer fenntartását látják benne”,* emiatt *„át kell vinni a köztudatba, hogy az állami birtokok tömegtermelésükkel és tenyészállat-nevelésükkel elsősorban az újjazdák érdekeit szolgálják”* olvashatjuk az értekezletről készült beszámolóban.⁵²³

Az állami üzemek működésének anyagi keretei távolról sem voltak rendezettek ezekben az években. Ha az országos tendenciákat vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy a változás ezen a területen 1948-tól indult meg. Ekkor már mintegy 100 állami gazdaság

⁵²⁰ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 28/1946. Budapest, 1946. október 14. Duna–Tiszaközi Kerületi m. áll. gazdasági főfelügyelő levele a Duna–Tiszaközi kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj város m.- áll. gazdasági felügyelőjének. (Az 1946. október 10-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

⁵²¹ Ennek következtében az állami üzemek is a földreform melléktermékei voltak, területüket a nagybirtokokból hasították ki, persze csak ott, ahol előzőleg már kielégítették a helyi igényeket. Ebből következik, sajnos, hogy az állami üzemek általában rosszabb minőségű, lakott területektől tovább eső földekből álltak. Területük így rendkívül változatos volt, nagy volt a szóródás.⁵²² Rossz minőségű földek voltak tehát ezek, amelyeknek sokszor csak a felét tette ki a szántó, ezzel szemben azonban a nádasok, a vízmedrek, a halastavak, a faiskálák, a terméketlen területek, tehát mezőgazdasági termelésben nem, vagy alig hasznosítható területek jelentős arányt képviseltek.⁵²³ Sok esetben előfordult az is, hogy egy állami üzem és az újbirtokosok a felszereléseken közösen osztoztak. (Szakács, 1971. 195. p.)

⁵²² Szakács, 1971. 187. p.

⁵²³ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 7/1947. 1947. január 22. a kerületi gazdasági főfelügyelő levele vm. Vármegyei és Szeged thj jogú városi m. áll. Gazdasági Felügyelőségnek (Az 1947. január 21-én tartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

volt, s ezekhez 63 ezer hektár terület tartozott.⁵²⁴ 1948-ban is ugyanannyi állami gazdaság működött, mint a háború előtt, ezek feladatai azonban ekkorra már elsősorban a nemesített vetőmag, illetve a fajtiszta tenyészállatok kikísérletezéséből állt.⁵²⁵

A 12 490/1948. Korm. számú rendelet alapján Mezőgazdasági Nemzeti Vállalatok létesültek a földművelésügyi igazgatás alatt álló állami gazdaságokból a mezőgazdasági termelés színvonalának emelése, a szövetkezeteknek vetőmaggal és tenyészállatokkal való támogatása, a tervgazdálkodás előmozdítása és a nagyüzemi termelési módszerek bemutatása érdekében. Az állami gazdaságok gazdálkodását az Állami Gazdaságok Főigazgatósága irányította és ellenőrizte.⁵²⁶ Ezt követően, 1949-től egy esetleges háborúra történő felkészülés jegyében napirendre került a népgazdaság szocialista átalakítása. Ennek következtében rohamosan nőtt az állami gazdaságok száma és területe.⁵²⁷

Az is problémát jelentett, hogy az új birtokstruktúrára épülő magyar mezőgazdaság vetőmag igényét az állami gazdaságok az alacsony szántóföldterületük miatt nem tudták kielégíteni.⁵²⁸ Mindezzel együtt 1948-1949-ben az újjáépítés során az állami birtokok sorsa Szakács Sándor véleménye szerint elszomorító volt.⁵²⁹

Az állami birtokok rendszerét a következő ábra szemlélteti:

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁵³⁰						
Állami mezőgazdasági birtokok						
A szerv neve	Jogelőd	Az alakulás időpontja	Az megszűnés időpontja	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)	
Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek	-	1945. dec. 23.	1949. márc. 1.	Nagy-alföldi Erdőgazdasági NV, Észak-hegyvidéki Erdőgazdasági NV, Nagy-budapesti Erdőgazdasági NV, Nyugat-	-	

⁵²⁴ Donáth, 1977. 128. p.

⁵²⁵ Szakács, 1971. 188. p.

⁵²⁶ Gonda, 1970. 300. p.

⁵²⁷ Donáth, 1977. 128. p.

⁵²⁸ Szakács, 1971. 192. p.

⁵²⁹ Szakács, 1971. 208. p.

⁵³⁰ Forrás: Corpus Juris Hungarici, A Magyar Állam szervei, a PML iratai.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁵³⁰					
				hegyvidéki Erdőgazdasági NV, Dél-magyarországi Erdőgazdasági NV, Duna-ártéri Erdőgazdasági NV	
Állami Mezőgazdasági Birtokok Üzem	-	1947. júl. 27.	1949. márc. 25.	Önálló nemzeti vállalatok	Országos
Állami Mezőgazdasági Birtokok Központ	-	1948. szept. 9.	-	-	Országos
Állami Erdőgazdasági Üzemi Központ	-	1949. márc. 1.	-	-	Hat nemzeti vállalat: Nagy-alföldi Erdőgazdasági NV, Észak-hegyvidéki Erdőgazdasági NV, Nagy-budapesti NV, Nyugat-hegyvidéki NV, Dél-magyarországi NV, Duna-ártéri NV.
Egyéb szervek: Állami Pincegazdaság, Magyar Állami Erdőgazdasági Szakbizottságok, Magyar Állami Hal- és Nádgazdasági Üzemek, Magyar Állami Hal- és Nádgazdasági Üzemek Irányító és Ellenőrző Bizottsága, Magyar Állami Hal- és Nádgazdasági Üzemek Természetes Vízi Szakbizottsága, Állami Halgazdasági Igazgatóság, Állami Hal- és Nádgazdasági Központ, Állami Mezőgazdasági Központ.					
A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁵³¹					
Élelmiszeripar, közellátásügy					
A szerv neve	Jogelőd	Az alakulás időpontja	Az megszűnés időpontja	Jogutód	Megjegyzés (területi illetékesség stb.)
Országos Közellátási Hivatal	-	1948. jan. 1.	1949. okt. 1.	Belkereskedelmi Minisztérium	Országos

⁵³¹ Forrás: Corpus Juris Hungarici, A Magyar Állam szervei, a PML iratai.

A Földművelésügyi Minisztérium (alapítva: 1889) alá tartozó szervek (mezőgazdasági szakszervek) ⁵³⁰					
(OKH)					
Országos Közellátási Jegyközpont	-	1948. jan. 25.	1949. nov. 12.	Kirendeltségének ügykörét a területileg illetékes közellátási felügyelőség vették át, thj városi polgármester belkereskedelmi miniszter	Országos, kirendeltségei a közellátási felügyelőségek keretében működtek.
Egyéb szervek: Állandó Dohánytermelési Szaktanács, Szesztermelési és Értékesítési Szaktanács, Gabonafelislegeket Elszámoltató Bizottság, Országos Konzervipari Tanács, Állami Mezőgazdasági Ipari Üzemi Központ, Növényvédőszerforgalmi Szakbizottság, Malomipari és Takarmányközpont Részvénytársaság, Konzerv- és Baromfiipari Igazgatóság, Sör-, Maláta- és Édesipari Igazgatóság, Tejipari Igazgatóság, Malomipari Igazgatóság, Tartósító és Húsipari Igazgatóság, Baromfifeldolgozó és Hűtőipari Igazgatóság, Dunai Malmok Ipari Központja, Felső-tiszai Malmok Ipari Központja, Alföldi Malmok Ipari Központja, Baromfifeldolgozó és Hűtőipari Központ, Közraktári Központ, Húsipari Központ, Magyar Édesipari Központ, Magyar Söripari Központ, Baromfifeldolgozó Ipari Igazgatóság, Raktárház és Hűtőipari Igazgatóság, Magyar Konzervipari Központ, Tiszai Malmok Ipari Központ, Tejipari Központ, Sertésközpont					

A szövetkezetek létesítése

A MKP gazdasági programjavaslatában, amelyet főleg a népszerűség szempontjainak rendelték alá, 1945 áprilisában felhívta a figyelmet a földreform utáni termelés beindításának legfőbb buktatóira. A legfontosabb probléma az volt, hogy az úgazdák többsége nem rendelkezett gazdasági felszereléssel, és az alkatrészekben is nagy volt a hiány. A program szorgalmazta az ország mezőgazdasági gépgyártásának ilyen irányú megreformálását, továbbá az igásállatok államilag történő, igazságosabb elosztását. A volt nagybirtokok gazdasági felszerelésének igazságosabb felhasználása érdekében az újbirtokosok szövetkezetekbe tömörítésért is kezdeményezték.⁵³²

Sajátos szakasz volt a magyar termelőszövetkezetek 1945 utáni történetében a földreformot követő első három-négy év. Már a földreformtörvény is elvi lehetőséget adott a szövetkezetek alapítására, 1945. szeptember 18-án pedig megszületett a rendelet a földműves-szövetkezetekről.

⁵³² Erdmann, 1992. 14.

A földigénylők többsége a földreformot követően érthetően egyéni tulajdonon alapuló, önálló gazdálkodást kívánt. Akadtak azonban, főleg a volt uradalmi cselédek és a mezőgazdasági munkások között olyanok, akik jóval a földműves-szövetkezetek megalakítása előtt spontán hoztak létre ilyeneket valamilyen munkafolyamat közös végzésére, esetleg valamilyen sajátos művelési ág hatékonyabb művelésére. Ilyen tevékenység lehetett például a szőlő, a gyümölcs vagy rizs termesztése. Hasznosak voltak ezek a spontán egyesülések azokban az esetekben is, ha az egykori nagybirtokok gazdasági épületeinek, munkagépeinek közös, produktív felhasználására jöttek létre. Főleg az ismét működőképessé tett traktorok és egyéb erő- és munkagépek reaktiválása tette termékenyebbé az ilyen területeken a gazdálkodást.⁵³³

A földreform idején alakított szövetkezeteket Pest megyében is jelentős arányban a volt uradalmi cselédek hozták létre. Az egykor Szemere Sándorné birtokában lévő kláramajori gazdaságban dolgozó konvencióc cselédek 1947. március 27-én levelet írtak a Pestvármegyei Földhivatalnak annak érdekében, hogy ne Tápiószecső, hanem Kláramajor területén részesüljenek a földreform során juttatásból. A környékbeli uradalmak tanyaépületei ugyanis teljesen megsemmisültek a harcok folyamán, azokat pedig, amelyek megmaradtak, széthordták. Ők azonban órkódtek az épületek és egyéb ingóságok felett. Ennek eredményeként valamennyi lakás lakható maradt, sőt a tanyán lévő szeszgyár is üzemképes állapotban vészelte át az eseményeket. Arra kérték a hivatalt, hogy a házhelyek mellett azt a házrészt is hagyja meg nekik, amelyikben akkor laktak. Mindenki, írták, a maga lakását kijavítja Kláramajorban, és ezáltal *"egy egészséges település venné kezdetét."* A kérés teljesítését rendkívül indokoltnak vélték, mert a 21 család többsége sokgyermekes volt. Így összesen százöt ember sorsáról volt szó. Fontos szempont volt számukra, hogy földjeiket mindannyian Kláramajor területén kapják. Ellenkező esetben öt-hat kilométert kellett volna gyalogolniuk, ez a belterjes művelést részben lényegesen hátráltatta, részben pedig azt jelentős mértékben költségessé is tette volna. A kérést az is nyomatékosította, hogy ezek az emberek már évtizedek óta a szeszgyárban dolgoztak, így az ottani munkát is képesek voltak szakszerűen ellátni, ami, megítélésük szerint, *"állami érdek"* volt.

A Földművelésügyi Minisztérium végül hozzájárult ahhoz, hogy azok a kláramajori földművesek, akik az 1945. évi VI. tc. végrehajtása során kaptak földet, önálló földműves-

⁵³³ Donáth, 1969. 387. A Szövetkezeti ügyosztály nyomatékosan kérte, hogy a gazdasági felügyelőségek a földhözjuttatottakat és a fm. szövetkezeteket tanácsadással támogassák. (PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 28/1946. Budapest, 1946. október 14. Duna-Tiszaközi Kerületi m. áll. gazdasági főfelügyelő levele a Duna –Tiszaközi kerület valamennyi vármegyei és Szeged thj város m.- áll. gazdasági felügyelőjének. [Az 1946. október 10-én megtartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.]

szövetkezetet alakíthassanak. Az ügy intézése során megállapítást nyert, hogy Kláramajor Tápiószecsőtől 5 kilométerre fekszik, és az alapításhoz ezért minden feltétel adott volt.⁵³⁴

A kezdeti szövetkezetszervezési lázat ezért hamarosan stagnálás, csalódottság váltotta fel.⁵³⁵ A termelőszövetkezetek megerősödésének egyik legnagyobb akadálya talán mégis az volt, hogy a friss tulajdonos parasztok kolhoztól való félelmük miatt tartottak a termelőszövetkezetektől is.⁵³⁶

A szövetkezetek alakulását a bürokrácia is sok esetben nehezítette. Az ország huszonhat törvényszékének fele még nem végzett szövetkezeti cégbejegyzést, sőt több helyen még egyáltalán nem működtek cégbíróságok. Ez jelentős hátrány volt más piaci szereplőkkel szemben, mert így például nem volt joguk a szövetkezeteknek szerződések kötéséhez sem. A földműves-szövetkezetek 40-50 százaléka nem volt még 1947 végén sem jogerős bírósági juttatási határozat birtokában, így a volt nagybirtokosok elvontatták a gépeiket, majd ezt követően gyorsan túladtak az így visszaszerzett traktoron, cséplőgépen.⁵³⁷

A dolgot nehezítette az is, hogy az Iparügyi Minisztérium nehezen adott ki engedélyt olajütőre, darálóra, konzervgyárra. Nem igen volt iparindítási hitel sem. A szövetkezetek nem tudták ezeket működtetni, ennek következtében sok került magántőkés kezére, vagy szövetkezeti központok vettek egy-egy üzemet kezelésbe. 1947 végén a 214 mezőgazdasági szeszgyárból kb. 70 működött, ebből azonban negyven magántőkés bérlet volt.⁵³⁸

Sajnálatosnak tekinthetjük, hogy a gazdálkodásban való együttműködés számos hazai hagyományát, magyar sajátosságát megbélyegezte a hivatalos politika. A szovjet példa másolása miatt csak a kollektív gazdasághoz teremtetett jogi kereteket, eszköz- és intézményrendszert, oktatási és más feltételeket. Mindez nem találkozott sem a régi, sem az új gazdák többségének törekvéseivel, így csalódást, konfliktusok sorát váltotta ki.⁵³⁹

Hazánkban 1947-ben a földműves-szövetkezeteknek 600 000, 1948-ban már 1 millió tagja volt. Ez azonban csak a felszín volt. A világháború előtt ugyanis már 4000 mezőgazdasági szövetkezet működött. A legfontosabb, a Hangyaszövetkezeti hálózat 1539 tag-szövetkezettel rendelkezett.⁵⁴⁰ Jelentős volt korábban ezenfelül még a tejszövetkezeti háló-

⁵³⁴ PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal ir. b/ Általános ir. 99/1947. Szemere Sándorné tápiószecsői, kláramajori birtokának felosztási ügye.

⁵³⁵ Szakács, 1971. 223.

⁵³⁶ Donáth, 1969. 389.

⁵³⁷ Szakács, 1971. 224.

⁵³⁸ Szakács, 1971. 231.

⁵³⁹ Romány, 2005. 98.

⁵⁴⁰ Szakács, 1971.

zat és a falusi hitelszövetkezetek rendszere is. Szövetkezeti gazdaságról 1945 és 1948 között szinte alig beszélhetünk.

A kerületi gazdasági felügyelőség is komoly figyelmet szentelt a szövetkezetek munkájának segítésére. Egy 1947 elején megrendezett főfelügyelői értekezleten a szövetkezeti ügyosztály arról számolt be, hogy addig körülbelül 1800 szövetkezet alakult meg. Ebből 500-600 jól működött, vontatottan hozzávetőleg 150, ellenben, olvashatjuk a jegyzőkönyvben *„a többi szövetkezetek egyáltalán nem tudnak megindulni.”* Az ügyosztály rendkívül fontosnak tartotta, hogy a 146 605/1946. számú rendelettel meghirdetett szövetkezeti tanfolyamok legalább járasonként szerveztessenek meg. Több ezer ember érdeklődött ugyanis utánuk, de mindenhonnan az a jelentés érkezett, hogy rádió nem áll rendelkezésre.⁵⁴¹

---

⁵⁴¹ PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. a/ Elnöki ir. 7/1947. 1947. január 22. a kerületi gazdasági főfelügyelő levele vm. Vármegyei és Szeged tvh jogú városi m. áll. Gazdasági Felügyelőségnek. (Az 1947. január 21-én tartott kerületi gazdasági főfelügyelői értekezlet anyaga.)

10. ábra Bizonyítvány szövetkezeti tanfolyam elvégzéséről⁵⁴²

A szövetkezetesítéssel kapcsolatos kommunista elgondolások folyamatosan változtak. Először 1948. áprilisában még nem feltétlenül a szovjet példát akarták követni; lehetségesnek tartották, hogy az egyéni gazdálkodás fennmaradjon. Egy újabb világháborútól való félelem azonban a térség politikai vezetőit arra a megfontolásra juttatta, hogy csak a kollektivizált mezőgazdaság lehet megfelelő országaik számára.⁵⁴³

A Magyar Dolgozók Pártjának megyei irataiban a kezdettől fogva nyomon követhető a kollektivizálás ösztönzésének politikai szándéka. A Pest Megyei PB titkárának a Központi Vezetőséghez küldött 1948. augusztus 12-i általános politikai helyzetjelentése a gazdag parasztnak politikai megerősödésére konkrét példákat is sorolt. Pályon a pártvezetőség tagja egy 20 hold földdel, két teherautóval, cséplőgéppel és egy luxusautóval rendelkező

⁵⁴² PML XV. 3. Kisnyomtatványok levéltári gyűjteménye

⁵⁴³ Donáth, 1977. 107. Jogi értelemben azonban árnyalatnyi eltérés volt a szovjet példához képest. A Szovjetunióban a földet már 1917-ben nacionalizálták, ezért a kolhozok már állami földön alakultak meg. A földet csak használatra kapták az államtól, amelyet sem bérbe, sem el nem adhattak. Magyarországon és a többi népi demokráciában ellenben, nem nacionalizálták a földet. A bevitt föld ezért a parasztnak korlátozott egyéni tulajdonában maradt. (Donáth, 1977. 114.)

személy, Baracspusztán pedig a pártszervezet elnöke egy 100 holdas kulák volt. Pálmonostorán titkárként egy 50 holdas gazdát alkalmaztak, „és érezhető is a kulákbefolyás a szervezeten belül.” Kiskőrösön a járási oktatási felelős egy korábbi vitéz volt. A földműves-szervezetekben „szinte kivétel nélkül érvényesülnek bizonyos kapitalista tendenciák.” Ennek „nyilvánvaló” oka az volt, hogy vezetőik a polgári rétegekből kerültek ki. Erre legnyilvánvalóbb példaként a politikai helyzetjelentés a dánszentmiklósi szervezetet hozta, ahol a gyümölcsöst bérbe adták a MOSZK-nak, és a szervezeti tagok „új kis kapitalistákká nőnek ki.” Nem akartak dolgozni, mert holdanként az elmúlt évben munka nélkül is 5000 Ft-ot fizettek ki nekik a szervezetben.

A gépállomások helyzetével kapcsolatban a nagykőrösi és a tököli működéséről tudott beszámolni, valamint az abonyi gépállomás szervezéséről. A pb. titkár szerint ezeknél a vezető kiválasztásánál kizárólag politikai szempontok érvényesültek. Szerinte a minisztériumból „direkt csak reakciósokat neveznek ki ezek élére.” Nagykőrösön egy 70 holdas kulák fia, egy okleveles gazda, Abonyban egy volt KALOT⁵⁴⁴ vezető irányította a gépállomást.⁵⁴⁵

A megyei bizottság jelentésében 1948. december 15-én megállapította, hogy a szervezetekben a taglétszám növekedett, azonban ezek „egy jelentős részénél a kapitalizálódás veszélye áll fenn.” A kulákveszély például jelentős volt Csengődön, ahol a földműves-szervezetnél az igazgatóság tagjai túlnyomórészt kulákok voltak.⁵⁴⁶

Rendkívül pontos képet ad egy, a Belügyminisztériumnak küldött, 1949 elején kelt főispáni jelentés a Pest megyei Hangya szervezetek beolvasztásáról és a kollektivizálás megindulásáról. Ebben az ügyiratban olvashatunk PPSK vármegye kecskeméti szervezeti felügyelőjének január 15-én kelt, illetőségi területén szerzett tapasztalatairól szóló jelentését. Az addigi Hangya fúziós gyűléseken, mint írta, csak 10-20 ember jelent meg. Ez, szerinte, passzív elutasítást jelent. Ha a vezetőség is esetleg megjelenik, írta, akkor rajtuk a beletörődés érződött. A földműves-szervezetek gyűlésén ezzel szemben élénk volt a hangulat. A kizárásokat nagy helyeslés kísérte. A közgyűléseken a leváltott Hangyavezetők ugyan fúziót hangoztattak, de azt követően a kocsmákban, vagy magánbeszélgetéseken nemtetszésüknek adtak hangot. Többszázas vagy ezres taglétszámú fúziós gyűléseken csak kevesen jelentek meg a reakció miatt. Mindszenty lefogásával⁵⁴⁷ azonban a kecskeméti szervezeti felügyelő nem látott összefüggést. A Hangyák elnökeinek a 8

⁵⁴⁴ Katolikus Agrárfüvéségi Legényegyletek Országos Testülete

⁵⁴⁵ PML XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bizottsága ir. 1948. 19. doboz. 49. őrzési egység.

⁵⁴⁶ A megyei bizottság jelentése a megye munkájáról 1948. december 13-ig. (PML XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bizottsága ir. 19. doboz. 49. őrzési egység. : 1948. dec. 15. 4–5. p.)

⁵⁴⁷ Mindszenty 1948. december 26-án tartóztatták le.

000/1948 számú rendelet nem tetszett, 10-20-30 éves szövetkezetek nem akartak fuzionálni. A legtöbb Hangya elnöke a községben lévő pap vagy tanító volt, akik általában a rendelet után, a fúziók elején lemondtak.

A budapesti északpest-vármegyei szövetkezeti felügyelő levele is megtalálható a felterjesztésben, amelyet a főispán a BM-hez intézett. Ebben arról olvashatunk, hogy Mindszenty őrizetbe vétele óta indult meg a MOSZK fúziós közgyűlése a Hangyák beolvasztására. A Vácbotyán községben jelenlévő parasztság véleménye például ezzel kapcsolatban az volt, hogy felesleges belefogni a közös gazdálkodásba, mert a papok szerint tavaszra az állam úgylis visszaveszi a földet, kényszerszövetkezetesítés lesz. A szövetkezeti felügyelő szerint a kulákok sok helyen bujtogatták a szegényebb parasztokat a szövetkezetek ellen. Csornapusztán például azt mondták, hogy aki aláírja a jelenléti ívet a fúziós gyűlésen, az egyúttal belép a kolhozba. Homokmégyen a fúziós gyűlésre való meghívót a jegyző nem hirdette ki, ezért senki sem jelent meg.

A jelentés szerint az asszonyok könnyebben engedtek a papi befolyásnak, mert azok kihasználták „*politikai iskolázatlanságukat*”. A papok a férfiak esetében azok hiúságára hatottak, mondván, nem ember az, akinek asszony parancsol. Tápiószőlőn a kulákság „*nyílt támadásba ment át*”, becsmérelte a dolgozó parasztságot. A tagság – olvashatjuk – a jelenlévő kulákságot kiverte a helységből. Az esetben bekapcsolódott az adóügyi jegyző, aki viszont „*egymás szeretetére hívta fel a figyelmet*”, és így szeretne volna visszahozni a kulákokat a terembe. A papság itt a „*rá jellemző simulékonysággal*” szólalt meg, csak a háttérből izgatott. A parasztok a gyűlés idején dolgoztak, ezért csak 40-50 ember jelent meg. Végül arra hívta fel a figyelmet a szövetkezeti felügyelő, hogy az osztályharc minden bizonnyal éleződni fog.⁵⁴⁸

Ez a jelentést bevezetőnek is tekinthetjük egy születő rendszer új, politikai propagandájának nyelvezetébe.

---

⁵⁴⁸ PML XXI. 1. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye főispánjának ir. b/ Általános ir. 83/1949.

4. Az országos, illetve a Pest megyei földművelésügyi szakigazgatás átalakulása tanácsrendszer bevezetésével (1950).

A mezőgazdaság és a szakigazgatás helyzete a tanácsrendszer bevezetése előtt. A megyei mezőgazdasági igazgatóságok átmeneti szerepe

A magyar mezőgazdaság fejlődésének kereteit a háború után elsősorban a hároméves terv határozta meg. (A mezőgazdasági beruházásokkal kapcsolatban készített táblázatot lásd a mellékletben.)

A mezőgazdasági szakigazgatást elsősorban országos szerveknek alárendelt, a területi önkormányzatoktól nagyrészt független hivatalok végezték. 1948 nyarára az önkormányzati és az állami szakigazgatási feladatok kezdtek összerosódni, párhuzamos ügykörök alakultak ki. A községi kérelmeket például nem a törvényhatóság, hanem a szakigazgatás, illetve a szakminiszter bírálta el. Több szakminiszter az önkormányzatba is beépítette közegeit, így a tervgazdálkodás nem az önkormányzatiság, hanem a szakigazgatás kifejlesztésének irányába hatott.⁵⁴⁹

A koalíciós kormányzás éveiben történtek kisebb kísérletek a földművelési szakigazgatás szervezetének hatékonyabbá tételére. A földművelési miniszter 1947. március 24-én a mezőgazdasági szakigazgatás szervezetét vizsgálva megállapította, hogy a különböző szakhivatalok, hatóságok, intézetek, intézmények és egyéb szakszervek igen sok esetben párhuzamos, sőt egymást keresztező munkát végeztek, ezért *„kétségtelen tehát, hogy az fm. igazgatás a mezőgazdaság újjáépítésére és az ország mezőgazdaságában a földreform folytán előállott szerkezeti változásokkal kapcsolatban reáharuló új és nehéz feladatoknak csak megfelelő átszervezés, illetőleg korszerűsítés után felelhet meg.”* Elsősorban erre tekintettel elrendelték, hogy a vármegyék székhelyein féléven keresztül minden hónapban tartsanak tervgazdálkodási értekezletet a mezőgazdasági szakszervek. A több vármegye területére kiterjedő illetékességű szakhivatalok vezetői valamennyi vármegye tervgazdasági értekezletén kötelesek voltak megjelenni. Az értekezletek megszervezésével és az elnöki teendők ellátásával a kerületi gazdasági főfelügyelőket bízták meg. Az egy-egy vármegye területén működő földművelési hivatalok, hatóságok, intézetek, intézmények és egyéb szervek közti kapcsolat *„kiépítése és fenntartása”*, valamint a tervgazdálko-

---

⁵⁴⁹ Farkas, 1992. 229. p.

dási értekezletek munkájának eredményesebbé tétele érdekében minden vármegyébe tervgazdasági előadót jelölt ki a minisztérium.⁵⁵⁰

1948-ban a gazdasági eljáróktól a gazdajegyzők vették át a helyi mezőgazdasági feladatokat, a központi és a helyi igazgatás összehangolása érdekében pedig 1948-1949-ben az alispáni és a polgármesteri hatáskört is növelték.⁵⁵¹⁵⁵²

Jelentős változás volt a magyar mezőgazdasági szakigazgatásban, amikor a területi igazgatást a polgári korszakban ellátó kisebb hivatalokat 1949-ben Mezőgazdasági Igazgatóságokká egyesítették.⁵⁵³

A 2610/1949. Korm. számú rendelet értelmében megyénként Mezőgazdasági Igazgatóságokat kellett szervezni. Elsődleges feladatuk a mezőgazdasági termelés mennyiségének és minőségének fokozása volt, felügyelték továbbá a gazdajegyzők és a földművelésügyi igazgatás alsóbb szerveinek szakmai munkáját.⁵⁵⁴ Az igazgatóság a földművelésügyi miniszter külső igazgatási szerve volt, de a jogszabályok keretein belül a törvényhatóság első tisztviselője irányította és utasította. A megyei gazdasági felügyelőség, a megyei vadászati felügyelőség, a szőlészeti és borászati felügyelőség, a kertészeti felügyelőség, a selyemtenyésztési felügyelőség, a méhészeti felügyelőség, a lótenyésztési felügyelőség, a körzeti növényegészségügyi szervek, a törvényhatósági állatorvos és az üzemanyag-ellenőrök szervezete az igazgatóság felállításának napján megszűnt. Feladataikat ezt követően az igazgatóság látta el. Az igazgató tagja lett azoknak a testületi szerveknek, (bizottság, tanács stb.), amelyeknek a megszüntetett földművelési szervek vezetői korábban tagjai voltak. Az igazgató a földművelési igazgatás alsó fokú szerveinek, tehát a járási gazdasági felügyelőknek, az állattenyésztési körzeti tanácsadóknak, a körzeti növényegészségügyi előadóknak, a gazdasági tudósítóknak és a gazdajegyzőknek szakfőnöke lett.⁵⁵⁵

⁵⁵⁰ Pest vármegye a III. Duna–Tiszaközi kerületbe tartozott, vármegyei tervgazdasági előadója Tamás Kálmán gazdasági felügyelő lett. (PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 133/1947.)

⁵⁵¹ *Beér.* 1962. 142. p.

⁵⁵² A minisztérium tisztában volt azzal, hogy az alapvető jelentőségű közigazgatási változások jelentős kihívás elé állítják a mezőgazdasági szakhivatalokat is. Az átalakulások zökkenőmentes lebonyolítása érdekében olyan hivatalos lap elindítását tervezték a minisztériumban, amelyben minden, a mezőgazdasági szakigazgatás működését, illetve változásait érintő körrendeletet, szervezési irányelvet, ügyviteli feladatot könnyen hozzáférhetővé tesznek. Mindez elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a szakigazgatási szervek minél könnyebben tudjanak alkalmazkodni a különféle változásokhoz. A lap a tervek szerint két elválasztható részből állt volna: egy hivatalos és egy nem hivatalos részből. Az első rész körrendeleteket és magyarázatokat, személyi híreket (alkalmazás), közérdekű hírdetményeket tartalmazott volna, a nem hivatalos rész pedig a mezőgazdasági termelés és igazgatás tervszerű átszervezésével és kiépítésével kapcsolatos feladatokat foglalta volna magában. A „*Mezőgazdasági Értesítő*”-t havonta kétszer, 10-én és 25-én tervezték megjeleníteni, a tartalmát pedig minden, a szakágban alkalmazott hivataloknak ismernie kellett. (PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 206/1949. Budapest, 1949. márc. 30. Az FM levele.)

⁵⁵³ Mint láthattuk 1949-ig majdnem minden ügykörben külön állami hivatal működött. A termelésre a gazdasági felügyelők, a kertészetre a kertészeti felügyelők, a méhészetre a méhészeti felügyelői kar, a selyemtenyésztésre a selyemtenyésztési felügyelői kar, a lótenyésztésre a lótenyésztési felügyelői kar, a munkatgyre a munkatgyi felügyelői kar, a szakoktatásra a tanári kar volt szervezve. A közép és alsó fokú igazgatási szervek 1945 előtt rendszerint csak javaslattevőként élhettek; járási állatorvos véleménye alapján például a járási főjegyző elrendelte az állategészségügyi zárlatot. A háború után valamelyest önállóbbá válhattak, így a gazdasági felügyelőnek jogában állt akár az is, hogy elrendelje a parlagon hagyott ingatlanok hasznosítását.

⁵⁵⁴ *Gonda.* 1970. 276. p.

⁵⁵⁵ A rendelet kimondta: a mezőgazdasági igazgatás hatékonyabbá tétele, a mezőgazdasági termelés mennyiségének és minőségének fokozása, a tervgazdálkodásnak és a magasabb termelői formáknak a mezőgazdaságban való megszervezése, a szövetkezeti és földbir-

Pest megyében 1950 januárjában megkezdték a Mezőgazdasági Igazgatóság járási osztályainak kiépítését. Ehhez a kádereket részben az igazgatóság adta, ezért a továbbfejlesztés után az igazgatóság létszámát akkor kb. 40-50 főre tervezték. Az új hivatal illetékessége megegyezett a minisztertanács 4343/1949. számú rendeletében leírtakkal azzal a különbséggel, hogy Nagy-Budapest is a hivatal illetékességi területéhez tartozott.⁵⁵⁶

Pest megye területének változása 1949–1950

A háború után Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területe kisebb mértékben változott. Erről az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4330/1945. M.E. számú rendelete intézkedett. Fejér vármegyéből a megyéhez került Érd, Diósd, Sósút, Százhalombatta és Tárnok. Ezek a települések a Budakörnyéki járáshoz lettek beosztva. Emellett a Nógrád-Hont vármegyéből Pest vármegyéhez átsatolt Szobi járás településeit, Kósd nagyközséget, a Nógrádverőcei és a Penci körjegyzőségek községeit a Váci járáshoz sorolták be. A Pest vármegyéből Bodrog megyéhez átsatolt Érsekcsanád, Nemesnádudvar és Sükösd nagyközségeket Bács-Bodrog vármegyébe, a Bajai járáshoz csatolták, míg a Heves vármegyéhez átkerült Boldog nagyközséget a Hatvani járáshoz osztották be. A Pest vármegyéből Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéhez átkerült Abony nagyközség kérdését egyenlőre függőben hagyták. A Pest vármegyéből Jász-Nagykun-Szolnok vármegyébe átsatolt Tószeg, Újszász és Zagyvarékas nagyközségek Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Központi járáshoz tartoztak ezután.⁵⁵⁷

A különböző közigazgatási reformelképzelések között volt olyan, amelyek a megyei szint gyengítését indítványozta. Az 1949. január 28-án megszületett 12 pontos javaslat végül elvetette a korábban alternatívaként megjelölt kormányzati kerületek gondolatát. Ez a terv azonban egyúttal azt is leszögezte, hogy Pest megyét ketté kell osztani. Emellett 20 vármegyével, 110 járással számolt, illetve kimondta, hogy a Budapestet körülölelő 60-70 kilométeres körzetben egy sajátos közigazgatási egységet („*Budapest környéke*”) kell létrehozni.⁵⁵⁸ Pest megye területe végül jelentős mértékben csökkent, a korábbi 17 helyett csak 12 járás maradt meg a megyében.⁵⁵⁹

---

tok-politikai célkitűzések megvalósítása és a földművelési szervek egységes működése érdekében megyénként mezőgazdasági igazgatóságokat kell szervezni. (Gonda, 1970. 276. p.)

⁵⁵⁶ PML XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bizottsága ir. 3. doboz. 1. fondosop. 7. őrz. egység. 1950. január 17. MB. ülés anyaga. A Mezőgazdasági Igazgatóság 1950. január 16-i jelentése Pest vármegye alispánjának.

⁵⁵⁷ PML XXIV. 241. Magyar Állami Kertészeti Felügyelőség ir. 49/1945. Budapest, 1945 aug. 16. Az FM levele.

⁵⁵⁸ Beér, 135. p.

⁵⁵⁹ A korábbi megye területének jelentős része az ekkor létrehozott Bács-Kiskun megyéhez került, Nagy-Budapestről pedig külön törvény, az 1949. évi XXXVI. tc. rendelkezett.

A tanácsrendszer megszületése

A magyar belpolitikában 1948-ban végérvényesen eldőlték a hatalmi harcok. Annak érdekében, hogy a változások immár visszafordíthatatlanná váljanak, a hatalmat megszerző MDP a kormányzati-igazgatási rendszer teljes átszervezését szorgalmazta. A gyökeres közigazgatási reform bevezetéséhez új törvényhozásra volt szükség. A választásokat 1949. május 15-re írták ki, ahol a Népfront-lista a szavazatok 95,6%-át kapta. Ezt követően, 1949. május 27-én a kormány alkotmány-előkészítő bizottságot küldött ki.

Az alkotmány-előkészítő bizottság minden szinten (megyei, járási és helyi szinten is) tanácsi jellegű megoldást akart az alkotmányossá tenni. Az alaptörvény 1949. június 20-i első tervezete a tanácsokkal kapcsolatban már lényegében a véglegesen elfogadott szövegváltozatot tartalmazta, de abban valamennyi bizottsági tag egyetértett, hogy a helyi tanácsokra vonatkozó részletes szabályokat később külön törvényben kell meghatározni. A végző tervezet 1949. június 30-án készült el.⁵⁶⁰

Az alkotmányt 1949. augusztus 5-én tárgyalta a Minisztertanács. Az összes napilap közölte a tervezet szövegét, amit aztán az országgyűlés politikai, alkotmányjogi és közjogi bizottságának együttes ülésén vitattak meg.⁵⁶¹ Az alaptörvényt a Parlament 1949. augusztus 18-án fogadta el (1949. évi XX. törvény).

A magyar tanácsrendszer vonatkozásában az alapvető jogszabály az ún. első tanács törvény (az 1950. évi I. törvény) volt. Az MDP vezető szervei 1950 elején megvitatták ennek tervezetét; a legélesebb vita annak kapcsán bontakozott ki, hogy a szakigazgatási osztályok hatósági jogkört kapjanak vagy csak a végrehajtó bizottság hivatali szervei legyenek.⁵⁶² A 143/1950. M.T. számú rendelet, értelmében a megyei tanács és a vb vette át a megyékben a főispán, az önkormányzat és az állami szervek – így többek között a Mezőgazdasági Igazgatóság és a megyei földhivatalok – hatásköreit.

A tanácsok 1950. február 1-jén elsőként 10 megyében kezdték meg a közigazgatási tevékenységüket (Baranya, Bács-Kiskun, Fejér, Heves, Nógrád, Pest, Somogy, Szolnok, Tolna, Vas), a többiben pedig március 16-án, másfél hónap múlva. A törvény értelmében 16 korábbi járás megszűnt, de egyúttal 6 újat is szerveztek. A járási rendszer 1950. június 1-jén kezdett működni.⁵⁶³

---

⁵⁶⁰ *Beér*, 1962. 137. p.

⁵⁶¹ *Beér*, 1962. 138. p.

⁵⁶² *Beér*, 153. p.

⁵⁶³ *Farkas*, 1992. 181. p.

A tanácsi osztályok ügykörére és szervezetére vonatkozó szabályokat az illetékes miniszter és a belügyminiszter előterjesztésére a minisztertanács külön rendelettel állapította meg.⁵⁶⁴ A 160/1950. M.T. számú rendelet 3. §-a lehetővé tette, hogy a központi szervek a belügyminiszter egyetértésével a rendelettől eltérően a vb-hez feladatokat utaljanak, esetleg saját hatáskörükbe vonjanak.⁵⁶⁵

A rendelkezéseknek megfelelően először a fővárosi és a megyei (június 15-én), majd a járási, a városi és a városi kerületi (augusztus 15-én) ideiglenes tanácsok kezdtek meg működésüket. Végül október 22-én minden szinten tanácsválasztást tartottak. Ennek alapján indult meg végül az új igazgatási rendszer működése.⁵⁶⁶

Ekkor a vb. felett jogszabályilag biztosított felügyeletet kaptak a szakminiszterek (57. §. 2. bekezdés), de így az a törvénysértő gyakorlat alakult ki, hogy a felettes szakigazgatási szervek rendelkeztek a bizottságok felett. Az osztályok feladata is bizonytalan volt, hol megmaradt a döntési jogkörük, hol pedig az a végrehajtó bizottsághoz került.⁵⁶⁷

A Pest megyei földművelési szakigazgatás átalakulása a tanácsrendszer keretei között

A tanácsrendszer bevezetése után a korábbi megyei hatáskörű földművelési szervek (a Mezőgazdasági Igazgatóság és a még működő földhivatal) valamennyi feladatát a Pest Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztályának kellett ellátnia. A Pest Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztályának működési keretei a végrehajtó bizottság 1950. június 26-i ülésén alakultak ki. Ekkor nevezték ki a Mezőgazdasági Osztály vezetőjének (f/VI.) Gulyás Andrást, illetve ekkor született határozat arról is, hogy az osztályt az alelnöknő (Juhászné) felügyelete alá rendelik.⁵⁶⁸

Az 1950. július 1-jei vb ülés mellékletéből arról értesülünk, hogy a Mezőgazdasági Osztály 52 főből állt. Ebben találunk 6 csoportvezető főelőadót, 8 előadót, 16 előadót, 6 segédelőadót és 16 egyéb beosztottat (nyilvántartót, irodavezetőt, gyors- és gépíró, hivaltalsegédet, gépkocsivezetőt és állatorvost).⁵⁶⁹

A földbirtok-politikai ügyek intézését a megyei tanács megalakulásakor, 1950-ben még a megyei földhivatal végezte. Erre tekintettel a VB 1950. június 26-i ülésén kimondta,

⁵⁶⁴ *Beér*, 1962. 172. p.

⁵⁶⁵ A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 160/1950. (VI. 14.) M.T. számú rendelete a budapesti városi és a megyei tanácsok végrehajtó bizottsága titkárságának és osztályainak belső szervezetről, ügyköréről, valamint egyes hatásköri szabályokról.

⁵⁶⁶ *Csizmadia*, 541. p.

⁵⁶⁷ *Beér*, 1962. 165. p.

⁵⁶⁸ PML XXIII. 2. Pest Megyei Tanács VB. ülési jegyzőkönyvei. 1950. III. 1. negyedév. A 3. és a 8. VB-határozatok. 1950. június 26-ai ülés.

⁵⁶⁹ PML XXIII. 2. Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB.) ülési jegyzőkönyvei. a/ Jegyzőkönyvek. 1950. július 1. A mezőgazdasági osztály névsora. (41. p.) 1950. július 1-jei ülés.

hogy a mezőgazdasági osztály zavartalan működése érdekében a Földhivatalt a megyeháza épületébe kell hozni, ahol a helyiség már biztosítva volt. A költözés lebonyolításával a Végrehajtó bizottság a titkárságot bízta meg. A titkárságnak a szükséges intézkedések megtétele érdekében azonnal fel kellett vennie az érintkezést a Földművelésügyi Minisztériummal és a Belügyminisztériummal.⁵⁷⁰

A megyei vb ezekben az években sokat foglalkozott mezőgazdasági kérdésekkel, ami részben a megye területének mezőgazdasági jellegére, részben pedig az országban zajló politikai folyamatokra, elsősorban a kollektivizálásra vezethető vissza.

A tanácsrendszer keretei között megyei szinten tehát a mezőgazdasági osztály intézte a szakigazgatás legfontosabb teendőit. Az átalakulás talán a legszemléletesebben az erdészet irányításának változásával mutatható be. A Népgazdasági Tanács 312/17/1950. számú határozatának végrehajtásával 1950. augusztus 11-től az erdészeti csoport látta el a nem állami tulajdonban lévő erdők kezelését és az erdészeti közigazgatás feladatait. A minisztérium legfontosabb feladatnak a megyei üzemtervek összeállítását tartotta. Megküldte a mezőgazdasági osztály vezetőjének a magánkézben és az állami kezelésben lévő erdőkre összeállított és az Országos Tervhivatal által jóváhagyott országos üzemi tervnek a megyére vonatkozó részét. Felhívta a megyei osztályokat, hogy a megyei tervet sürgősen bontsa le járásokra, községekre és birtokosokra, majd pedig minden birtokosra állapítsa meg az 1950. év hátralévő idejére esedékes erdőgazdasági munkákat, mindenekelőtt a fahasználatokat, az erdősítéseket és mellékhasználatokat. Helyszíni eljárás során meg kellett állapítani erdőbirtokonként az esedékes és a hátralékos erdősítések mértékét, az erdősítési munkák teljesítésének módját, az ütemezést, az alkalmazandó fafajokat. Kiemelte a leirat azt is, hogy az erdősítéshez szükséges csemetékről a birtokosoknak maguknak kell gondoskodni, nem számíthatnak arra, hogy az állami csemetekertek feleslegeiből igényeiket vételár ellenében ki tudják elégíteni. Utalt a levél arra, hogy a melléktermékek begyűjtésének kérdését (vargánya, erdei gyümölcs, csipkebogyó stb.) az Erdei Melléktermékeket Értékesítő Nemzeti Vállalat útján kell megszervezni és biztosítani. A munkák végrehajtására kötelezett birtokost a járási osztályok erdészeti előadói és az erdészeti csoport tagjai is állandóan kötelesek voltak ellenőrizni. A kitermelt anyagok felvásárlására az Országos Földhivatal elnökének rendeletei irányadóak – emelte ki a leirat. A rendelet végrehajtása szempontjából a termelőszövetkezeti csoportok, a Földalap és a községek használatába jutott, valamint az állami gazdaságok (a Mezőhegyesi Állami Gazdaság kivételével) használatában álló, 160

⁵⁷⁰ PML XXIII. 2. Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB.) ülési jegyzőkönyvei. a/ Jegyzőkönyvek. 1950 III. 1. negyedév. 1950. jún. 26-i ülés. 4. VB határozat.

négyszögölnél nagyobb kiterjedésű erdőket állami kezelés alatt állóknak kell tekinteni akkor is, ha azokat még nem is vette ténylegesen át az állam. Nem tartoztak a rendelet hatálya alá a Szovjetunió birtokában lévő, és a vízügyi hatóságok kezelésében lévő erdők, a gazdasági és egyéb fásítások, például a parkok.⁵⁷¹

A mindennapi hivatali munkában az átszervezések mellett az is alapvető változást hozott ezekben az években, hogy a hivatalok iratkezelését teljesen átalakították, mivel bevezetésre került az úgynevezett Botár-féle számrendszer.⁵⁷²

A már használatban lévő új rendszert később is próbálták módosítani. Ezzel kapcsolatban írt a BM 1950. július 18-án levelet a Pest megyei VB elnökének. Ebben leírta, a Népgazdasági Tanács úgy rendelkezett, hogy a BM irányításával az Állam és Jogtudományi Intézet végezze el a korrekciót. „Az átdolgozás során szükségesnek mutakozó kiértékelések céljára” a minisztérium Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Pest megye, illetve Budapest tanácsát, továbbá a Miskolc Városi, a Pest megyei Budai Járási Tanácsot és végül Sajószentpéter és Érd községek tanácsait jelölte ki.

Ennek szellemében néhány nappal később az említett intézet írt levelet a Pest Megyei Tanácsnak, amelyben arról tájékoztatta a megyei vezetést, hogy előadójuk, Dányi Dezső augusztus 7-én meglátogatja a megyei tanácsot annak érdekében, hogy a számrendszer alkalmazását a gyakorlatban tanulmányozza. Külön kérte a levél, hogy a számrendszer alkalmazásával foglalkozó hivatalnokok álljanak az előadó rendelkezésére.⁵⁷³

⁵⁷¹ PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdő-felügyelőség ir. a/Iktatott ir. 304/ 1945. Az FM levele valamennyi megyei tanács és Budapest városi Tanács VB. mezőgazdasági osztálya vezetőjének.

⁵⁷² A községi jegyzők az 1930-as évek közepén nyilván a Magyar-iskola ösztönzésére kísérleteztek ki új módszereket az ügyintézés egyszerűsítésére. Huszár Béla 1935-ben Gyöngyöshalász községben, majd Vámosgyörkön vezetett be ezen a téren újításokat. Böcskey Imre rábaszavati jegyző az irattározás területén hajtott végre racionalizálást. Ennek értelmében külön jegyzőket kellett kinevezni az egyes tárgyi egységekről. Az új rendszer az ügyfélszolgálati munkát megkönnyítette. A Gazdasági Főtanács arról értesítette Böcskeyt, hogy reformot tervez az ügyintézési, illetve iktatási munka egyszerűsítésére. Ezt első lépésben csak néhány mintaközséget érintett volna. Az egyik tñ városi tisztű ügyész az ügyintézés színvonalának emelésére olyan tervet készített, amely szerint az elintéztett akták száma alapján pontozással kellett volna a tisztviselők fizetését megállapítani. Minimum havi 200 ügydarabot kellett volna ebben a rendszerben elintézni. A BM rendeletet adott ki a vármegyei és a községi ügyvitel egyszerűsítése érdekében (159 858/1947. B.M. számű rendelet). Ez 1947. június 23-án jelent meg. Ezt követően a BM 1948. májusában felhatalmazást kapott a kormánytól a közigazgatás egyszerűsítését célzó intézkedések kísérleti úton történő bevezetésére. A BM több községet kijelölt a kísérletre, ahol szervezeti és eljárásügyi kérdésekben a fennálló jogszabályoktól ellentétesen rendelkezhetett. A mintaközségek a kísérleti közigazgatás egész folyamata alatt BK közvetlen fennhatósága alatt álltak. A közigazgatási számrendszert az MDP Közigazgatási Bizottsága 1948. november 8-án tárgyalta meg. Az új ügyintézési-iratkezelési rendszert 16 községben vezették be kísérleti jelleggel. 1948 őszétől Sopron megyében a főispáni hivatal, Pest megyében az aszódí, a gödöllői, a monori, a nagykátai, a váci járási főjegyzői hivatalaiban és a községekben került erre sor. A községi számrendszert a törvényhatóságok különböző időpontokban vezették be: Zala megyében például 1949. december közepén, Fejér megyében 1949 végén. A rendszámos iratkezelés lényege az volt, hogy a magyar közigazgatást 3500 fogalomra bontották fel, ezeket aztán rendszámmal látták el. A számkereket a közigazgatás eszmei felépítéséhez igazodott. Államigazgatás 12 tárcája után 12 főcsoportot hoztak létre (és még egy további a be nem sorolható ügyekre). A számrendszerrel kapcsolatos utasítást a BM adta ki. A bevezetés utáni első időszakban a kezelői személyzet kioktatását minisztériumi kiküldöttek végezték. (A közigazgatási számrendszer előzményeit, illetve bevezetését lásd: Farkas, 1992. 249–259. p., illetve 266. p.)

⁵⁷³ Dányi Dezső később mint neves történész-levéltáros-statisztikus vált ismertté. (PML XXIII. 3. Pest Megyei Tanács VB. Titkárságának ir. a/ Általános ir. 0004-6/2/1950.)

A megyei tanács végrehajtó bizottsága mint azt már láttuk, gyakran foglalkozott a tanácsrendszer bevezetése után mezőgazdasági kérdésekkel. Ezek között voltak kifejezetten szakigazgatási jellegű ügyek is.⁵⁷⁴

Természetesen emellett az országos politika jelenségeit is visszatükrözik a jegyzőkönyvek lapjai. Egy helyen példának okáért azt olvassuk, hogy a VB egyhangú határozattal utasította a titkárságot, hogy a megye aratásban, cséplésben és begyűjtésben kimagasló eredményt elért községeinek vezetőjegyzőit a megyei háztartási költségvetésben biztosított hitelből jutalmazza meg, és ezt a sajtó, a közérdekű hírek és a hangos híradó útján tudatosítsa.⁵⁷⁵

---

⁵⁷⁴ A VB például 1950 nyarán egyhangúan határozott arról, hogy a mezőgazdasági osztály utasítsa a járási főjegyzőket, a községi vezetőjegyzőket és a városok polgármestereit az amerikai szövőlepké irtására. A felmerült költségekkel kapcsolatban póthitel útján gondoskodott a megye. A Közlekedési Osztály is utasítást kapott annak érdekében, hogy az útmesterek az útszéli fákon irtsák az amerikai szövőlepkét. (PML XXIII. 2. Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB) ülési jegyzőkönyvei. a/ Jegyzőkönyvek. 1950. III. 1. negyedév 1950. június 19-i ülés 32. számú VB-határozat.)

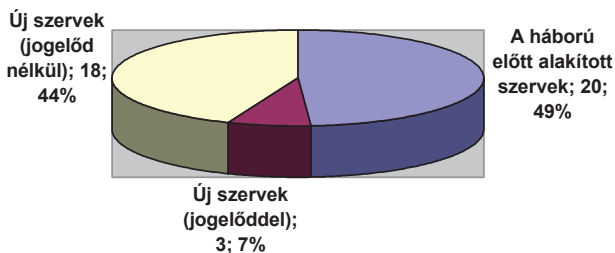
⁵⁷⁵ PML XXIII. 2. Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB) ülési jegyzőkönyvei. a/ Jegyzőkönyvek.

5. Összegzés

Jelen dolgozat az 1944 és 1950 közötti Pest megyei mezőgazdasági szakigazgatást mutatja be. A szükséges fogalmak, illetve a disszertáció céljának meghatározása után megrajzoltam az általam vizsgált kormányzattörténeti folyamatok politikai, illetve részben társadalmi-gazdasági kereteit. Ezt követően pedig gazdasági áganként bemutattam az egyes földművelési szakszervek legfontosabb ügyköreit, tevékenységük jellemzőit. A vizsgált évek legfontosabb jellemvonása a folyamatos változás volt, amelyet azonban csak viszonylag kevés esetben nevezhetünk egyúttal fejlődésnek is.

Ez kezdettől fogva igaz a háború utáni országos – és ezen keresztül a Pest megyei – mezőgazdasági szakigazgatásra annak ellenére, hogy a polgári korban felállított szakszervek a Mezőgazdasági Igazgatóságok felállításáig megszakítás nélkül működtek valamennyi területen. Érdemes itt utalnunk Bikki István tanulmányára, aki szemléletesen mutatta be milyen szédítő sebességgel nőtt (elsősorban a gazdaságot irányító területeken) a frissen felállított szervek száma a régiek rovására. Ha ezeknek a folyamatoknak a nyomát a közép és az alsó szintű köz- és szakigazgatásban keressük, akkor tehát meg kell vizsgálnunk a régi és az új szervek arányát.

11. ábra A Pest megyei szakigazgatási szervek megoszlása alapításuk időpontja szerint

A fenti adatsorban a rendkívüli néphatalmi szervek közül természetesen csak a szakigazgatásban résztvevőket szerepeltettem. Az országos hatáskörű szervek közül számoltam azokkal, amelyek önállónak tekinthető alközpontokból tevődtek össze (pl. Magyar

Állami Mezőgazdasági Gépüzem, MÁLLERD, Nemzeti Vállaltok). A kerületi hatáskörű hivatalokat nem vettem fel. Az adatok között nem számoltam az Országos Közellátási Jegyközponttal, mert megyei kirendeltsége a közellátási felügyelőség keretében – tehát nem önállóan – működött. Kihagytam mindezen túl az érdekképviseleti szerveket, és végül a szakoktatást végző iskolákat, tanfolyamokat. Ezek kapcsolata ugyanis esetleges Pest megye földművelési szakigazgatásával még abban az esetben is, ha tevékenységüket itt is fejtették ki.

A fenti csoportosításban, mint látjuk, három olyan megyei hatáskörű szervet találtam csupán, amelyik valamilyen, a háború előtt megszervezett intézményből fejlődött ki. Az egyik a dolgozatban is külön vizsgált gazdajegyzői szolgálat, amely ügykörét tekintve egyértelműen jogutódja a korábbi gazdasági előjárónak. Ide soroltam még a folyammérnöki hivatalt, amely a folyammérnöki kirendeltségek utódeként jött létre, és végül a törvényhatósági minőségvizsgáló intézetet, a korábbi mezőgazdasági vegykísérleti és törvényhatósági vegyvizsgáló állomás „utódát”.

Vizsgálatainkat csak 1948 végéig folytathatjuk érdemben, tekintve, hogy a Pest Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság felállításával szinte az egész földművelési szakigazgatást egy hivatalba vonták össze. (Azért nem teljesen az egészet, mert mint a dolgozat elején láttuk, a hagyományos igazgatásnak – mind a megyeinek, mind a járásinak és mind a községeinek – ezután is maradtak a mezőgazdaságot közvetve vagy közvetlenül érintő ügykörei.)

Ha a fenti diagramra tekintünk, akkor azt látjuk, hogy az új szervek aránya 1948 végéig nem érte el az 50%-ot. A magyar igazgatási-politikai életben mutató tendenciák tehát bár hatottak, mégsem érvényesültek maradéktalanul a megyei mezőgazdasági szakigazgatásban. Ezt követően, bár nagyon töredékesek a vonatkozó források, meg kell vizsgálnunk a szakigazgatásban dolgozó tisztviselői karban végbement változásokat is.

A folyamatok bemutatásához összegyűjtöttem a szakigazgatás hivatalnokaival kapcsolatos valamennyi, rendelkezésemre álló információt.

A munkát jelentős mértékben nehezítette, hogy 1944 után nem készült Magyarországon tisztí ciomtár. Munkámban így először az 1944-ben szolgálatban lévő hivatalnokokat ismertetem. Ezt egészítettem ki később a levéltári anyag kutatása során szerzett információkkal. Elsősorban azt vizsgáltam, hogy a polgári igazgatásban résztvevők milyen arányban és meddig maradtak állásukban a gyorsan változó politikai-hatalmi viszonyok közepette.

Ebben az archontológiai jellegű adatgyűjtésben elsősorban olyan személyekre koncentráltam, akik tényleges hivatali munkát végeztek. Ennek megfelelően például az állami

cégek alkalmazottai nincsenek benne, mintahogy a szőlőtelepek, a közpincék, a ménesbirtokok, a gödöllői m. kir. állami és koronauradalmi jószágigazgatóság, a kísérletügyi intézmények, a tudományos intézetek, hegyközségek személyzetével kapcsolatban sem gyűjtöttem információkat. Mindezt az alábbi táblázat szemlélteti:⁵⁷⁶

---

⁵⁷⁶ Az archontológiai táblázat elkészítéséhez a következő forrásokat használtam: Magyarország tiszti cím- és névtára. 51. évfolyam. 1944. Szerkeszti és kiadja: A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1944. Magyar Királyi Állami Nyomda; a Pest Megyei Tanács VB. Pénzügyi Osztálya Operatív Költségvetési Csoportja személyzeti iratai (PML XXIII. 5-g.); a Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB.) ülési jegyzőkönyvei (PML XXIII. 2-a).

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
<i>A megyei mezőgazdasági szakigazgatás általános hatáskörű szervei</i>			
BM	A vármegye hivatala	Főispáni tisztség	A főispáni szék nem volt betöltve 1944 januárjában
BM	A vármegye hivatala	Alispán	1944. januárjában Endre László (1895-1946) töltötte be a posztot. Ő később belügyi államtitkár lett. Később a Népbíróság mint háborús főbűnöst halálra ítélte, és kivégezték. A következő alispán Házi Árpád (1908–1970) volt. Ő eredetileg pék volt, Kossuth-díjas (1948). 1945 után Pestszentlőrincen vett részt az MKP létrehozásában, és a helyi szervezet titkára lett, és egyben a Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyei Nemzeti Bizottság elnökségének tagja. 1945–49-ben Pest–Pilis–Solt–Kiskun vm. alispánja, a tanácsok megalakulását irányította a vármegye életét. Tagja volt az első ideiglenes nemzetgyűlésnek. Az Állami Ellenőrzési Központ elnöke (1949–51, 1952–55), belügyminiszter (1951. ápr. 20. – 1952. nov. 14.). Az állami ellenőrzés minisztere (1955. aug. 7–1956. okt. 27.). 1956-ban a Pest megyei Pártbizottság osztályvezetője, majd az egyik faipari vállalat igazgatója 1964-ig, nyugdíjazásáig.
FM	A Duna–Tisza közti kerület Gazdasági	Kerületi m. áll gazdasági főfelügyelő	Kovássy Lajos [1945. decemberében ő töltötte be a posztot a megyei iratok tanúsága szerint]

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
	Főfelügyelősége		
FM	M. kir. gazdasági felügyelői szolgálat. 1. Vármegyei m. kir. gazdasági felügyelőség	Hivatalvezető	1944. januárjában Nyirő Károly m. kir. gazd. főfelügyelő töltötte be ezt az állást.
” ”	” ”	Vezető Helyettes	1944. januárjában Csepreghy Mihály m. kir. gazd. főfelügyelő töltötte be a posztot.
” ”	” ”	Vezető Helyettes	1944. januárjában Fényes József [1942. január 22-től vezetőhelyettes, 1947. március 1-től gazdasági főfelügyelő. Pest megyétől 1953. augusztusig kapott jövedelmet az illetmény-számfejtőlapja szerint. Utolsó ismert beosztása: a Pest Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztályának agronómusa (személyi anyaga alapján), illetve az 1950. július 1-jei kimutatás szerint, amelyet a megyei tanács VB-ülési jegyzőkönyvéhez csatoltak, a megyei mezőgazdasági osztály főelőadója.]
” ”	” ”	Beosztott gazdasági felügyelők	1944. januárjában a következő beosztott gazdasági felügyelőről tudunk: Paál Dezső, Radvány János, Dessewffy György, Vajda Barna, Magyar-Beck Vladimir, Bakos Róbert, Rádi Gyula, Wesely Rezső, Bacsa István, Hetényi István és Willim Lajos [1945. októberétől 1949 novemberéig követhető nyomon a törzslapján, hogy Pest megyétől fizetést kapott. Mindvégig vármegyei gazdasági felügyelői beosztást látunk a neve mellett. 1950. július 1-jén a Vb-ülési jegyzőkönyvbe csatolt kimutatás

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
			<i>szerint a Megyei tanács mezőgazdasági osztályának csoportvezető főelőadója]</i>
55 55	55 55	Beosztott m. kir. gazd. s. felügyelők	1944. januárjában a következő beosztott gazdasági felügyelőkről tudunk: Tálos Imre, Tóth Béla [1941. december 30-tól volt gazdasági felügyelő, 1950. márciusáig állt a megye szolgálatában a fizetési törzslapja szerint, 1949-ben Kunszentmiklóstra helyezték járási gazdasági felügyelőnek, 1949-ben a budapesti Mezőgazdasági Igazgatóságra nevezték ki rét- és legelőügyi előadónak], Székely László.
55 55	55 55	Járási m. kir. gazdasági felügyelők	1944 januárjában a következő személyek szolgáltak ebben az állásban: Abonyi járás: Hajnal Bernát m. kir. gazd. felügyelő, Alsódabasi járás: Oravecz Lajos m. kir. gazd. gyakornok, Aszódi járás: Ungbháry Gyula m. kir. gazd. felügyelő, Dunavescsei járás: Popovics György m. kir. gazd. felügyelő, Gödöllői járás: Gaál Elek m. kir. gazd. felügyelő, Gyömrői járás: Hollósy László m. kir. gazd. felügyelő, Kalo-

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
			csai járás és Kalocsa megyei város: Erneyei Pál m. kir. gazd. felügyelő, Kiskőrösi járás és Kiskunhalas megyei város: Jádi Károly m. kir. gazdasági felügyelő, Kiskunfélegyházi járás és Kiskunfélegyháza megyei város: Tamás Kálmán m. kir. gazdasági felügyelő, Kunszentmiklósi járás: Farkas Tivadar m. kir. gazd. felügyelő, Monori járás: Koppány Imre m. kir. gazdasági felügyelő, Nagykátai járás: Krasznai Béla m. kir. gazdasági felügyelő. Ebben az állásban látjuk az iratanyag tanúsága szerint Harmath Árpád gazdasági felügyelőt 1946. júniusában. Ráckevei járás: Szepeszy László m. kir. gazdasági felügyelő, Váci járás és Vác megyei jogú város: Piufisch István m. kir. gazdasági felügyelő, Cegléd és Nagykörös megyei város: Mihályik Árpád m. kir. gazdasági felügyelő, Kecskemét thj város: Ruttkay Sándor m. kir. gazdasági felügyelő, Budakörnyéki járás: Paál Dezső m. kir. gazdasági felügyelő
”	”	M. kir. gazd. el- lenőr.	1944 januárjában Szluha Bálint töltötte be az állást.
<i>Földbirtokpolitika</i>			
FM	Pest Vármegyei (Észak- Pestvármegyei) Földhivatal	Ügyvezető	1945-ös alapításától 1950-ben történt megszüntetéséig az Észak-Pestvármegyei Földhivatal ügyvezetője az iratok tanúsága szerint Merényi Imre volt.

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
39 39	Észak-Pestvármegyei Földhivatal. ir. Földbérlet Fellebbezési Bizottság	Bizottsági tagok	1948-ban Mátyás Elemér elnök, Pintér Károly, Hallai István, Sz. Tóth István. (Ezen felül pótagokat is beszerveztek úgy, hogy minden bizottsági ülésben közülük egy-egy jelen legyen.)
<i>Erdészet</i>			
FM	M. Kir. Erdőigazgatóságok. XVII. Gödöllői m. kir. Állami és Koronauradalmi Erdőigazgatóság	Erdőigazgató	1944 januárjában Dercsényi István főerdőtanácsos
39 39	39 39	Főerdőtanácsos	1944 januárjában Kiss Zoltán

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
55	55	Erdőtanácsosok	1944 januárjában Fodor Gyula, Héder István, Kovács Lajos, Molnár Antal,
55	55	Építésvezető	1944 januárjában Maczkó István építésvezető,
55	55	Főerdőmérnökök	1944 januárjában Hock János, Csabán István
<i>Az erdőgazgatóság mellé rendelt számvevőségen 8 személy dolgozott, és végül 2 üzemi tiszt volt állományban.</i>			
FM	PPSK vm-ben illetékes M. Kir. Erdőfelügyelőség	Erdőfelügyelő	1944 januárjában Ebergényi Samu főerdőtanácsos töltötte be a posztot, aki így a Közigazgatási Bizottság tagja is volt.
55	55	Beosztott főerdőtanácsos	1944 januárjában Révay Ferenc főerdőtanácsos
55	55	Beosztott erdőtanácsosok	1944 januárjában Nádor István, Komán Béla [1949. november 12-én felfüggesztették állásából.]
55	55	Erdőmérnökök:	1944 januárjában Anschau Antal, Derszib Ödön
A XVII. Erdőigazgatósághoz tartoztak még a M. Kir. állami és koronauradalmi erdőhivatalok: 1. Gödöllő. Vezető: Terényi József főerdőmérnök. 2. Galgamácsa. Vezető: Árkosi Gyula erdőmérnök, 3. Isaszeg. Vezető: Rimler László erdőtanácsos. 4. Valkó. vezető: Bárdossy László erdőtanácsos. 5. Visegrád. Vezető: Láng László erdőmérnök. 6. Budakeszi. Ideiglenes vezető: Matolcsy Andor főerdőmérnök. 7. Nagymaros. Vezető: Nemky Ernő erdőmérnök.			
<i>Kertészet (gyümölcs-, zöldségtermelés) és a szőlészet-borászat</i>			

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
FM	M. kir. szőlészeti és borászati felügyelőségek. 1. Budapesti kerület	Ideiglenes vezető	1944 januárjában Lomjapatakgy Béla szől. és bor. felügyelő
⁵⁹ ₅₉	⁵⁹ ₅₉	Beosztva	1944 januárjában Keszler Gyula szőlészeti és borászati felügyelő
⁵⁹ ₅₉	2. Kecskeméti kerület	Vezető	1944 januárjában Németh János szőlészeti és borászati felügyelő
⁵⁹ ₅₉	3. Kiskunhalasi kerület	Vezető	1944 januárjában Meiszner Imre szőlészeti és borászati felügyelő
⁵⁹ ₅₉	Kerületi m. kir. kertészeti főfelügyelők. 1. Budapest.	Vezető	1944 januárjában Szabó Miklós m. kir. kertészeti felügyelő
Kertészeti felügyelőségek			
FM	1. Budapesti Kertészeti Felügyelőség	Vezető	1944 januárjában Kisdi Ferenc m. kir. kertészeti felügyelő
⁵⁹ ₅₉	⁵⁹ ₅₉	Beosztva	1944 januárjában Landherr Jenő m. kir. kertészeti s. felügyelő, Pápay László m. kir. kertészeti gyakornok

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
„ „	2. Kecskeméti Kertészeti Felügyelőség	Vezető	1944 januárjában Kovács Ferenc m. kir. kertészeti felügyelő.
<i>Rér- és legelőgazdálkodás és a növényvédelmi igazgatás</i>			
FM	M. Áll. Növénytermelési Hivatal, Budapest	Növénytermelési körzeti előadó	1944. januárjában Korényi László m. kir. gazd. felügyelő [1950. március 22-én felfüggesztették állásából, 1945. októberében beosztása a személyi anyaga szerint gazdasági felügyelő volt, 1949. májusában a Budapesti Mezőgazdasági Igazgatóságtól áthelyezték a nagykátai járási gazdasági felügyelőségre].
<i>Állattenyésztési feladatok, lótenyésztés, állategészségügy</i>			
FM	A M. Kir. állategészségügyi szolgálat. Duna-Tiszaközi kerület (Budapest, Vármegegyháza)	Kerületi m. kir. állategészségügyi felügyelők.	1944. januárjában Irmay Feren állategészségügyi tanácsos látta el a feladatokat.
„ „	A vármegye hivatala	Törvényhatósági állatorvos	1944 januárjában Irmay Ferenc állategészségügyi főtanácsos
„ „	A vármegye hivatala	Törvényhatósági állatorvos helyet-	1944 januárjában Lehoczky Zoltán állategészségügyi tanácsos [1950. szeptember 12-től általános állatorvos a Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztályán].

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
		tese	
⁵⁹ ⁵⁹	A vármegye hivatala	Beosztva a törvényhatósági állatorvoshoz	1944 januárjában Erdős László, nyugalmazott állategészségügyi tanácsos
⁵⁹ ⁵⁹	VI. M. kir. állategészségügyi hivatal. 2. Budapest.	Vezető	1944 januárjában Nagy Sándor állategészségügyi tanácsos
⁵⁹ ⁵⁹	⁵⁹ ⁵⁹	Beosztott	1944 januárjában Redecha Rezső, Kovács György, Murai Gábor főállatorvosok
⁵⁹ ⁵⁹	VI. M. kir. állategészségügyi hivatal. 3. Nagytétény	Vezető	1944 januárjában Blazsevácz József állategészségügyi tanácsos
⁵⁹ ⁵⁹	M. Kir. állami lőtenyésztési kerületi parancsnokságok: 3. Nagykörös.	Kerületi parancsnok	1944 januárjában Verbői Szluha Ferenc méneskari ezredes
⁵⁹ ⁵⁹	⁵⁹ ⁵⁹	Beosztott	1944 januárjában Gulyás István gyakornok
⁵⁹ ⁵⁹	M. kir. állami mén-telep-	Méntelepparancsnok	1944 januárjában Garamszegi Géczy Miklós méneskari alezredes

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
	parancsnokságok 12. Nagykőrös.		
⁵⁵ ⁵⁵	⁵⁵	Beosztva	1944 januárjában Windisch József méneskari hadnagy, Hávor Endre zászlós
<i>Vadászat, halászat, selymehernyó-tenyésztés, méhészet</i>			
FM	M. kerületi selymetenyésztési felügyelőségek	Vezető	1944 januárjában Kecskemét: Nagy Lajos m. kir. selymetenyésztési felügyelő, Vác: Kováts Kálmán m. kir. selymetenyésztési felügyelő.
⁵⁵ ⁵⁵	1, Budapesti méhészeti kerület.	Vezető	1944 januárjában Bázler Béla m. kir. méhészeti főfelügyelő
<i>Mezőgazdasági munkaügy, érdekképviseletek</i>			
FM	PPSK vármegyei Gazdasági Munka-közvetítő Hivatal	M. kir. gazdasági munkaügyi felügyelő	1944 januárjában Topál Imre

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
²⁰ ²²	²⁰ ²²	M. kir. gazd. munkaügyi s. felügyelő	1944 januárjában Siklósi András [1951. március 21.: földhasznosítási előadó 1950. december végén nyugdíjazták, 1949. októberében a gazdasági felügyelőségek megszűnésével átkerült a Mezőgazdasági Igazgatóság állományába, 1946. szeptember 10-én B-listázták, november 13-án visszavették állásába].
Vízügy			
FM	M. kir. folyammérnöki hivatalok: 2. Budapest	Főnök	1944 januárjában Filep Lajos min. oszt. tan.
²⁰ ²²	²⁰ ²²	Kir. főmérnök	1944 januárjában Kail Sándor
²⁰ ²²	²⁰ ²²	Kir. segédmérnökök	1944 januárjában Honti Gyula, Dobos István

Főhatóság	A szerv megnevezése	Betöltött tisztség	A tisztséget betöltő személyek
55 55	55 55	Szolgáltatételre berendelve	1944 januárjában Safáry László nyug. min. tan., Hubatek Ferenc nyug. min. oszt. tan.
55 55	M. kir. kultúrmérnöki hivatalok: 1. Budapest	Főnök	1944 januárjában Kalcher Győző min. oszt. tan.
55 55	55 55	Műszaki tanácsosok	1944 januárjában Fialka Sándor, Mócsy G. Miklós
55 55	55 55	Főmérnök	1944 januárjában Nagy Péter
55 55	55 55	Segédmérnök	1944 januárjában Szalmássy Ede
55 55	55 55	Szolgáltatételre berendelve	1944 januárjában Bende Sándor nyug. min. tan., Meszleny Géza nyug. min. tan., Vágó Viktor nyug. min. tan.

A táblázat tanúsága szerint gyakorlatilag teljesen kicserélődött az a személyi állomány, amelyik 1944 elején Pest megye mezőgazdasági szakigazgatását ellátta. Az 1950-ben felállított megyei tanács mezőgazdasági osztályán az 52 munkatárs közül mindössze két olyan személyt tudunk azonosítani (3,8%), akik már az 1944-es tiszti címtárban is szerepeltek. De még abban az esetben is, ha csupán azokkal a munkatársakkal számolunk, akik tényleges igazgatási munkát végeztek (ez alatt jelen esetben a mezőgazdasági osztály csoportvezető főeladóit, főeladóit, előadóit és segédelőadóit értjük, így összesen 36 emberről beszélhetünk), akkor is rendkívül alacsony azok aránya, akik „*túléltek*” ezeket az éveket (5,6%).

Mindent egybevetve azt állapíthatjuk meg, hogy a megyei mezőgazdasági szakigazgatásban hasonló irányú változás zajlott le, mint amit ezekben az években országosan is tapasztalhatunk. Az új szervek aránya 1948-ig mégsem haladta meg a háború előtt már működő hivatalok számát. Ilyen téren az átalakulás lassabb volt tehát, mint az országos hatáskörű szervek esetében.

Az igazgatás középső és alsó szintjén a változás inkább a személyi állomány radikális átalakulásában ragadható meg. Ezen a téren az országos tendenciákhoz viszonyítva is rendkívüli horderejű, szinte a hivatali apparátus teljes kicserélődését előidéző átalakulások mentek végbe az általam vizsgált hat évben a Pest megyei mezőgazdasági szakigazgatásban.

Mellékletek:

Felhasznált szakirodalom:

- A Magyar Állam szervei*, 1985. A Magyar Állam szervei 1944–1950. 1–2. köt. A–M, N–Z. 1–503., 504–863. p. Főszerk.: Boreczky Beatrix. Budapest, 1985. Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Adattár*, 1939. PPSK vármegye és Kecskemét th. jogú város adattára. Szerkesztette: Csatár István, Hovhannesian Eghia, Oláh György. Budapest, 1939. [PPSK vármegye Hivatala]
- Agrárvilág*, 2008. Agrárvilág Magyarországon 1848–2004. Estók János, Fehér György, Fülöp Éva Mária, Gunst Péter, Varga Zsuzsanna. Budapest, 2008. Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Argumentum Kiadó.
- Ákos–Aba*, 1954. Ákos László – Aba Iván: Erdők országa. Budapest, 1954. Művelt Nép Könyvkiadó.
- Balogh*, 1980. Földet, köztársaságot, állami iskolát! Viták a magyar parlamentben 1944–1948. Vál.: Balogh Sándor. Budapest, 1980. Gondolat Kiadó.
- Balogh*, 1988. Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945–1990. Budapest, 1988. Kossuth Könyvkiadó.
- Balogh, Izsák, Gergely, Föglein*, 1986. Balogh Sándor, Izsák Lajos, Gergely Jenő, Föglein Gizella: Magyarország története 1918–1975. Budapest, 1986. Tankönyvkiadó.

- Bán*, 1989. Magyar történelmi fogalomtár. Szerkesztette: Bán Péter. A–K. I. kötet. Budapest, 1989. Gondolat Kiadó.
- Beér*, 1962. Beér János: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945–1960). Budapest, 1962. Közgazdasági és jogi Könyvkiadó.
- Berényi*, 1987. Berényi Sándor: A magyar népi demokratikus állam közigazgatása. Budapest, 1987. Négy évtized. Kossuth Könyvkiadó.
- Bikki*, 1992. Bikki István: Folyamatosság és átalakulás a szakigazgatás szervrendszerében és a jogban Magyarországon 1945–1949. In: Levéltári Szemle. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Levéltári Osztályának negyedéves folyóirata. Győr, 1992. XLII. évfolyam. 3. szám.
- Bognár*, 1961. Szőlőtermesztés homokon. Szerk.: Bognár Károly. Budapest, 1961. Mezőgazdasági Kiadó.
- Csákabonyi*, 1960. Csákabonyi Kálmán: A Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége Békésszentandrás Szervezetének iratai a Gyulai Állami Levéltárban. In: Levéltári Híradó. Budapest, 1960. 1. szám. Levéltárak Országos Központja.
- Csizmadia*, 1968. Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944–1949). Budapest, 1968. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

- Csizmadia*, 1976. Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976. Akadémiai Kiadó.
- D. Molnár*, 1996. D. Molnár Erzsébet: A jóvátétel hatása a magyar mezőgazdaságra. Budapest, 1996. Századok. 130. 6. szám.
- Dányi*, 1979. Növénytermelés megyei adatok 1947–1962. Szerk.: Dányi Dezső et alii. Budapest, 1979. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Magyar Országos Levéltár.
- Dányi*, 1982. Zöldségtermelés megyei adatok 1896–1942. Budapest, 1982. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Magyar Országos Levéltár. Szerk.: Dányi Dezső.
- Degré*, 1960. Degré Alajos: Igazolóbizottságok iratai a Zalaegerszegi Állami Levéltárban. In: Levéltári Híradó. Budapest, 1960. 10. évf. 1. sz. Levéltárak Országos Központja.
- Dóka*, 1981. Dóka Klára: A vízrajzi szolgálat szervezete (1886–1952) In: Levéltári Szemle. Budapest, 1982. 31. évf. 1981. 2–3. sz. Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya.
- Donáth*, 1969. Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945–1947. Budapest, 1969. Akadémiai Kiadó.

- Donáth*, 1977. Donáth Ferenc: Reform és forradalom. A magyar mezőgazdaság strukturális átalakulása 1945–1975. Budapest, 1977. Akadémiai Kiadó.
- Életrajzi Lexikon 1.*, 1967. Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Budapest, 1967. 1. kötet. A–K. Akadémiai Kiadó.
- Életrajzi Lexikon 2.*, 1969. Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Budapest, 1969. 2. kötet. L–Z. Akadémiai Kiadó.
- Életrajzi Lexikon. Kiegészítés*, 1981. Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Budapest, 1981. 3. kiegészítő kötet. A–Z. Akadémiai Kiadó.
- Ember*, 1946. Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Budapest, 1946. Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet. Magyar Országos levéltár kiadványai. III. Hatóság és hivataltörténet 1.
- Erdei*, 1947. Erdei Ferenc: A földhözjuttatott parasztság sorsa. [Budapest], 1947. Parasztkönyvtár. 2. Sarló Kiadás.
- Erdmann*, 1992. Erdmann Gyula: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956. Békéscsaba, 1992. Békés Megyei Levéltár.
- Farkas*, 1984. Farkas Gábor: A törvényhatóságok írásbelisége 1867–1950. Budapest, 1984. Magyar Herold.

Farkas, 1992.

Farkas Gábor: A megye, a város és a közég igazgatása Magyarországon 1945–1950. Budapest, 1992. A Magyar Országos Levéltár kiadványai. III. Hatóság- és hivaltörténet. 10. Sorozatszerkesztő: Búzasi János. Akadémiai Kiadó.

Fehér, 1994.

Fehér György: A mezőgazdasági kísérletügyi állomások szerepe a dualizmus kori agrárfejlődésben. Budapest, 1994. Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok. 9. Mezőgazdasági Múzeum.

Fehér, 2000.

Fehér György: Darányi, a miniszter. In: Darányi Ignác emlékkonferencia. Szerk.: Fehér György. Budapest, 2000. Magyar Mezőgazdasági Múzeum.

Fehér, 2000.

Fehér György: Adalékok az agráriusok 1904 és 1906 közötti politikai elképzeléséhez. Darányi Ignác és Károlyi Sándor levelezése. In.: A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére. Főszerkesztő: Gergely Jenő. Budapest, 2000. ELTE BTK.

Földreform 1945., 1965.

Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, 1965. Levéltárak Országos Központja és az MTA Történettudományi Intézete. Kossuth Könyvkiadó.

Gonda, 1970.

Gonda Béla: A földművelésügyi közigazgatás a felszabadulás utáni első években (1945–1948) In: A földművelési szakigazgatás története 1867–1948. Szerk.: Pataky Ernő. Budapest, 1970. Mezőgazdasági Kiadó.

- Gunst*, 1998. Gunst Péter: A magyar agrártársadalom 1919–1945 között. In: A magyar agrártársadalom a job-
bágyság felszabadításától napjainkig. Szerkesztet-
te: Gunst Péter. Budapest, 1998. Napvilág Kiadó.
- Gunst*, 2005. Gunst Péter: A magyarországi földreform. In:
„...a birtokolt föld... a szabadság maga”: Tудо-
mányos ünnepi konferencia az 1945. évi földre-
form 60. évfordulója alkalmából. Szerk.: Fürj
Zoltán, Jávör András. Debrecen, 2005. Debreceni
Egyetem. Agrártudományi Centrum.
- Gyarmati*, 1996. Gyarmati György: A közigazgatás újjászervezése.
Budapest, 1996. 38. évf. 1. sz. MTA Történetu-
dományi Intézete.
- Halász*, 1937. Halász Elemér: Az elkerülhetetlen új földreform.
Budapest, 1937.
- Hauser*, 1985. Budaörsi krónika. Budapest, 1985. Zrínyi Katonai
Könyv- és Lapkiadó.
- Honvári*, 2002. Honvári János: A gépállomási hálózat kiépítése
1948–1952 között. In: Agrártörténeti Szemle.
XLIV. évfolyam. 2002. 1–2. szám. Budapest,
2002.
- Honvári*, 2003. A gépállomások története, 1947–1964. A gépál-
lomások és a magyar mezőgazdaság gépesítésé-
nek története 1947–1964. Budapest, 2003. Távtan
Kft.

Izsák, 2005.

Izsák Lajos: A koalíciós és ellenzéki pártok agrárpolitikai célkitűzései 1944–1947. In: „...a birtokolt föld... a szabadság maga”: Tudományos ünnepi konferencia az 1945. évi földreform 60. évfordulója alkalmából. Szerk.: Fűrj Zoltán, Jávor András. Debrecen, 2005. Debreceni Egyetem. Agrártudományi Centrum.

Jenei, 1970.

Jenei Károly: A földigénylő bizottságok (1945–1947) In: Levéltári Közlemények. Budapest, 1970.

Jeszenszky, 1995.

Jeszenszky Árpád: A magyar kertészet története ahogyan megéltem. Budapest, 1995. Első kiadás. Magánkiadás.

Kanyar, 1960.

Kanyar József: Somogy megye Földhivatalának iratai a Kaposvári Állami Levéltárban. In: Levéltári Híradó. Budapest, 1960. 10. évf. 1. sz. Levéltárak Országos Központja.

Kecskeméti, 1956.

Kecskeméti Károly: A Sopron megyei Földhivatal iratanyagának rendezése. In: Levéltári Híradó Budapest, 1956. 6. évf. 1. sz. Levéltárak Országos Központja.

Kerék, 1942.

Kerék Mihály: A földreform útja. Budapest, 1942. Magyar Élet Kiadása.

Kerék, 2005.

„...hivatásom a mezőgazdaság”. Kerék Mihály önéletrása. In: Korall. Budapest, 2005. 19–20. 2005. május.

- Kollega Tarsoly*, 1996. Magyarország a XX. században. I. kötet. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. Szekszárd, 1996. Babits Kiadó.
- Kollega Tarsoly*, 1997. Magyarország a XX. században. II. kötet. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. Szekszárd, 1997. Babits Kiadó.
- Kopasz*, 1975. Kopasz Gábor: Az állategészségügyi igazgatás ágazati vizsgálata 1945–1950. In: Levéltári Szemle. Budapest, 1975. 2–3. sz. Kulturális Minisztérium Levéltári Igazgatósága.
- Korom*, 1984. Korom Mihály: A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon. Budapest, 1984. Négy évtized. Kossuth Könyvkiadó.
- Korom*, 1998. Korom Mihály: Az atlanti Chartától a potsdami kollektív büntetésig. A magyarországi német kitelepítés történetéhez. In: Századok. Budapest, 1998. III. szám.
- Kóti*, 1965. Kóti János: A földért folytatott harc Pest megyében 1945–1946. In: Pest megye múltjából. Tanulmányok. Szerk.: Keleti Ferenc, Lakatos Ernő, Makkai László. Budapest, 1965. Pest megye Tanácsa.
- Kovács*, 2000. Kovács Ferenc: Darányi az agrártudományért és a szakoktatásért. In: Darányi Ignác emlékkonferencia. Szerk.: Fehér György. Budapest, 2000. Magyar Mezőgazdasági Múzeum.

- Kovács*, 2001. <http://www.fomi.hu/internet/magyar/szaklap/2001/08/2.htm> A vándorgyűlés megnyitója. Az MFTTT által 2001. július 5–7. között Szombathelyen megrendezett vándorgyűlés megnyitó előadásának szerkesztett változata. Dr. Kovács Zoltán, az FVM közigazgatási államtitkára. (Letöltve: 2005. 07. 01.)
- Kovács M.*, 1982. Kovács M. Mária: Közalkalmazottak, 1938–1949. Budapest, 1982. Valóság. 9. sz.
- Krizsán*, 1960. Krizsán László: A Pest megyei Földbirtokrendező tanácsok és földhivatalok szervezete. In: Levéltári Közlemények. Budapest, 1960. 31. évf. Akadémiai Kiadó.
- Lakos*, 1998. A Pest Megyei Levéltár fond- és állagjegyzéke. Összeállította: Lakos Ágnes. Budapest. 1998. Pest Megyei Levéltár.
- Lázár*, 1972. Lázár Vilmos: A termelés beindítása a földreform végrehajtása után. A földreform történelmi jelentősége. Országos földreform emlékünnepe. Békéscsaba, 1970. március hó 15–16. Budapest, 1972. Magyar Mezőgazdasági Múzeum.
- Magyar lovaskönyv*, 1988. Magyar lovaskönyv. szerk.: Ernst József, Fehér Dezső, Ócsag Imre. Budapest, 1988. Mezőgazdasági Kiadó Vállalat, Corvina Kiadó.
- Marchut*, 2010. szeptember 8. Marchut Réka: Ki- és betelepítések Budaörsön (1945–1948). In: Sorsvona(l)/(t). A budaörsi németek története 1944–1950. Budaörs, Bleyer Ja-

- kab Helytörténeti Gyűjtemény, 2010. (megjelenés alatt)
- Máthé, 1996.*
- Máthé Gábor: A polgári államszervezet kiépülése Magyarországon. In: Rubicon. 7. évf. 4–5. sz. Budapest, 1996.
- Meznerics–Torday, 1937.*
- Meznerics Iván–Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937. Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai. 21.
- Nagy, 2001.*
- Nagy József: Szántóföldi művelés állami irányítása és a paraszti gazdálkodás feltételei az 1950-es években (1949–1956) Budapest, 2001. Századok. 5. sz.
- Nemes Nagy József, 1947.*
- Nemes Nagy József: A földreform végrehajtása során igénybevett és kiosztott ingatlanok telekönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye (iratmintákkal.) Budapest, 1947, Országos Földhivatal.
- Okmányok, 1960.*
- Okmányok a felszabadulás történetéhez Pest megyében. Budapest, 1960.
- Oltvai, 1956.*
- Oltvai Ferenc: Gépállomások iratai. In: Levéltári Híradó. Budapest, 1956. 6. évf. 2–3. sz. Levéltárak Országos Központja.
- Oltvai, 1960.*
- Oltvai Ferenc: A Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége Sándorfalvi Helyi csoportjának iratai a Szegedi Állami Levéltárban. In: Le-

- véltári Híradó. Budapest, 1960. 10. évf. 1. sz. Levéltárak Országos Központja.
- Orbán*, 1972. Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. Demokratikus és szocialista átalakulás 1945–1961. Budapest, 1972. Akadémiai Kiadó.
- Orosz*, 2005. Orosz István: A magyar paraszti társadalom és a földkérdés. In: „... a birtokolt föld... a szabadság maga”: Tudományos ünnepi konferencia az 1945. évi földreform 60. évfordulója alkalmából. Szerk.: Fűrj Zoltán, Jávor András. Debrecen, 2005. Debreceni Egyetem. Agrártudományi Centrum.
- Pártközi értekezletek*, 2004. Pártközi érdekegyeztetés, politikai konfrontáció. 1944–1948. Budapest, 2004. Szerk.: Horváth Julianna, Szabó Éva, Szűcs László, Zalai Katalin. Politikatörténeti Intézet, Politikatörténeti és Szervezeti Levéltár.
- Pataky*, 1970. Pataky Ernő: A földművelésügyi közigazgatás 1920-tól 1945-ig. In: A földművelési szakigazgatás története 1867–1948. Szerk.: Pataky Ernő. Budapest, 1970. Mezőgazdasági Kiadó.
- Pataky*, 1983. Pataky Ernő: Közigazgatás-Földművelésügyi szakigazgatás-Agrárszervezet-Érdekképviselő (Történeti elemzés Széchenyi Istvántól 1947-ig). {Budapest}, 1983. Szövetkezeti Kutató Intézet.
- Péché* Péché Béla: A régi kultúrmérnökségről. [Budapest], [1941].

Pető – Szakács, 1985.

Pető Iván – Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka. Budapest, 1985. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Petri, 1998.

Kárpótlás és kárrendezés Magyarországon 1989–1998. Petri Edit (szerk.) Budapest, 1998. Napvilág Kiadó.

Rév, 1993.

Rév István: Miért győzhetett oly elviselhetetlenül könnyen a Kommunizmus Magyarországon. Budapest, 1993. Rubicon. 4. évf. 7. sz.

Romány, 2005.

Romány Pál: Tartozások és törlesztések. Tanulmány. In: „...a birtokolt föld...a szabadság maga.” Tudományos ünnepi konferencia az 1945. évi földreform 60. évfordulója alkalmából. Szerk.: Fűrj Zoltán, Jávor András. Debrecen, 2005. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum.

Romány, földbirtokpolitika, 2005.

Romány Pál: Földbirtok-politika és földtulajdon Magyarországon. Budapest, 2005. Magyar Tudomány. 1. sz.

Romsics, 2005.

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2005. Osiris Kiadó.

Ságvári, 1975.

A Budapesti N. B. jegyzőkönyve 1945–1946. Budapest, 1975. (Sorozat)szerk.: Ságvári Ágnes. Szerk.: Gáspár Ferenc, Halasi László. BFL. forráskiadványai. VII.

- Salamon*, 1997. Salamon Konrád: Baloldali Blokk-népi megosztottság. Budapest, 1997. Új Forrás. 29. 1. sz.
- Scherer*, 1939. Scherer Péter Pál: A nagybirtok. Budapest, 1939.
- Solymos*, 1965. Solymos Ede: Dunai halászat. Népi halászat a magyar Dunán. Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó.
- Somlyai*, 1975. Somlyai Magda: Nagy csaták után 1944–1945. Budapest, 1975. Kossuth Könyvkiadó.
- Steinecker*, 1933. Steinecker Ferenc: A mezőgazdasági közigazgatás alapelvei. Jegyzet. Kézirat gyanánt. Mezőgazdasági Közigazgatási Jegyzet. II. füzet. {Budapest}, 1933. Közigazgatási Intézet.
- Szabadfalvi*, 1992. Szabadfalvi József: A magyar méhészkedés múltja. Debrecen, 1992. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke és a miskolci Hermann Ottó Múzeum közös kiadványa.
- Szakács*, 1971. Szakács Sándor: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon 1945–1948. Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó.
- Szervezeti kultúra*, 1998. Szervezeti kultúra és kommunikáció. Vízügy a változó Magyarországon. Budapest, 1998. MTA Társadalmi konfliktusok Kutatóközpontja.
- Szuhay*, 1998. Szuhay Miklós: A magyar mezőgazdaság a két világháború között. In: A magyar agrártársadalom a jobbágyfelszabadítástól napjainkig.

- Szerkesztete: Gunszt Péter. Budapest, 1998. Napvilág Kiadó.
- Takács*, 1970. Takács Imre: A földművelésügyi közigazgatás az első világháború éveiben (1914–1918) In: A földművelési szakigazgatás története 1867–1948. Szerk.: Pataky Ernő. Budapest, 1970. Mezőgazdasági Kiadó.
- Takács*, 1989. Takács Imre: Magyarország fölművelésügyi közigazgatása 1867–1918. Budapest, 1989. Mezőgazdasági Könyvkiadó.
- Tóth*, 1993. Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. Kecskemét, 1993. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára.
- Tóth*, 1998. Tóth Sándor: A hírnév kötelez. Vadászat és vadgazdálkodás Magyarországon 1945–1990. Budapest (?), 1998. Nimród Alapítvány.
- Varga*, 2005. Varga Zsuzsanna: Az 1945-ös földreform korrekciója – lent és fent. In: „...a birtokolt föld... a szabadság maga”: Tudományos ünnepi konferencia az 1945. évi földreform 60. évfordulója alkalmából. Szerk.: Fűrj Zoltán, Jávör András. Debrecen, 2005. Debreceni Egyetem. Agrártudományi Centrum.
- Vida*, 1996. Vida István: Nagy Ferenc. Az infláció megindítása. Budapest, 1996. Rubicon. 7. évf. 10. sz.
- Zinner*, 1985. Zinner Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1959.

In: Történelmi Szemle. Budapest, 1985. 1. sz.
Akadémiai Kiadó.

Zsidi, 2003.

Zsidi Vilmos: A kertészeti tanintézettől a kertészeti főiskoláig. A Magyar Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar 1945–1953. In: 150 év a kertészettudományi és tájépítészeti oktatás szolgálatában. 1853–2003. Szerk.: Zalainé dr. Kovács Éva. Budapest, 2003. BKÁE Kertészettudományi Kar, Élelmiszer-tudományi Kar és Tájépítészeti, -védelmi és -fejlesztési Kar.

Felhasznált levéltári források:

Pest Megyei Levéltár (PML)

IV.	401	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának iratai	1876–1944	107,43 fm
IV.	403	Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Törvényható- sági Bizottság iratai	1876–1944	27,22 fm
IV.	405	Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Törvényható- sági Bizottság Igazoló Választmányának iratai	1883–1943	10,09 fm
IV.	408	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai	1876–1944 (–1949)	1 121,10 fm
IV.	415	Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai	1876–1944	343,69 fm
IV.	477	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye egyesületi alap- szabályainak levéltári gyűjteménye	1888–1944 (–1950)	6,22 fm

IV.	701	Bars és Hont k. e. e. vármegyék alispánjainak (az Ipolysági- és a Szobi járás Magyarországhoz tartozó községeire vonatkozó) iratai	1939–1944	4,40 fm
VI.	101	Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság iratai	(1863–) 1884–1944 (–1950)	52,97 fm
VI.	102	Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság mellé rendelt Számvevőség iratai	(1865–) 1905–1944 (–1946)	10,53 fm
VI.	150	Földhivaltaltól átvett telekkönyvi iratok	1850–1950 (–1960)	15,89 fm
VI.	201	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Budapest Székesfőváros és Kecskemét törvényhatósági jogú város gazdasági felügyelőjének iratai	1922–1944 (–1945)	8,24 fm
VI.	204	Budapesti M. Kir. Erdőfelügyelőség iratai	1881–1944 (–1951)	14,36 fm
VI.	209	Kisebb erdőigazgatósági és erdőhivatali fondtöredékek levéltári gyűjteménye	1877–1946	0,84 fm

VI.	210	Budapesti Méhészeti Körzet felügyelőjének iratai	1941–1944	0,10 fm
VI.	211	Pest vármegyei M. Kir. Kertészeti Felügyelőség iratai	1938–1944	0,41 fm
VI.	212	Magyar Állami Szőlészeti és Borászati Felügyelőség iratai	1892–1944 (–1948)	1,08 fm
VI.	213	Duna-Tisza közí körzeti növénytermesztési előadó iratai	1940–1944	0,50 fm
VI.	214	Növényegészségügyi kör- zetek iratainak levéltári gyűjteménye	1935–1944 (–1945)	0,63 fm
VI.	215	Magyar Kultúrmérnöki Hivatal, Budapest iratai	1882–1944 (–1950)	7,58 fm
VI.	216	Kalocsai Mezőgazdasági Vegykísérleti és Paprikakísérleti Állomás iratai	1934–1935	0,10 fm
VI.	217	Abonyi járás m. kir. gaz- dasági felügyelőjének iratai	1942–1944	0,02 fm

VI.	218	Pomázi járás m. kir. gazdasági felügyelőjének iratai	1936	0,11 fm
VI.	219	Kecskeméti M. Kir. Erdőfelügyelőség iratai	1925–1944	0,20 fm
VI.	220	Váci járási M. Kir. Erdőgondnokság iratai	1884–1922	0,75 fm
VI.	221	Gödöllői járási M. Kir. Erdőgondnokság iratai	1923–1924	0,15 fm
VI.	222	Gödöllői M. Kir. Vadász-hivatal iratai	1887–1944	1,12 fm
VI.	223	Gyömrői és Nagykátai járás m. kir. gazdasági felügyelőjének iratai	1934	0,10 fm
VI.	601	Budapest-környék Közel-látási Bizottságának iratai	1918–1924	0,89 fm
VI.	604	Észak-Pest Megyei M. Kir. Közellátási Felügyelőség iratai	1938–1944	0,02 fm
XV.	1	Erdőgazdasági üzemtervek levéltári gyűjteménye	1877–1951	12,25 fm
XV.	3	Kisnyomtatványok levéltári gyűjteménye	1744–1960	0,72 fm

XV.	4	Fényképek levéltári gyűjteménye	1900–1944	2,00 fm
XV.	22	Plakátok levéltári gyűjteménye	1946–1990	0,01 fm
XVII.	1	Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Nemzeti Bizottság iratai	1945–1949 (–1950)	2,26 fm
XVII.	401	Pest Vármegye I.-II. sz. Központi Igazolóbizottságának iratai	1945–1947	2,42 fm
XVII.	501	PPSK Vármegye Földbirtokrendező Tanácsának iratai	1945–1947	0,12 fm
XXI.	1	Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye főispánjának iratai	1945–1949	20,40 fm
XXI.	2	Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megye Törvényhatósági Bizottságának iratai	1945–1949	2,00 fm
XXI.	4	Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának iratai	(1943–) 1945–1950 (–1954)	179,75 fm
XXI.	11	Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megye Közigazgatási Bizottságának iratai	1945–1950	26,16 fm

XXI.	21	Abonyi járás főjegyzőjének iratai	1945–1949	6,19 fm
XXI.	22	Abonyi járás tisztiorvosának iratai	1947–1949	0,42 fm
XXI.	23	Abonyi járás szociális titkárának iratai	1945–1949	0,13 fm
XXI.	24	Alsódabasi járás főjegyzőjének iratai	1945–1950 (–1951)	11,33 fm
XXI.	25	Alsódabasi járás tisztiorvosának iratai	1945–1948	0,54 fm
XXI.	26	Alsódabasi járás állatorvosának iratai	1945–1947	0,33 fm
XXI.	27	Aszódi járás főjegyzőjének iratai	1945–1950 (–1953)	8,48 fm
XXI.	28	Aszódi járás szociális titkárának iratai	1949–1950	0,10 fm
XXI.	29	Budakörnyéki járás főjegyzőjének iratai	(1903–) 1945–1950 (–1951)	12,62 fm
XXI.	30	Budakörnyéki járás tisztiorvosának iratai	(1935–) 1945–1950 (–1957)	1,72 fm
XXI.	31	Budakörnyéki járás szociális titkárának iratai	1945–1949	0,25 fm

XXI.	32	Gödöllői járás főjegyzőjének iratai	1945–1950 (–1951)	14,34 fm
XXI.	33	Gyömrői járás főjegyzőjének iratai	(1944–) 1945–1950	11,78 fm
XXI.	34	Gyömrői járás tisztiorvosának iratai	1945–1950	0,85 fm
XXI.	35	Gyömrői járás állatorvosának iratai	1946–1949	0,24 fm
XXI.	36	Gyömrői járás szociális titkárának iratai	1946–1950	0,48 fm
XXI.	40	Központi járás szociális titkárának iratai	1947–1948	0,42 fm
XXI.	41	Monori járás főjegyzőjének iratai	1945–1950 (–1951)	18,94 fm
XXI.	42	Monori járás tisztiorvosának iratai	1945–1950	0,99 fm
XXI.	43	Monori járás állatorvosának iratai	1945–1949	0,33 fm
XXI.	44	Monori járás szociális titkárának iratai	1945–1950	0,55 fm
XXI.	45	Nagykátai járás főjegyzőjének iratai	1945–1950 (–1952)	10,96 fm

XXI.	46	Nagykátai járás tisztiorvosának iratai	1945–1947	0,75 fm
XXI.	47	Nagykátai járás állatorvosának iratai	1945–1948	0,77 fm
XXI.	48	Nagykátai járás szociális titkárának iratai	1947–1949	0,46 fm
XXI.	49	Ráckevei járás főjegyzőjének iratai	(1944–) 1945–1950 (–1955)	10,47 fm
XXI.	50	Szentendrei járás főjegyzőjének iratai	1945–1950 (–1951)	10,07 fm
XXI.	51	Szentendrei járás szociális titkárának iratai	1947–1949	0,11 fm
XXI.	52	Váci járás főjegyzőjének iratai	1945–1950 (–1957)	9,41 fm
XXI.	53	Váci járás tisztiorvosának iratai	1947–1948	0,11 fm
XXI.	54	Szentendrei járás tisztiorvosának iratai	1946	0,11 fm
XXI.	55	Gödöllői járás tisztiorvosának iratai	1947–1949	0,11 fm
XXI.	56	Gödöllői járás szociális titkárának iratai	1948–1949	0,22 fm

XXI.	57	Gödöllői járás állatorvosának iratai	1948–1949	0,22 fm
XXI.	71	Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megye Levéltárának iratai	1945–1950	2,04 fm
XXI.	501	Szobi járás főjegyzőjének iratai	1945–1950 (–1957)	6,91 fm
XXI.	502	Szobi járás tisztiorvosának iratai	1945–1950	0,77 fm
XXI.	503	Szobi járás szociális titkárnak iratai	1946–1949	0,33 fm
XXIII.	1	Pest Megyei Tanács Tanácsülési jegyzőkönyvei	1950–1990	5,20 fm
XXIII.	2	Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsági jegyzőkönyvek	1950–1990	24,20 fm
XXIII.	3	Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Titkárságának iratai	(1947–) 1950–1990	159,95 fm
XXIII.	4	Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Káder és Fegyelmi Csoportjának iratai	(1930–) 1950–1990	15,83 fm

XXIII.	5	Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Pénzügyi Osztályának iratai	(1902–) 1950–1990	365,33 fm
XXIII.	6	Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Terv és Statisztikai Osztályának iratai	1950–1990	23,73 fm
XXIII.	24	Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság Begyűjtési Osztályának iratai	(1949–) 1950–1956	2,80 fm
XXIV.	101	Budapestvidéki Pénzügyigazgatóság iratai	(1922–) 1945–1950 (–1951)	51,27 fm
XXIV.	201	Észak-Pestvármegyei Földhivatal iratai	1945–1949	9,42 fm
XXIV.	202	Pest Megyei Földhivatal iratai	(1945–) 1949–1950	12,12 fm
XXIV.	204	Pest Megyei Ingatlanforgalmi Bizottság iratai	1949–1950	5,40 fm
XXIV.	207	Nógrád-Hont Megyei Földhivatal iratai	1945–1950	0,64 fm
XXIV.	208	Dél-Pestmegyei Földhivatal iratai	1948	0,02 fm
XXIV.	211	Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség iratai	1945–1949	23,86 fm

XXIV.	212	Állami Terménybecslési Felügyelőség Pest Megyei Kirendeltségének iratai	1951–1954	1,01 fm
XXIV.	213	Abonyi járás gazdasági felügyelőjének iratai	1945–1949	0,60 fm
XXIV.	214	Alsódabasi járás gazda- sági felügyelőjének iratai	1945–1947	1,00 fm
XXIV.	215	Aszódi járás gazdasági felügyelőjének iratai	1949	0,11 fm
XXIV.	216	Gödöllői járás gazdasági felügyelőjének iratai	1949	0,11 fm
XXIV.	217	Gyömrői járás gazdasági felügyelőjének iratai	1946–1949	0,95 fm
XXIV.	219	Monori járás gazdasági felügyelőjének iratai	1945–1950	1,84 fm
XXIV.	220	Nagykátai járás gazdasá- gi felügyelőjének iratai	1945–1948	1,18 fm
XXIV.	221	Szobi járás gazdasági felügyelőjének iratai	1945–1950	1,26 fm
XXIV.	231	Budapesti Állami Erdőfe- lügelőség iratai	(1944–) 1945–1949 (–1950)	4,93 fm
XXIV.	232	Budapesti Erdészeti Fe-	1945–1953	5,05 fm

lügyelőség iratai

XXIV.	233	Galgamácsai Magyar Állami Erdőgondnokság iratai	1945–1949	0,11 fm
XXIV.	234	Gödöllői Magyar Állami Erdőhivatal iratai	1945–1966	0,65 fm
XXIV.	235	Gödöllői Magyar Állami Erdőhivatal mellé rendelt Számvevőség iratai	1945	0,03 fm
XXIV.	236	Püspökszilágyi Magyar Állami Erdőhivatal iratai	1946	0,11 fm
XXIV.	237	Magyar Állami Erdő- igazgatóság iratai	1946–1965	1,08 fm
XXIV.	241	Magyar Állami Kertésze- ti Felügyelőség iratai	(1944–) 1945–1949	0,98 fm
XXIV.	242	Budapesti Állami Szőlé- szeti és Borászati Felü- gyelőség iratai	(1944–) 1945–1949	0,68 fm
XXIV.	243	Budapesti Magyar Állami Növényegészségügyi 1. sz. Körzet iratai	1949	0,13 fm
XXIV.	244	Központi 4. sz. Növényegészségügyi Kör- zet iratai	1945–1947	0,12 fm

XXIV.	245	Kalocsai Növény- egészségügyi Körzet ira- tai	1945–1950	0,10 fm
XXIV.	246	Duna-Tiszaközi körzeti növénytermesztési előadó iratai	1945–1947	0,22 fm
XXIV.	247	Magyar földművelésügyi miniszter Pest megyei termelési biztosának ira- tai	1946–1948	0,54 fm
XXIV.	248	Dél-Pestmegyei termelési biztos iratai	1945–1946	0,07 fm
XXIV.	249	Központi 2. sz. Növényegészségügyi Kör- zet iratai	1946	0,11 fm
XXIV.	250	Központi 3. sz. Növényegészségügyi Kör- zet iratai	1945–1947	0,10 fm
XXIV.	251	Budapesti kerületi állat- egészségügyi felügyelő iratai	1945–1949	1,08 fm
XXIV.	252	Pest Megyei Lótenyészté- si Felügyelőség iratai	1946–1949	0,16 fm
XXIV.	253	Állami Méhészeti Felü-	(1944–) 1945–1948	0,70 fm

gyelőség iratai

XXIV.	254	Vármegyei Vadászati Felügyelőség iratai	1945–1949 (–1950)	0,68 fm
XXIV.	255	Pest Megyei Állategész-ségügyi és Élelmiszer Ellenőrző Állomás (Gödöllő) iratai	1954–1987	5,00 fm
XXIV.	291	Pest Megyei Termelőszövetkezeti Beruházási Iroda iratai	1961–1964	0,24 fm
XXIV.	292	Pest Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság iratai	1949–1950	3,15 fm
XXIV.	351	Halászati Termelőszövetkezetek Központi Intéző Bizottsága iratai	1962–1966	0,01 fm
XXIV.	514	Pestvármegyei Mezőgazdasági Szakoktatási Főigazgatóság iratai	1946–1949	0,20 fm
XXIV.	515	Pestvármegyei Iskolán kívüli Mezőgazdasági Szakoktatási Bizottság iratai	1948–1949	0,10 fm
XXIV.	601	Földművelésügyi Minisztérium Észak-Pestvármegyei közellátási	1945–1947	0,30 fm

biztosának iratai			
XXIV.	602	Észak-Pestmegyei Közeli- látási Felügyelőség iratai	1945–1950 1,74 fm
XXIV.	603	Országos Közellátási Jegyközpont Pest Megyei Kirendeltségének iratai	1950–1952 5,45 fm
XXIX.	331	Pest Megyei Gépállomás- ok iratai	1949–1968 1,26 fm
XXIX.	401	Budapesti Hegyvidéki Erdőgazdasági Nemzeti Vállalat iratai	1945–1949 0,20 fm
XIX.	402	Gödöllői Állami Erdő- gazdaság iratai	1950–1967 8,70 fm
XXIX.	403	Ceglédi Állami Erdőgaz- daság iratai	1950–1953 0,32 fm
XXIX.	404	Pestvidéki Erdőgazdasági Nemzeti Vállalat iratai	1949–1952 0,22 fm
XXIX.	405	Budapesti Állami Erdő- gazdaság iratai	1950–1963 5,40 fm
XXIX.	406	Hegyvidéki Erdőgazda- sági Nemzeti Vállalat Gödöllői Erdészeti iratai	1949–1952 0,10 fm

XXIX.	409	Pilisi Parkerdőgazdaság (Visegrád) iratai	1950–1982	3,30 fm
XXVII.	1	Pest megyei községi legel- tetési társulatok iratainak levéltári gyűjteménye	(1929–) 1945–1968	1,09 fm
XXVII.	2	Pest megyei erdőbirtokossági társula- tok iratainak levéltári gyűjteménye	(1906–) 1945–1964	1,24 fm
XXVII.	3	Pest Megyei Erdőbirtokossági Társu- latok alapszabályainak levéltári gyűjteménye	1957	0,32 fm
XXVII.	4	Nagykőrösi Erdő- közbirtokosság iratai	(1908–) 1945–1960	0,78 fm
XXVII.	14	Nagykőrösi Hegyközség iratai	(1874–) 1945–1949	0,81 fm
XXVII.	15	Ceglédi Hegyközség ira- tai	(1939–) 1945–1949	1,10 fm
XXVII.	31	Alsódabasi Dolgozó Pa- rasztok és Földmunkások Országos Szövetségének (DÉFOSZ) Helyi Szerve- zetének iratai	1948–1949	0,02 fm

XXVII.	32	Szobi Járási Dolgozó Pa- rasztok és Földmunkások Országos Szövetségének iratai	1949	0,11 fm
XXVII.	33	Pomázi Dolgozó Parasz- tok és Földmunkások Országos Szövetségének Helyi Szervezetének ira- tai	1949–1950	0,11 fm
XXVII.	34	Országos Társadalombiz- tosítási Intézet (OTI) Ceglédi Kirendeltségének iratai	(1938–) 1950–1957	0,30 fm
XXX.	201- 395.	Pest megyei mezőgazda- sági szövetkezetek iratai	1949–1991 (–1994)	6,64 fm
XXXII.	1	Kisnyomtatványok levél- tári gyűjteménye	1945–2002	1,88 fm
XXXII.	2	Fényképek levéltári gyűj- teménye	1945–1979	0,80 fm
XXXII.	3	Pest megyei mezőgazda- sági termelőszövetkeze- tekbe lépett juttatottakról készített pénzügyi kimu- tatások levéltári gyűjte- ménye	1959–1960	0,50 fm
XXXII.	12	Erdőgazdasági üzemter-	(1936–) 1947–1958	1,68 fm

vek levéltári gyűjteménye

XXXV.	1	Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bi- zottsága iratai	1948–1956	9,34 fm
--------------	----------	---	------------------	----------------

Bács-Kiskun Megyei Levéltár (BKML)

VI.	202.	Pest vm. Budapest Sz.f. és Kecskemét thj város Gazdasági felügyelőjének ir.	(1944-) 1949-1950	0,11 fm
------------	-------------	--	--------------------------	----------------

XVII.	46.	Kecskeméti Nemzeti Bi- zottság ir.	1945-1949.	0,67 fm
--------------	------------	---	-------------------	----------------

XXIV.	202	A Pest- Pilis- Solt- Kis- kun Megyei Földhivatal ir.	1949-1950 (-1951)	4,47 fm
--------------	------------	---	--------------------------	----------------

XXIV.	203.	Észak- Pest- Pilis- Solt- Kiskun Megyei Földhiva- tal ir.	1947-1949	0,06 fm
--------------	-------------	--	------------------	----------------

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-K-11	Országos Földhivatal ir.	1945-1950	183,62 fm
-----------------	---------------------------------	------------------	------------------

XVII--1	Országos Földbirtokren- dező Tanács	1945-1946	0,35 fm
----------------	--	------------------	----------------

Jogszabályok mutatója:

Törvények (törvényerejű rendeletek):

1871. évi XXXIX. tc. „*A vízszabályozási társulatokról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1869–1871. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. Franklin Társulat. 406–409. p.

1871. évi XL. tc. „*A gátrendőrségről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1869–1871. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. Franklin Társulat. 410–412. p.

1872. évi VI. tc. „*A vadászatról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1872–1874. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. Franklin Társulat. 6–9. p.

1874. évi XX. tc. „*A keleti marhavész elleni intézkedésekről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1872–1874. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. Franklin Társulat. 160–163. p.

1876. évi VI. tc. „*A közigazgatási bizottságról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1875–1876. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. Franklin Társulat. 320–336. p.

1876. évi XXIX. tc. „*A phyloxera rovar terjedésének meggátlásáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1875–1876. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. Franklin Társulat. 476–474. p.

1879. évi XXI. tc. „*Erdőtörvény.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1879–1880. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. Franklin Társulat. 105–141. p.

1879. évi XL. tc. „*A magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1879–1880. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. Franklin Társulat. 190–215. p.

1882. évi XX. tc. „*A közigazgatási bizottságról szóló 1876. évi VI. törvényzikk némely szakaszainak módosításáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1882–1883. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1883. Franklin Társulat. 92. p.

1883. évi I. tc. „*A köztisztviselők minősítéséről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1882–1883. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. Franklin Társulat. 187–197. p.

1884. évi XVI. tc. „*A szerzői jogról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1884–1886. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1897. Franklin Társulat. 47–59. p.

1884. évi XXVIII. tc. „*Az 1840. X. t. cikkben szabályozott hatósági illetékesség némely határozmányainak módosításáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1884–1886. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1897. Franklin Társulat. 129. p.

1885. évi XXIII. tc. „*A víz jogról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1884–1886. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1897. Franklin Társulat. 231–270. p.

Az 1886. évi XXI. tc. „*A törvényhatóságokról.*” és az 1886. évi XXII. tc. „*A községek-ről.*” (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1884–1886. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1897. Franklin Társulat. 367–404., illetve 405–446. p.)

1886. évi XXII. tc. „*A községekről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1884–1886. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1897. Franklin Társulat. 405–446. p.

1888. évi VII. tc. „*Az állategészségügy rendezéséről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1887–1888. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1897. Franklin Társulat. 169–201. p.)

1888. évi XIX. tc. „*A halászatról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1884–1886. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1897. Franklin Társulat. p.

1889. évi XVIII. tc. „*Az 1847–48. évi III. t. cz. 14. §-ának módosításáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1889–1891. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1897. Franklin Társulat. 79–80. p.

1894. évi XII. tc. „*A mezőgazdaságról és a mezőrendőrségről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1894–1895. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1897. Franklin Társulat. 52–76. p.

1900. évi XVI. tc. „*A gazdasági munkás és cselédségélpénztárról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1900–1901. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1901. Franklin Társulat. 72–81. p.

1900. évi XVI. tc. „*Az állatorvosi közszolgálat államosításáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1900. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1901. Franklin Társulat. 81–92. p.

1900. évi XVIII. tc. „*Az erdő-munkásokról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1901. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1901. Franklin Társulat. 193–202. p.

1900. évi XXVII. tc. „*A birtokos és a gazdatiszt közötti jogviszonyok szabályozásáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1900. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1901. Franklin Társulat. 188–193. p.

1902. évi XIV. tc. „*A gazdasági munkás- és cselédpénztárról szóló 1900: XVI. t. cz. kiegészítéséről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1913. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1903. Franklin Társulat. 78–86. p.

1907. évi XLV. tc. „*A gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1907. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1908. Franklin Társulat. 453–475. p.

1912. évi VIII. tc. „*Az Országos Gazdasági Munkás- és cselédsegélypénztárról szóló 1900:XVI. és 1900:XIV. t. cikknek kiegészítéséről.*” valamint a gazdasági gépmunkások baleset esetére való biztosítása és betegség esetében való ellátása tekintetében irányadó törvényes rendelkezésekről.” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1913. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1914. Franklin Társulat. 86–97. p.

1912. évi XXIII. tc. „*A mezőgazdasági ügyeknek a törvényhatóságoknál való intézéséről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1912. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1913. Franklin Társulat. 125–127. p.

1913. évi X. tc. „*Az osztatlan közös legelőkről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1913. törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1914. Franklin Társulat. 84–134. p.

1913. évi XX. tc. „*Országos Gazdasági Munkáspénztárról és a gazdasági cselédek, valamint a gazdasági gépmunkások baleset esetére való biztosítása és betegség esetében való ellátása tekintetében irányadó törvényes rendelkezésekről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1913. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1914. Franklin Társulat. 323–325. p.

A földreformtörvényről szóló XVIII. néptörvény (1919. február 15.)

1921. évi XLII. tc. „*A gazdasági felügyelői szolgálatról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1921) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1921. Franklin Társulat. 366–369. p.

1924. évi IX. tc. „*A bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1924. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1921. Franklin Társulat. 131–150. p.

1928. évi XIX. tc. „*Állategészségügyről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1928. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1929. Franklin Társulat. 341–421. p.

1929. évi XVII. tc. „*A szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1929. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1930. Franklin Társulat. 182–201. p.

1929. évi XXX. tc. „*A közigazgatási rendezéséről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1929. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1930. Franklin Társulat. 333–407. p.

1935. évi IV. tc. „*Az erdőkről és a természetvédelemről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1935. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1936. Franklin Társulat. 9–139. p.

1936. évi V. tc. „*A bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1936. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1937. Franklin Társulat. 78–92. p.

1936. évi XVII. tc. „*A növényvédelem tárgyában Rómában 1929. évi április hó 16-án kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1936. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1937. Franklin Társulat. 215–220. p.

1936. évi XXVII. tc. „*A telepítésről és más földbirtokpolitikai intézkedésekről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1937. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1937. Franklin. 260–333. p.

1940. évi IV. tc. „*A kishaszonbérletek alakításának, kisbirtokok és házhelyek szerzésnek előmozdításáról és más földbirtokpolitikai rendelkezésekről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1940) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, (?) Franklin Társulat. 7–42. p.)

1942. évi XV. tc. „*A zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1942) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, (?) Franklin Társulat. 89–109. p.

1942. évi XVI. tc. „*A mezőgazdaság fejlesztéséről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. (1942. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1937. Franklin. 109–137. p.

1945. évi IV. tc. „*Az ideiglenes nemzeti kormány által Németországnak küldött hadüzenete jóváhagyásáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1943–1945. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, ?. Franklin Társulat. 73. p.

1945. évi VI. tc. „*A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1943–1945) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, (?) Franklin. 79–90. p.

1946. évi IX. tc. „*A telepítés és a földreform befejezésének előmozdításáról.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1946) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, (?) Franklin Társulat. 29–42. p.

1947. évi V. tc. „*A földreform befejezése érdekében szükséges egyes rendelkezésekről.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. (1894–1895. évi törvénycikkek) Millenniumi emlékkiadás. Budapest, (?) Franklin Társulat. 9–14. p.

Az 1949. évi XX. tc. (Magyar Közlöny. (174.) 1949. aug. 21. 1355–1362. p.)

Az 1949. évi XXIV. törvény (Magyar Közlöny. (172–173.) 1949. aug. 19. 1352–1353. p.)

Az 1950. évi I. törvény (Magyar Közlöny. (85.) 1950. máj. 18. 689–694. p.)

Kormányrendeletek:

A 3000/1927. M.E. számú rendelet

A 7890/1930. M.E. számú rendelet

A 6060/1938. Korm. számú rendelet

A 3970/1943. M.E. számú rendelet

A 14/1945. M.E. számú rendelet

A 15/1945. M.E. számú rendelet

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány

A 303/1945. M.E. számú rendelet

A 525/1945. M.E. számú rendelet

A 600/1945. M.E. számú rendelet

Az 1030/1945. M.E. számú rendelet

Az 1080/1945. M.E. számú rendelet

A 2500/1945. M.E. számú rendelet

A 3300/1945. M.E. számú rendelet

A 4000/1945. M.E. számú rendelet

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4 330/1945. M.E. számú rendelete

A 4640/1945. M.E. számú rendelet

A 6180/1945. M.E. számú rendelet

A 6700/1945 M.E. számú rendelet

A 8740/1945. M.E. számú rendelet

A 11 750/1945. M.E. számú rendelet

A 12 120/1945. M.E. számú rendelet

A 12 130/1945. M.E. számú rendelet

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 12333/1945. M.E. számú rendelete

A 142 600/1945. F.M. számú rendelet

A 10/1946. M.E. számú rendelet

A 70/1946. M.E. számú rendelet

Az 1640/1946. M.E. számú rendelet

Az 5000/1946. M.E. számú rendelet

A 7800/1946. M.E. számú rendelet

A 8100/1946. M.E. számú rendelet

A 8130/1946. M.E. számú rendelet

A 9990/1946. M.E. számú rendelet

A 14 120/1946. M.E. számú rendelet

A 24 070/1946. M.E. számú rendelet

A 710/1947. M.E. számú rendelet

Az 1100/1947. M.E. számú rendelet

A 3 990/1947. M.E. számú rendelet

Az 10520/1947. M.E. számú rendelet

A 10 529/1947. M.E. számú rendelet

A 15 221/1947. M.E. számú rendelet

A 15 600/1947. Korm. rendelet

Az 580/1948. Korm. számú rendelet

A 4660/1948. Korm. számú rendelet

A 4910/1948. Korm. számú rendelet

Az 5480/1948. Korm. számú rendelet

A 6150/1948. M.E. számú rendelet

A 7460/1948. Korm. számú rendelet

A 8090/1948. Korm. számú rendelet

A 9000/1948 Korm. számú rendelet

A 10 260/1948. Korm. számú rendelet

A 10 600/1948. Korm. számú rendelet

A 12 510/1948. Korm. számú rendelet

A 13 130/1948. Korm. számú rendelet

A 290/1949. M.T. számú határozat

A 390/1949. Korm. számú rendelet

Az 1140/1949. Korm. számú rendelet

Az 1430/1949. Korm. számú rendelet

A 2000/1949. Korm. számú rendelet

A 2050/1949. Korm. számú rendelet

Az 2610/1949. Korm. számú rendelet

A 3790/1949. Korm. számú rendelet

A 4112/1949. Korm. számú rendelet

A 4164/1949. Korm. számú rendelet

A 4343/1949. minisztertanácsi rendelet

A 143/1950 M.T. számú rendelet

A 160/1950. M.T. számú rendelet

A 238/1950. M.T. számú rendelet

A 240/1950. M.T. számú rendelet

Az 1040/1954. M.T. számú határozat

Belügyminiszteri rendelet:

A 153 633/1946. B.M. számú rendelet.

A 267 500/1946. B.M. számú rendelet

A 125 840/1949. B.M. számú rendelet

Az 5201/4/II-1/1950. B.M. számú rendelet

Földművelésügyi miniszteri rendeletek:

A 48 000/1894. F.M. számú rendelet

A 95 000/1900. F.M. számú rendelet

A 100 512/1922. F.M. számú rendelet

A 84 251/1923. F.M. számú rendelet

A 84 100/1928. F.M. számú rendeletének

A 10 300/1929. F.M. számú rendelet

A 103 900/1929. F.M. számú rendelet

A 34 100/1931. F.M. számú rendelet

A 39 310/1932. F.M. számú rendelet

A 49 000/1932. F.M. számú rendelet

A 100 000/1932. F.M. számú rendelet

A 31 000/1934. F.M. számú rendelet

A 44 000/1935. F.M. számú rendelet

Az 53 300/1935. F.M. számú rendelet

A 24 000/1936. F.M. számú rendelet

A 62 000/1937. F.M. számú rendelet

Az 1972/1942. F.M. számú rendelet

A 133 100/1942. F.M. számú rendelet

A 263 100/1944. F.M. számú rendelet

A 571 693/1944. F.M. számú rendelet

Az 1176/1945. F.M. számú rendelet

A 2400/1945. F.M. számú rendelet

Az 5600/1945. F.M. számú rendelet

A 21 906/1945. F.M. számú rendelet

A 22 500/1945. F.M. számú rendelet

A 22 681/1945. F.M. számú rendelet

A 30 026/1945. F.M. számú körrendelet

A 30 033/1945. F.M. számú rendelet

A 30 034/1945 F.M. számú

A 30 300/1945. F.M. számú rendelet

A 33 000/1945 M.E. számú rendelet

Az 53 999/1945. F.M. számú rendelet

A 75 000/1945. F.M. számú rendelet

A 100 800/1945. F.M. számú rendelet

A 120 190/1945. F.M. számú rendelet

A 145 700/1945. F.M. számú rendelet.

A 145 900/1945. F.M. számú rendelet

A 147 000/1945. F.M. számú rendelet

A 3166/1946. F.M. számú rendelet

A 20 300/1946. F.M. számú rendelet

A 22 700/1946. F.M. számú rendelet

A 61 500/1946. F.M. számú rendelet

A 63 100/1946. F.M. számú rendelet

A 63 539/1946. F.M. számú rendelet

A 65 400/1946. F.M. számú rendelet

A 138 110/1946. F.M. számú rendelet

A 140 500/1946. F.M. számú rendelet

A 191 000/1946. F.M. számú rendelet

A 214 541/1946. F.M. számú rendelet

A 231 604/1946. F.M. számú rendelet

A 43 000/1947. F.M. számú rendelet

A 61 200/1947. F.M. számú rendelet

A 69 500/1947. F.M. számú rendelet

A 75 570/1947. F.M. számú rendelet

A 90 070/1947. F.M. számú rendelet

A 101 000/1947. F.M. számú rendelet

A 104 600/1947. F.M. számú rendelet

A 132 000/1947. F.M. számú rendelet

A 231 604/1947. F.M. számú rendelet

A 45 000/1948. F.M. számú rendelet

A 130 501/1948. F.M. számú körrendelet

A 161 000/1948. F.M. számú rendelet

A 167 700/1948. F.M. számú rendelet

A 207 760/1948. F.M. számú rendelet

A 228 700/1948. F.M. számú rendelet

A 242.200/1948. F.M. számú rendelet

A 245.300/1948. F.M. rendelet

A 10 427/1949. F.M. számú rendelet

A 15.008/1949. F.M. számú rendelet

A 15 010/1949. F.M. számú rendelet

A 15.014/1949 F.M. számú rendelet

A 15 026/1949. F.M. számú rendelet

A 15 034/1949. F.M. számú rendelet

A 16 100/1949. F.M. számú rendelet

A 126 700/1949. F.M. számú rendelet

A 16 121/1950 F.M. számú rendelet

A 16 129/1950. F.M. számú rendelet

A 18 058/1951. F.M. számú rendelet

Egyéb jogforrások:

A 10 030/1945 K.M. számú rendelet

A 10 200/1945. OEK számú rendelet

A 25 400/1945. N.M. számú rendelet

A 111 150/1945. K.M. számú rendelet

A 151 500/1945. P.M. számú rendelet

A 8800/1946. P.M. rendelet

Az 558/1948. G.F. számú határozat

A 2912/1948. G.F. számú határozat

A Népgazdasági Tanács 312/17/1950. számú határozata

Rövidítések jegyzéke:

ÁHB	–	(A Szovjetunió) Állami Honvédelmi Bizottság(a)
áll.		állami
BFL	–	Budapest Főváros Levéltára
BKML	–	Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
BM	–	Belügyminisztérium
BNB	–	Budapesti Nemzeti Bizottság
db		darab
DÉFOSZ	–	Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége
ffb	–	földbérlő bizottság
FÉKOSZ	–	Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége
FFB	–	Földbérlő Fellebbezési Bizottság
fib	–	földigénylő bizottság
FKGP	–	Független Kisgazdapárt
FM	–	Fölművelésügyi (Földművelésügyi) Minisztérium
GF	–	Gazdasági Főtanács
kh		katasztrális hold
KB	–	Közigazgatási Bizottság
kir.		királyi
MÁLLERD	–	Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek
MK	–	Magyar Közlöny
MKP	–	Magyar Kommunista Párt
MNFF	–	Magyar Nemzeti Függetlenségi Front
MOL	–	Magyar Országos Levéltár
nb	–	nemzeti bizottság
NPP	–	Nemzeti Parasztpárt
OFH	–	Országos Földhivatal
OFI	–	Országos Földhitelintézet
OFT	–	Országos Földbirtokrendezési Tanács
OMGE	–	Országos Magyar Gazdasági Egyesület
PDP	–	Polgári Demokrata Párt

PML	–	Pest Megyei Levéltár
PPSK	–	Pilis-Solt-Kiskun
SZDP	–	Szociáldemokrata Párt
SZEB	–	Szövetséges Ellenőrző Bizottság
tc.	–	törvénycikk
thj		törvényhatósági jogú
ÚMKL		Új Magyar Központi Levéltár
Uo.	–	ugyanott
vm.	–	vármegye